

only call

VIKING

Tidsskrift for
norrøn arkeologi

Bind XXXIII

OSLO 1969

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

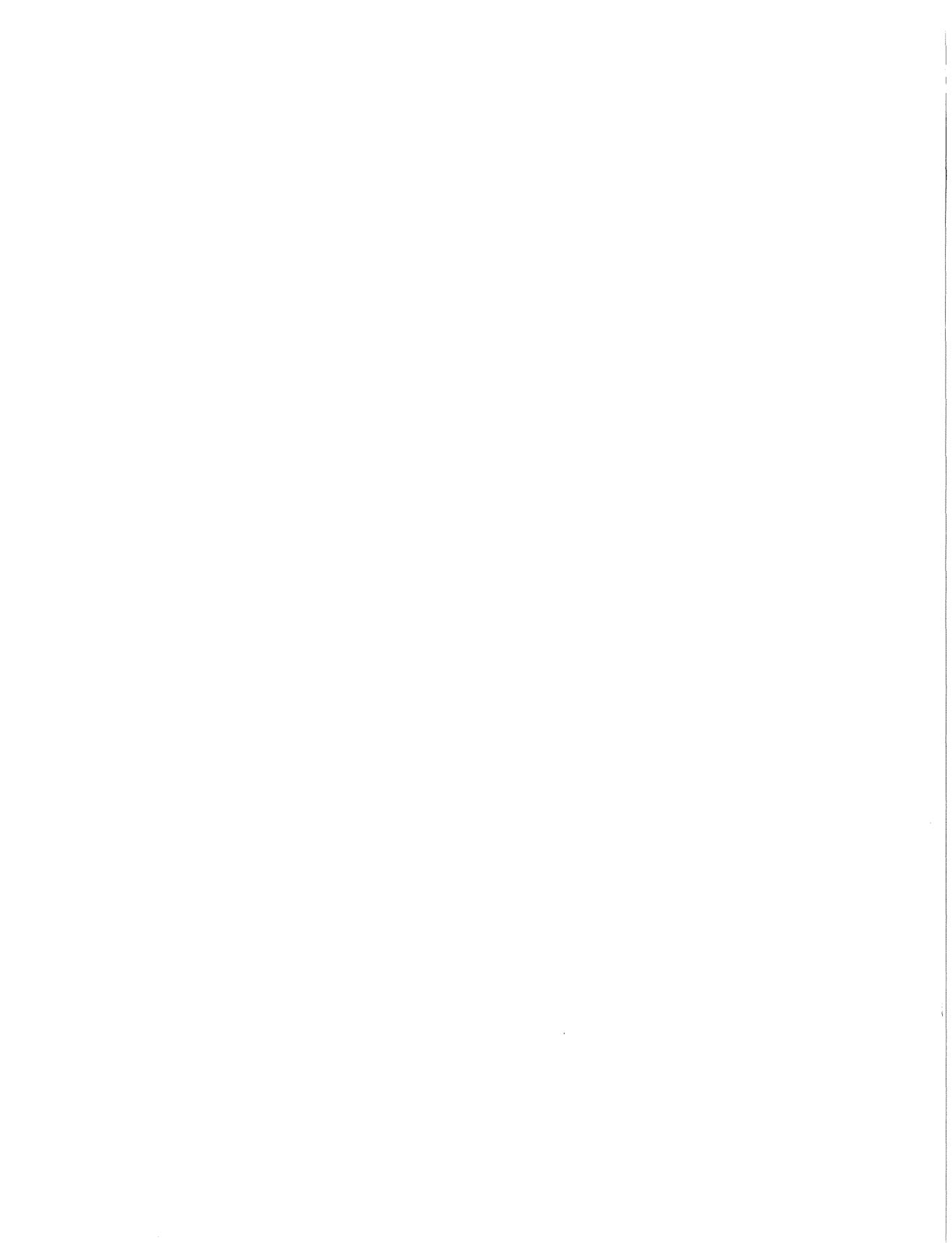
Redaksjon:

BJØRN HOUGEN — ARNE SKJØLSVOLD

Klisjeene fra Klichékompaniet H. A. G., Oslo
Trykt i A. W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo

INNHold

Charlotte Blindheim: Kaupangundersøkelsen avsluttet	5
<i>Summary</i> , p. 32	
R. L. Tollnes: Bygningsrester fra Kaupang	41
<i>Building Remains from Kaupang</i> , p. 77	
<i>Summary</i> , p. 93	
Ellen Karine Hougen: Leirkarmaterialet fra Kaupang	97
<i>Summary</i> , p. 113	
Ellen Karine Hougen: Glassmaterialet fra Kaupang	119
<i>Summary</i> , p. 132	
Arne Skjølsvold: En fangstmans grav i Trysil-fjellene . . .	139
<i>Summary</i> , p. 190	
Arne Skjølsvold: Et keltertids klebersteinsbrudd fra Kvikne	201
<i>Summary</i> , p. 235	
Norsk Arkeologisk Selskap. Årsberetning. Regnskap	239

Charlotte Blindheim:

KAUPANGUNDERSØKELSEN AVSLUTTET

Kort tilbakeblikk på en lang utgraving

I. TOPOGRAFIEN

Da Norsk Arkeologisk Selskap i 1953 planla sin vartur, falt valget på Vestfold, hvor vi den gang var midt inne i avdekningen av gravplassen i Bikjholberget på gården Kaupang i Tjølling. Selskapet utga en liten brosjyre i forbindelse med turen.¹

Da Kaupangundersøkelsen feiret sitt 10-årsjubileum, ble dette markert med en oversiktsartikkel i Viking, der gravningens annen etappe – undersøkelsen av boplassområdet – såvidt ble streift.² Denne etappe kom til å vare helt frem til 1967, og den brakte et overveldende rikt materiale for dagen. Når Viking nå for tredje gang åpner sine spalter for oss, faller det naturlig at vi legger hovedvekten på boplassmaterialet. Men jeg vil gjerne så sterkt som mulig understreke at dette ikke på noen måte betyr at gravfunnene fra Kaupang står mindre sentralt i billedet enn boplassfunnene. Tvert imot – det er nettopp i dette at vi her kan operere med begge grupper funn at Kaupangundersøkelsens store verdi ligger. Ved andre, samtidige markeds plasser er det stort sett så at den ene funn-gruppe dominerer. Og så snart vi kommer ned på 1000-tallet, forsvinner jo gravgodset som følge av endret gravskikk.

På Kaupang har vi altså både et rikt gravplassmateriale og et meget fyldig boplass-materiale, som vi kan stille mot hverandre. Når vi her har valgt å konsentrere fremstillingen om boplassfunnene, er det først og fremst fordi funn-materialet derfra er avgjørende for den plass man vil tildele vår markeds plass i en mer internasjonal, handelshistorisk sammenheng. Ut fra dette syn har vi videre måttet foreta en «siling» av våre materialgrupper, slik at de handels-historisk viktigste grupper importartikler: keramikk og glass får en egen be-handling ved universitetsstipendiat Ellen Karine Hougen, som tilrettelegger

dette materiale for endelig publisering. – Arkitekt MNAL Roar L. Tollnes, som siden 1959 har vært knyttet til Kaupang-undersøkelsen for registrering og bearbeiding av bygningsrester, gir en oversikt over disse. Rent kulturhistorisk sett representerer de det viktigste materialet vi fikk frem. De stiller oss overfor en serie meget kompliserte spørsmål. Vi har med fullt overlegg avstått fra et hvert forsøk på å sette dem inn i en videre bygningshistorisk sammenheng i denne omgang.

På min kappe faller det så å gi en mer generell oversikt over gravningssituasjonen og de enkelte funnserier.

Ved en undersøkelse som denne er de topografiske forhold på stedet av særlig interesse. Grei adkomst, gunstige havneforhold, god beskyttelse og tilfredsstillende omsetningsmuligheter for varer er alt sammen momenter av betydning. De er alle i fullt monn til stede på Kaupang.

Som opptakt til min oversikt kan det da være praktisk å minne om Kaupang-topografien.

Flyfotografiet, fig. 1 (jfr. kartene, fig. 2 og fig. 3) viser hvordan to smale kiler – Kaupangkilen og Lamøyakilen – fra munningen av Larviksfjorden skjærer seg inn i landet. De er bare armer av en større fjord, Viksfjord, som deler Tjølling herred i to deler. Langs vestsiden og ved bunnen av Kaupangkilen ligger Kaupanggårdene, delt i Søndre og Nordre Kaupang. Deling av gården har tydeligvis foregått alt i middelalderen. I nyere tid var søndre fullgård, nordre halvgård.³ På østsiden av Lamøyakilen ligger Lamøya, først nevnt som gård omkr. 1834.⁴ Den ser i nyere tid ut til å ha fulgt Gjerstad, som ligger lenger inne i Tjølling. Men det er hevet over tvil at Lamøya opprinnelig har hørt til Kaupangkomplekset. Nabogårdene mot sør og nord heter henholdsvis Dreng og Bjønnes.

Kaupanggårdene har ifølge Alexander Bugge i Lorens Berg's bygdebok for Tjølling fra gammelt bryggerett ved Kaupang-stranda, ytterst i kilen (se kartet fig. 3 og fig. 4).

Fig. 1. Flyfotografi over Kaupangområdet med Kaupangkilen og Lamøyakilen i forgrunnen. Utgravningsfeltet sees som en lys stripe i dyrkningsbeltet til venstre for Kaupangkilen. – Bildet er tatt i mai, og svartjorden sees partvis som mørkere flekker i bosetningsbeltet. – Vikingtidens strandlinje må omtrent ha fulgt det mørkere, fuktigere partiet langs nåværende strand. Kaupangstranda ytterst i kilen, jfr. fig. 3, 4 og 11.

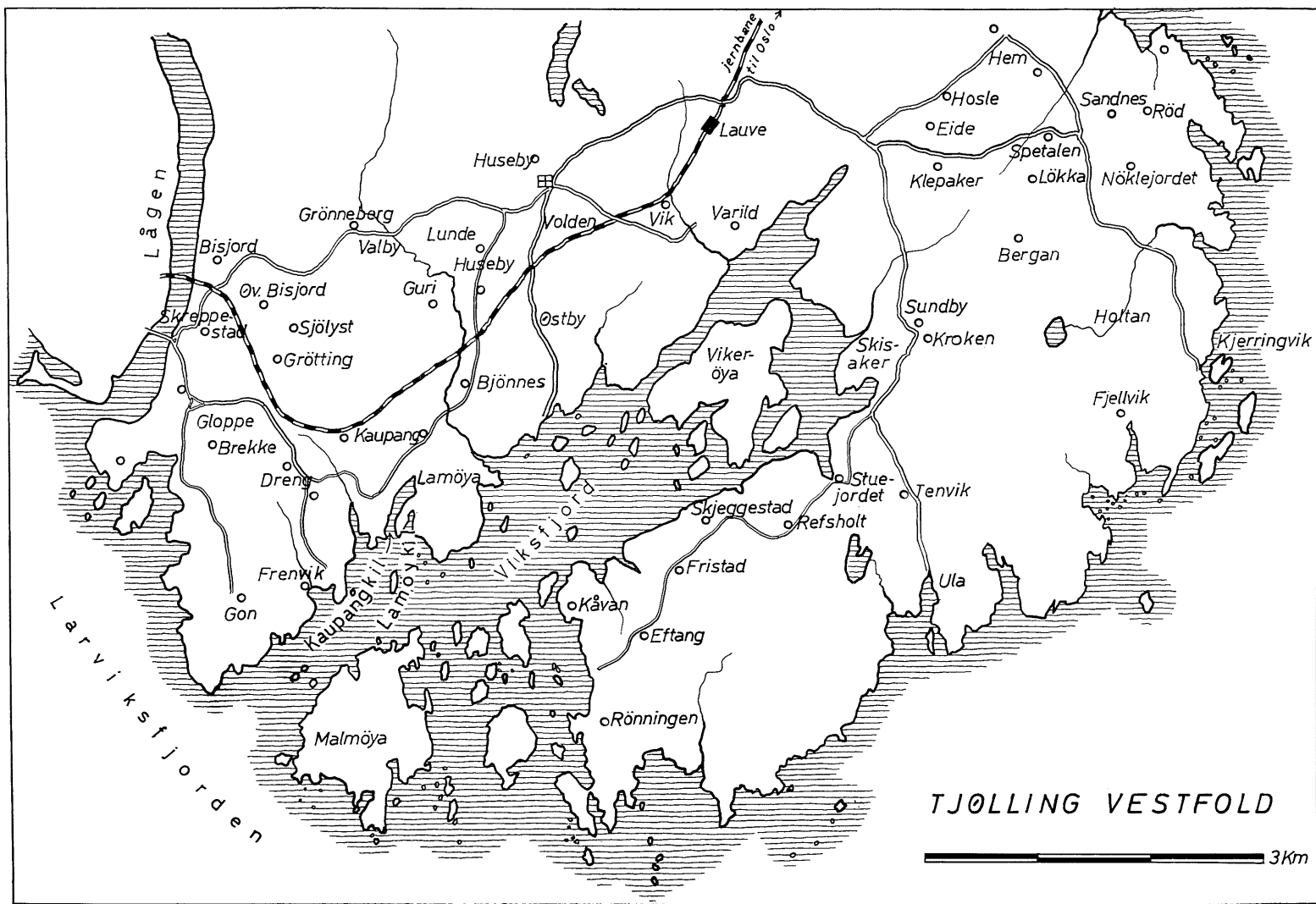

Fig. 2. Kartskisse over Viksfjordområdet.

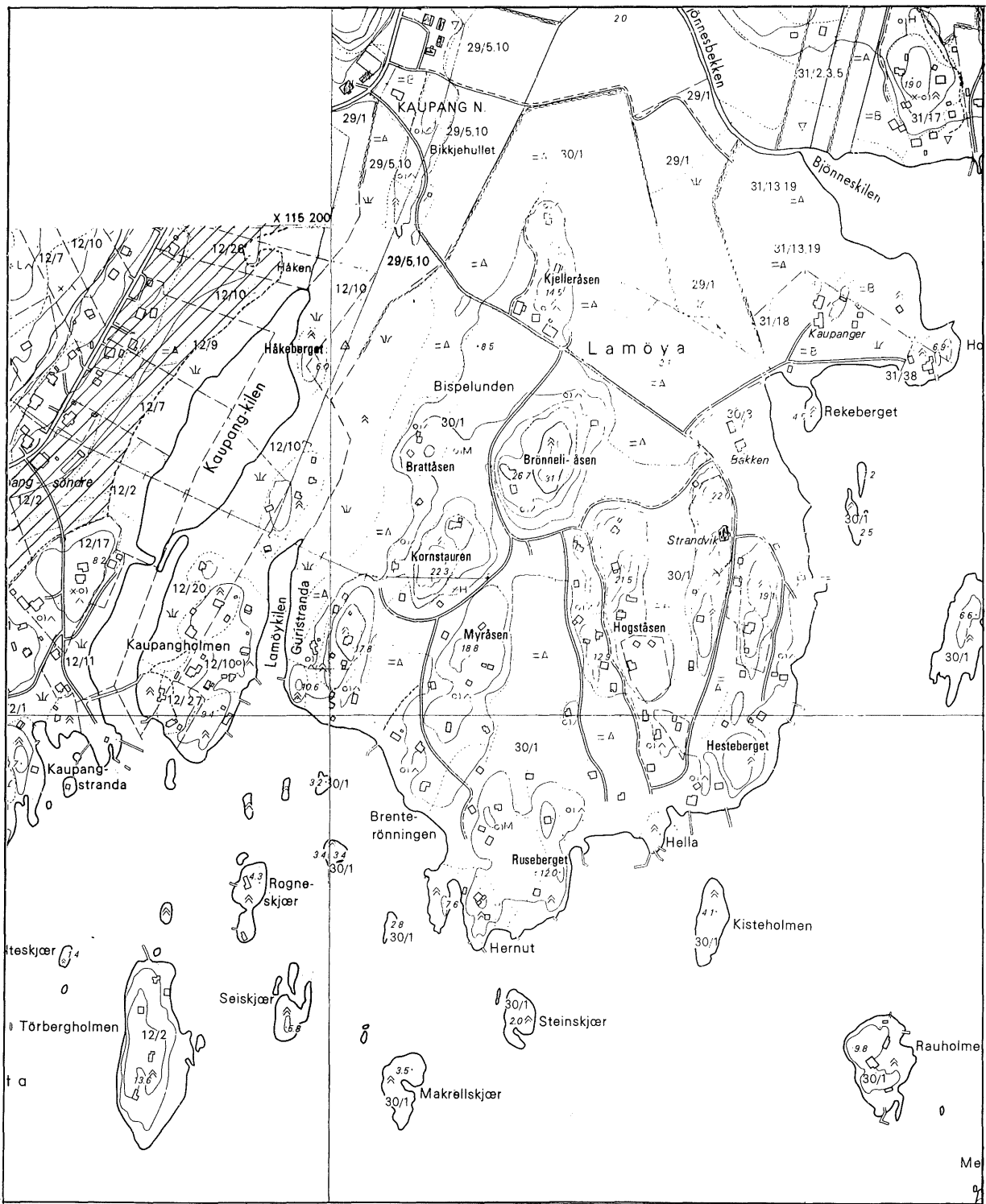

Fig. 3. Kaupang-området med lokalnavn påført. Svartjordsområdet skravert.
 (Kartet var ennå ikke ferdig konstruert, da denne klisjeen ble laget.)

Vi vet nå at i vikingtiden har vannet stått mellom 2 og 3 m høyere enn i dag.⁵ Dette innebærer at hele det fuktige forpartiet av nåværende fastland dengang stod under vann, slik at vi istedenfor den større Kaupangkilen og den mindre Lamøyakilen får én bred bukt, som må ha vært særdeles vel beskyttet av en usedvanlig lumsk skjærgård. (Se kartene, fig. 2 og 3.)

Umiddelbart bak Kaupangområdet stiger landet slakt og fint opp mot den ytre av de to morener, som begge har spilt en så viktig rolle i oldtidens Vestfold. Oldfunn og gårdnavn forteller at her opp mot Tjølling kirke, hvis spir vi skimter omtrent midt på bildet, lå bygdesentret i gammel tid. Kontakten utover, fremfor alt til Danmark, er vel belagt helt fra yngre steinalder av. Bjønnesbekken (som lenger opp kalles Gjerstadelven), slynger seg i dag nesten ubemerket gjennom området og passerer Kaupangjordene ved de lange drivhusene på vårt bilde. Men i eldre jernalder må den ha hatt karakteren av en smal fjordarm og gitt de to gårdene Guri og Huseby, som etter min oppfatning hører med i komplekset, bekvem adgang til fjorden.

Undergrunnen består stort sett av leire.

Bikjholbergene – de små knausene som stikker opp rett innenfor kilens bunn – må i vikingtiden ha stukket ut som et nes, omfløtt på alle kanter unntagen på ett sted, der en smal passasje har ført over til hovedområdet. Som jeg har gjort nærmere rede for i min artikkel i Viking 1960, har Bikjholbergene i vikingtiden vært en gravbakke, en campo santo, der minst tre slektledd har bisatt sine døde i båter, i kister eller bare i et hull gravet ned i sanden. Gravene har tilsynelatende ikke hatt noen annen markering over bakken enn noen dekksteiner som hist og her har stukket opp over torven. Men vi må tenke oss markeringer av tre, som nå er totalt forsvunnet. Folk som har villet legge til aller innerst i kilen, ved de bryggeanlegg vi nå har avdekket, har måttet passere under Bikjholberget. Det er utenkelig at de ikke på et eller annet vis er blitt minnet om de døde som hvilte der.

Gravplassen i Bikjholberget står både ved form og innhold i klar kontrast til det vi ellers kjenner til av gravplassmateriale fra Kaupang. De første funn der ute fra kom inn til muséet i 1859, men arkivopptegnelser om gravhauger går tilbake til 1851. Det synes helt klart at begravelse i haug har vært den dominerende gravform i området. De to største konsentrasjoner av gravhauger var den på

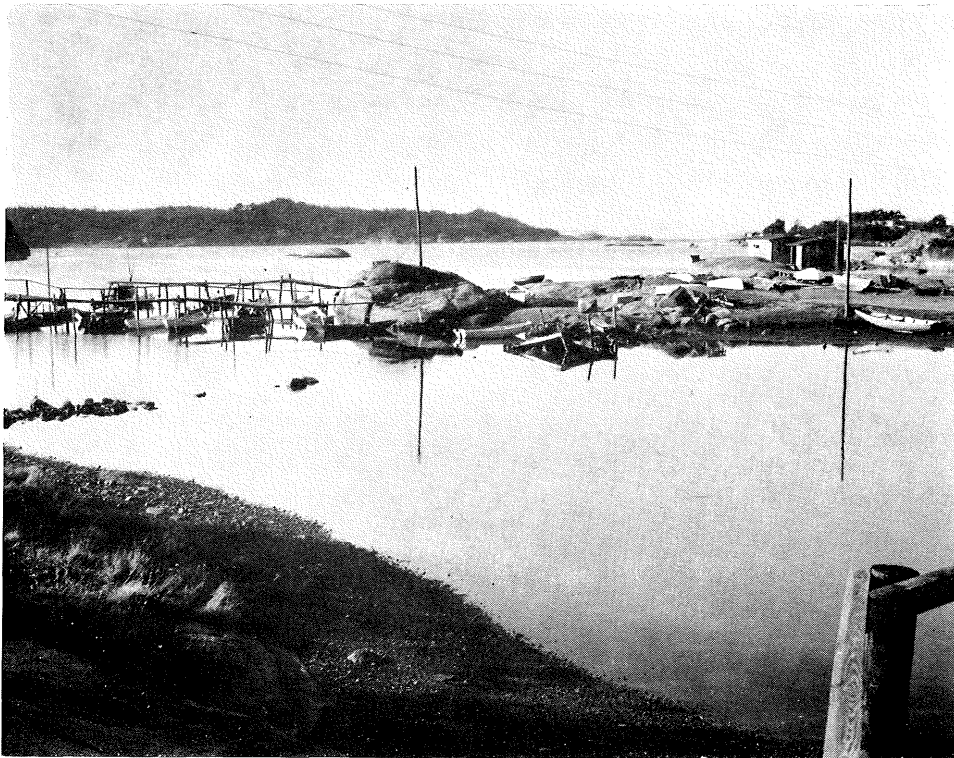

Fig. 4. Kaupangstranda med Malmøya i bakgrunnen. Legg merke til den lille steinpiren til venstre på bildet. Slik må steinbryggene ha stukket ut langs strandkanten i vikingtiden.

Nordre Kaupangs grunn, som for størstedelen ble gravet ut av antikvar Nicolaysen i 1867. Det lå omkring drivhusene på billedet, fig. 1. Den andre er et ennå bevart gravfelt på Lamøya. De stikkprøver som er tatt her, dels av professor Gustafson i 1902, dels av oss i 1956, viser ubrent haug-begravelse. Men vi kjenner også ubrente flatmarksgraver fra Lamøya, fremkommet ved tilfeldig gravning på lokaliteten Guristranda.⁶ (Se kartet fig. 3.) På S. Kaupang og Bjønnes har det ligget mindre konsentrasjoner av gravhauger. – Fra Dreng kjennes ingen vikingetids-funn.

Funn som med rimelighet kunne tolkes som sikre boplassfunn forelå ikke fra Kaupangområdet før våre undersøkelser ble satt i gang. Men vi hadde fra grunn-

eierne opplysninger om funn av småsaker som kunne høve godt med boplass-avfall.

Av interesse er også et par arkivoppteignelser. Antikvar Nicolaysen besøkte Kaupangområdet i 1859 og noterte da at det ved S. Kaupang på «skraaningen strax nedenfor husene er en samling af 20 runde hauger, hvorhos man der ogsaa har truffet spor af gamle husetomter---».7 Med de erfaringer vi nå sitter inne med, kan vi trygt si at disse observasjoner må gå på fundamenter av stein. Jordsmonnet er slik at treverk bare har holdt seg i meget heldige tilfelle og bare i undergrunnen. Spor av trevirke mot den lyse undergrunnen skal det lang trening til å observere.

Av betydelig interesse er også et brev fra 1916 fra rektor ved Aalesunds off. høyere almenkskole til professor A. W. Brøgger:

«På Kaupang Nordre (Thorvald Thorsen K.) fortalte eieren at han i sin tid støtte på noen *store pæler nede ved vannet*, og jeg tenkte mig da muligheten av at disse kunde skrive sig fra et gammelt bryggeanlæg fra Kaupangens tid. I det hele tror jeg at der snarest bør undersøkes, hvor Kaupangen har ligget, og da først i de senere år pløiningen av jorden har vært synderlig dyptgående, vil de nuværende eiere av Kaupang vistnok kunde gi verdifulle opplysninger. Så vidt jeg forstår har Kaupangen vesentlig ligget i strøket Thorvald Thorsens-Kristian Larsens eiendommer (fra overgangen til Lamøen og til veisvingen i syd). Jeg antar at man der vil støte på kulturjord nesten over alt (som her i Borgund). – Ja, det kunde være fristende å fortsette, men tiden er for knapp. Kun den personlige tilføielse at jeg i 1908 (tror jeg) søkte om bidrag av Larvik Sparebank til undersøkelser på Kaupangs grunn, men da bidraget ble gitt til filialen, brukte dr. Augestad de 100 kr. til borgstudier. Der hvor jeg grov for å finne levninger fra Kaupangen var vesentlig i en aker vestenfor (sønden-) Thorvald Thorsens hus (på samme side av veien), og der fant jeg som nevnt kulturjord samt enkelte små ting (perler, bryner). Men Thorvald Thorsen fortalte mig at han også på den del av eiendommen som ligger mellem vandet og veien (hvor de nævnte pæler hadde vært) hadde truffet på svart jord, så vidt jeg erindrer – overalt.»

Rektor Bugge tilbrakte sine sommerferier på Kaupang,⁸ og har altså åpenbart vært vel kjent i området. Familien bodde til leie hos den Thorvald Thorsen Kaupang som er nevnt i brevet. Det er på denne gårdens grunn våre gravninger

har foregått. Dennes sønn, gårdbruker Konrad Kaupang, har meddelt meg at den Kristian Larsen som nevnes, var eier av gnr. 12/17, se kartet fig. 3. Bugges observasjoner svarer således helt til våre iakttagelser.

Vårt oversiktsbilde, fig. 1, viser klart at den svarte jord eller kulturjord som Bugge snakker om i sitt brev, på vårparten er meget markert, men ikke like sterkt over alt. Vi skal se litt nærmere på dette forholdet.

Våre gravninger har vist en lagfølge som de fleste steder var slik: Først et muldlag på ca. 20 cm, så et lag smågruset jord, som forseglet selve svartjordlaget. Dette ble først påvist over og umiddelbart bakenfor det bryggeanlegg (Brygge I på planen i arkitekt Tollnes' artikkel), som jeg berørte i min artikkel i Viking 1960. Den viste seg først i snittvegen som en tynn, svart stripe, men tiltok i tykkelse oppover mot den bakenforliggende bebyggelse. (Fig. 5.) Den var på det tykkeste mellom 40 og 50 cm dyp, men variasjonene var til dels meget store. Så vidt vi kan bedømme det, er årsakene til dette flere. Det er for det første tydelig at det har foregått en viss transport i jordmassene, dels som følge av et stadig sig i bakken, dels som følge av plogens arbeide gjennom de siste par generasjoner. Bugge har rimeligvis rett *i at det først er den dyperegående pløyning som har brakt svartjorden opp i dagen igjen.* – Dernest hadde det naturlige vannsigtet i bakken og det leirete jordsmonnet nødvendiggjort betydelige dreneringsarbeider - åpenbart gjennom mange generasjoner. Vi støtte overalt på gjenfylte eller ennå vannførende «lokkegrefter». At disse hadde forårsaket ødeleggelser på bygningsrestene vi etter hvert avdekket, sier seg selv. Oversiktsfotografiet over vårt felt, fig. 2 i arkitekt Tollnes' artikkel viser forløpet av de enkelte drengrofter og gir et inntrykk av de ødeleggelser de har forårsaket.

Avdrenering og jordtransport har altså nådd ned til kulturskiktet, slik at vi A: ikke uten videre kunne regne med at de svartjordpartier som trådte frem mest markert i overflaten var de «beste» arkeologisk sett, og B: ikke uten videre kunne regne med at alle funn lå i urørt posisjon. I store trekk ser det imidlertid ut til at funnene ligger in situ, når de er funnet i svartjordlagets dypere del.

Generelt kan vi si at hele vårt svartjordlag viste en uvanlig høy funnfrekvens. Fra det øyeblikk vi fikk virkelig kontakt med det, formelig sprutet funnene frem, tettest i og omkring husene, men f. eks. fra området om Brygge II er det også påfallende mange funn. Se pl. i arkitekt Tollnes' artikkel, hvor de enkelte

Fig. 5. Brygge I avdekket 1958. I snittveggen til venstre i forgrunnen viser svartjorden seg som en mørk stripe under muld, sand og grus. I gjennomskjæringen gjennom selve bryggen sees rester av de fasciner bryggen er lagt oppå. Ankeret ble funnet i sjakten ytterst i utgravningsfeltet.

bygningrester er markert. Jeg kommer i den følgende gjennomgang av de enkelte funngrupper til å henviser til den.

Dette at kulturskiktet lå så grunt og allikevel var så funnrikt, ble bestemmende for den metode vi la opp for gravningen. Det var klart at som forholdene var, kunne bare den ytterste varsomhet gi håp om klarhet over eventuelle bygningrester. Svartjorden – dannet av forråtnet avfall – er fet og tett i konsistensen,

den ble lett klisset og gav bare motvillig slipp på oldfunnene. Vi hadde derfor intet annet å gjøre enn å skrape oss gjennom kulturlaget med spatler og små børster. Arkitekt Tollnes gjør i sin artikkel rede for den avsnittsvise utvidelse av feltene i perioden fra 1959 til 1967.

For å få mest mulig sammenheng i anlegget, ble det fra 1959 gravet «i takt» på de forskjellige felter, slik at man over alt stoppet ved det samme nivå og etter hvert dekket til.

Først i 1966 ble hele feltet åpnet under ett, for oversikts-fotografering. (Jfr. fig. 1 i arkitekt Tollnes' artikkel.)

Denne metode var meget tidskrevende, men så vidt jeg kan se det, den eneste riktige, med de mange usikre forhold vi stod overfor. Skulle en ny gravningskampanje komme på tale – og det bør det – må de erfaringer vi nå har gjort kunne tillempes på et mere effektivt opplegg, hvor man kan avdekke større felter betydelig hurtigere.

II. FUNNMATERIALET

Anslagsvis omfatter dette ca. 10 000 funn-nummer, fordelt over en meget vid skala av funn-kategorier, fra jernavfall til mere og mindre velbevarte smykke-saker. Bearbeidingen av dette materiale er i gang, men en utarbeidet funnstatistikk kan jeg dessverre ennå ikke legge frem.

Målsettingen for hele undersøkelsen var som mange ganger nevnt, å få endelig fastslått at det var her på Kaupang-gårdenes grunn Skiringssal-kaupangen hadde ligget. Det lot seg nokså snart fastslå at vi måtte være på rett spor. Hver sesong har brakt et stadig mere overbevisende materiale for dagen i form av mynter, vektlodder, importert keramikk og glass, fremmede metallsaker, perler av ulike slag o.s.v. – saker som alt sammen bærer bud om livlig handel med fremmede land. I tillegg kommer så serier av funn som forteller om konsentrert håndverksvirksomhet på stedet: Smedredskaper, smedprodukter og smedavfall, smeltdigler, støpeformer, vevtyngder, spinnehjul – for bare å nevne noen grupper. Endelig kommer saker som minner om dagliglivet på stedet, fiskekroker, båt-nagler, dyrebein etc.

Vi skal her gå noe nøyere gjennom en del av disse funngrupper.

Fra et handels-historisk synspunkt er selvsagt myntfunnene den viktigste materialgruppen. Serien omfatter i alt 16 bestembare stykker, men vi kan tillate oss å tro at den egentlig har vært større. Konserveringsforholdene var meget uheldige, og en viss tapsprosent må vi regne med. Følgende stykker har latt seg nærmere identifisere ved førstekonservator Kolbjørn Skaare på Universitetets Myntkabinett:⁹

<i>Kufiske mynter</i>	Umajjadene. Dirhem, 1xxH, ca. 720-50
	Abbacidene. Dirhem, ca. 150-200 H. 767-815
	» Dirhem, ca. 780-830
	» Dirhem. ca. 830-870
	» Dirhem 2xxH, trolig ca. 844-850
	Kufisk dirhem. »
	»
	»
	Kufisk dirhem?
	»
<i>Frankiske mynter.</i>	Ludvig den fromme (814-840). Denar
	» » »
<i>Angelsaksiske mynter.</i>	Mercia. Coenwulf (796-822). Penning.
	»
<i>Nordiske mynter.</i>	Hedeby-området ca. 825-840

Serien ligger, som man vil se, meget tett og har vel sirkulert innenfor de to eller tre siste fjerdedeler av 9. århundre. Den representerer alle de myntsorter som var i omløp i Norden i eldre vikingtid.¹⁰ Den gir sammen med det *keramiske materialet* en god indikator for dateringen av boplasslaget. Jeg henviser her til universitetsstipendiat Ellen Karine Hougens artikkel.

Dateringsmessig er vårt overraskende rike *glass-materiale* mindre brukbart enn leirkargruppen, men som det vil gå frem av fru Hougens gjennomgåelse, er det et meget velkomment innslag i spektret av fremmede vareslag.

Innslaget av *glassperler* er også meget stort og variert. (Se Ellen Karine Hougens artikkel.)

Mens de store, mangefargete perlene av ulike varianter uten tvil må tilhøre

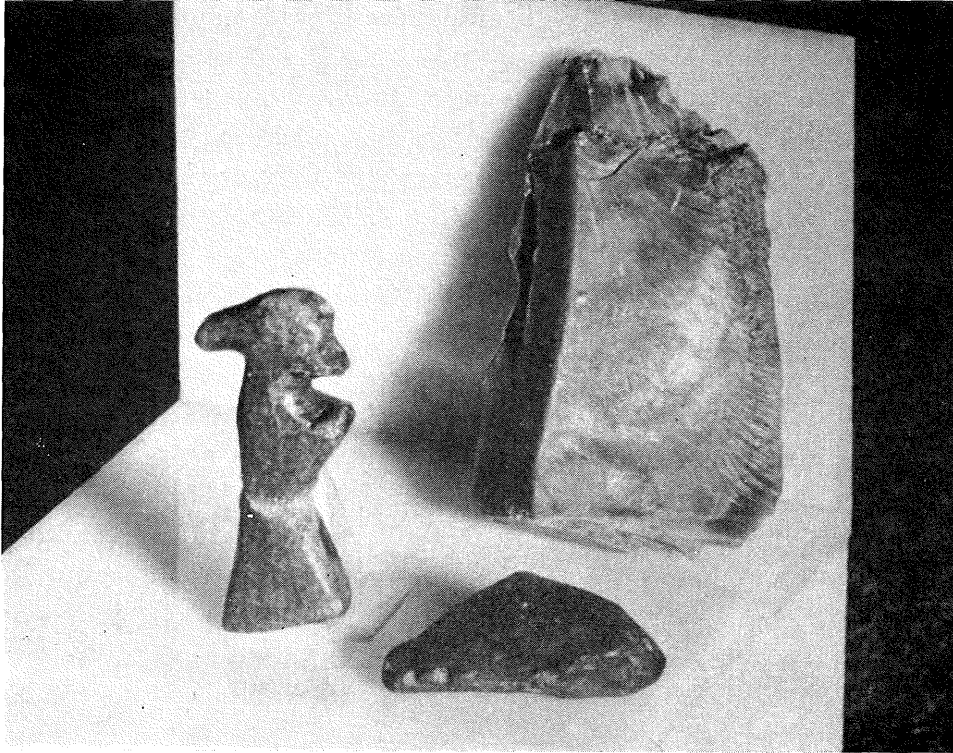

Fig. 6. Ravfigur og stykker av rårav.

importen, kan de enklere glassperlene, som fru Hougen påpeker det, tenkes å være fabrikkert på stedet og således tilhøre eksportartiklene, beregnet på hjemlig marked.

I tillegg til glassperlene kommer så i alt 21 perler av rav. Disse ville vi uten videre ansett som import, hvis vi ikke også hadde funnet stykker av rå-rav i sjaktene. Noen av disse er så store at det ikke kan komme på tale å ta dem for stykker av ødelagte perler. Det største (fig. 6) måler 3 cm × 2,5 cm. Hertil kommer en liten ravskulptur, ennå ikke helt ferdigbehandlet i overflaten, og av et så umiskjennelig nordisk preg at jeg mener den må være fabrikkert på stedet.¹¹ Et enkelt av råemnene viser også spor etter bearbeiding, og et par av perlene virker ikke helt ferdige. Det ser derfor ut til at det kan ha foregått en produksjon

av ravsmykker på stedet. – Kanskje gjelder noe liknende om en liten gruppe jet smykker.

Mens jet og rav må ha vært innført som råemner, kan en serie av til dels meget vakre bergkrystall-perler ha en mere hjemlig bakgrunn. Vi har i alt 17 stykker, derav er 5 uferdige, og således rimeligvis fabrikkert på stedet. Om vi tenker oss en omvandrende fabrikant eller en stedlig, er et annet og mere åpent spørsmål. Vi har gode krystallårer i Telemarks-fjellene.

I 1964 ble det ved Valldalsetra i Røldal påvist en boplass der bearbeiding av bergkrystall har foregått.¹² Den dateres av utgraverne til sen vikingtid eller tidlig middelalder.

Produkter av *kleberstein* utgjør en høy prosent av funnmaterialet. Kleber forekommer ikke naturlig i Vestfold, men en statistikk fra 1951 viste allikevel at omkring 10% av samtlige kjente klebersteinsgryter i Norge kom fra Vestfold.¹³ Særlig mange er kjent fra Hedrum og Tjølling. Dr. Jan Petersen trakk allerede i 1920 den konklusjon av materialet at man fra markedsplassen, som man den gang antok hadde ligget på Kaupang-gårdens grunn, hadde drevet handel med kleberkar. Slike må ha vært det vanligste kokekar her i landet i yngre jernalder.

Dette bekreftes fullt ut av våre funn. Funnmengden er så stor at dette materiale er tatt ut som et selvstendig forskningsprosjekt innenfor Kaupangpublikasjonen. Arbeidet utføres av mag. art. Sigrid Kaland.

La det da bare være nevnt her at kleberkar er påfallende hyppig brukt som gravgods i Kaupanggravene, fiskesøkk av kleber forekommer også.

Fra boplassområdet har vi foruten tildels store stykker råmateriale og en mengde avfall, hundrer av kleberstykker. Størsteparten må være fragmenter av kar. Vi kan se at disse fragmentene tildels har fått sekundær anvendelse til småartikler. Av slike er *tenvekter* for spinning den viktigste gruppe sammen med *vevtyngder*, brukt for stramming av renningstrådene i en opprettstående vevstol. Videre har vi en serie *fiskesøkk* av meget varierende størrelse og en liten serie *svinghjul* for boringsarbeider i tre. (Fig. 7). – Meget vesentlig er en serie på 7 *støpeformer* av kleber. (Fig. 8.) De seks har vært brukt for støping av sølv eller bronsebarrer. Den syvende viser spor for støping av et lite kors samt for en flat, rund gjenstand. Vi kan gjette på et *vektlodd* – noe jeg snart skal komme tilbake til. – Når vi først er inne på støperedskaper må jeg også nevne at vi har funnet en mengde rester

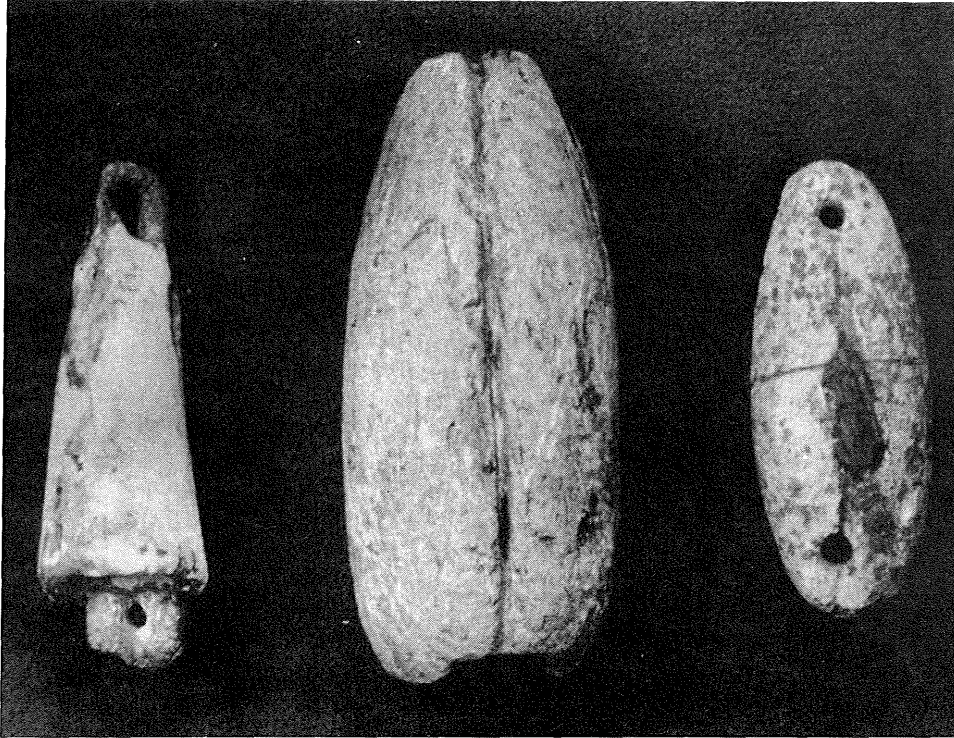

Fig. 7. Fiskesøkk. Det til venstre av bly – de to andre av kleber.

av små fingerbøllformete *digler* av leire. De fleste er knust i små stykker, men vi har også noen hele eksemplarer. (Fig. 8.) Et par av dem har rester av bronse på innsiden.

Helt for seg står en støpeform med spor for nålen til en s.k. «thistle-brooch». (Fig. 8), dvs. en ringspenne hvis nål har hodet utformet som en tistel. Sporet for innføring av det flytende metallet er også bevart. Spenneformen indikerer en fremmed håndverker. Det kan tyde i samme retning at formens materiale her ikke er kleber. Vi har ennå ikke fått steinslaget analysert.

Vi har også ellers et betydelig materiale som belyser forskjellig metallvirksomhet på stedet.

Det er for det første små fragmenter av *gull* – ørsmå stykker *gullfolium*, små

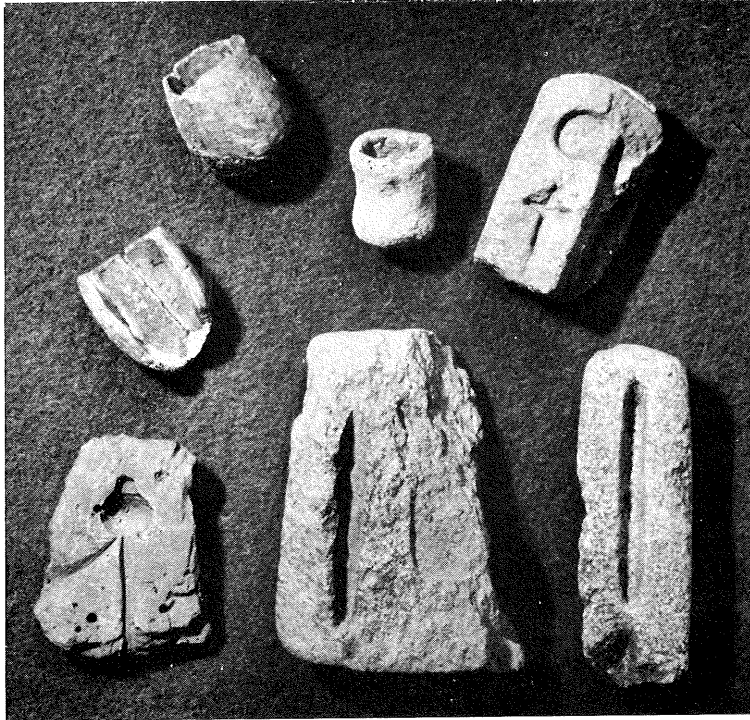

Fig. 8. Smeltedigler og støpeformet.

stykker gulltråd, en pæreformet liten «dråpe» (for granuleringsarbeide?) og endelig et større stykke «gullstøyp» med en vekt på 12,496 gr.

Mengden av sølv er betydelig større, men svært meget av det er i en meget dårlig forfatning, grunnet konserveringsforholdene. En sølvbarre, svarende i form til sporene i støpeformene, fig. 8, er bevart, hertil kommer småstykker av armbånd, fingerringe, sølvtorne osv. Det har karakteren av slikt bruddsølv, som vi ellers finner i våre skattefunn, og skal vel tolkes som betalingssølv, som har gjort tjeneste som mynt. Det måtte da veies på små skålvecter. Slike har vi fra gravene.

Bosetningsområdet har også gitt deler av slike og dessuten ikke mindre enn 17 tilhørende lodder av bly. Som fig. 9 viser, er de av meget forskjellig størrelse og form. De fleste er «knappeformete», jfr. støpeformen, fig. 8, men et enkelt skiller seg ut ved det fine dyrehodet i toppen. (Fig. 16.)

Rester av en betydelig bronse-produksjon er også til stede, dels i form av en større og mange mindre barrer, dels som rent avfall. Vi har også såvidt mange (men tildels sørgelig medtatte) ferdige bronsearbeider – først og fremst små likearmete spenner, treflikete spenner og torner for ringnåler – at de ikke bare kan forklares som «lost property». De må være varer beregnet på omsetning. Viktig er her en matrise for en likearmet spenne, ifølge analyse av førstekonservator A. M. Rosenqvist, av pewter. Merkelig nok har vi ingen funn som tyder på fabrikasjon av de ovale parspenner, som var et obligatorisk tilbehør til vikingtidens kvinneklær.

Bly i form av vektlodder er alt nevnt. Vi har også en svær blybarre. (Fig. 9). Den veier nå 1.3727 kg, men har opprinnelig vært større, idet den er avkuttet i den ene kanten. Like ved ble funnet en håndfull blystøyp. Vi fikk foretatt en analyse av professor Ivar Oftedal. Den viste merkelig nok at støypen ikke stammet fra barren. Derimot viste enkelte av våre vektlodd samme sammensetning som barren.¹⁴ Blystøyp som dette er funnet i betydelig mengde over hele bosetningsområdet og må tolkes som rester etter arbeide på stedet. Førstekonservator A. M. Rosenqvist har påpekt at dette materiale kunne tyde på raffinering av sølv.

Slagg, avfall, halvfabrikata og ferdige saker og råemner av *jern* tyder sammen med smedredskaper som meisler, et par små smihamrer, filer o. a. på en intens tilvirkning av jernprodukter. Særlig vanlige er båtnagler, som det må ha vært et meget stort behov for på et sted som dette. Om hver mann har vært sin egen båtnaglesmed, eller om nagler har vært produsert for å dekke en større etterspørsel, er selvsagt umulig å avgjøre.

I det hele tatt vil nødvendigvis det bilde av handel og håndverk som vi kan risse opp på grunnlag av et jordfunnet materiale som dette, langt fra bli entydig. Dette gjelder forsåvidt alt arkeologisk materiale. Men ser vi sanlet på det funnmateriale jeg her bare har kunnet legge rent oversiktsmessig frem, tror jeg likevel ingen kan dra i tvil at det gir et overbevisende inntrykk av en mangeartet virksomhet med et langt videre siktepunkt enn det egne, daglige behov. Saker til belysning av dette foreligger for øvrig også, først og fremst i form av en mengde dyrebein.

Knokkelmaterialet er meget ujevnt fordelt over sjaktene, noe som nok først

Fig. 9. Blyfunn. Avfall, en svær barre og vektlodd.

og fremst må tilskrives konserveringsforholdene. Men det er verd å legge merke til at særlig mange ble funnet i området omkring Hus I (se pl. I i Roar Tollnes' artikkel).

Dyrebeinmaterialet er undersøkt av dr. Håkon Olsen ved Universitetet i Bergen. Hans bestemmelser viser at det for størstedelen dreier seg om måltidsavfall, som gir oss et visst innblikk i levemåten på stedet. Husdyrartene ku/okse/kalv, sau/eventuelt geit og svin dominerer naturlig nok bildet. Hest og hund forekommer, de opptrer for øvrig også i gravfunnmaterialet. Endelig har vi stykker av horn som er bestemt som elg eller kronhjort. Dette har vel både vært matnyttig vilt og gitt verdifullt råemne i form av skinn og horn. Av hornarbeider er det for øvrig påfallende få – en kam og en spillebrikke er det hele.

At både fangst og fiske har spilt en viktig rolle, sier seg selv. Det understrekes

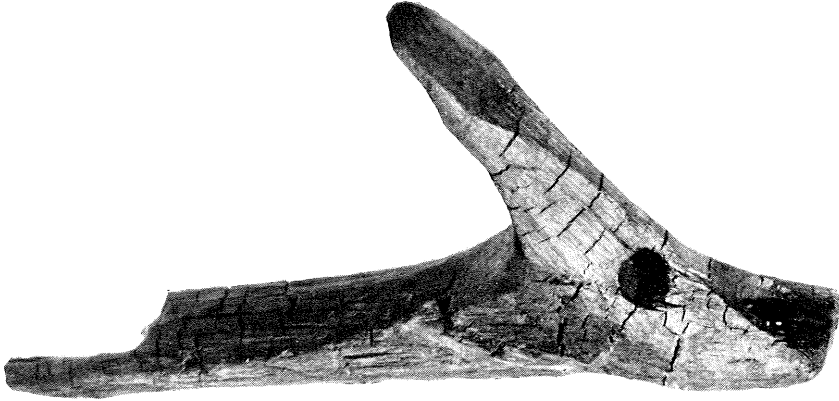

Fig. 10. Årekjeip.

av at rev og sel er påvist i knokkelmaterialet, sammen med bein av torsk, sei og lange. Fiskeredskaper av kleber er alt nevnt. I tillegg kommer en serie fiskekroker av jern av varierende størrelse.

En materialgruppe som må ha spilt en meget dominerende rolle innenfor dagliglivet, nemlig *tresaker*, glimrer vanligvis ved sitt fravær i et boplassmateriale som dette. Men i det fuktige lendet utenfor brygge I hadde treverk holdt seg. Her fant vi for det første litt husgeråd av tre som supplerer det vi har av kleber: En liten bolle, et par små kopper og et par tener til håndtenen etc.

Dernest fikk vi endelig tak på virkelige båtrester: Tre fine små årekjeiper til robåter (fig. 10) og et stykke av den ene bordgangen i en båt. Det satt ennå litt drev igjen langs den ene siden. Dette er bestemt av professor dr. Elias Mork ved Norges Landbrukshøiskole. Som professor Mork uttaler, var det «merkelig nokk sauehår, og ikke nauthår som en skulle tro dersom det var brukt til tetting av båt».

Godt nedsenket i gytjen lå også et svært anker av en meget komplisert konstruksjon. En svær granittblokk, tilnærmet kvadratisk i snitt, blir holdt på plass av et rammeverk av eik (klørne), bøk og bjerk (rammeverket). Ankerstokken ble ikke funnet, men det fins spor for den. Blokken gir ankeret en vekt på ca. 80 kg. Dette må innebære at det her dreier seg om et virkelig anker for et større fartøy. Typen er ellers i forenklet form kjent helt ned til vår tid fra kysten på Vestlandet, der den kalles «krakje» og brukes til forankring av garn og not.¹⁵

III. OVERSIKT OG FORELØPIG TOLKNINGS-FORSØK

Etter denne sterkt sammentrengte gjennomgang av en del av våre viktigste funngrupper, skal vi nå forsøke å samle brokkene til en større helhet.

Men la meg først understreke den begrensning et arkeologisk materiale har som grunnlag for løsning av problemer som bosetningsform, økonomi og samsfunnsstruktur. Det anslagsvise areal markedsplassen har dekket – målt etter svartjordsbeltets utstrekning – kan settes til ca. 40 000 m², altså ca. 40 dekar. Våre gravninger dekker bare en meget liten del av dette, totalt 1375 m² eller vel 1 dekar. Hvor representativt dette materiale da er, blir et rent skjønsspørsmål. Ett trekk er imidlertid iøynefallende: Den store funntetthet i forhold til den kortvarige bosetningsperiode myntene og keramikken tildeler markedsplassen. (Se Ellen Karine Hougens artikler.) Prosentuelt står fremmede varer som keramik og glass samt verkstedsmateriale (råemner, ferdige og halvferdige produkter) meget sterkt i bildet. Jeg tror ikke vi tar feil om vi hevder at dette forhold gir et overbevisende inntrykk av handelen og håndverkets plass i miljøet på Kaupang. Dette betyr ikke at jeg mener vi har lov til å forutsette at dette miljø har vært et klart definert og ensidig organisert handel/håndverker-miljø, slik vi finner det i våre middelalderbyer. Man har tidligere vært tilbøyelig til å tro at et slikt eksisterte allerede i vikingtiden i Hedeby. Dr. Kurt Schietzel, lederen av utgravningene i Hedeby har nylig tatt kraftig til gjennmøle mot dette syn.¹⁶ Dr. Schietzel understreker at de håndverksvirksomheter som man kan påvise i Hedeby materialet (treforarbeiding, jernsmie, støping av edle metaller, tillaging av mølle- og slipesteiner, hornbearbeiding, tilvirking av ravperler, glassmelting, forarbeiding av lær, spinning av lin og ull, pottemakeri) alt sammen er virksomheter som også kunne komme inn under begrepet husflid. De forutsetter ikke en sosialt utskilt håndverkerstand, bare teknisk dyktighet. Man må, som dr. Schietzel uttrykker det, skille mellom håndverk som teknologisk og sosialt fenomen.¹⁷

Selv om jeg prinsipielt vil hevde at det norske vikingtidsmaterialet viser spor etter håndverksgrupper med så stor teknisk dyktighet at de må ha vært profe-

Fig. 11. Luftfotografi av indre del av Kaupangkilen med Bikjholbergene omtrent midt på bildet og Lamøya i forgrunnen. – Opp for utgravningsfeltet i svartjordsbeltet det parti som ble undersøkt høsten 1969.

sjonelle håndverksutøvere, som rimeligvis har basert sin økonomi på sitt yrke – jeg tenker her i første rekke på treskjæring, kunstsmiing og tekstilhåndverk – tror jeg dr. Schietzels resonnement har gyldighet for håndverksevirsomheten på Kaupang.¹⁸

Like klart er det imidlertid at det miljø funnene fra Kaupang bærer bud om ikke kan kalles et rent bygdesamfunn. Gravfunnmaterialet fra Bikjholbergene antyder, som jeg tidligere har pekt på en befolkningstype som vi kunne kalle «handelsbonde» – halvt bonde, halvt kjøpmann.¹⁹ Boplassmaterialet med det sterke innslag av håndverksevirsomhet er et nyttig korrektiv til dette. Innslaget av jordbruksredskaper er her forsvinnende lite, jevnført med gruppene handel/verkstedsevirsomhet og fangst/fiske. *Næringsgrunnlaget må ha ligget på disse felter.* Dette understrekes av de topografiske forhold som i nesten ekstrem grad viser strandbunnethet. Svartjordbeltet strekker seg, som det foran er gjort rede for, over hele bredden mellom fylkesveien og Kaupangkilen. (Fig. 3.) Hele tiden under gravningen hadde vi imidlertid oppmerksomheten rettet mot det lune og skjermete draget ovenfor veien (rett opp for gravningsfeltet på fig. 11). Det så jo betydelig mere lokkende ut for bosetning enn beltet ved stranden. Det var liten eller ingen svartjordsmarkering i overflaten, men det kunne skyldes den transport i bakken jeg tidligere har berørt. Høsten 1969 la vi opp en serie prøve-stikk over hele dette feltet. Vi konstaterte svake spor av bosetning i feltets nedre del, mest markert nærmest vegen, og avtagende oppover bakken. Bakenfor de to knausene på billedet var det bare spor etter moderne pløying å finne under mulden og noen udistinkte brannpletter langs åsen til venstre på bildet. Funnmaterialet utgjøres av 4 perler av samme type som de fra utgravningsfeltet, et uornert krukkebrott, noe jernavfall og et vektlodd, dessverre funnet i overflatelag.

Det er altså helt tydelig at dette har vært et utkantstrøk i bosetningsperioden. Man har villet ha så nær kontakt til sjøen som mulig.

Dermed har vi vel også tak på en av forutsetningene for den spesielle hus-typen materialet viser, med husene skåret ned i bakken med langsiden parallelt med fjorden, en klar kontrast til middelalderbyenes hus, som gjerne vender gavlen mot sjøsiden. Jeg henviser her til arkitekt Tollnes' artikkel, og skal her bare komme litt inn på ett enkelt boligproblem: spørsmålet om vi har å regne

Fig. 12. Brønn 3 under utgravning.

med en bofast befolkning eller opphold bare til visse tider (markedstider). Selve beliggenheten tyder snarest på det siste. Men den klare konstruktive motsetning det er mellom Hus I og de andre, lettere konstruerte husene motsier dette. Andre trekk tyder i samme retning. For det første er dette det eneste huset hvor vi har kunnet påvise et klart avgrenset ildsted midt i huset. Pallen langs nedre langvegg tyder også på fastere opphold. Endelig er det trekk ved selve oldsaksmaterialet som skiller det fra det øvrige hus, særlig fra hus III, IV og V, hvor verkstedkarakteren var utpreget. I Hus I var det lite slikt, men i den ene enden fant vi en stor samling vevlodder som kunne tyde på at en vev hadde hatt sin faste plass her. Gulvet har tydeligvis, som arkitekt Tollnes redegjør for, vært sopt med jevne mellomrom. Avfallet hadde samlet seg rett utenfor husveggen og dekket blant annet over en brønn (brønn II på planen). (Fig. 12.) Den var foret med et flettverk av selje, einer og hassel (treanalysene er utført av universitetslektor Kari Henningsmoen) og så grunn at man kan stille seg tvilende til at den har med vannforsyning å gjøre. Kanskje har den heller tjent verkstedvirksomheten. Mellom nordre gavl på Hus I og partiet nedenfor Hus III og IV var det spor

Fig. 13. Brønn 1 under utgravning.

etter håndverksvirksomhet. Husene gav også gjennom funnmaterialet snarere inntrykk av verksteder enn av beboelseshus, men en utarbeidet funnfordelingsstatistikk har vi ennå ikke rukket å lage. Hus II med den svære kjellergropen er det naturligvis fristende å se som forrådshus, men her gjorde forholdene at vi ikke fikk gjennomgravet det ene gavlpartet helt ned til undergrunnen. Først når dette er gjort, kan husets funksjon drøftes.

Brønn I utenfor Hus V har samme flettverkskonstruksjon som Brønn II (fig. 13), men har helt andre dimensjoner. Treslagene var hassel og selje. Den ligger innenfor nedslagsfeltet for det vannsig som ennå er klart påviselig i den lille bekken straks bortenfor (jfr. sandlaget over Brygge I på fig. 5). Ifølge gårdbruker Konrad Kaupang er siget her helt årvisst, selv i tørkesomre som den i år. Den har vært gjenfylt med stein og avfall – bl. a. fant vi kraniet av et storfe godt nede i brønnen. – En tredje brønn lå mellom Hus I og II. Den var steinsatt og i bunnen sto en lagget bøtte (fig. 14–15). Stavene er av lønn, gjordene av hassel og bjerk. Også den var gjenfylt og sporet etter gavlveggen for Hus I gikk over den. Dette må da bety at Hus I er oppført senere enn Hus II.

Fig. 14. Steinfylling
i brønn 2.

Dette har igjen betydning for vår vurdering av husenes innbyrdes forhold. Som de nå fremtrer med det solid konstruerte Hus I i sentrum med kjellerhuset på den ene og de mere verkstedpregete hus eller boder på den andre siden og den svære Brygge II rett nedenfor, gir de snarest inntrykk av å danne et kompleks. Vi kan håpe at en funnanalyse kan gi større klarhet. Frem for alt kan vi håpe at stikkprøver i det ennå uutgravete bosetningsbeltet vil vise hvor representative våre bygningsrester og vårt funnmateriale er for hele anlegget. Under alle omstendigheter tror jeg Hus I må tolkes som en permanent bolig. Det er for såvidt også rimelig at man har trengt folk til vakt hold på stedet året rundt.

Gravfeltene, som ligger i en krets rundt selve bosetningsområdet, tyder unektelig på en bofast befolkning. Men det er ikke uten videre gitt at man har hatt tilhold helt her nede ved fjorden året rundt. Dette er imidlertid et problem som fordrer en analyse av vikingtidsmaterialet i kaupangens umiddelbare nærhet, særlig fra Huseby/Guri/Valby/Grønneberg området.

Det mest iøynefallende trekk ved anlegget som helhet er som tidligere fremhevet, tilknytningen til stranden og kilen. Det må etter min oppfatning tolkes

Fig. 15. Rester av trebotte
i brønn 2 in situ.

derhen at vi her har å gjøre med et anlegg vi med moderne uttrykk ville kalle et «strandsted». Tysk forskning har lenge operert med begrepet «Wiks. . .» (av latin vicus) om karolingertidens sjøhandelsplasser. Både Hedeby og Birka har definisjonsmessig latt seg innordne her, idet rammen er vid og man har regnet med en sterk lokal koloritt.²⁰ Tilsynelatende skulle imidlertid en Wik være befestet, og dermed ville vår kaupang falle utenfor. Det er helt på det rene at den aldri har hatt noen voll, slik tilfellet er både med Birka og Hedeby.

Begge steder er imidlertid vollen sekundær i forhold til boplassen, tilkommet i løpet av 10. århundre – et tidspunkt da bosetningen på Kaupang trer tilbake. Slik sett skulle da vår markeds plass på Kaupang strukturmessig kunne gli inn i rekken av mindre og større sjøhandelsplasser som vokser frem i 8./9. århundre. Dette understøttes da også av det keramiske materiale, som fru Hougen viser det i sin artikkel.

Til avslutning er det da naturlig å reise spørsmålet om kreftene bak anlegget: Er det vokset organisk frem – av seg selv – med bakgrunn i hovet og tinget i

Fig. 16. Dyrehodeformet vektlodd av bronse og bly.

Skiringssal og på et sted på kysten der oversjøisk handelssamkvem hadde meget gamle røtter eller skal vi se en ordnende hånd (kongemakt?) bak det hele?

Det er et uhyre komplisert spørsmål, som vi bare kan håpe å løse ved samarbeide med historikere, men det arkeologiske materiale må under alle omstendigheter tillegges stor vekt, og jeg vil gjerne gi visse antydninger her.

Ut fra gravplassmaterialet alene har jeg tidligere hevdet at den første teori hadde mest for seg, jeg syntes ikke det gav grunnlag for tanker om et «kongelig anlegg».²¹ Det hadde en langt større lokal koloritt enn de klart internasjonale anlegg Birka og Hedeby. Dette forhold understrekes klart av størrelsesordenen. Vi regner med hundretalls graver, mens man på Birka regner med tusentall, – på Birka og Hedeby opererer man med et boplassareal i hektar, hvor vi regner i dekar.

Vårt gravfunnmateriale viser også nokså ensidig mot vest.

Igen må vi si at boplassmaterialet gir et kraftig korrektiv til dette syn. Fru Hougens analyse av det keramiske stoffet viser at kontakten med det område

som handelsmessig var kjerneområdet i Nord-Europa i denne tiden – Jylland/Rhinområdet – har vært meget sterkere enn vi før har antatt. Myntene understreker den internasjonale karakter. – Av Arkitekt Tollnes' artikkel om bygningsrester, vil man se at det ikke bare dreier seg om en tilfeldig opphopning av hus, men at det må ligge en samlet plan bak anlegget. Når vi tar disse forhold + den kortvarige levetid i betraktning blir helhetsinntrykket langt mindre lokalt betinget enn jeg før var tilbøyelig til å tro. Skiringssalkaupangens betydning internasjonalt sett synes således å ha vært større enn fra før av antatt, og dermed synes det også rimelig å tro at det har vært fristende for den kongemakt, som nettopp da var i ferd med å etablere seg i riksmålestokk, å gripe ordnende inn.

SUMMARY

This paper is a preliminary report on excavations undertaken in the years 1950–1967 on a group of farms, called Kaupang in the district of Tjølling, county of Vestfold. The purpose of our investigations was to localise the “port” mentioned by the northern Norwegian merchant Ottar to King Alfred, when he visited the King's court at the end of the ninth century. Ottar is the most sober and trustworthy literary witness we have on Viking Age Norway, so it has never been disputed that Skiringssal (Sciringes heale), as Ottar called the place, really existed. The problem was its location, for there are no later records of this port. But in different forms the name Sciringes heale is mentioned until the middle of the fifteenth century, when it can be seen to be identical with Tjølling, a small coastal district in Vestfold. Both names (S. and T.) are unique in our place-name groups. Our philologists assume that Skiringssal conceals a shrine of considerable age and influence, whilst Tjølling indicates an old thingstead. The largest farm in Tjølling even today is Huseby, also a venerable name, regarded as an indication of a royal seat. Moreover Kaupang (East-Scand. *køpinge*) appears in different med. Nordic sources as a name for a market place or as an appellation for cities, e. g. Nidaros.

It seems justifiable to say that philological and historical evidence point to

Kaupang in Tjølling as the most likely place for Ottar's port, but other places have been proposed.

Also from a topographical point of view the Kaupang area seems well suited as the location of Ottar's port. Tjølling is a typical coastal district with long and narrow fjords, protected by a very complex archipelago. Kaupang is situated on the best protected of all these fjords, Viksfjord. At the entrance of Viksfjord there is a barrier of skerries, which makes it difficult to find one's way even if one is familiar with the channels. However, once inside – the harbour is among the best in the county. On the western side and at the head of this bay lies the Kaupang area, sheltered from land by steep rocks. To the eastern side lies a peninsula, Lamøya, now a farm, but grazing land at least into the nineteenth century. It must originally have belonged to the Kaupang area. We know that in the Viking Age the shore line lay 2–3 m higher than today. This means that most of the marshy foreland here lay under the sea in the Viking Age.

The archaeological records of finds and monuments in the area go as far back as to the middle of the nineteenth century. There is no space to go into detail here. Let me only mention that at that time there must have been hundreds of barrows all over the area, some in small groups, but with two large concentrations which could be called real cemeteries. One of these cemeteries was investigated in 1867, and yielded exclusively ninth and tenth century material. The other still exists, – plotting here and there has every time yielded finds of the same date. And all accidental finds from the area also belong to the Viking Age. Cremation seems to have been the prevailing custom, but inhumation graves are known.

In the years during and after the last war a new type of finds came to light by accidental digging in two localities, one in Kaupang, one on Lamøya. In both localities the graves were just below the surface without any visible marking except some large and small stones here and there. All objects were unburnt and the gravegoods included such articles as Anglo/Irish bronzes and pieces of so-called Frisian cloth.

These finds are the immediate background for our investigation campaign, which from 1950–1957 was concentrated on Bikjholberget. This locality had served as a cemetery in the Viking Age. The dead (men, women and children) had been buried either in wooden coffins of two different types (hollowed out tree-trunks

or simple, rectangular coffins made of planks), or, much more commonly, in small boats, used as burial chambers. The grave-goods show the same types of weapons and brooches as the former Kaupang material (that is not earlier than A.D. 800, not later than A.D. 950.) It includes native articles of good, sometimes outstanding quality and a remarkable collection of Anglo/Irish bronzes, series of mosaic beads and pieces of continental pottery and glass-beakers, – so far unique in Norwegian Viking graves. In connection with these should be noted a bronze brooch in the form of a coin. Two graves obviously had contained actual coins, – now corroded into silver dust.

In the Viking Age Bikjholberget must have been a headland projecting out to sea, dominating the whole area. In my opinion the graves here should be compared to the chamber graves of Birka even though the gravegoods do not come up to their standard at the richest.

With this material as a starting point it became tempting to take plots in the open field, which slopes gently down to the western side of the bay. Here the soil had a blackish, greasy consistency, reminding us of Svarta Jorden (The Black Earth) in Birka. It is the most fertile land in the whole area. Consequently one might suspect A) that the black colour was due to the intensive cultivation, and B) that this cultivation might have disturbed whatever building foundations etc. there might have been.

The first plots already showed us that some kind of activity must have taken place in this area in the Viking Age, for immediately underneath the mould we came upon sherds of Badorfer ware, Tatinger ware and wooden objects such as at heavy anchor of a very complicated construction and three oar-locks of the type we know from the Gokstad find, as well as other objects. They had been deposited in front of a small stone jetty, built upon closebundled fascines and logs. Radio-carbone dating yielded the result 840 ± 90 A.D.

Sand samples taken by our geologist in front of and behind this jetty gave us a basis on which to calculate the shore line of the Viking age. With the above mentioned position of the shore line, only a long, narrow belt along the bay remained for a possible habitation site. Roughly it covers some 40,000 m², which is a very small area indeed, compared for instance to Birka or Hedeby. Our next plots showed us that the depth of the black soil was very modest, only 40 cms at

its deepest. But it was so packed with finds that there was no doubt whatever that the black colour was due to habitation and not to cultivation. But – the black soil was only covered by a thin layer of mould, and we must reckon on ploughing having disturbed the top of this layer in many places. In addition – the land slopes and is swampy in parts, so that drains and pipes had been placed over the fields through generations. These drains had in fact caused considerable disturbances in the layer. There was only one thing we could do, and that was to work through the whole layer of black soil with spatulas and brushes. Thus we uncovered some 1300 m², and a very rich and varied material has come to light.

This material will be published jointly by myself, my colleague Ellen Karine Hougen, who will attend to the pottery and glass material, by our architect, Mr. Roar L. Tollnes, who will publish the building-remains, and mag. art. Sigrid Kaland, who will publish the soapstone material. A very careful investigation has revealed another stone jetty and remains of four or five housegrounds, all placed parallel to the bay. Roar L. Tollnes has prepared a report on the housegrounds for this volume of Viking. – Outside three of the houses we found wells. Two of them are of the “basket” type, one was lined with stones, and a wooden bucket still stood at the bottom.

In examining our finds I must confine myself to two groups: A) Imported articles and B) Articles of significance to workshop production.

I start with our *coin finds*. There are 19 altogether. 16 of these are in such a condition that Mr. Kolbjørn Skaare of our Coin Cabinet has been able to identify, mostly also to publish them. There is one “Nordic” specimen (Hedeby/Birka), 2 Anglo-Saxon (Coenwulf of Mercia), 2 Carolingian (LOUIS the pious), the rest are Cufian dirhems. According to Mr. Skaare’s identifications they should all be dated within the three last quarters of the ninth century.

This seems to correspond well with our *ceramic* material, cfr. E. K. Hougens article, p. 97.

The second largest group of import consists of some 400 *fragments* of glass. For report on this group see Ellen Karine Hougens article.

Mrs. Hougen discusses in her article, p. 97, *how* and *why* this material found its way to Kaupang. The conditions under which it appeared suggest that the

better part of it came as refuse, and might indicate a local production of, for instance, beads. It is a fact that we have found hundreds of glass beads scattered all over the habitation site, but these might, of course, be imported.

It would seem that there must have been a *local production of amber*. We have a collection of raw amber, a series of amber beads of usual types and a small sculpture – probably an amulet – whose dress and entire appearance is so typically Scandinavian that I am inclined to regard it as a local product.

Then there is a group of *rock crystal* – raw-material, partly fabricated, and finished beads – which might indicate fabrication on the spot. There are good rock crystal mines in the neighbouring district of Telemark. But so far this is mere guess-work.

What seems absolutely certain is that the production of different *metals* must have been considerable. *Raw-iron*, slag, tools, products of different kinds and refuse appear in large quantities, corresponding well with the wealth of iron products in the graves.

But this is only what one might expect to find on a Norwegian habitation site from the Viking Age.

Entirely new and unexpected were finds of a large quantity of *lead* and, in addition, a *heavy bar* of the same material. This bar and a handful of refuse found close to it have been analysed. Surprisingly, the analysis showed that the refuse could not have come from the bar, but a couple of weights showed the same composition as the refuse.

The presence of an appreciable amount of lumps of lead of varying size, some granulated, from all over the area points to a possible refining of silver by cupellation. (A. M. Rosenquist, leader of our Laboratory.)

This brings me to our material of *precious metals*.

We have altogether 7 finds of *moulds* of soapstone, most of them obviously used for casting silver bars, but one must have been used for casting finished objects for there are grooves for a weight and a cross on it. – Another must have been used for casting the pin of a thistle-brooch. It should be noted that the material of this mould is *not* soapstone. Fragments of small crucibles of clay occur very frequently.

The quantity of *silver* remains is considerable, but most of it was in a very bad

state of preservation. One silver bar is preserved, but the material consists mainly of small cut pieces, like the "hacksilber" in a hoard, such as pieces of pins, bracelets etc.

Gold in the shape of tiny fragments of thread, small pieces of foil and one larger piece of cast metal (?) have been found, but no finished objects.

Bronze is also very frequent, in the form of refuse as well as bars. Finished articles such as equal-armed brooches, trefoil brooches, pins etc. were found in an astonishing number, but so far we have no moulds, e.g. for oval shaped brooches.

In spite of this I am inclined to think that these finds can best be explained as the remains of local metal production. Most of the material of precious metals was concentrated to two of the house grounds which for other reasons also could best be explained as *workshops*. – But this must be discussed at length, also from a metallurgical point of view, before any definite conclusions can be drawn. This group was, in any case, a new and somehow unexpected material from the black soil layer.

What we had expected, and also found, were remains of a *soapstone* industry.

As has been pointed out by many authors – most recently by Arne Skjølsvold – the Norwegian steatite production during the Viking Age must have been considerable. Quarries are known in all parts of the country except Vest-Agder and Vestfold. In spite of this, statistics prefaced by Dr. Jan Petersen showed that about 10% of the cauldrons known in Norway up to 1951 came from Vestfold. The explanation given was that there might have been an import as well as an export by way of the presumed port at Kaupang. It is also a fact that soapstone vessels occur very frequently in our graves. Most of them were of a quality that indicates professional skill.

The black soil layer yielded hundreds of pieces of soapstone. The majority must be fragments of cauldrons. The rim-sherds show a varied and interesting repertoire of forms – among them pieces which indicate copying of pottery-rims. There is also a considerable amount of raw-material, secondarily used pieces and refuse. In addition to these there are finished articles such as sinkers used in fishing, moulds, wheels for boring etc. Even more common are *textile utensils*. Loom-weights and especially spinning whorls occur in great number. The whole picture

is that of a steatite production on the spot based on the import of raw material and export of finished products.

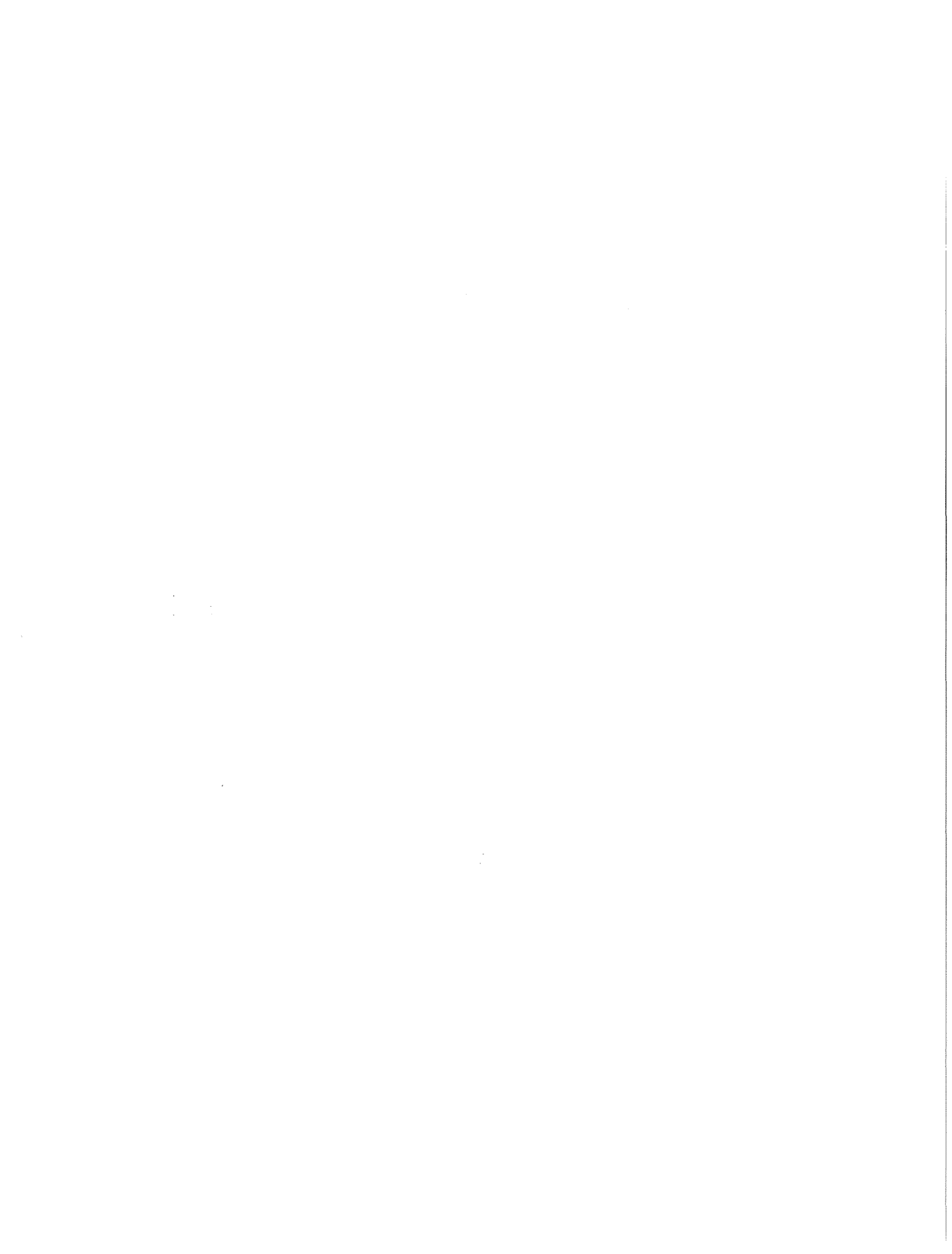
This article is mainly confined to items which may be connected with trade and industry. I think it goes without saying that we also have material relating to daily life, such as a few agricultural tools, fishing-hooks, knives, rivets etc., and last but not least, animal-bones. (See p. 21-23.)

This was a very difficult excavation. As far as I can see the explanation of the material uncovered in the graves as well as that from the black soil will also present many difficulties. These I cannot discuss here. But to me at least one thing seems certain: The complex of finds cannot be explained in terms of an ordinary Viking Age habitation site and its companion-cemeteries. What the imported articles in our graves indicated, has been corroborated by the black soil material: This community must have based its maintenance on trade and handicraft, not on agriculture. *There can be no doubt that it is Ottar's port which we have uncovered here.*

As has already been pointed out, the habitation area seems very small compared to Hedeby and Birka for instance. We reckon in decars, in Hedeby and Birka one operates with hectares. We have some hundred graves where Birka has thousands. Our black soil layer could be measured in centimetres, that of Hedeby in metres. The house grounds and the main disposition plan are totally different from anything I am familiar with so far. Whether these houses should be regarded as permanent buildings or just meant for seasonal habitation, is one of the many questions we have to solve. Let me only mention that the archaeological material suggests different uses for the different houses. In the best constructed and preserved house the material is that of a household, in others the workshop character prevails. The general picture of the habitation as such is somewhat provincial, corresponding well with the small area of black soil, the limitation in time indicated above all by our coin-material, perhaps also with the location. This local colour is in marked contrast to the quality as well as the quantity of imported goods, which point to well established contacts with Britain as well as with the North Sea area and the Baltic. It is this blend of local market and international trading-centre which perhaps gives our Kaupang material its greatest value.

NOTER

- ¹ Markedsplassen i Skiringssal. Norske Fortidsminner II, Oslo 1953. – Mine øvrige arbeider om undersøkelsen er følgende:
1951: Brunlanes–Skiringssal–Tunsberg, Vestfoldminne.
1953: Preliminary report on the recent excavations on Kaupang, near Larvik. Vestfold. Arb. Univ. i Bergen.
1959: En amulett av rav. – Fra Kaupanggravningen 1959. U. O. Årb. 1958–59.
1960I: Kaupangundersøkelsen etter 10 år. Viking.
1960II: The market-place in Skiringssal. Acta Archaeologica, Vol. XXXI.
1960III: New light on Viking trade in Norway. Archaeology Vol. 13, no. 4.
1961: Markedsplasser. Kult. Leksikon nord m.a. Bd. VI.
1962: En barre av bly. Fra Kaupanggravningen 1960 og 62. U. O. Årb. 1960/61.
- ² Blindheim 1960I.
- ³ Lorens Berg. Tjølling. En bygdebok. Kra. 1915.
- ⁴ L. c. s. 208.
- ⁵ Blindheim 1960I, s. 63.
- ⁶ Blindheim 1953, s. 7 f.
- ⁷ Nicolaysen, Norske Fornlevninger Bd. I, s. 199. Uthevelsen gjort av meg. – I sin biografi over Nicolaysen, Norsk Biografisk Leksikon, bekrefter A. W. Brøgger at Nicolaysen må ha vært personlig på Kaupang dette år.
- ⁸ Opplysning fra gårdbruker Konrad Kaupang, sønn av den Thorvald Thorsen Kaupang som nevnes i brevet.
- ⁹ Kaupang-myntene er publisert av Skaare etter hvert som de kom inn: 1. Et myntfuna på Kaupang. U. O. Årb. 1958/59, s. 106–119. – 2. Nye mynter på Kaupang. U. O. Årb. 1960/61, s. 151–155. 3. Vikingetidemynter fra Kaupang – en handelsplass ved Oslofjorden. Nord. Numis. Unions Medbl. 1960, s. 195–197. – Se også tilvekstrapporter i NNA 1963, s. 207, 1964, s. 137, 1965 s. 147, 1966 s. 153, 168 s. ?
- ¹⁰ Skaare, 3, s. 197.
- ¹¹ Blindheim 1959.
- ¹² Innberetning fra De arkeologiske museers registreringstjeneste.
- ¹³ Jan Petersen: Vikingetidens Redskaper, Oslo 1951, s. 363.
- ¹⁴ Blindheim 1962. s. 155 f.
- ¹⁵ Ifølge opplysninger fra konservator Ivar Skre.
- ¹⁶ Kurt Schietzel: Zur Frage einer wirtschaftlichen und sozialen Gliederung Haithabus. Studien zur europäischen Vor- und Frühgeschichte. Neumünster 1968, s. 253 f.
- ¹⁷ L. c. s. 257.
- ¹⁸ Her må jeg også gjøre oppmerksom på at dr. Torsten Capelle i sin nylig fremlagte analyse: Der Metallschmuck von Haithabu. Neumünster 1968, legger frem tungtveiende argumenter for at i allfall denne håndverksgruppen har vært rent profesjonell, se kap. Zur Organisation des wikingischen Kunsthandwerkes, l. c. s. 91 f.
- ¹⁹ Blindheim 1953 s.
- ²⁰ Klarest og mest recent drøftet hos Herbert Jankuhn: Haithabu. Ein Handelsplatz der Wikingerzeit. 4 Aufl. Neumünster 1963, s. 275 f.
- ²¹ Blindheim, 1960I, s. 67.

Roar L. Tollnes:

BYGNINGSRESTER FRA KAUPANG

De første gravesjakter ovenfor vikingetidens strandlinje på Kaupang ble åpnet i 1959. Året før var et bryggeanlegg (Brygge I) avdekket (se Charlotte Blindheim: «Kaupangundersøkelsen etter 10 år», Viking 1960) samtidig som Tjølling kommune gravde for og nedla en 10" vannledning over jordene på vestsiden av Kaupangkilen.

Det viste seg til dels sterke konsentrasjoner av kulturjord i grøftesnittene, noe som var bestemmende for gravningslederen, førstekonservator fru Charlotte Blindheim, ved plassering av spesielt den søndre av de 2 gravesjaktene i 1959. Den nordligste sjakten ble anlagt som en direkte fortsettelse av bryggesjakten fra 1958 og ført videre vestover mot fylkesvei Z 154. I sjakten ble avdekket en med småstein brølagt trafikkåre som førte opp fra bryggen, og dessuten enkle bygningsrester (Hus V). 16 meter sønnenfor den nevnte 6 meter brede sjakten ble det åpnet for neste område. Sjakten her var planlagt i 20 meters lengde – retning sydover (sydvest) – og i 5 meters bredde. Bredden måtte korrigeres under gravningen p.g.a. den kommunale vannledningen som her gikk på skrå over jordet. Sjakten ble av den grunn effektivt drøye 4 meter bred mot sydvest mens nordøstre sjakkant bare ble 1½ meter. En uttalt frykt for å komme i konflikt med vannledningen gjorde sitt til at det ble gravet svært forsiktig inn mot denne. Sydvestre del av den nye sjakten skulle snart vise seg å bli av størst interesse, og ble i graveperioden utvidet mot sydøst med 2 meter i 7 meters lengde. I dette området kom de klareste bygningsrester som overhodet ble tri-lagt under Kaupanggravningene: 2 parallelt-løpende buede steinmurer som tydeligvis markerte nedre (sydøstre) langvegg i en bygning (Hus I) som foreløpig viste en lengde på 8 til 9 meter før murene forsvant inn i søndre sjaktvegg.

All konsentrasjon ble vist dette området da gravningen på nytt tok til i 1960,

Fig. 1. Hus I, 1960. De to murene delvis framgravet, sett fra nord. I bakgrunnen tverrprofilen gjengitt i fig. (8). Legg merke til steinfyllingen i «buken» på storsteinsmuren. Avsluttende sjakkant 1959 trer tydelig fram.

og nye 14 meter ble åpnet sydover, med vannledningen som begrensning på oversiden (nordvest), og i 10 meters bredde, samtidig som sjakten fra 1959 i 10 meters lengde ble lagt ut til samme bredde som det sydligere partiet.

Murene fra 1959 viste seg å fortsette 2 meter inn i det nyopptatte området

for så nokså brått å gå over i mindre konsentrerte og vanskelig bestembare bygningsrester. Samtidig ble deler av nok en bygning (Hus II) avdekket i de sydvestre partiene. Dette førte i 1962 (ingen gravning i 1961) til en videre utvidelse mot sydvest og sydøst. Gravningen i dette området i 1962 ga liten bygningsmessig avklaring, men et markert brolagt område mellom de to antatte bygningene syntes å lede videre mot sydøst og da formodentlig ned til nok et bryggeanlegg. Dette skulle ved gravningene i 1963 og spesielt i 1964 og –65 vise seg å slå til. Et nytt og mektig bryggeanlegg var da avdekket, Brygge II.

Før så langt var kommet, hadde det skjedd mye på et annet område av gravfeltet. Ved gravningene i 1959 og –60 var ingen bygningsrester av øvre langvegg til Hus I funnet på sydøstsiden av den kommunale vannledningen. Det ble da nærliggende å søke etter rester av øvre langvegg på oversiden av vannledningen. I 1962 ble det derfor åpnet en sjakt på området mellom vannledningen og veien. Enkeltfunnene kom her, som over alt ellers, ganske raskt, men lagdelingen i jorden viste seg over store partier å være annerledes. Svartjordlaget var i de øvre deler redusert til et ganske anelsestynt lag. Bygningsrester med sikker tilknytning til Hus I ble ikke funnet, men etter hvert som sjakten ble ført videre mot nordøst, viste svartjordlaget en økende tendens samtidig som et sterkere fall i opprinnelig naturbakke ble konstatert. Her dukket nye steinfeldamenter fram, men dette først nordenfor Hus I's nordre avslutning. Funnene og bygningsrestene i dette nye området var så lovende, at hovedgravningen i 1963 ble konsentrert her og gravesjakten ført nordøstover til kontakt med nordre sjakt fra 1959 og i en total bredde på 10 meter, en bredde som fylkesveien reduserte noe i de nordøstre partier. Innenfor dette området ble Hus III/Hus IV frilagt.

Med gravningen i 1965 var ønsket maksimal utstrekning av undersøkelsesområdet nådd, og en kan godt si at første periode, ekspansjonsperioden, av gravningen i bosettingsområdet var til ende. Dette førte til at gravningen i 1966 kunne ta til med flyfotografering av området, og en bevisst plan bak anlegget kunne anes.

Med et havnivå 2 til 3 meter høyere enn i dag vil havneforholdene i Kaupang-kilen ikke bare bli gode, men utmerkede og da ikke minst for vikingetidens båttyper. Indre del av bukta må ha dannet et forholdsvis rommelig havnebasseng, og ut i dette kan vi forestille oss at vikingetidens bryggeanlegg har

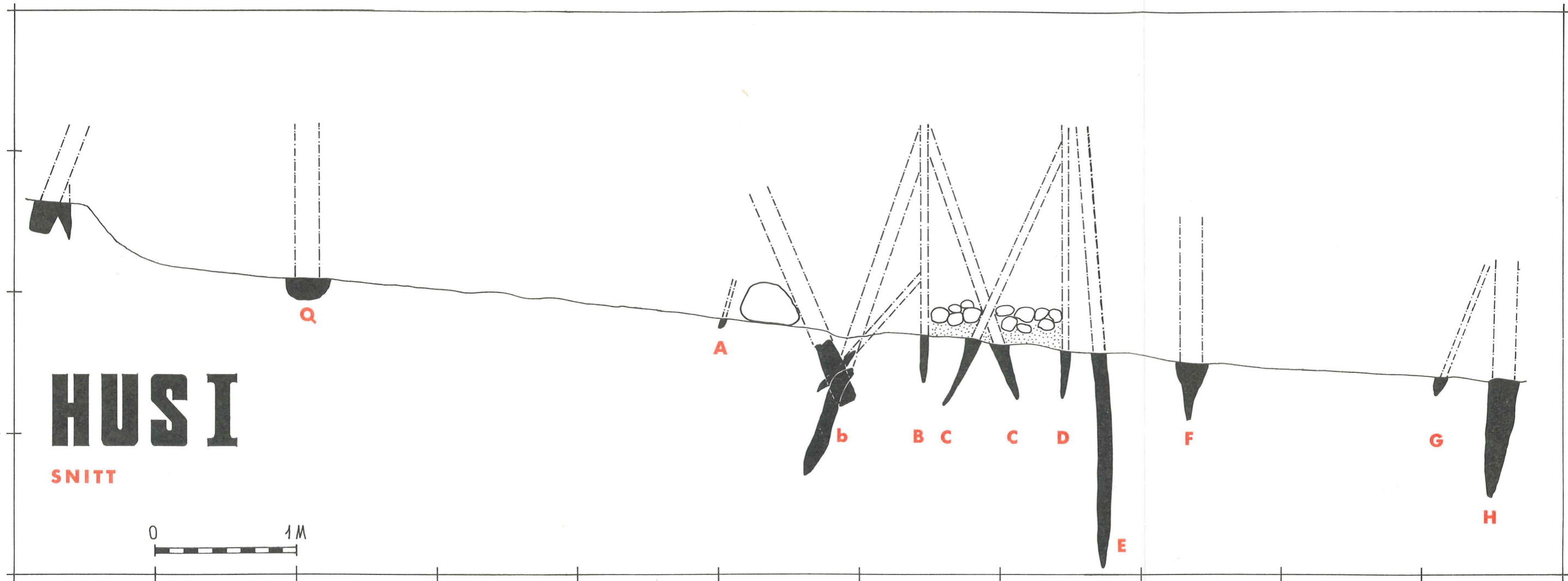

Fig. 2. Flyfotografi 1966 av utgravningssjaktene.

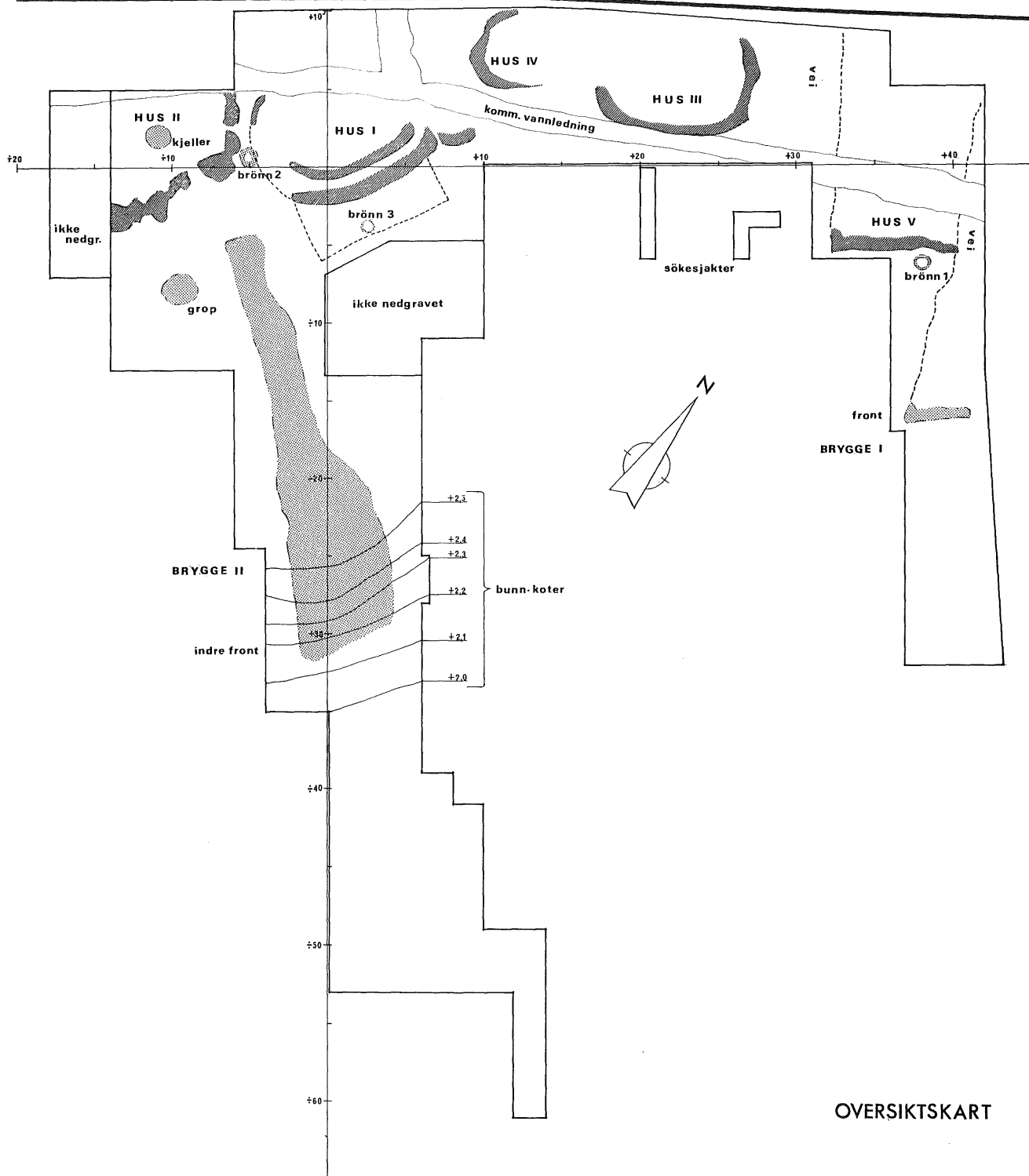
stukket, side ved side, noen oppbygd ved hjelp av treverk, fasciner og stokker – som ved Brygge I – andre med kraftigere steinfundamentering – som ved Brygge II. Brygge II har en indre og en ytre front eller avslutning ned mot sydøst, og det er naturlig å tenke seg den indre bryggefronten som den eldste. Denne bryggefronten svarer i retning med fotpunktet for den framstikkende piren ved Brygge I. Senere i bosettingsperioden kan det ha blitt nødvendig å forflytte denne fronten lenger ut p.g.a. landhevning og tilslamming. Terreng-

HUSI

SNITT

Okt. 1969 RCT

OVERSIKTSKART

formasjonen med et sterkere fall i bakken over disse partiene – noe som særlig er fremtredende ved betraktning av flyfotoserier – sammenholdt med det faktum at grunneieren ved pløyning her stadig stanger i underliggende stein, gjør det nærliggende å anta at det finnes en mer og mindre sammenhengende kaifront for de tidligere framstikkende pirer over et større parti ved indre vestre del av havnebassenget.

Prof. dr. Chr. Oftedahl uttaler om steinmaterialet som er nyttet til Brygge II med forlengelse:

«Brygge II består av store rullestein som grovt sett er forholdsvis jevnstore. Disse stein må derfor være utplukket med hensikt, idet vanlig morenemateriale pleier å ha stein av alle størrelser, fra nevestore via hodestore og opp til meterstørrelse. Disse rullestein består først og fremst av Oslo-feltets eruptivbergarter, både larvikitt og liknende dypbergarter, dertil av porfyrer (lavabergartene rhombeporfyr og allierte bergarter). Dertil finner vi en viss frekvens av blokker av hornfels (kontaktmetamorf leirskifer, knollekalk til skiferblandet kalkstein) og kontaktmetamorf sandstein. Den siste er mer eller mindre rødlig. Dertil har vi en del grunnfjellsblokker, mest gneiser av forskjellig slag. Jeg vil anta at frekvensen av hornfels, sandstein og grunnfjellsblokker tilsammen er høyere enn man normalt skulle vente i morenematerialet i selve Tjølling. Her skulle isen ha avsatt helt overveiende bergarter av Oslo-eruptiver, fordi disse utgjør berggrunnen mot nord og nordvest over et ganske stort område. Jeg vil derfor anta at morenematerialet kan skrive seg fra Langesundsstrøket eller moreneavsetninger tydelig vestenfor Tjølling. I dette strøk skulle vi nemlig vente at isen brakte med seg Skiensdalens kontaktmetamorfe hornfelser, samt den overliggende Ringerike-sandstein som også er blottet her over et større område. At vi har med en del grunnfjell fra grunnfjellsområdet vest for Skiensdalen synes også naturlig. Konklusjonen blir derfor at det synes rimelig å anta at materialet til Brygge II er hentet vestenfor Tjølling, fortrinnsvis i ytre Langesundsfjordområdet. Man kunne f. eks. tenke på Mølen, men jeg kjenner ikke til de kvartære avsetninger i dette området tilstrekkelig til å ha noen velbegrunnet mening om dette.

Forlengelsen av Brygge II har en god del mindre stein, så materialet er generelt mindre vel sortert enn selve Brygge II. Dog er materialet blandet med om-

trent samme sammensetning, slik at det må formodes at også dette steinmaterialet kommer fra en vestenforliggende kilde.»

På bakgrunn av ovenstående må det kunne slås fast at Brygge II er resultatet av bevisst planleggelse og oppbygning, og beregnet på bruk over lengre tid. Den dekker et areal på ca. 75 m², mens Brygge I er betydelig mindre. Herfra foreligger ingen analyse av steinmaterialet. Gårdbruker Gullik Gjertsen kan etter grøfting av jordene på Lamøya-siden av Kaupangkilen våren 1968 fortelle om konsentrasjoner av jevnstore steiner også i dette området. Planlagte plottinger vil forhåpentlig gi svar på spørsmålet om kaianleggenes utstrekning.

Både Brygge I og Brygge II fortsatte på landsiden i mer og mindre vel brolagte «veier» opp til bebyggelsen. Kommunikasjonslinjer på tvers av disse ble ikke påvist.

Selv om tolkningen av området Hus III – Hus IV ennå, før materialet er gjennomarbeidet, er noe usikker, må de totale bygningsrester som foreligger kunne tolkes som levninger av i alt fem bygninger. Disse lå alle med lengderetningen parallelt Kaupangkilen og på en rekke som synes å følge det indre havnebassengets buede form, avbrutt bare av en tverrforbindelse i partiet mellom Hus III og Hus V. Denne avtegnet seg klart som en lysere grusrygg på flyfotografiet. Mens forbindelsen opp fra Brygge II stoppet hvor gavlene til Hus I og Hus II møttes, ga den nevnte tverrforbindelsen inntrykk av å fortsette videre oppover til partiene på vestsiden av fylkesveien og var i karakter annerledes enn bryggeveiene. Den var dannet av grovere og finere grus lagvis og partivis med tilslag av oldfunn i de forskjellige lagene. Bl. a. kraftige regnskyll med tilhørende flomvann synes å ha gitt området sin karakter og kan tyde på at tverrforbindelsen har vært åpen et godt stykke videre oppover mot nordvest. Det avvannet som bygningene på begge sider har demmet opp for, har her fått fritt løp.

Av de frilagte bygningene hadde Hus I, Hus II og Hus III/IV alle buede langvegger og følger forsåvidt kjente vikingetid-husformer, men ingen av de fire bygningene er enkle å tolke. Det samme må gjøres gjeldende også for Hus V. Denne bygningen har vært rektangulær.

Oldfunnene (se Charlotte Blindheims artikkel i dette bind av Viking) gir bakgrunn for å fastslå variert virksomhet i de forskjellige bygningene, og materialet tyder på at bare Hus I kan ha tjent som mer permanent bolig. Hus I er samtidig

Fig. 3. Hus V, 1966. Forkullet tregulv (?) slik det lå bevart under en flat steinhelle.

den bygningen som desidert viste den mest solide bygningsmessige konstruksjon, noe som også kan tyde på lengre tids sammenhengende bruk. Flere av bygningene viste seg å ha egne brønnanlegg (om disse se nærmere Charlotte Blindheims artikkel).

Etter «ekspansjonsperioden» 1959–1965 gikk de to siste årene (1966 med to gravesesonger) med til nærmere frilegging og gjennomgraving av de enkelte bygningene.

Disse gravningene ble innledet i ytterkantene av området mot nordøst og mot sydvest, henholdsvis i Hus V og Hus II, og fortsatte senere med Hus III/ Hus IV til vi spesielt i 1967 helt og fullt kunne konsentrere gravningen om Hus I, og da med bakgrunn i den erfaring om bygningene og konserveringsforholdene på Kaupang som i mellomtiden var innhentet.

Før materialet vedrørende Hus I nedenfor mer utførlig fremlegges, skal det i det følgende, for helhetens skyld, først gis en foreløpig og kortfattet beskrivelse av de øvrige bygningene.

Hus V – det eneste med rektangulær grunnform – lå lengst mot nordøst i det undersøkte området. Nordøstre side vendte mot veien opp fra Brygge I og var anlagt litt inn over denne, m. a. o. veien er eldre enn bygningen. Nedre (sydøstre) langvegg besto av en noe ujevnt opplagt mur av sterkt varierte steinformer med enkelte stolpemarkeringer i tilknytning, men vesentlig i ytterkant av muren. Mot sydvest ble muren avsluttet med et skarpt markert hjørne inn mot den tidligere nevnte grusholdige tverrforbindelsen. Et stykke nord for bygningens midtlinje har det vært en åpning i den sydøstre muren, men likevel slik at muren hadde kontinuitet dypere nede. Et lite stykke utenfor åpningen lå en av de nevnte brønnene (Brønn 1).

Bygningens nordøstre og sydvestre «gavl» har etter de sparsomme sporene å dømme vært lettvegger, muligvis med liggende bordkledning på vertikale stolper. En rekke markeringer av forholdsvis lette innvendige stolper og en rest av et mulig bordgulv kompletterer bygningen et stykke på vei, men øvre langvegg er ikke påvist. Det kan ikke sees bort fra at den oppmurte langveggen og flere av de påviste stolpehullene muligvis tilhører varierte byggeperioder og da med muren som først anlagt. Husets lengde er 8,5 m.

Hus II er den sydligste av de undersøkte husgrunnene og har vært en ganske stor bygning. Sydvestre del er ikke fremgravet og totale dimensjoner kan følgelig ikke gis. Sydøstre vegg har hatt buet form og besto i de sydligst fremgravde partiene av en tett mur av nevestor og større stein med spor etter kraftige stolper i innerkant. Muren var avbrutt av en formodet inngang og en høyst eksakt og moderne drensledning før den svinget opp og nordvestover og gikk over til mer atskilte ansamlinger av større stein med et parti hvor disse større steinene hadde fått en tett pakning av nevestor og mindre stein som tilfylling på utvendig side. Over øvre del av husgrunnen løper den kommunale vannledningen, og øvre vegg kunne ikke påvises. Tydelige nedgravde og steinforede stolpehull antyder innvendige takbærende stolper.

I de sentrale partier av bygningen ble en steinsatt og nærmest ovalt formet

Fig. 4. Hus II, 1966, i oversikt fra syd. Til høyre yttermuren, opp til venstre kjellergropen. Snittgroper i forbindelse med innvendige stolper vises til venstre, og mellom disse og kjelleren løper tracéen for en moderne vannledning.

kjellergrop framgravd med lengderetning nordøst-sydvest, som bygningen, og med lengde-bredde-dybde-målene 1,9 - 1,5 - 0,9 m. En tydelig markering i den lyse undergrunnen like syd for gropen viste at bygningen på dette stedet har hatt en lett konstruert skillevegg.

Ut for nordre gavl har nok en brønn (Brønn 2) vært beliggende.

Hus IV var den minste av de framgravde husgrunnene, og det har vært ovalt eller eggeformet med anslagsvis yttermål 7,5×6 m. Bygningen var markert ved spredte samlinger av større stein, steinforede stolpehull og en nedgravning i den

Fig. 5. Hus II, 1966. Steinforet stolpehull vist i plan.

skrånende bakken i forbindelse med øvre vegg og spesielt dennes sydvestre partier. Nordre gavl støtte sammen med de søndre partier av Hus III.

Hus III hadde, som *Hus IV*, oval eller eggformet plan, men var mer langstrakt med største lengde 10,5 m. Øvre langvegg forsvant ut under fylkesveien, men bredden kan anslagsvis oppgis til ca. 9,5 m. Nedre (sydøstre) langvegg berørte oversiden av den kommunale vannledningen og en del syntes å være tapt i denne. En tversgående steinfylt drengroft samme sted har gått ca. 1 m inn i *Hus III* og forårsaket noen mindre forstyrrelser.

Midtre parti av sydøstre langvegg besto av en sammenhengende enkeltrekke av store stein – mannsløft og vel det – mens de etter hvert innbuede søndre og nordre deler av muren besto av tettpakket knyttnevestor stein med de høyest stikkende partier ytterst. Den buede gavlen mot nord var steinfri, men markert tydelig svart mot den lyse grusryggen som her dannet grense og overgang mot

Fig. 6. Hus II, 1966. Kjellergropen.

Hus V. Steinforede stolpehull viste at bygningen kan ha hatt innvendige bærende stolper samtidig som flere spor etter nedrammede/nedgravde trevegger ga antydning om romdeling.

Det mest overraskende trekket ved bygningskonstruksjonen ble oppdaget under fingraving av sydøstre langvegg. Det viste seg da at det i steinmurens lengde (men for et parti tapt i vannledningen) var nedrammet trestolper, til dels

Fig. 7. Hus III, 1966, delvis frilagt stolperekke under fjernet steinmur, sett fra nord.

ganske dypt i undergrunnen – 90 cm ved den dypeste. Stolperekken fulgte murens krumning og må uten tvil ha hatt sammenheng med oppbygningen av denne. Stolpene – som flest hadde rundt tverrsnitt med diametre fra ca. 6 til 10 cm – sto med en gjennomsnittlig avstand på om lag 40 cm og med svak helning utover. I de midtre partier var flere rekker stolper nedrammet, og det fantes også trekantede og firkantede tverrsnitt, men disse siste beliggende utenfor selve hovedrekken av stolper. En del av stolpene var bare markert som mørkere

← Fig. 8. Hus I, 1960. Det viste profilet ble lagt på tvers av terrengfallet. Lagdelingens matjord, grus, svartjord kommer klart fram. I venstre side er jorden omrørt av en moderne drengroft. Svartjorden tynnes ut med stigende terreng mot høyre. Helt til høyre er profilet gravet ned i undergrunnen som på dette stedet var lys sand.

partier i undergrunnen, men de aller fleste sto fortsatt bevart i den underliggende tettpressede gytjen. De bevarte stolpene er arts-bestemt av universitetslektor Kari Henningsmoen og viser at det i overveiende grad er nyttet eik, men med et markert innslag av or.

Den videre diskusjonen av de ovennevnte bygninger og bygningsrester vil utstå til senere.

Hus I

De mest iøynefallende karakteristika ved Hus I – de buede parallelt-løpende murene – ble for de vesentligste deler frilagt alt i 1959, og toppene på de største steinene kom til syne svært tidlig i denne første gravesesongen ovenfor vikingetidens bryggefront. Like i underkant av det 20 cm dype matjordlaget vistes steinene og tegnet seg klare etter hvert som neste lag, et ca. 10 cm tykt grus- og svartjordtillag, ble fjernet. Dette siste laget lå som kontaktag over svartjorden ved mesteparten av det undersøkte området.

Samtidig med oppdukkingen av steinene ble et annet forhold registrert: Området ovenfor indre mur – storsteinsmuren – var påfallende mye lysere enn området mellom og utenfor murene. Mens det ved disse siste stedene var tett, fet svartjord, var

det – begrenset til partiet ovenfor (innenfor) indre mur – tydelig markerte felt med lysere sand. Dette vil bli nærmere kom mentert senere.

Tykkelsen av svartjordlaget varierte sterkt. I de øvre (nordvestre) partiene kunne svartjorden bare anes for så å tilta i intensitet og tykkelse med fallet i bakken mot sydøst til største dybde ca. 50 cm. Det er tydelig at vikingetidens terreng på dette stedet har hatt et sterkere fall enn overflaten i dag viser. Regnskyll og jorddyrking har ført jordsmonnet mot de lavereliggende partier, men samtidig har de kraftige murene virket oppdemnende og har partivis bremsset på denne forskyvningen. Murene sammen med den tette, fete svartjorden har holdt på fuktigheten i bakken, og det ble tidlig bemerket et sterkt vannoppsig langs utsiden (nedsiden) av småsteinsmuren. Disse forholdene har naturlig nok skapt vansker for jorddyrkingen og har ført til anlegg av en rekke tversgående drengrofter. En av disse startet mellom murene, mens to andre i samme område skar seg gjennom begge murene, den ene av disse var ført forbi og under storsteinsmuren uten at de største steinene her var fjernet. Det må imidlertid regnes med at flere steiner er ryddet vekk i forbindelse med jorddyrkingen. Det ble i 1959 registrert en i flate tilnærmet trekantet grop tilfylt med lysere muldjord, overflatejord. Deler av en krittpipe var tidsbestemmende. Gropen ble målt inn i h.h.t. koordinatsystemet og viste seg senere å være strategisk beliggende rett over en lavereliggende del av storsteinsmuren. I et parti atskillig lengre nede på jordet – under fremgraving av Brygge II – kom det for dagen en samling rydningsstein. Sammenholdt med et kart fra 1817 viste det seg at den der markerte grense for dyrket mark, svarte godt til plasseringen av rydningsrøysen. Enkelte av steinene her viste i karakter godt samsvar med de nyttede steinene ved husmurene.

Storsteinsmuren ved Hus I hadde en største rettmålt lengde på 8,4 m og en midtre utbuing perpendikulært på denne linjen på 1,7 m. Muren besto vesentlig av fra hodestore stein til stein på over mannsløftet. Innenfor selve muren i dennes «buk» og konsentrert ved de midtre partiene lå en samling hodestore og større stein, men disse stakk ikke så høyt opp som steinene i selve muren.

Steinmaterialet minnet sterkt om materialet i Brygge II.

Småsteinsmuren var beliggende i området utenfor storsteinsmuren og fulgte dennes buform i en avstand av ca. 1 m med mindre avstand ved den nordre delen og større avstand ved søndre, hvor den etter hvert tynnet ut og stanset på

Fig. 9. Hus I, 1967. Den rensede småsteinsmuren med flere krakerlerte og oppsmuldrede steiner.
Det underliggende sandlaget vises fra midten av bildet og mot høyre.
I forgrunnen storsteinsmuren.

linje med storsteinsmurens avslutning. Ved de nordre partier viste muren en markert retningsforandring og fortsatte ca. 2 m rettløpende nordøstover fra bueformens avslutning. Her lå det et flere centimeter tykt, markert lag av grå ubrent leire, delvis over steinen. Om det anvendte materialet i småsteinsmuren skriver prof. dr. Chr. Oftedahl:

«Hus I har en ytre steinmur, hvor det foruten større stein er først og fremst

hodestore til nevstore stein. Min dagbok fra besøket har følgende spesifikke observasjon. De runde stein er ofte gjennomsatt av mange sprekker som er ledsaget av mer eller mindre sterk forvitring. Når disse stein er runde, tyder det på at de er harde og ble vel polert under istidens transport i isen. De skulle da ikke få slik intens oppsprekking og forvitring i postglacial tid. Slik sterk forvitring ser man vanligvis ikke i vel rundete og polerte morenestein. Det synes derfor rimelig å se denne steinmurs sterke forvitring som resultat av opphetning og plutselig avkjøling. En del stein har buede bruddflater (konkoidale brudd) uten synderlig forvitring, hvilket tyder i samme retning. Jeg synes det således er rimelig å anta at steinmuren ikke har vanlig naturlig forvitring, men hva man kunne kalle utpreget termisk forvitring slik man ville få hvis steinen har vært anvendt som kokstein.»

Det nevnte sterkt markerte tilslaget av termisk forvitret stein var et av særtekkene ved ytre mur.

Syd for murens avslutning fantes et med småstein brolagt område. Dette førte videre ned- og sydøstover med en skarpt markert nordre avslutning. Indre avslutning av brolegningen ved murene var mer diffus, og i dette partiet ble det bl. a. funnet en masse brente og ubrente bein. På brolegningen like utenfor ytre mur lå også en rekke vevtyngder av kleberstein.

Da det viste seg at ettersøkningen av øvre langvegg vest for den kommunale vannledningen var resultatløs, ble det av stor betydning å få nøyaktig undersøkt området inn mot ledningens sydøstre avslutning. Grøften hadde på flere steder svært ujevne kanter med bl. a. lokale utras i den løse grunnen samtidig som den partivis smalnet sterkt innover i dybden. Disse forholdene ga håp om at ikke, som en tid fryktet, alt vedrørende øvre langvegg var tapt og borte.

Ved gravningen inn mot vannledningen og nedgravning av øvre parti ble det påvist en innskjæring i den lyse sandbakken, en innskjæring hvis øvre kant på det korte partiet den kunne påvises, hadde et buet forløp tilsvarende, men motsatt steinmurens. Innskjæringen viste at øvre langvegg av bygningen også må ha vært buet, men i stedet for steinmur var bygningen her delvis gravet ned i det stigende terrenget. Nedskjæringen viste stigningsforholdet 2:3. Ved et parti nærmere mot nordre gavl ble det påtruffet et lag med lysere sand med underliggende og utenforliggende svartjord. Sandlaget viste avbuet ytterlinje mot

Fig. 10. Hus I, 1965. Steinlegningen utenfor inngangen hadde skarp avslutning på nordre side mot utbygget/tilbygget til Hus I og ledet opp mot små- og storsteinsmurens avslutning. De søndre deler av murene sees i høyre side. Opp mot venstre løper grøften for en moderne drensledning.

I bakgrunnen Hus II.

nordre gavl og godt samsvar med den dypere liggende nedskjæringen i terrenget. Sandlaget må tolkes som en tilførsel av lys, tørr sand etter en forutgående «storrengjøring» med utkasting av deler av den oppvoksende svartjorden. Dette svarer godt med den tidlige observasjon av lysere partier innenfor storsteinsmuren. Om utgravningen med påfølgende sandtilfylling skyldes utpreget renslighetssans eller lav takhøyde får utestå.

Omtrent ved husets midtre tverrakse ble det for øvre veggs vedkommende påvist nedgravning for en kraftig stolpe hvis tverrsnitt godt kan gi grunnlag for å anta en skråttstilt takbærende stolpe eller kraftig sperr. Stolpen var beliggende ovenfor veggens nedgravning og hadde inn mot denne et langsløpende veggspor med spisse nedramninger i ca. 40 cm avstand. En kraftig nagle med hode og plate lå på tvers i veggstripen og var det eneste av den opprinnelige konstruksjonen med fortsatt konsistens. Naglen måler 6 cm. Det nevnte veggpartiet ble påvist bare over et kortere stykke. På begge sider var området krysset av dyperegående drengrofter, men et par større steiner kan ha hatt sammenheng med veggpartiet eller tilhørende stolper.

Syd for og i det tidlig i gravningen avsatte tverrprofilen like inn for sydvestre gavl, vist et tydelig vegg- og/eller takspor i 35 til 40 cm bredde og med klar hjørnemarkering, overgang fra gavl til en øvre langvegg. Selve sporet var forholdsvis grunt, men med indre kant ført i spiss dypere ned og med konsentrasjon av svartjord som markering av tilhørende ganske kraftige stolper, en mulig diameter på 20–25 cm. Veggsporet ble avsluttet i søndre gavl mot en av stolpemarkeringene.

Det fantes overhodet ingen bevarte trerester i disse øvre partiene hvor undergrunnen besto av løs, lys sand.

De nevnte, p. g. a. vannledning og drengrofter, ufullstendige veggsporene sammen med steinmurene ga omrisset av et eggformet hus med lengdeakse tilnærmet nordøst-sydvest og største bredde ved den søndre delen og markert tilspissing mot nordre avslutning hvor et mulig tilbygg kan ha stått. Full avklaring vedrørende øvre langvegg ga gravningen imidlertid ikke. Sammenhengen mellom de spredte veggspor og nedgravninger er ikke entydig.

Selve det buede forløpet på nedre langvegg skulle imidlertid ved de fortsatte gravningene vise seg å bli sterkt understreket samtidig som en rekke overraskende og nye bygningsmessige trekk føyde seg til.

Markert utruste deler av småsteinsmuren ble fjernet, og det viste seg at steinene i stor utstrekning lå i svartjord, noe som kan tyde på at muren er anlagt over en lengre tid. Det var dessuten ganske store mengder med morkne dyrebein i veggfyllen. I ytterkant av muren ble det på flere steder registrert partier med ubrent leire, men i svært beskjedne mengder. En etterfølgende partivis fjerning av stein-

Fig. 11. Hus I, 1967. Murene sett fra nord med søndre del gravet til underbakken og med halve/ (indre) del av småsteinsmuren fjernet. Det underliggende, tilfylte, sandlaget trer skarpt fram.

murene viste at småsteinsmuren lå over tydelig avgrenset sandpåfylling anlagt direkte på undergrunnen. Snittene viste ingen tegn til svartjord under sanden og heller ikke under steinene i storsteinsmuren. Tverrsnittene bekreftet dessuten til fulle observasjonene av lysere tilslag innenfor storsteinsmuren, men konsentrert svartjord mellom murene og der helt ned til naturbakken.

Toppsteinene i ytre mur viste for de øvre partier en tydelig glidning utover/ nedover etter terrengfallet. Ved fjerningen av utglidd stein fikk muren en mye mer presis sideavslutning, og det tidlig registrerte vannoppsiget konsentrerte seg om murens ytterlinje.

Etter at all stein i ytre mur var fjernet, kom turen til sandlaget, og ved grav-

Fig. 12. Hus I, 1967, sett fra syd med kulturlag og steinmurer i det vesentligste fjernet, nordre og søndre del av storsteinsmuren ligger igjen som markering. Pallisadeveggen kan følges fra restene av småsteinsmuren i bakgrunnen via det markert vannførende partiet til enkelt-stolpe-markeringen i forgrunnen. Flere kraftigere stolpemarkeringer vises også. Mellom de 2 moderne drengrofter lå en eldre drengroft med kvisttilfylling i bunnlaget, over kvisten var groften fylt med jevn, nevestor, stein. I regnesonger gjorde vi oss god bruk av denne meget effektive groften.

ningen av dette kom over et parti på innvendig side spor etter en tynn trevegg. Sanden sto for øvrig med markert rett kant mot den innenforliggende svartjorden.

Stein og tilfylt sand ble etter hvert fjernet og hele området innenfor og utenfor murene skrapet ned til undergrunnen. Denne var overalt lys, men hadde spesielt utenfor småsteinsmurens ytre avslutning et markert tilslag av brunrød jernutfelling på den her ganske faste undergrunnen.

Etter skrapningen avtegnet det seg over hele området serier av nedramninger, større og mindre. Hele 7 stolpeserier skulle vise seg å bekrefte murenes buede

Fig. 13. Hus I, 1967. Stolpe i B-serien med «kappe» av jernutfelling. Inne i kappen fantes – nedenfra og opp – forholdsvis godt bevart treverk, alle grader av morkent treverk til hulrom og fra topp nedtrengende svartjord.

forløp, men hver av seriene med sine høyst spesielle særdrag. Disse seriene vil nedenfor bli omtalt, med et par unntak, etter beliggenheten i bygningen, regnet innenfra og utover, og det vil være nødvendig å henviser til plantegningen.

Stolpeserie A fulgte innersiden av den egentlige storsteinsmuren, men stoppet

noe før murens avslutning både i sydvest og nordøst. Serien besto av i hovedsaken runde stolpemarkeringer med diameter i den frilagte flaten fra 4 til 7 cm for de forskjellige stolpene. Ved snitting av stolpene radiallyt på krumningsbuen viste det seg at stolpene sto skrått med fall ut mot storsteinsmurens indre side, hellingsvinkel rundt 24°. Stolpene var ført 10 til 12 cm ned i undergrunnen. Avstanden fra midte til midte ved de i alt 14 påviste stolpehullene var ujevn og varierte fra 25 cm til drøye 50 cm med tettest plassering ved de nordre partier.

Stolpeserie B var situert langs indre side av ytre mur fra dennes sydlige begynnelse – her riktignok mer og mindre antydningssvis – og fulgte innsiden nøye og fortsatte det buede forløpet i gavlen, selv etter murens avbrett i nord, for så å fortape seg i den kommunale vannledningen. Stolpene viste en senteravstand fra 35 til drøye 50 cm og var tilspisset rammet rett ned med små avvik inntil 50 cm i undergrunnen. Diameterne varierte fra 6 til 10 cm. Den i sandpåfyllingen påviste langsløpende treveggen, må ha vært festet til B-stolpene, og nivå-plan-tegningene viser tydelig samhörighet her, men så utflytende som veggmarkeringen var, blir det vanskelig med full sikkerhet å si om bordveggen har vært festet til innsiden eller utsiden av stolpene. Fotlinjen for det utfylte sandlaget viste også noe ujevnt forløp, men gjør det mest sannsynlig å anta at bordveggen har vært festet til den siden som vendte inn mot muren. Konstruktivt vil også dette være mest sannsynlig, som vi senere skal se. I alt ble det påvist 25 stolper som kan tilsluttes denne serien.

Snittingen viste at flere av stolpene fortsatt sto med bevart treverk nede i undergrunnen. Foreliggende treanalyser fra 6 stolper viser alle eik. I kontaktsone mellom stolpenes opprinnelige ytterflate og undergrunnen var det ved flere av stolpene dannet en ganske hard og fast kappe av rødbrun jernutfelling. I flere tilfelle var stolpene nærmest innkapslet i denne og kunne stå med bevart treverk i bunnen med alle grader av forråtnelse ovenfor til et gapende tomt hull viste at all substans var forsvunnet og i de øvre deler erstattet med nedtrengende svartjord.

Stolpeserie D fulgte ytre side av småsteinsmuren, men fortsatte samtidig videre etter dennes avslutning ved begge gavler, men med karakteristika som viser samhörighet. Fra om lag 2 meter nord for småsteinsmurens søndre avslutning og nordover vistes et sammenhengende veggspor mens de søndre deler fremsto

Fig. 14. Hus I, 1967. Pallisaderekken, stolpeserie D, viste absolutt kontinuitet i hele forløpet, men treverket var enkelte steder forsvunnet og hulrommet erstattet med den overliggende lyse sanden. Tilspissede, sidestilte eikeplanker var veggens karakteristika.

med enkeltstolper. Tverrsnitt og langssnitt av det sammenhengende veggsporet blottla rester av sideveis tettstilte og nedrammede ca. 20 cm brede planker med svak utoverhelning. Plankene var ført inntil 35 cm ned i undergrunnen med tilspisset nedre parti. Alle prøver av bevart treverk viser at det er nyttet eik. Det bevarte treverket viser en tykkelse på rundt 2 cm mens tverrsnittene viste at tykkelsen sannsynligvis har vært 6 til 7 cm. Selve undergrunnen var her forholdsvis fin tett grå sand. Stolpesporene var, hvor treverk manglet, erstattet av grovere sand av karakter som den overliggende og tilførte sandbanke under steinfyllingen. Det sammenhengende og i stor utstrekning sandfylte veggsporet skar ned i et underliggende vannførende lag, og forklaringen på det tidlig observerte vannoppkommet var gitt. Dette forholdet hadde ført til en markert brunrød jernutfelling i kontaktsjiktet mellom den overliggende svartjorden og undergrunnen over hele partiet sydøst- og nedenfor veggrennen.

Ved nordre gavlbøyde den sammenhengende veggrekken markert av og fortsatte inn i vannledningsgrøften. Et stolpespor ble påvist på oversiden av vannledningen i fortsettelsen av veggflukten, med antydning av en steinforet forholdsvis grunn stolpe. Nevnte rettløpende veggspor benevnes stolpeserie N og vil senere bli omtalt nærmere.

Fig. 15. Hus I, 1967. Snitt ned i undergrunnen under kisteveggen med bevart pallisade av eik til høyre og skråstilt støtte (stolpeserie C) til venstre.

De søndre partienes enkeltstolper i stolpeserie D var ført fram til murens avslutning med 20 til 40 cm senteravstand og viste rett nedramming, tilspisset, men grundt, for enkelte under 10 cm. Svake antydninger av nedramminger fortsatte med sterkere krumning oppover og inn mot midtaksen i noe over en meters lengde. Etter et opphold på nær $1\frac{1}{2}$ m avtegnet stolpesporene seg videre i den fortsatte buelinjen og her i en lengde av $2\frac{1}{2}$ m. Stolpesporene var i det siste partiet sidestilt smale og avlange og minnet om den ovenfor nevnte plankevegg, men intet treverk var bevart og undergrunnen meget løs og vanskelig. Snittene viste en dybde på ca. 10 cm. Et større parti av dette veggsporet løp over tilfyllingen for Brønn II, og må betraktes som sekundær i forhold til brønnen. Avslutningsstolpen mot vest var sirkulær med diameter 12 cm. 40 cm ovenfor og en aning innenfor hadde den ovenfor beskrevne brede tak/veggrennen sin begynnelse.

Stolpeserie C. Mellom stolpeseriene B og D, begrenset til småsteinsmurens utstrekning og spesielt i dennes midtre parti, ble det påvist en rekke stolpehull med

plassering h.h.v. i indre eller ytre halvdel av murens bredde og med sterk skråretning utover resp. innover. Bevart treverk i ett av hullene viste hassel. Alt treverk var for øvrig råtnet helt bort og hullene i stor utstrekning fylt av den overliggende sanden. Dette forholdet gjorde at flere av stolpehullene var svært vanskelig å påvise. Stolpeserien viste hele tiden samme karakteristika: Hull plassert i ytre halvdel viste skråretning inn mot stolpeserie B og motsatt plassert hull viste skråretning ut mot stolpeserie D.

Stolpeserie E. Om lag 15 cm utenfor og parallelt med søndre del av D-seriens sammenhengende rekke sto 3 stolper med 80 cm senteravstand. Stolpesporet viste 12 cm i diameter på samtlige. 1,8 m lenger syd sto nok en stolpe i samme posisjon, men denne bare med 9 cm diameter og liten nedramning. De tre førstnevnte stolpene var rammet meget dypt ned og hadde alle bevart treverk, eik. Ved 2 av stolpene var treverket fortsatt meget hardt og fast, mens den tredje var løs og mørken. Stolpene var rammet rett ned, og av en nedramning på ca. 130 cm ved den ene var 122 cm fortsatt bevart og hadde tilspisset nedre del.

Stolpeserie F. Fra 60 til 80 cm utenfor stolpeserie D og med en innbyrdes avstand på gjennomsnittlig 2 m lå en serie av godt markerte, store stolpehull, et sted to like ved siden av hverandre. Det siste kan eventuelt tyde på utskiftning eller forsterkning i bosettingsperioden. Ved nordre gavl lå også to av stolpehullene forholdsvis nær hverandre, men i litt forskjellig posisjon og må nærmest tilskrives spesielle forhold ved gavlen. Med unntak av det sydligst beliggende, var alle hullene av samme karakter. Stolpesnittene viste at kraftige stolper med diameter på rundt 20 cm hadde vært delvis nedgravet og delvis nedrammet – stolpene viste tilspisset nedre del. Inn mot de fleste av stolpene var det foret med knyttnevestor stein. Stolpene var ført 40 til 60 cm ned i undergrunnen og viste svak skråretning innover mot murene.

Bare ved den sydligst beliggende stolpen fantes bevart treverk, og analysen viser eik. Stolpen sto som en bred tilspisset planke med breidsiden inn mot bygningen og var nedrammet 70 cm. Den hadde hatt en bredde på 20 cm og en tykkelse på ca. 7 cm.

Ftg. 16. Hus I, 1967. F-seriens stolper var tilspisset, nedrammet og delvis nedgravet, flere med enkel steinforing. På bildet en av stolpene i snitt, en annen anes i plan i forgrunnen med tilhørende stein.

Stolpeserie b. Mellom de to stolpeseriene A og B, og følgelig beliggende i mellomrommet mellom de to murene – riktignok med stolpemarkeringen helt inn mot ytterkant av storsteinen – ble langt den merkeligste av alle stolpeseriene påvist. Det kan derfor synes noe underlig at serien betegnes med liten bokstav, men de merkelige «tegningene» mer og mindre i sirkel rundt en kjerne fikk oss i første omgang til å anta at vi her hadde avtrykk av kjørrel og kar, plassert i mellomrommet mellom murene. Så skulle vise seg ikke å være tilfelle. Serien

besto av i alt 6 stolpemarkeringer, i 2 grupper med 3 i hver gruppe plassert sentralt i forhold til bygningens lengde og med stolpeavstand innenfor gruppene på nær 1 m og 1,7 m mellom de 2 gruppene. Når unntas midtre stolpe i hver gruppe korresponderte de øvrige stolpene med hver sin av de midtre stolpene i F-serien. Ved den sydligste av stolpene var det 2 avtrykk like ved hverandre, det ene under den aller største steinen i indre mur. En mulig utglidning av steinen kan ha gjort det nødvendig med en stolpeerstatter. Ved ingen av de to sistnevnte stolpene ble det funnet bevart treverk. Den ene var ført 25 cm ned i grunnen.

Alle de øvrige 5 stolpemarkeringene viste seg å gjemme bevart treverk. Ved nordre stolpehull ble funnet en kraftig rundstokk av furu med markert skråstilling inn mot bygningens langakse. Ved siden av furustokken sto en eikeplanke, også denne med markert skråstilling, men motsatt og altså ut mot stolpe-serie B. Ved de resterende fire stolpehullene var forholdene de samme, bortsett fra at det her var to eikeplanker ved siden av furustokken, begge eikeplankene med skråstilling utover, men med ulik helningsvinkel.

De nevnte merkelige «tegningene» rundt sentralstolpen var sporene etter nedgravningen for denne. Nedgravningen må ha skjedd mens det ennå bare fantes en mindre antydning av svartjord i området.

Bevaringsgraden var noe ujamn fra stolpe til stolpe, ved et par av dem overraskende god, selve stolpen sto nemlig i sandgrunnen, men gytje fra et underliggende lag hadde i flere tilfelle presset seg opp og dannet en 2 til 3 cm tykk kappe rundt furustolpen. Så høyt som gytjen var presset, var stolpen ganske velbevart, men fullstendig borttøret like over. Det må antas at stolpetverrsnittet opprinnelig har fylt helt ut, også det hvor gytjen senere presset seg fram. Diameteren vil da ligge rundt 18 cm. Stolpene hadde rett avkuttet bunnflate og var tydelig nok beregnet på å motta trykkrefter fra en overliggende konstruksjon. Helningsvinkelen varierer noe fra stolpe til stolpe med et middeltall på 22° inn mot midtaksen. Eikeplankene syntes å være senere tilføyelser etter at nedgravningen for furustolpen var gjenfylt. Plankene hadde ingen fast forbindelse med furustolpen, men grupperte seg om den. I ett tilfelle lå furustolpens avslutning an mot eikeplankene, men ellers sto plankene en på hver side av furustolpen og med ulik helningsvinkel. Plankene var tilspissede, og enkelte sto grunnere enn furu-

Fig. 17. Hus I, 1967. b-seriens stolpe-gruppering ga antydning om at bygningen opprinnelig ikke har hatt sentralstolper for takbæringen. Midtre stolpe av furu må tilhøre takkonstruksjonen mens de to sidestilte eikeplankene må betraktes som støtter av kisteveggen.

stolpen. En tilspissing ville være unødvendig om planken var gravet ned sammen med stolpen. Ved den best bevarte stolpesamlingen var den ene eikeplanken avsluttet 15 cm høyere enn furustolpen og sto med en helningsvinkel på 44° utover mot stolpeserie B. Planken hadde smalsiden mot midtstolpen og viste dimensjonene $3\frac{1}{2} \times 9$ cm i tverrsnittet. På den andre siden av midtstolpen fantes nok en eikeplanke, denne rammet atskillig dypere ned i bakken. Den tilspissede enden sto drøye 1,1 m ned i undergrunnen. Her var spissen brukket i sammenstøtet med et fast steinfyllt lag under gytjen. Gytjen var steinfri, men rik på

skjellavleiringer. Bevart lengde på eikeplanken var 82 cm og med tverrsnittet 6×10 cm med største dimensjon inn mot furustolpen og helningsvinkelen 22°, altså markert steilere enn parkameraten på motsatt side, men med fallretning samme vei.

★ ★ ★

Den nære parallellitet i forløpet mellom alle de ovenfor beskrevne stolpeseriene samholdt med begge steinmurene gjør det klart at stolper og murer har tilhørt samme bygning. Flere stolpeserier og veggspor enn de nevnte fantes midlertid, og alt tyder på at også disse har hørt med til det etter hvert ganske kompliserte grunnskjema av Hus I.

Stolpeserie Q. Tilnærmet i bygningens langakse lå 5 kraftige, godt markerte stolpehull etter nedgravde stolper. Nedgravningen var imidlertid forholdsvis grunn, ca. 20 cm. Stolpenes diameter kan også ha vært rundt 20 cm, og alt tyder på at de har stått loddrett. Avstanden mellom stolpene varierte og var – regnet fra syd – 1,4 m, 2,15 m, 2,5 m og 2,3 m. Den sydligste stolpen deltok samtidig i en tilnærmet perpendikulært-løpende stolpeserie (M), mens den nordre stolpen bare ble registrert i de øvre lagene og da som et steinforet stolpehull plassert i flukt med storsteinsmurens avslutning. At stolpehullet ikke ble påvist videre ned i den lyse undergrunnen, kan tyde på at denne stolpeserien er en senere tilføyelse etter avsetning av et ganske markert svartjordlag. 50 cm vestenfor det nordre steinsatte stolpehullet og bare 10 cm fra vannledningsgrøften fantes nok et stolpehull, også dette forholdsvis høyt i bakken. Selve stolpen hadde etter markeringene en diameter på 16 cm, men nedgravningen viste en diameter på 40 cm. Nedgravningen sto tydelig lys i svartjorden, og er altså blitt utført en tid ut i bosettingsperioden. Stolpen kan ha vært en erstatte for den ovenfor nevnte steinforede, men siden snittene gir grunnlag for å anta en skråstilling på stolpen, må tolkningen hjelpestolpe synes nærmere.

Et annet tema kom også inn i diskusjonen i forbindelse med stolpeserie Q. Det ble under gravningen av hus I ikke noe sted påvist et fiksert, entydig bestemt *ildsted*. Enkelte groper i undergrunnen nær åpningen i sydvestre gavl fylt med

Fig. 18. Hus I, 1967. Ildstedet gjennombrutt av en av Q-stolpene.

bein og trekull kan tolkes som bålpletter. Først oppskrapingen inne i bygningen ga variasjon i dette bildet. Det kom da fram et noe ujevnt, sterkt brent parti. Dette var delvis, noe uregelmessig, steinsatt og må kunne tolkes som tomt etter et ildsted. Partiet lå i bygningens senterlinje, forskjøvet noe mot nordøstre gavl og var dekket av et lag med påfylt sand. I nordre del av det svartbrente partiet var en av Q-stolpene nedskåret, og nedgravningen tegnet seg klart brun med en mørkere kjerne etter stolpen, diameter 20 cm. Ildstedets sentrale plassering og utstrekning tilsier at det bør ha tilhørt Hus I, det samme må sies om stolpen, og konklusjonen blir igjen at stolpeserie Q må betraktes som sekundært tilkommet.

Stolpeserie M er antydningvis nevnt ovenfor som perpendikulær på forrige serie og plassert ved søndre gavlparti. Den fører fra storsteinsmurens avslutning

Fig. 19. Hus I, 1965. Flettverksveggen ved inngangen tegnet seg mørk i den tilfylte rødlig-gule sanden.

rettlinjet mot en stolpemarkering i vegg/tak-sporet ved vestre hjørne. Snittene viste tilspissete nedrammede stolper med både trekantet, firkantet og rundt tverrsnitt. Stolpene har vært rammet fra 15 til 20 cm rett ned i undergrunnen.

I det åpne partiet mellom søndre avslutning på de to steinmurene ble spor etter en sammenhengende *flettverksvegg* påvist i en lengde av 1,7 m. En fortsettelse av veggen ble nøye ettersøkt, men ikke funnet, og det blir nær å anta at den har

stått som en skjerm like ved bygningens åpning ved gavlen. Veggen løp fra ytre mur og ble avsluttet mot en noe kraftigere stolpemarkering nær de siste steinene i indre mur. Sentralt i veggen var stolper ført dypere ned; stolpemarkeringer fantes også på utvendig side av veggen. Alle stolpene hadde diametre på under 8 cm. Fletningen tegnet seg klart i den noe grove, rødlige sanden som tydeligvis var tilfylt inn mot veggen fra begge sider.

Forholdene ved nordøstre gavl var svært kompliserte. Like under svartjorden lå et forholdsvis tykt sandlag. I dette sandlaget fantes en halvsirkelformet stolpeserie. Ingen av stolpene var ført særlig dypt ned, og betydningen av dem er usikker. Innenfor kretsen lå en samling hestebein i svartjordskiktet.

Sandlaget ved gavlen ble etter hvert fjernet, og nye stolpeserier ble frilagt. *Stolpeserie N* er alt nevnt i forbindelse med serie D som dennes rettlinjede fortsettelse i gavlen, og likheten mellom disse to seriene er ikke tilfeldig. Snittene viste også her brede, sidestilte planker som tilspisset har vært rammet ned i undergrunnen.

Stolpeseriene O og P ble på samme måte først oppdaget helt nede i undergrunnen. Disse løp rettlinjert nordøstover perpendikulært på serie N og i en innbyrdes avstand på vel 1,5 m. Begge disse veggsporene ga på samme måte inntrykk av å ha bestått av sidestilte planker, men plassert noe mer åpent. P-serien hadde knekkpunktet mellom seriene D og N som utgangspunkt. Over denne veggen lå småsteinsmurens nordre utløper med det sterkt leirholdige partiet.

Parallelt med Hus I's langakse, men 2,5 til drøye 3 m utenfor (sydøstenfor) småsteinsmurens ytterkant, ble en rettløpende vegg-flukt påtruffet, *stolpeserie G*. Snittene viste også på dette stedet sideveis nedrammede planker, men nedrammet med ca. 2 cm omfar, og en av de bevarte plankene, av eik, viste tydelig tilhøgd spor eller fals beregnet på sammenføyning med neste planke. Alle tverrsnittene viste sterk helning *utover*. Vegglinjen ble påvist fra kanten av brolegningen i syd og i 9 m lengde nordover hvor en trevegg, *stolpeserie J*, hadde sitt utgangspunkt og fortsatte inn til ytre mur. Også denne veggen viste planker med fall *utover*. Veggen hadde ingen påviselig fortsettelse innenfor murene.

Stolpeserie G ble på utvendig side fulgt av en serie med større, runde stolper, *stolpeserie H*. Disse var plassert 30 til 40 cm utenfor, og som det synes, konsentrert

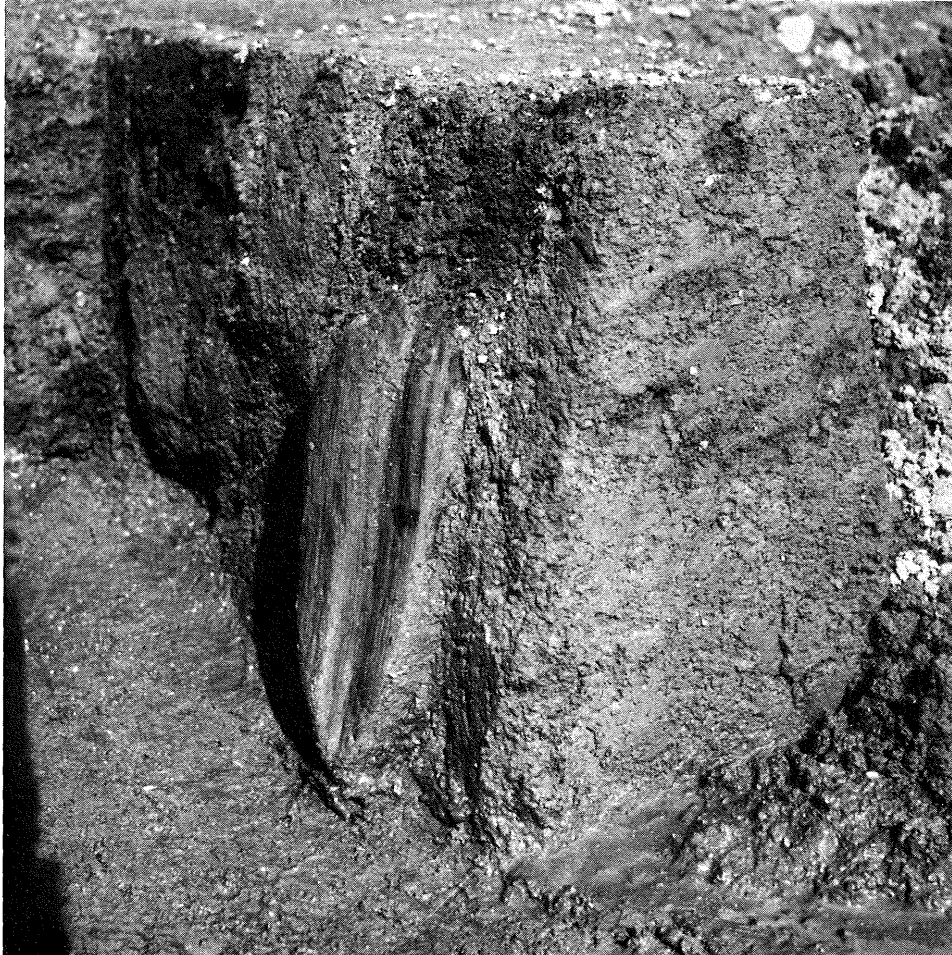

Fig. 20. Hus I, 1967. I G-serien viste en av de bevarte plankene tilspissing for nedramming og uthogd fals for neste planke.

ved søndre og nordre del av veggsporet. Bevart treverk viste at stolpene har vært av eik. En av dem var ført 1,4 m ned i undergrunnen, og av dette var 1,15 m bevart og fint tilspisset.

Like innenfor veggflukten, stolpeserie G, og vel 3 m nord for brolegningen ble Brønn 3 fremgravet. Vegglinjen var her brutt av ytre del av nedskjæringen

for brønnen og kom først fram dypere nede. Brønnen må følgelig være senere enn veggkonstruksjonen.

Det fantes innenfor området, og særlig i nordre parti utenfor Hus I, en hel rekke markeringer i undergrunnen – også med bevart treverk – og uten påviselig sammenheng med bygningen. Det vil imidlertid føre for langt å gå inn på disse forholdene her. Noen bygning blir det ikke av dem i noe tilfelle.

SAMMENFATNING

Selv om øvre langvegg over vesentlige partier unndro seg nærmere påvisning, må det med stor grad av sannsynlighet kunne slåes fast at Hus I's hoveddel har hatt en noe tilnærmet eggformet grunnplan med største bredde i den sydvestre delen. Her har også den eneste eksakt påviste åpning vært, hvor nedre langvegg og gavl møtes finnes en ca. 1,5 m bred åpning i stolpeserie B, og opp til dette partiet fører den tett lagte brolegningen. Her i det samme området, og forholdsvis konsentrert, ble det, som tidligere nevnt, i 1960 funnet en samling vevtyngder av kleberstein. Bygningens yttermål målt fra nordøstre gavls N-serie til sydvestre gavls D-serie er 12 m og største bredde (yttermål) blir anslagsvis 8 m målt fra ytterkant av langveggen D-serie.

Terrenget har opprinnelig skrånet en god del mer enn i dag. For å utjevne dette interiørt er øvre del av rommet gravet ned i bakken samtidig som storsteinsmuren er lagt opp og utgravet masse fylt inn mot denne. Det indre, noe lavere steinpartiet ved samme mur, må kunne tolkes som en del av denne interiore avflatingen av terrenget. Men samtidig som denne kraftige steinmuren har stått som demning for oppfyllingsmassen, har steinene i selve muren nådd opp over gulvnivå og sannsynligvis dannet underlag for en langsløpende pall. Pallen har hatt en indre, muligens bordkledd, avslutning i stolpeserie A, svakt skrånende. Pallen har etter sporene løpt fra nordøstre gavl og i hvert fall til ca. 2 m nord for storsteinsmurens søndre avslutning. Her har en dypere indre nedgravning visket ut eventuelle fortsatte spor. Bredden kan, om pallen har vært ført ut til innside av småsteinsmuren (stolpeserie B), ha vært nær 1,5 m. De store konstruksjonene i stolpeserie b ville da dele pallen i «båser» på ca. 1 m bredde, noe som ville gitt utmerkede senge/sitteplasser – med føttene inn mot ilden.

Bak de nevnte konstruksjonene i b-serien synes det å ha vært åpninger som kan ha vært nyttet til gjemme- og bortsettingssteder. En samling på 9 glassperler, en annen på 22 glassbiter, de vesentligste deler av en «frisisk» kanne samt et vekt-lodd og en bronsebarre ble funnet nettopp i slik posisjon. Mellomrommet mellom murene har etter hvert «grodd igjen» med svartjord mens den i de indre partier tydeligvis jevnlig er spadd vekk og erstattet med sand.

Alt tyder på at stolpeseriene B, C og D på det intimeste har vært knyttet sammen som deler av en felles konstruksjon. En i vertikalsnittet lineær retningsforlengelse av stolpemarkeringene C gir skjæring med h.h.v. B- eller D-serien 1,5 m over terrenget. B-serien må tolkes som en indre veggvange av liggende bord festet til nedrammede stolper, og D-serien som en ytre veggvange som for de vesentligste deler har bestått av tettstilte, nedrammede eikeplanker – en pallisadevegg. At det til C-stolpene har vært nyttet løsere trevirke – hassel i den eneste bevarte – kan tyde på en støttefunksjon bare under bygging av veggen. Mellom vangene er det først fylt sand og over denne stein, i stor utstrekning kokstein. Begge deler må kunne karakteriseres som godt drenerende masse, noe som kan synes naturlig ved de undre deler av en *kistemur*- eller *kisteveggs*-konstruksjon, som vår vegg nærmest må karakteriseres som. Det markerte tilslaget av svartjord og ubrente dyrebein i veggfyllen kan tyde på at oppfyllingen er skjedd over en lengre periode, og at veggen i samme tidsrom på en eller annen måte har stått åpen. Det gis ingen opplysning om hva veggfyllingen videre oppover har bestått av. Jorddyrkingen har fjernet alle spor. En tilfylling med torv ville gitt effektiv isolasjon og forholdsvis lite sidetrykk på veggvangene, men flere trekk tyder på at sidetrykk partivis *har* oppstått og ført til nødvendige forsterkninger. Inn i dette bildet må først og fremst bringes eikeplankene ved stolpeserie b. Den steilest-stående av disse gir, som C-stolpene, en krysning med veggvange B 1,5 m over terrenget, mens den slakere eikeplanken får krysning en drøy halvmeter over terrenget. Den siste kan muligens også i tillegg sees i forbindelse med pallen, men plankenes hovedfunksjon må ha vært å motstå presset av indre vange ved kisteveggen. Nedramningen kan ha skjedd etter at veggen har stått en tid, selv om dette vil ha vært komplisert uten åpninger i veggen.

Stolpeserie E ligger likeledes nær å tolke som forsterkning og i dette tilfelle av

de sydligste partier av pallisaderekken like før denne endrer karakter og plankene erstattes av enkeltstolper. E-stolpenes dimensjoner og materiale godtgjør at de, sammen med en konstruksjonsmessig sammenbinding i toppen, ville kunne motstå et ganske vesentlig sidetrykk. Stolpene var av de aller dypest nedrammede.

Det tykke sandlaget ved nordre gavl, som dekket underliggende spor av kisteveggkonstruksjonen, kan tyde på at veggen her har vært svak og har gitt etter for presset for senere å bli erstattet på annen måte. Kisteveggen har overveiende hatt en tykkelse på 1 m, men den smalnet av mot sydvestre gavl og var der avsluttet med en kraftig, sentralt beliggende stolpe.

Direkte paralleller til den beskrevne konstruksjonen fra andre utgravninger kjennes p. t. ikke, men konstruksjonen av vollene ved de danske vikingeleirene, spesielt Aggersborg (se C. G. Schultz: «Aggersborg» i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949), viser etter rekonstruksjonen fellestrekk med kisteveggen; men dimensjonene er ganske andre.

Kaupanghusets konstruksjon kan vanskelig være et enkeltfenomen. Den bør høre hjemme i en bygningstradisjon, og det vil være av stor interesse å få oppsporet paralleller.

De kraftige furustolpene i b-serien må sammen med F-stolpene tolkes som takbærende, og delvis samvirkende. De må ha kunnet motstå et ganske kraftig trykk *ned* kombinert med et press *utover*. Opprinnelig kan det synes som de midtre, vertikalt stående Q-stolpene ikke har deltatt i takkonstruksjonen slik at det innenfor pallen fra først av har vært et stolpefritt rom. Taket må ha hatt sitt tilsvar i eller ved øvre vegg, muligens har denne ved skråstilling dannet både tak og vegg. På grunn av den indre nedgravningen av rommet har veggghøyden her kunnet vært redusert vesentlig. Det vil være naturlig å spørre om ikke en konstruksjon som kisteveggen både kunne tjene som vegg og samtidig motstå atskillige påkjenninger fra et takverk; men det synes som om denne veggen, med en høyde på minst 1,5 m, har hatt store vanskeligheter med sine egne bokstavelig talt, innebygde problemer, den løse fyllmassen. Fra Island og Grønland kjennes eksempler på at de isolerende torvveggene overhodet ikke har hatt noen bærende funksjon.

Bygningen har i gavlene vært lukket til med lettere veggkonstruksjoner. Tids-

forskyvninger mellom de forskjellige sporene her er mulig, og full sikkerhet er vanskelig å få. Det reiser seg naturlig nok en rekke vanskelige og kompliserte spørsmål og problemer ved et fullstendig forsøk på en rekonstruksjon av Hus I basert på det foreliggende materialet, et materiale som i mange tilfelle på langt nær er entydig. Så mye kan imidlertid sies at overraskende og meget interessante trekk av vikingetidens tidlige bygningshistorie er gravet fram av jorden på Kaupang.

R. L. Tollnes: BUILDING REMAINS FROM KAUPANG

In 1959 the first trenches were cut by the Viking Age shore-line at Kaupang. In the previous year a quay (Quay I) had been uncovered (see Charlotte Blindheim 'Kaupangundersøkelsen etter 10 år' (The Kaupang Investigations after 10 Years), Viking 1960), while the local authorities of Tjølling had layed a 10'' water mains through the fields west of the Kaupang creek.

In places the ditches revealed a substantial concentration of black earth, a fact which was of decisive importance for the leader of the excavation, Charlotte Blindheim, in determining the position particularly of the southern of the two trenches sunk in 1959. The northern trench was cut as a direct continuation of that sunk for the quay in 1958. It revealed a road, paved with small stones, which led inland from the quay. Some building remains were also found (House V). (Pl. I.) 16 m south of this 6 m wide northern trench, the next area was opened. It quickly appeared that the south-western part of the new trench was the most interesting, and it was extended towards the south-east for another 2 m, a total of 7 m. This latter area yielded the most distinct of all the building remains uncovered at Kaupang: two parallel, curving stone walls, clearly the lower (south-east) side wall of a building (House I), of which a length between eight and nine metres was visible, the remainder being hidden by the south wall of the trench.

When work on the excavation was resumed in 1960, all our efforts were concentrated on this area. It was uncovered for another 14 m in a southerly direction, limited by the water mains at the upper end (north-west), and to a width

of 10 m. At the same time, the trench from 1959 was, for 10 m of its length, extended to the same width as the southernmost part.

The walls found in 1959 now proved to continue into the newly opened area for a further 2 m, after which they suddenly changed to less concentrated building remains, difficult to determine. Parts of yet another building (House II) were uncovered at the same time. Because of this, further extensions towards the south-east and the south-west were effected in 1962 (no excavation during 1961). Excavation in this new area in 1962 resulted in little information about the buildings, but a clearly marked, paved area between the two presumed buildings appeared to continue further towards the south-east, probably down to another quay. The excavations of 1963, and more particularly those of 1964 and 1965 proved this theory to be correct. A new large quay was then uncovered, Quay II.

In 1962, a trench was sunk in the area between the water mains and the road. No building remains which could with certainty be ascribed to House I were found, but as the trench proceeded north-eastwards, the black earth layer increased, and the slope of the original, natural hill grew steeper. New stone foundations appeared here, but only beyond the north end of House I. As the finds and the building remains in this new area were so promising, the main excavation of 1963 was concentrated on this part, and the trench was continued north-eastwards until it reached the northern trench from 1959. The total width of this new trench was 10 m, but in the north-east this was somewhat reduced by the main road. Houses III and IV were uncovered in this area.

With the excavation of 1965, the maximum desired area for investigation was uncovered; one may say that the first period of the excavation of the habitation area, its period of expansion, was over. Thus in 1966, the area was photographed from the air, and a conscious plan of the site gradually began to emerge.

Assuming a sea-level some 2 to 3 m higher than that of today, the harbour facilities in the Kaupang creek would be not merely good, but excellent, not least for the types of ships in use during the Viking Age. The inner part of the bay must have been a comparatively capacious harbour basin; in our mind's eye we may furnish it with Viking Age quays projecting into the bay, lying side by side. Some of them were built of wooden materials as fascines and logs – like Quay I – others with a more solid foundation of stone – like Quay II.

Quay II has an inner and an outer front or end in the south-east. It seems natural to assume that the inner end is the older of the two. This inner end lies level with the foot of the projecting jetty of Quay I. At a later stage during the period of settlement, it may have become necessary to move the end of the quay farther out to sea because of the land rising and the harbour silting up. Two factors suggest that there was a more or less continuous quay-front for the early, projecting piers in a large area of the inner, western part of the harbour basin: the formation of the land, with a steeper slope immediately above these parts – which became particularly clear on studying the aerial photographs – and the fact that when ploughing here, the farmer keeps butting up against stones below the soil.

On the basis of an analysis of stone material from Quay II, carried out by Professor Chr. Oftedal, we should be in a position to establish that Quay II is the result of designed planning and building, and that it was built for use over a long period of time. It covers an area of c. 75 m². Quay I, on the other hand, is considerably smaller. No analysis of stone from this quay has been carried out.

Quay I and Quay II both continued inland in the form of more or less well-paved 'roads' leading to the habitation site. No lines of communication crossing these two were found.

Even though the interpretation of the area House III – House IV must be somewhat uncertain until the material has been thoroughly scrutinised, it seems that the building remains here should be interpreted as the ruins of five buildings in all. They all lay with their longitudinal axis parallel with the Kaupang creek, forming a row which apparently followed the curve of the inner harbour basin. There was only one break in this row: a transverse connection in the area between House III and House V. This showed up clearly on the aerial photograph, appearing as a lighter gravel ridge. Whereas the 'road' from Quay II stopped at the point where the gable ends of Houses I and II meet, the transverse connection seemed to continue upwards, to the parts west of the main road; it was also of a different type from the quay roads. It was constructed of layers of coarse and fine gravel, and in parts of the road archaeological finds occurred in several of these layers. Heavy rain accompanied by floods seems to have contributed to the character of this area, and it is possible that the transverse road was open for

a fair way further up towards the north-west. The water dammed up by the buildings on either side would then have been able to run away freely.

Of the buildings uncovered, House I, House II and House III/IV all had curving side walls, and conform to the well-known types of Viking Age house, but none of these four buildings is easily interpreted. The same applies to House V, which was rectangular.

The finds (see Charlotte Blindheim's article in this issue of *Viking*) supply a basis for establishing the various activities which took place in the houses, and the material suggests that only House I can have served as a more or less permanent dwelling. Moreover, House I proved to be far more soundly and strongly constructed than the others, a fact which may also indicate that it was in continuous use for a fair time. Several of the buildings had their own wells (see Charlotte Blindheim's article for information on these).

House I

The most striking characteristics of House I – the curving, parallel walls – were in the main excavated already in 1959, and the top of the largest stones appeared very soon. The stones first came to light immediately below the 20 cm thick layer of top-soil, and they became clearer as the next layer, approximately 10 cm thick and consisting of a mixture of gravel and black earth, was removed. This layer was in immediate contact with the black earth below in most parts of the area investigated.

At the same time as the stones were uncovered, another factor was registered: the area above the inner wall – the wall built of large stones – was remarkably much lighter than the area between and outside the walls. At the latter places, we found compact, rich black earth; but above (inside) the inner wall, and restricted entirely to this area, there were clearly marked patches of lighter sand. This will be discussed below.

The black earth layer varied greatly in thickness. At the upper (north-western) parts, there was only a trace of black earth; it increased in intensity and thickness as the ground sloped to the south-east, reaching a maximum thickness of about 50 cm. The ground obviously sloped more steeply here during the Viking Age than it does today. Rain and cultivation of the soil are responsible for the top

soil being moved towards the lower parts, but the strong walls also retarded this displacement of the soil by acting as dams. The walls and the compact, rich black earth together acted as water retainers, and at an early stage it was noted that there was a good deal of water oozing up outside (below) the wall built of small stones. All this naturally made cultivation difficult, and for this reason a number of transverse drainage ditches were cut. One of these started between the walls, while to others in the same area cut through both the walls, one of them being led past and under the wall built of large stones. The largest stones had not been removed. We must, however, count on a number of stones having been cleared away during cultivation of the land. In 1959, a pit with a roughly triangular surface was registered, it was filled with lighter loam, top soil. It was dated on the basis of parts of a clay pipe. The pit was surveyed according to our coordinate-system, and it later proved to lie in a strategic position, immediately above a lower-lying part of the wall built of large stones. Considerably lower down in the field – during the excavation of Quay II – a heap of cleared stones came to light. A study of a map from 1817 showed that the limits for cultivated land there indicated corresponded well with the location of the heap of stones. Some of the stones in the heap were similar in character to those of which the house walls were built.

The wall built of large stones at House I measured, in a straight line between the two end points, 8.4 m. The curvature measured 1.7 m, the measurement being taken perpendicularly from the centre of this straight line. The majority of the stones in this wall varied from head-size to a size larger than could be lifted by one man. Inside the curve of the wall lay a collection of stones the size of a head and larger, concentrated to the middle of the wall. These stones did not stick up as far as the stones of the actual wall.

The stone material was very similar to that from Quay II.

The wall built of small stones lay outside that built of large stones, and it followed the curvature of the latter at a distance of approximately 1 m. At the northern end, the distance was less, and it was greater at the southern end, where the wall gradually became thinner, to end in line with its large-stone neighbour. In the north, it showed a marked change of direction; from the end of the curve, it continued in a straight line north-eastwards for another 2 m. Here there was a

clearly marked layer of grey, unburned clay, several cm thick and partly covering the stones. On the material used in this wall, Professor Dr. Chr. Oftedahl writes: 'House I has an outer stone wall, which consists mainly of stones varying from head-size down to fist-size, though some larger stones also occur. The diary from my visit to the site contains the following specific observation: many of the round stones are permeated by many cracks, combined with a greater or lesser degree of erosion. The fact that these stones are round indicates that they are hard, and that they were polished on their way through the ice during the Glacial Age. Such stones should not show such intense cracking and erosion from post-glacial times. One does not usually see such a high degree of erosion in nicely rounded, polished moraine-stones. It would therefore appear reasonable to interpret the high degree of erosion of this stone wall as the result of heating and sudden cooling. Some of the stones have a curved surface of fracture (conchoid fracture), without much erosion, which would seem to point in the same direction. I thus feel that it is reasonable to assume that the stone wall has been subjected not to natural erosion, but to what may be termed pronounced thermal erosion, such as would result when stones are used as cooking-stones.'

This very marked element of thermally corroded stone was one of the characteristics of the outer wall.

South of the end of the wall, we found an area paved with small stones. This continued farther downwards towards the south-east, and showed a clearly defined northern limit. The inner end of the paved area, by the walls, was less clear, and here a large number of burned and unburned bones were among the objects found. Just outside the outer wall, a number of 100 m weights of soapstone lay on the paving.

When it appeared that the search for the upper side wall west of the water mains was fruitless, it became very important that the area by the south-east end of the mains should be investigated. In many places the sides of the ditch in which the pipe was laid were extremely uneven – at some points, the loose soil had slid, at others the ditch narrowed considerably towards the bottom. This led us to hope that some remains of the upper side wall might still exist – for a while we had feared that all vestiges had disappeared.

During the work of digging down towards the water mains an insection in

the light sand soil was found. It occurred only over a short stretch, and here its upper edge was curved like the stone walls, but in the opposite direction. This insection showed that the upper side wall of the building must also have been curved, but instead of being built of stone, the building had here been partially sunk into the rising ground, whose gradient was 2:3. Rather nearer the northern gable end, a layer of lighter sand was encountered. There was black earth below and outside the sand. This layer of sand had its outer line curving towards the northern gable end, and it corresponded well with the lower-lying insection in the ground. It must be interpreted as the result of light, dry sand being spread after 'spring cleaning', when some of the accumulating black earth had been thrown out. This is in entire accordance with the earlier observation of lighter patches inside the wall built of large stones. We are not prepared to say whether this clearing job, followed by spreading new sand, was the result of hygienic considerations, or whether a low ceiling made it a matter of necessity.

Roughly at the middle of the upper wall, a sturdy post had been dug down into the ground. The cross-section of this post-hole may well provide a basis for assuming that it housed a slanting post supporting the roof, or a rafter of considerable dimensions. The post lay above the sunk part of the wall. There was a groove running along the wall, with sharp ramming marks about 40 cm apart. All that remains of the original construction is a sturdy rivet with head and plate; this lay across the groove in the wall. The rivet is 6 cm long. The piece of wall in question could be traced only for a short distance. On both sides it was crossed by lower-lying drainage ditches, but a few large stones may be related to the wall or to posts belonging to it.

Early in the excavation, a cross-section was cut just inside the south-west end wall. South of this and inside it we found clear traces of a wall and/or roof; this groove was from 35 to 40 cm wide, and the corner, marking the transition between end wall and upper side wall, appeared clearly. The groove was fairly shallow, but its inner edge projected sharply downwards, and concentrations of black earth showed where the corresponding sturdy posts, with a possible diameter of 20–25 cm, had stood. The groove ended at the south end wall, up against one of the post holes.

There were no traces at all of preserved timber in these upper parts, where the sub-soil consisted of loose, light sand.

Together with the stone walls, these wall grooves, incomplete because of the water mains and the drainage ditches, resulted in the outline of an egg-shaped house, its longitudinal axis running roughly north-east/south-west. The maximum width was in the southern part of the house, and it was clearly narrower at the northern end, where an addition may once have been built on. However, the excavation did not result in a complete clarification of the problem of the upper side wall. The connection between the wall remains found and the sunken parts is not unambiguous.

Later excavation showed that the curvature of the lower side wall was entirely clear, and a number of new and surprising structural features appeared.

Distinctly slid parts of the wall consisting of small stones were removed, and it then appeared that most of the stones were embedded in black earth, which may indicate that the wall was gradually raised. In the wall, a fairly large amount of decayed animal bones were also found. At the outside edge of the wall, patches of unburned clay were observed in several places, but the amounts of clay were small. When parts of the stone walls were removed at a later stage, it appeared that the wall of small stones lay on top of a distinctly limited layer of sand filled directly on to the sub-soil. The sections cut showed no traces of black earth below the sand, nor under the stones of the wall built of large stones. The cross-sections also provided full support for the observations of lighter soil inside the wall of large stones, while there was a concentration of black earth between the walls, reaching right down to the natural ground level.

At the upper part of the outer wall, the uppermost stones had clearly slipped outwards/downwards, following the slope of the ground. When the slipped stones had been removed, the wall stood out with a much more precise edge, and the afflux of water which had been noted earlier was concentrated on the outer edge of the wall.

When all the stones of the outer wall had been removed, the layer of sand was examined. Excavation of this level brought to light traces of a thin, wooden wall in a part of the interior. The sand ended in a clearly defined straight line where the black earth inside began.

After the stone and the sand filling had been removed, the entire area within and without the walls was scraped down to the subsoil. This was of a light colour everywhere, but especially outside the outer edge of the wall of small stones there was a noticeable layer of brownish-red iron deposit on top of the subsoil, which was quite firm here.

When scraping was completed, series of ramming marks of varying size stood out all over the area. Seven series of post-holes appeared in proof of the curvature of the walls, but each series had its own, peculiar characteristics. Below we shall discuss these series – with a few exceptions – in order of their position, starting from the inside. For this purpose, we shall have to make reference to the plan. (Pl. II.)

Series A ran along the inside of the wall of large stones, but stopped short of the ends of the wall both in the south-west and the north-east. The series consisted largely of round postholes, the diameter of the exposed surfaces varying from 4 to 7 cm. A section of the posts, perpendicular to the curvature of the wall, showed that the posts sloped towards the inside of the wall of large stones, the inclination being about 24°. 14 post-holes were found, and they occurred at irregular centres, varying from 25 cm to rather over 50 cm. The closest positioning occurred in the northern parts of the row.

Series B was situated along the inside of the outer wall, starting at the southern end of the latter, though here only traces were found. The post-holes then followed the inside of the wall closely, and continued in a curve into the gable-end, even though the wall stopped short of this point. Finally it disappeared by the water mains.

The posts had been arranged at centres varying from 35 cm to over 50 cm. They were pointed, and had been rammed straight down into the ground, with only small deviations from the vertical, to depths of up to 50 cm. The diameters varied from 6 to 10 cm.

The wooden wall parallel to the stone wall, which had been demonstrated when the sand filling was excavated, must have been attached to the B-posts, and the plans of the various levels show a clear relationship here. However, the traces of the wall were so vague that one can hardly be certain whether the panelled wall ran along the inside or the outside of the posts. The base line of

the sand filling was also somewhat uneven, but it nevertheless seemed to indicate that the panelled wall had been attached to the side of the posts which faced the stone wall. As we shall see later, this would also be the most likely solution from a structural point of view. 25 posts which may be assigned to this series were found.

Sections showed that the timber of several of the posts was still preserved underground. The material of six posts was analysed, and was found to be oak. At the point where the original outer surface of the posts met the sub-soil, a fairly hard and firm shell of reddish-brown iron precipitate had formed around several of the posts. In some cases the posts were almost entirely enclosed in this shell, with the result that the timber at the bottom was preserved, and showed more and more advanced decay on the way up, until a void took the place of substance. Further up, black earth had filled up the void.

Series D followed the outer edge of the wall of small stones, but it continued beyond both ends of this, though there were features indicative of a connection. From a point about 2 m north of the southern end of the wall of small stones, a continuous trace of a wall ran northwards; south of this point, there were marks of single posts. A cross section and a longitudinal section of the continuous trace of a wall disclosed the remains of c. 20 cm wide planks, set edge to edge, and rammed down into the ground to slope slightly outwards. The bottom of the planks was pointed, and they had been rammed down to a maximum depth of 35 cm. All the samples of preserved timber showed that the material was oak. The preserved timber is about 2 cm thick, but cross-sections showed that the original thickness probably was 6 to 7 cm. The sub-soil here consisted of fairly fine, compact, grey sand. Where there was no timber, the posts were represented by coarser sand of the same character as that in the sand filling above, under the stone filling. The continuous trace of wall, which was to a large extent filled with sand, was at the bottom let into an aquiferous level below. This provided an explanation for the afflux of water noted early during the excavation. This is the reason why the contact zone between the black earth and the sub-soil below contained a distinct, brownish-red iron-precipitate in the entire area south-east of, and below the trace of the wall.

By the northern gable end, the continuous trace of wall made a sharp turn and

continued into the water mains ditch. Continuing the line of the wall, a post-hole was found on the upper side of the water mains. Traces of a stone-lined, fairly shallow post were visible. This straight line of wall is designated series N, and will be discussed below.

The southern, single posts of series D continued to the end of the stone wall, being set at centres varying from 20 to 40 cm. They had tapered ends, and had been rammed vertically into the ground, though they did not penetrate it deeply, some standing less than 10 cm deep. Slight traces of rammed-down posts continued for rather over one metre, curving more strongly towards the central axis. After an interval of nearly $1\frac{1}{2}$ m, the post-holes again appeared, and continued to follow the same curved line for another $2\frac{1}{2}$ m. In this latter part of the series, the post-holes were narrow and oblong and stood edge to edge, so that they were reminiscent of the plank wall described above. However, no timber was preserved, and the sub-soil was very loose and difficult. Sections gave a depth of about 10 cm. A fair amount of this wall trace ran over the filling for Well II, and must be regarded as being secondary in comparison to the well. The end post in the west was circular, with a diameter of 12 cm. It was 40 cm above this post and slightly to the inside of it that the wide roof/wall trace described above began.

Series C. A number of post-holes was found between series B and D. They were confined to the length of the wall of small stones, especially to the central part of this. The holes were located in the inner and the outer half of the stone wall respectively, sloping strongly outwards in the one case, inwards in the other. Preserved timber from one of the post-holes proved to be hazel. Apart from this, all the wood had completely rotted away, and the sand above had to a large extent filled the holes. Because of this, several of the post-holes were very difficult to find. The same characteristic features applied to the entire series: the holes in the outer half sloped inwards towards series B, while those in the inner half inclined outwards towards series D.

Series E. About 15 cm outside the southern part of the continuous row of the D-series posts, and parallel with it, there were three posts, set at 80 cm centres. The traces of each of them measured 12 cm in diameter. 1.8 m farther south there was another post in the same position, but this one measured only 9 cm in dia-

meter, and it had not been set deep into the ground. The three first posts had all been rammed very far down, and all of them showed preserved timber, oak. The timber of two of the posts was still very hard and firm, while that of the third was loose and decayed. The posts had been set vertically, to a depth of about 130 cm. 122 cm of one post had been preserved, and this had a tapered lower end.

Series F. At a distance varying from 60 to 80 cm outside series D, a series of well defined, large post-holes was found, set at centres averaging 2 m. In one place, two post-holes lay immediately beside each other. This may mean that posts had been changed, or that reinforcements had been carried out during the period of habitation. Two other post-holes by the northern gable end also lay fairly close together, but they were in a different position, and are probably the result of special requirements at the gable end. Apart from the southernmost post-hole, the holes all bore the same characteristic features. Sections showed that these posts had been sturdy, with diameters of roughly 20 cm, and that they had been partly dug down, partly rammed down into the earth – they were tapered at the bottom. Most of the holes had a lining of fist-sized stones around the posts, which had been set 40 to 60 cm deep into the sub-soil, and sloped slightly in towards the stone wall.

Only at the southernmost post was any preserved timber found, and analysis proved this to be oak. This post was in the form of a wide, tapered plank, with its side facing the building. It had been rammed down to a depth of 70 cm, the width was 20 cm and the thickness about 7 cm.

Series b. Between series A and B, in the space between the two stone walls. though the post traces touched the outer edge of the wall of large stones, we found by far the most remarkable series of posts. It may thus seem strange that we choose to designate this series with a small letter, but the marks were so peculiar – strange 'patterns' roughly encircling a centre – that we at first assumed that these were impressions of vessels which had stood between the stone walls. But this turned out to be wrong. The series consisted of six post-holes, two groups of three posts having been placed centrally along the length of the building. The posts of each group were almost 1 m apart, and the distance between the two groups was 1.7 m. When we disregard the central post of each

group, we find that the other posts correspond to the central posts of series F, By the most southerly of the posts, there were two impressions beside each other, one of them under the largest stone of the inner wall. It is possible that this stone had slipped, and that a new post had to be put in by way of repair. In neither of the two latter post-holes was any preserved timber found, and one of them had been set in the ground to a depth of 25 cm. All the other post-holes of the series contained preserved wood. At the northernmost post-hole a thick pine log was found, sloping sharply in towards the longitudinal axis of the building. An oaken plank stood beside the pine log, this also sloped sharply, though in the opposite direction, out towards series B. The same features were found in the other four post-holes, except that there were two oaken planks beside the pine log at these posts. Both planks showed a strong slope outwards, but the angles were not the same.

The strange 'patterns' around the central post marked where it had been dug down into the ground. This must have happened at a time when there was as yet little black earth in this area.

The state of preservation varied from post to post; a couple of them were surprisingly well preserved. The posts rested in the sand, but mud from a lower-lying stratum had in several cases oozed up and formed a 2 to 3 cm thick sheath around the pine post. Where the posts were covered by mud, they were quite well preserved, but above, in the sand, they had suffered complete decay. Presumably the posts once filled the holes completely, extending across what is now a mud casing. Their diameter would then have been about 18 cm. The posts were cut over straight at the bottom, and were thus clearly designed to bear the pressure of a structure above. The angle of inclination varied somewhat from post to post, the mean being 22° towards the central axis. The oaken planks seem to be later additions, having been added after the hole dug for the pine post had been filled. The planks were not connected to the posts, they were arranged around them. In one case the end of the pine post touched the oak planks, but in all the other instances the planks stood on either side of the pine post, and sloped at different angles. The planks were pointed at the bottom, and some of them had not been set as deep as the pine post. Had they been dug down together with the post, such tapering would have been unnecessary. At the best preserved

post-hole, the end of one of the oaken planks was 15 cm above that of the pine post, and this plank sloped out towards the B-series at an angle of 44° . The plank stood with its edge towards the central post, and it measured $3\frac{1}{2} \times 9$ cm in section. The oaken plank on the other side of the central post had been rammed much further down into the ground, its tapered end reaching down over 1.1 m into the sub-soil. At this depth the point had broken off when the plank hit a firm, stony layer below the mud. The mud was free from stone, but contained a great deal of shell deposit. The preserved length of this plank was 82 cm; it measured 6×10 cm in section, and stood with its side towards the pine post at an angle of inclination of 22° , considerably steeper than the plank on the other side of the post, though they both sloped in the same direction.

* * *

The close parallelism between the courses of all the series of posts described above and that of both the stone walls demonstrates clearly that the posts and the stone walls formed part of one and the same building. However, we also found other series of posts, and other traces of walls, and there seems to be every indication that these, too, formed part of the plan of House I, which gradually became rather complicated.

*Serie*⁸ Q. There were five large, well-defined post-holes lying roughly along the longitudinal axis of the building. The posts which once stood here had been dug down, but not far, only to a depth of about 20 cm. The diameter of the posts was possibly also 20 cm, and it seems that they were vertical. The distance between the posts varied; starting from the south, the centres were 1.4 m, 2.15 m, 2.5 m and 2.3 m. The southernmost post also formed part of another series (M), which ran roughly at right angles to series Q. The northern post was noted only in the upper strata, as a stone-lined post-hole in line with the end of the wall built of large stones. The fact that this post-hole could not be seen to have extended farther down into the light sub-soil may mean that this series of posts is a later addition, raised at a time when there already was a distinct deposit of black earth. There was yet another post-hole 50 cm west of the northern, stone-

lined post-hole, and only 10 cm from the water mains ditch. This post, too, had been set at a shallow depth. The marks indicate that the post had a diameter of 16 cm, but the hole had been dug with a diameter of 40 cm. The post-hole was distinctly light against the black earth, which means that it was dug after the building had already been inhabited for a while. This post may have replaced that which had stood in the stone-lined hole above, but as the sections imply that the post by the water mains stood in a slanting position, it seems more likely that it was an auxiliary post.

Another point arose in connection with the discussion of series Q. When House I was excavated, no fixed, absolutely certain *hearth* was found. A few pits in the sub-soil, near the opening in the south-west gable end, contained bone and charcoal; they may be interpreted as fire patches. No further information about the heating possibilities in the house was forthcoming before the site was scraped. Then a somewhat uneven, very much burned area, was exposed. It was partially and rather irregularly set with stones, and should be interpreted as the site of a hearth. It lay along the longitudinal axis of the building, in the north-eastern half, and was covered with a layer of sand which had been filled over. One of the posts of series Q had been set in the northern part of this burned area, and the hole was distinctly brown, with a darker centre marking the post, diameter 20 cm. The central position and the extent of the hearth indicate that it must presumably have belonged to House I, and the same applies to the post. Again we come to the conclusion that series Q must be regarded as being secondary.

Series M we touched on above, stating that it stood at right angles to the previous series, at the southern gable end. It leads in a straight line from the end of the wall of large stones towards a post-hole in the wall/roof trace by the western corner. Sections showed that the posts were tapered and had been rammed down; the cross-sections were either triangular, square or round. They had been rammed straight down into the sub-soil, to a depth of 15 to 20 cm.

In the open part between the southern end of the two stone walls, traces of a continuous *wattled wall* were found, to a length of 1.7 m. A close search was made for a continuation of the wall, but without result, and it thus seems likely that this light wall served as a screen against the opening at the gable end. It started

at the outer stone wall, and ended with a rather large post-hole near the last stones of the inner wall. The posts were set deep at the centre of the wall, and post marks were also found on the outer side of the wall. All the posts measured less than 8 cm in diameter. The wattle-work could clearly be seen in the rather coarse, reddish sand, which had obviously been filled up against the wall from both sides.

Matters were very complicated at the north-eastern gable end. There was a comparatively thick layer of sand just below the black earth. In the sand, a semi-circular series of posts was found. None of these posts had been set particularly deep, and their purpose is uncertain. Inside the semicircle some horse bones lay in the black earth level.

The sand stratum by the gable end was removed by degrees, and new series of posts were exposed. *Series N* has already been mentioned as the straight continuation of series D by the gable end, and the similarity between these two series is not due to coincidence. Sections of N-posts also showed wide planks standing edge to edge, which had been tapered and rammed down into the sub-soil.

In the same way, *series O and P* were not discovered before we had reached the sub-soil. These series ran in a straight line towards the north-east, at right angles to series N, and with a distance between the rows of a little over 1.5 m. Here we again received the impression of planks set edge to edge, but in these two series the distance between the planks was greater. Series P started from the point where series D and N met. Above this wall lay the northern extension of the wall of small stones, the part which contained a great deal of clay.

Parallel with the longitudinal axis of House I, but lying outside (south-east) the outer edge of the wall of small stones at a distance varying from 2.5 m to over 3 m, a straight wall was uncovered, *series G*. Sections again showed this series to consist of planks set edge to edge and rammed down into the sub-soil. In this case, however, one of the preserved planks – oak – showed clear traces of a groove or rabbet designed as a joint between this and the next plank. All cross-sections showed a pronounced slant *outwards*. This wall could be traced from the edge of the paved area in the south, and northwards for 9 m to the point where a wooden wall, *series J*, started. Series J continued inwards towards the

outer stone wall. This series also consisted of planks which sloped outwards. No continuation within the stone walls could be detected.

On the outside, series G was followed by a series consisting of larger, round posts, series H. They were situated 30 to 40 cm outside series G, and appeared to be concentrated to the southern and northern ends of the wall marks. From the preserved timber it could be ascertained that these posts were of oak. One of them had been set to a depth of 1.4 m into the sub-soil; 1.15 m were preserved, and the end was tapered to a point.

Just inside series G, a little more than 3 m north of the paved area, Well 3 was excavated. At this point the line of the wall was broken by the well, and the marks of the planks could only be seen at a lower level. The well must therefore have been sunk at a later date than the wall was raised.

Inside this area – particularly in its northern part, outside House I – a number of marks were noted in the sub-soil, and these also contained preserved timber. No connection between them and House I could be established. It would be outside the scope of this report to discuss them here, and any case no building could be reconstructed on their evidence.

SUMMARY

Even though large parts of the upper side wall could not be established for certain, it is extremely probable that the main part of House I had a roughly egg-shaped plan, with its greatest width in the south-west. This is the part where the only definitely established opening was found, for at the point where the lower side wall meets the gable end, there is a roughly 1.5 m wide opening in series B, and the closely paved area leads up to this opening. It was in this same part of the house that a collection of soapstone 100 m weights, lying fairly close together, was found in 1960. The external dimensions of the building are: length, measured from the N series of the north-eastern gable end to the D series in the south-western gable end, 12 m; the greatest external width is, at a rough estimate, 8 m measured from the outer edge of the D series of the side wall.

Originally the ground sloped more steeply than it does today. In order to level the interior of the house, the upper part of the room was dug out of the

ground while the wall of large stones was being built, and the earth removed from the floor was piled up against this wall. The inner, rather lower stone part of this wall is probably the result of this levelling process. But this strong wall did not serve only stem the filling material; the stones of the wall extended above floor level, and it seems probable that a bench running lengthwise rested on them. The inner end, possibly panelled, of the bench was formed by series A, which slopes slightly. The marks indicate that the bench ran from the north-eastern gable end and at least to a point about 2 m north of the southern end of the wall of large stones. Any possible traces beyond this point have been wiped out by a deeper hole dug inside the house. If the bench extended to the inside edge of the wall of small stones (series B), its width may have been nearly 1.5 m. The large structures of series b would then divide the bench into 'cubicles' about 1 m wide, and these would have formed excellent places for sleeping and sitting – with one's feet towards the fire.

There seem to have been openings behind these structures in series b, openings which may have served as pigeon holes. It was these openings which yielded the following finds: a collection consisting of nine glass beads, another of 22 pieces of glass, most of a 'Frisian' jug, a weight, and a bar of bronze. Gradually black earth accumulated in the space between the stone walls, while the interior of the room was kept clean by periodic clearing of black earth, after which sand was strewn on to the floor.

There is every indication that series B, C and D were closely connected, forming part of one structure. If we continue the line of the post-holes of series C, parallel with a vertical section, we find that it cuts series B and D at a point 1.5 m above ground-level. Series B must represent an interior wall leaf, consisting of horizontal planks attached to posts rammed down into the ground, while series D marks an exterior wall leaf, mainly built of closely set planks of oak, rammed into the ground – a palisade wall. The fact that softer wood was used for the C-posts – the preserved timber is hazel – may mean that they served as supporting members only while the wall was being built. The space between the walls was filled with sand followed by stones, first and foremost cooking stones. Both these materials provide good drainage, which seems a natural provision in the lower parts of a 'cavity wall', a term which might be used to de-

scribe this wall. The presence of black earth and unburned bones of animals in the wall filling may be taken to mean that the filling up of this space took quite some considerable time, and that the wall must have been open during this period. We have no information about the nature of the filling material higher up in the wall, for all traces have been wiped out during the cultivation of the land. Peat would have provided effective insulation and would have exerted little lateral pressure on the two wooden walls, but we have several features indicating that there actually *was* lateral pressure in some parts of the wall, and that this made reinforcements necessary. First and foremost we must consider the oaken planks by series b. The steeper of these, like series C, cross wall B at a point 1.5 m above ground level, while the less steep have their point of crossing a little more than 50 cm above ground level. The latter planks may also have had some connection with the bench, but it must have been the main function of all these planks to counteract the pressure of the inner leaf of the cavity wall. They may have been rammed down into the ground when the wall was no longer new, although this would have been rather difficult without openings in the wall.

Series E also seems to be in the nature of a reinforcement – in this case it was the southernmost parts of the palisade wall, just before the point where it undergoes a change (the planks being replaced by posts) that required support. The dimensions and the material of series E prove that, provided they were structurally connected at the top, these posts could withstand quite a considerable lateral pressure. These posts were among the deepest set.

The thick layer of sand by the northern gable end, which covered the traces of the cavity wall which lay below, may be the result of the wall being weak at this point, so that it could not resist the pressure present, and was later replaced in some way or other. For most of its course, the cavity wall was 1 m thick, but it narrowed down towards the south-western gable end, where it ended in a sturdy, centrally placed post.

As yet we have no direct parallels to this form of construction from other excavations, but the construction of the ramparts of the Danish Viking encampments, especially Aggersborg (see C. G. Schultz: 'Aggersborg', in 'Fra National-

museets Arbejdsmark 1949'), have features in common with the cavity wall, although the dimensions are very different.

The method of construction employed in the Kaupang house can hardly be an isolated phenomenon. One would expect it to form part of a tradition of building, and the discovery of possible parallels would be of great interest.

The powerful pine posts of series b and the posts of series F must both have supported the roof, and to some extent they must have done so in concert. They must have been able to resist quite considerable *downward* pressure combine with lateral, *outward* pressure. It is possible that the central, vertical posts of the Q series did not form part of the roof construction originally, so that there was an open room without posts inside the bench when the house was first built. The roof must then have rested on or by the upper wall – possibly the latter sloped, forming both roof and wall. Because this part of the house was dug into the ground, the ceiling height could be reduced considerably just here. It would be natural to wonder whether a cavity wall of this type would not be able to serve as wall and bear considerable pressure from the roof at the same time, but it seems that this wall, which was at least 1.5 m high, had great difficulty with its own, built-in, problems – the loose filling material. From Iceland and from Greenland we have examples of insulating turf walls, which had no structural function at all.

At the gable ends, the building was closed by walls of a lighter construction. It is possible that the chronological order of the different marks and traces has been displaced here, and we can hardly expect to arrive at completely certain results. Any reconstruction of House I, based on the material available – and this material is on many points far from crystal-clear – must meet a number of difficult and complicated problems. However, we are safe in saying that surprising and extremely interesting features of the early building history of the Viking Age have come to light at Kaupang.

Roar L. Tollnes

Ellen Karine Hougen:

LEIRKAR-MATERIALET FRA KAUPANG

Jan Petersen har gitt en kortfattet oversikt over vikingtidens leirkarmateriale.¹ Funnene er ikke mange og nesten utelukkende fra Rogaland. Et par leirkar er funnet på Vestlandet og i Vest-Agder, men ingen av de hjemlige østnorske karene fra yngre jernalder er sikkert datert til vikingtid. Det finnes imidlertid et mindre antall gravfunn med kar og karrester fra strøkene omkring Oslofjorden, som må være av fremmed opphav. Bortsett fra en tinnfoliert kanne fra Østfold er samtlige fra Vestfold og de fleste fra Kaupangområdet.

Fra hauggravfeltene på Kaupang kjenner vi nå brott av tinnfoliert vare, av en meget hårdbrent rhinsk (?) leirvare og av håndlagede kar, deriblant et noe ufullstendig bølgebåndornert kar, som foreløpig mangler sikre paralleller.²

I det ellers så rike funnmaterialet fra flatmarksfeltene, som ble undersøkt i 1950-årene, finnes lite keramikk: en hank av en tinnfoliert kanne, skår av et håndlaget (kuleformet?) kar med firkantstempler, mindre rester av ett eller to grove kar med innbøyet munning og et par andre enkeltstykker; hele kar forekommer ikke.³

Den første sjakten på det antatte bosetningsområdet ble åpnet i 1956. Det viste seg at den var lagt utenfor vikingtidens strandlinje, men allerede etter få dager fantes skår av en lys, fin, krittaktig, dreiet leirvare, det ene hadde dobbelt-rader med firkantstempler. Dette kunne ikke være annet enn den rhinske Badorfwaren som vi visste var funnet i Birka og Hedeby. Disse brottene bestyrket selvsagt våre forhåpninger om å kunne lokalisere Ottars Port i Sciringes heale.

Birka og Hedeby – såvel som andre av tidens byer og markedsplasser – har et markert innslag av fremmed, rhinsk vare, nå fant vi den for første gang på norsk område. I årene som fulgte vokste det keramiske materialet på Kaupang, og

alltid med Badorfvaren som en av hovedtypene, den utgjør utvilsomt den største enkeltgruppen av våre leirkarbrott. Den håndlagede varen er en meget heterogen gruppe, det aller meste sikkert av fremmed opphav, det er bare få skår som kan sammenliknes med vår hjemlige yngre jernalderskeramikk. Her har vi den store forskjell på Kaupangs leirkarmateriale og det som er funnet på Birka og Hedeby. Begge disse stedene dominerer den hjemlige varen med 80–95%.⁴ I Øst-Norge fantes ingen lokal leirkarproduksjon, alle Kaupangskarene er innført, og sannsynligvis er samtlige fremstilt utenfor landets grenser. På Birka og i Hedeby er den håndlagede varen (hjemlig og fremmed) i absolutt majoritet, bare en liten prosent er dreiet. På Kaupang er det den dreiede varen som dominerer, den er også langt mer homogen enn den håndlagede, som omfatter en lang rekke forskjellige kar, som dessverre er meget vanskelige å typebestemme. Dette skyldes i første rekke at skårene er så små. Noen få er av en slik størrelse at formen kan bestemmes med sikkerhet, mens andre er så pass karakteristiske at de likevel lar seg henføre til kjente keramiske grupper.

Materialet er ikke stort, ca. 2000 brott i alt. Langt over halvparten er dreiet, sannsynligvis produsert i Rhinegnene (fig. 1). Av de håndlagede finnes en mindre gruppe av den ornerte Østersjø-keramikken, resten synes å ha sine nærmeste paralleller i Nordsjøområdet, Jylland innbefattet.

Som allerede nevnt er Badorfvaren den største dreiede leirkargruppen på Kaupang. De fleste skårene er uornerte, men karakteristiske ved sitt fine, lyse, krittaktige gods.⁵ De ornerte skårene hører dels til hankeløse, kuleformede kar, dels til kanner med én hank og kort, frittstående, rørformet tut.⁶ I alt finnes 6 slike tuter, og det er trolig at kannene utgjør en vesentlig del av den dekorerte Badorfvaren. Randskårene er dekorert med firkantstempler samt trekantstempler ved munningen, et par uornerte randskår tilhører trolig uornerte Badorfkar.

Samme gods har de listedekorerte skårene, som må tilhøre relieffbåndamforer, en type som er samtidig med og laget i de samme verksteder som stempelkeramikken. Ingen av disse brottene er store nok til å kunne bestemme formen på det opprinnelige karet. De fleste kjente amforene er meget store, nærmest eggformede beholdere med kraftig munning og fire motstående hanker som rager opp over randen. Båndene kan være udekorerte, men er vanligvis ornert med firkantstempler av samme type som Badorfkarene. Andre motiv forekommer

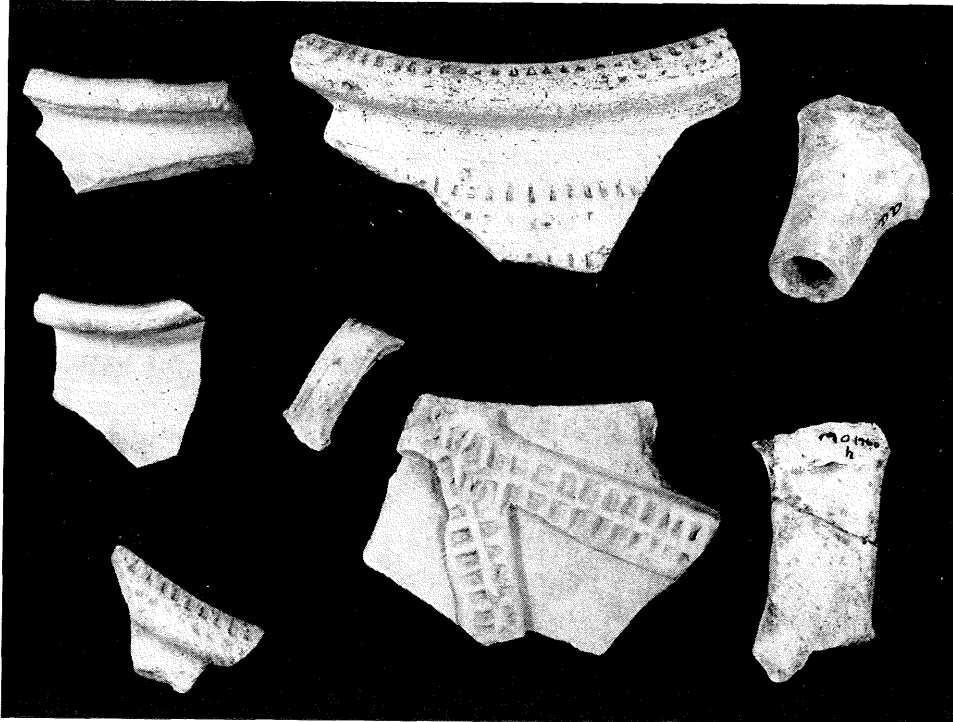

Fig. 1. Rhinske leirvaretyper funnet på Kaupang. De to skårene øverst til venstre er av ukjent type, resten tilhører dekorert Badorfvare og relieffbåndamfora.

også, på Kaupang finne i runde gittermønstre og stjernemønstre som ikke kjennes fra Birka og Hedeby, men i Dorestad og Badorf.⁷

Vi har ingen hanker eller randskår som må tilhøre amforer, men det finnes ifølge den tyske forsker W. Hübener en mindre utgave, uten hanker og med mer sparsom listeføring funnet i Birka og Dorestad.⁸ I Hedebymaterialet synes det å være forskjell i godstykkelsen på Badorfkar og relieffbåndamforer, hos oss er den omtrent den samme. De uornerte brottene kan derfor tilhøre begge typer, og det er trolig den mindre amforatypen som finnes hos oss. Påfallende er det imidlertid at vi ikke har et eneste randskår som må tilhøre en relieffbåndamfora.⁹

De stempelornerte Badorfkarene har vanligvis såkalt linseformet bunn, av denne typen finnes mer enn 12 fragmenter i vårt materiale, et par av dem er

meget kraftige. Alle kjente relieffbåndamforer har rund bunn. Med så små skår som våre er det derfor umulig å avgjøre om noen av dem representerer slike bunner. Det er også mulig at typen kan ha linseformet bunn, slik at våre kraftigere bunnfragmenter kan stamme fra amforer.¹⁰

Blant Badorfskårene finnes flere som ikke har den svakbrente, krittaktige konsistensen, men med langt hårdere brenningsgrad, hvor kornene i magringsmassen trer fram på overflaten. Disse stykkene er alle uornerte, og randutformingene en annen enn på de stempelornerte Badorfskårene. Begge typer opptrer imidlertid samtidig og er delvis laget i de samme verksteder. Et par ble undersøkt ved Mineralogisch-Petrologisches Institut und Museum i Bonn av professor J. Frechen, og godssammensetningen viste dels til Badorf/Pingsdorf, dels til andre ikke-identifiserte verksteder i Rhinområdet.¹¹

Badorfvaren er dessverre til liten hjelp om vi vil forsøke en nærmere tidfesting og avgrensning av bosetningsperioden på Kaupang. Den finnes allerede i tidlig 8de århundre og blir i løpet av 800-tallet avløst av den såkalte Pingsdorfvaren. Pingsdorfvarens første opptreden har vært meget omdiskutert, man har dels gått ut fra dekoren, dels ut fra godstypen, og dateringene kan derfor variere sterkt. Følger vi professor K. Böhner¹² i Mainz, blir det eldste daterte funnet med Pingsdorfvare feltflasken fra Zelzate fra ca. 880. Det synes likevel å være enighet om at Badorfvaren forsvinner i slutten av 9de århundre, kanskje med unntak av relieffbåndamforene, og at Pingsdorfvaren overtar, enten vi regner godstypen eller dekoren som utslagsgivende for definisjonen av denne leirkartypen.

Med fem gravfunn fra Vestfold og Østfold blir den tinnfolierte varen den vanligste gravkeramikken i østnorsk vikingtid. Mens Badorfvaren kan gi inntrykk av massefremstilling og fabrikkvare, er de tinnfolierte kannene med sin omhyggelige overflatebehandling og den egenartede dekorasjonen mer luksusbetont. Som bordvare kunne den ikke bare erstatte, men vel også sidestilles med metallkanner.

Foruten kannen fra 1959¹³ kjenner vi nå mer enn 80 brott av tinnfolierte kar fra bosetningsområdet. I motsetning til Badorfvaren, som er vel representert på frankisk område, hvor det også er lokalisert flere pottemakerier, har det ennå ikke lyktes å bestemme produksjonsområdet for denne leirvaren. Til gjengjeld er tidfestingen bedre.

De svenske gravfunnene med tinnfoliert keramikk er alle fra 9de århundre. Det har vært antydnet at kannene er noenlunde samtidige og at de stort sett er lagt ned i midten av århundret.¹⁴ På frankisk område er de så godt som ukjente, men foruten det tidligere brottet fra klosteret Lorsch i Rhein-Hessen, er det nå funnet en kanne i Köln.¹⁵ I en noe annen utforming finnes tinnfolierte kanner også i England.¹⁶ Man har imidlertid gått ut fra at denne varen er fremstilt i Rhinegnene. Den svenske forsker Dagmar Selling har antydnet området omkring Mainz. 3 av brottene fra Hedeby er mineralogisk undersøkt,¹⁷ det ene hadde malt, ikke tinnfoliert dekor og samme gods som funn fra Badorf og Pingsdorf. De to «ekte» tinnfolierte brottene hadde derimot et annet gods, uten paralleller i tidligere undersøkt materiale fra Rhinområdet.

Samme resultat viste undersøkelsen av et av våre skår. Det inneholdt mineraler som finnes i morener i Skandinavia og Nordtyskland samt i det nedre Rhinområdet, nord for Duisburg og Holland.¹⁸

De mineralogiske undersøkelsene som nå er foretatt av den tinnfolierte varen fra Hedeby, Kaupang og Hamburg,¹⁹ utelukker en stedfesting til Mainzområdet som Selling har foreslått. Om den er laget i Rhinegnene, er det vel mest trolig at produksjonsstedet må søkes i det nedre Rhinområdet. Noen nordisk opprinnelse kommer ikke på tale, og det er foreløpig ikke noe materiale som sannsynliggjør et opphavssted i Nordtyskland.

På Kaupang finnes også skår av andre dreiede leirkartyper, blant dem et større stykke av et rundbuket kar med vulst ved halsovergangen og steil hals, det har muligens også hatt en vulst eller knekk ved største bukvidde (fig. 2). Professor Frechens undersøkelse viste at dette karet sannsynligvis er laget i Mayen. Det representerer en sen utforming av det dobbeltkoniske frankiske leirkaret og finnes i rhinske rekkegraver i annen halvdel av 7de århundre.²⁰ Professor K. Böhner, som har typebestemt dette fragmentet, uttalte samtidig at denne karformen ikke fortsetter særlig langt ut på 700-tallet, men har en nedre grense ved ca. 725.²¹ Karene er vanligvis ornert og har en redusert brent, svart overflate (som de tinnfolierte kannene), men uornerte og ikke-reduerte brente stykker forekommer også. De dobbeltkoniske karene finnes i Dorestad, men bortsett fra et nordfrisisk eksemplar, kjenner jeg ingen andre nordtyske funn.²² I Hedeby og Birka forekommer de ikke.

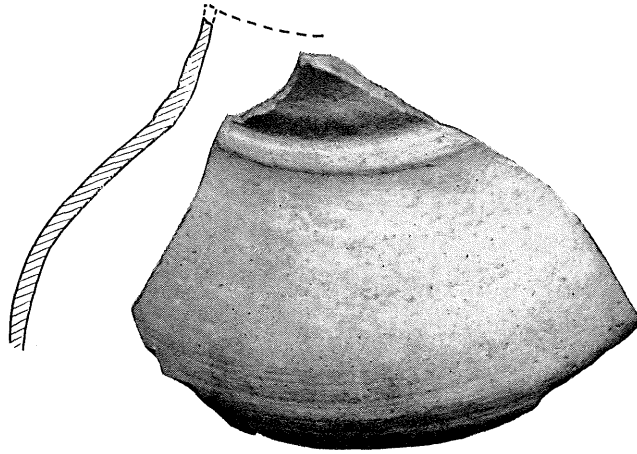

Fig. 2. Dobbeltkonisk frankisk leirkar, laget i Mayen.

Dette stykket reiser unektelig visse problemer, da vi ellers vanskelig kan regne med noen markeds plass på Kaupang før 800. Gravmaterialet viser, på én unntakelse nær, utelukkende vikingtidsformer. Årstallet 800 må selsvagt ikke tas helt bokstavelig, da grensen merovingertid/vikingtid fortsatt er noe flytende. Når det gjelder tidligere sverdfomer, som Petersen type A, B og H og tidligere ovale spenner som R 643 og 640, vil det ofte bli en vurderingssak om man daterer et funn til tiåret etter eller tiåret før 800. På den annen side vil man ikke uten videre være villig til å tro at Kaupang oppstod før Birka og Hedeby, som begge, foreløpig, antas å ha oppstått omkring eller kort etter 800.

Pingsdorfvaren og annen bemalt rhinsk keramikk finnes overhodet ikke på Kaupang, noe som utvilsomt skyldes at disse typene først blir masseprodusert og omsatt i større omfang i den aller siste delen av 800-tallet. Nå har Hübener riktignok antydnet at Hedeby virket som et «filter», slik at bare få, bestemte varettyper slapp inn i Østersjøområdet.²³ Dette passer dårlig med vårt materiale. På Kaupang finner vi både «frankiske» varettyper som ikke forekommer i Hedeby og et større antall stempelornerte Badorfskår. I 1951 angir Hübener det totale antall frankiske leirkarskår fra Hedeby til 1341, fra Kaupang kjennes vel 1200.²⁴ Selv om Hedebybrottene gjennomgående er meget større enn hvert av våre

stykker, må vi ta forskjellen i bosetningsperiodens varighet og størrelsen av det undersøkte areal på de to markedsplassene med i betraktning, og da blir Kaupangmaterialet meget imponerende.

De håndlagde brottene er gjennomgående for små til å kunne fastslå den opprinnelige formen på karet. Randskårene gir muligheter for gruppering, men bare sjelden til å bestemme karformen; det er heller ikke lett å avgjøre hvilke buk-, bunn- og randskår som hører sammen.

Den nordeuropeiske håndlagde leirvaren i vikingtiden består overveiende av enkle uornerte former, hvor det kreves store deler av karet for å få en skikkelig typebestemmelse. Dermed blir det vanskelig å fastslå opphavsstedene for våre kar. Denne gruppen har likevel enkelte karakteristika som gir visse holdepunkter for en mer generell datering og en geografisk attribuering. Andre stykker er av en så karakteristisk form at typen kan avgjøres med sikkerhet.

De fleste skårene er udekorerte. Blant de ornerte stykkene dominerer bølgebånd, kamstikk og frem for alt korsstempler, alene eller sammen med strekornering. Korsstemplet er brukt både på slavisk og på nordvesttysk område, det finnes på danske leirkar, men er meget sjeldent i det svenske keramikkmaterialet fra vikingtiden.²⁵

Våre skår med bølgebånd og kamstikkornering hører hjemme innen Østersjøkeramikken. Her har vi også en håndfull randskår som tillater en sikker typebestemmelse (fig. 3). Randen er svakt hammeraktig profilert, med kamstikk på munningskanten, øvre kardel er dekorert med bølgebånd eller kamstikkfelter. Typen er velkjent i Birka, særlig i svartjordsområdet, og finnes i graver fra 9de århundre,²⁶ men opphavsstedet er i det sydlige Østersjøområdet, hvor den er meget godt representert i Mecklenburg. Den tyske forsker E. Schuldt daterer denne Feldbergtypen til 7de og 8de århundre, med sannsynlig fortsettelse på 800-tallet. I sine dateringer bygger han på en rekke undersøkelser av slaviske borganlegg i Mecklenburg.²⁷ Til samme type eller muligens den noe senere Fresendorftypen, som er utviklet av en av Feldbergformene,²⁸ hører et stort fragment av et sterkt buket kar med innbøyet munning og munningskrave og med bølgebåndornering på øvre del av korpus. Dette stykket er funnet i gjenfyllingsmassene i en av brønnene og kan representere en sen fase av bosetningen på Kaupang. Kravekarene finnes også i Birka og Hedeby, og Selling daterer det fullt utviklede kravekaret

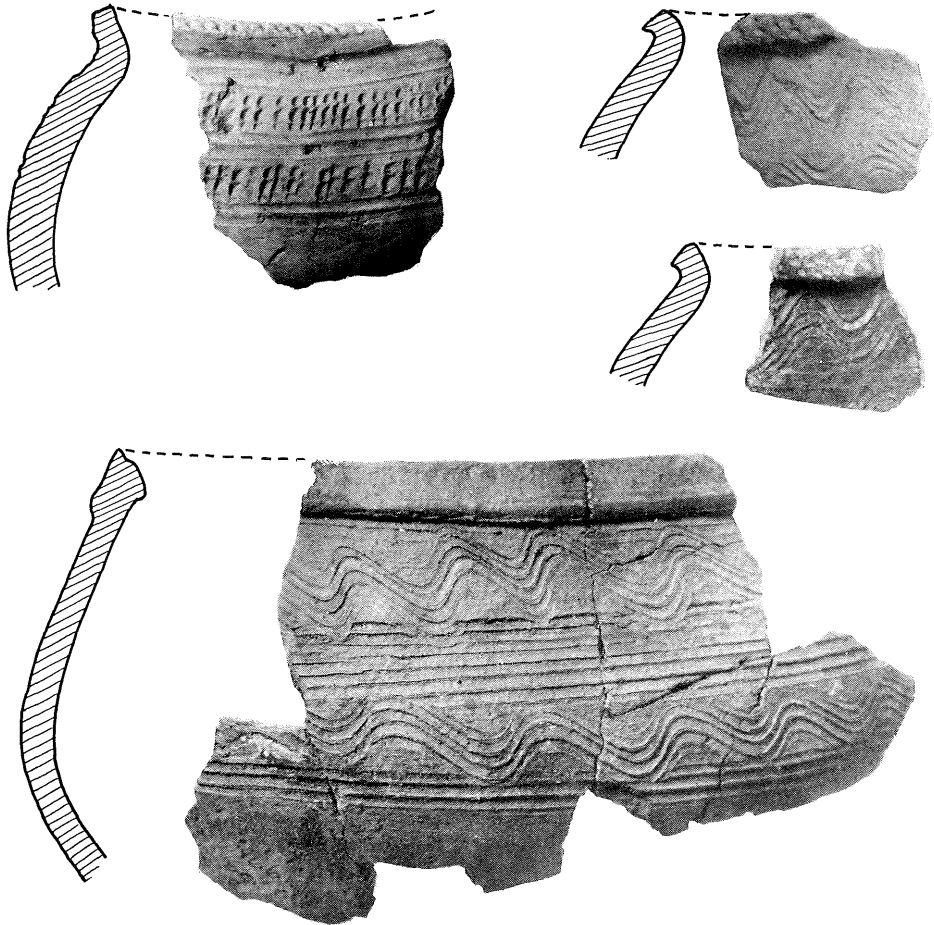

Fig. 3. Slavisk leirvare, av Feldbergtypen, er et lite, men karakteristisk innslag i Kaupangkeramikken.

til sent 9de, tidlig 10de århundre, mens Schuldt gir en mer generell datering av Fresendorftypen til 800-tallet og første halvdel av 900-årene.²⁹

Sammen med et par skår av Badorfvare er Feldbergtypen og den tinnfolierte varen de eneste fremmede leirkartypene som er felles for Birka og Helgö.³⁰ Det er mulig at den tinnfolierte varen kan gå tilbake til 8de århundre, men vi har ingen funn som kan settes så tidlig.

Kar med mer eller mindre buket profil og innbøyet munning er ellers en

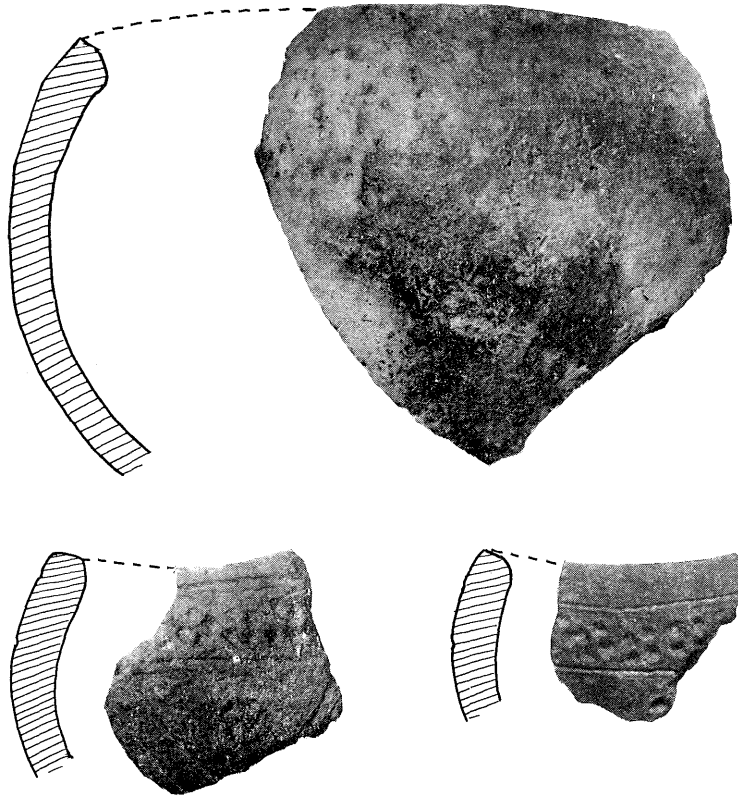

Fig. 4. Kar med innbøyet munning; produksjonsområdet er ukjent. De to ornerte stykkene har paralleller i jysk vikingetidsmateriale.

hovedform i det nordiske leirkarmaterialet fra yngre jernalder,³¹ men kjennes også i Nordvesttyskland. Særlig karakteristisk er den jyske typen, kuleformet med svakt markert eller helt rund bunn. På Kaupang finnes både rundete og kantede munninger på denne karformen (fig. 4). Den kantede munningen finner vi blant annet på et større fragment av et lite, sterkt buet kar, som har en nær parallell i en 800-talls grav på Birka. Her skiller det seg ut fra de øvrige hjemlige karene av samme type både i gods og kvalitet. Selling anser det som sannsynlig at det er et importstykke, men har ikke funnet direkte paralleller til det.³²

Dette gjelder også for våre stykker, som gjennomgående ha ren bedre kvalitet, det vil si mer presis randutforming og mer omhyggelig overflatebehandling enn tilsvarende danske og svenske kar. Blant de rundete munningskårene finnes et par, sannsynligvis tilhørende samme kar, med korsstempler og strekdekor. Et liknende kar er funnet på Jylland.³³ Dekorasjonen med linjebånd og korsstempler gjenfinner vi på Hedebykar av andre typer.³⁴

En annen større gruppe randskår tilhører kar med utbøyet munning. Slike enkle uornerte kar med mer eller mindre buket profil finnes så vel i Skandinavia, spesielt i Sverige, som i Nordsjøområdet (de såkalte egg- eller kuleformede karene). Den mer kuleformede typen finner vi nesten ikke på Kaupang (fig. 5). Et større fragment, som kan ha en slik form, har kraftig, grovmagret, temmelig hårdbrent gods, munningen er skarpt ombøyet fra innsiden, og øvre kardel har frittstående korsstempler. Liknende kar er funnet på østfrisisk område, i Wurt Hessens, i et lag som er datert til sent 9de–tidlig 10de århundre.³⁵ Et annet stykke, muligens også med sterkt buket profil, er uornert, ombøyningen er markert på innsiden, gods og overflate minner sterkt om Hübeners kulekar med «blasiger Oberfläche»,³⁶ men Hedebystykkene er mer tykkvegget. Helt samme gods og overflate finner vi derimot på flere kar fra det østfrisiske gravfeltet Dunum fra 8de til 9de århundre.³⁷ Slip som ble foretatt av førstekonservator A. Rosenqvist ved laboratoriet i Universitetets Oldsaksamling synes å vise spor etter organisk materiale i godset.

De øvrige randskårene varierer en del. De fleste representerer kar med slak profil, randen er alltid kort og bare svakt utbøyd (avsatt). (Fig. 6.) Denne randutformingen er velkjent i Sverige, men det er ellers ingen likhet med våre stykker. I Hedeby materialet spiller denne randformen en underordnet rolle, (randen er gjennomgående kraftigere ombøyet og lengre) og opptrer nesten utelukkende på eggformede kar.³⁸ Derimot finnes en rekke liknende randskår i materialet fra Hedeby-Südsiedlung (utenfor halvkretsvollen), hvor det er avdekket et bosetningsområde som man antar begynner en gang i 8de århundre og fortsetter ned til midten av 800-tallet.³⁹

Liknende randutforminger finnes også i de eldre lag i Alt-Hamburg⁴⁰ på nordfrisiske eggformede kar⁴¹ og i flere østfrisiske terpefunn. I slike terper, som Hessens⁴² og Groothusen⁴³, opptrer randformen i de eldre lag fra 8de og tidlig 9de

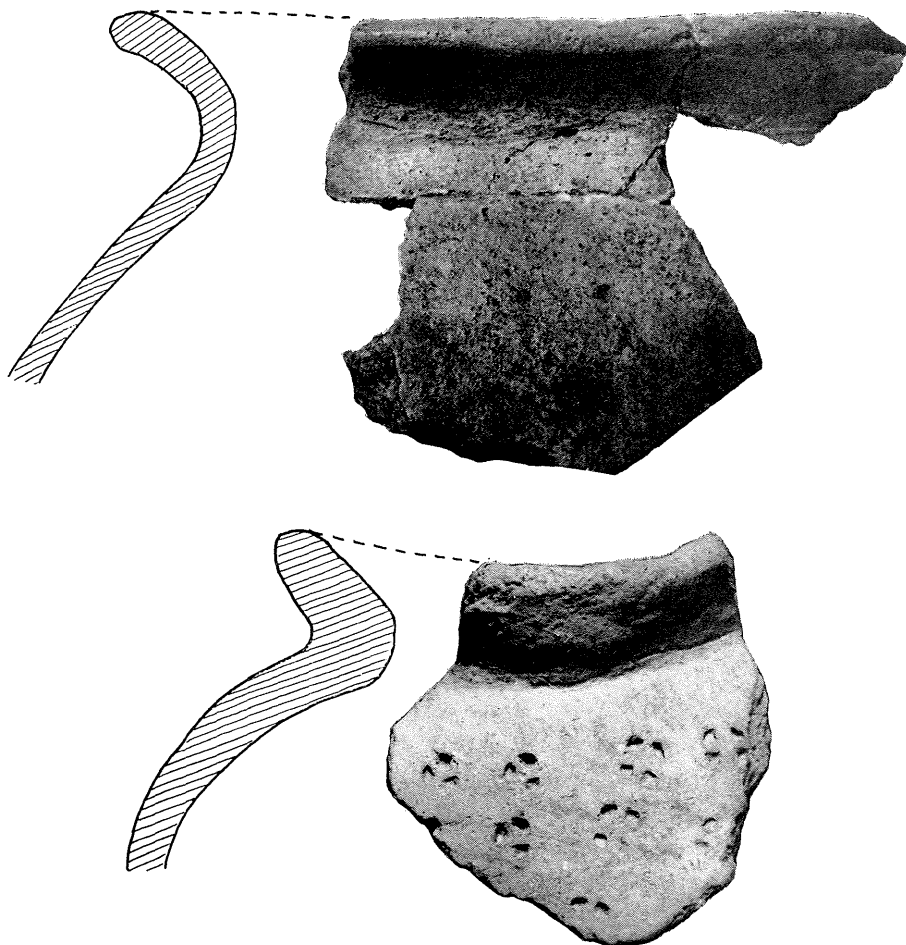

Fig. 5. Kuleformede (?) kar, laget i Nordsjøområdet.

århundre. Utover 800-tallet blir randen etter hvert sterkere utbøyet og lengre, mens karet blir mer kuleformet. Ved en direkte sammenlikning med skår fra Kaupang og overflatelaget på terpen Feddersen Wierde,⁴⁴ var det umulig med det blotte øyet å skille skårene fra hverandre.

Det er her ikke stedet å gå nærmere inn på den håndlagde leirvaren fra Kaupang og de problemer den stiller oss overfor. Det er imidlertid klart at vi har kar fra en rekke forskjellige steder i Nordeuropa på 800-tallet. Som helhet

gir keramikkmaterialet et tilfeldig inntrykk. Det har ikke vært noen preferering av bestemte kartyper, selv om kannene nok var mest populære blant de dreide karene, og den dreiede varen dominerer i forhold til den håndlagede. Leirkarene synes først og fremst å vise til de områder som hadde forbindelse med markedsplassen på Kaupang i 9de århundre.

Den anglo-irske kontakten som ellers gjør seg så sterkt gjeldende, såvel på den stedlige gravplassen som i vårt øvrige vikingtidsmateriale, finner vi nesten ikke. Vi har muligens et par skår av engelsk fabrikat, men det var en omfattende leirkarproduksjon i England på denne tiden, og det kan virke påfallende at vi ikke har et større innslag av engelsk keramikk. Kontakten østover til Birka er heller ikke særlig merkbar i det keramiske materialet. Feldbergkarene kan være kommet via Hedeby eller direkte fra det sørlige Østersjøområdet, og den øvrige svenske leirvaren er forskjellig fra våre håndlagede kar.

Til gjengjeld er kontakten sydover meget klar. Når det gjelder Hedeby, ville vi nok ha ventet en noe bedre overensstemmelse med det materialet som er funnet der. Her er det først og fremst i keramikken fra det nylig avdekkede Südsiedlungsfeltet vi finner de beste parallellene til karform og randtyper, godset er gjennomgående noe forskjellig. Det er ganske påfallende at de beste parallellene gjenfinnes på østfrisisk område.

Leirkarmaterialet antyder at kontakten Kaupang–England ikke var direkte, men gikk om Hedeby og/eller andre handelsstasjoner i Nordsjøområdet, en rute som ikke var ny i denne tiden, men kan følges tilbake til eldre jernalder. Dette passer godt med Ottars reiserute fra Hålogaland til søndre Vestfold og videre til Hedeby og England. Forbindelsen med Hedeby har utvilsomt hatt stor betydning, men det er trekk ved det keramiske materialet som antyder at Limfjordsområdet og andre tverrgående forbindelser gjennom den jydsk halvøy har vært benyttet. Det synes også klart at hverken Jylland eller Hedeby var nødvendige mellomstasjoner for reisen mellom Kaupang og det sydlige Nordsjøområdet, til Holland, Frankrike og England.

Det kan virke noe uforsvarlig å trekke slike konklusjoner av et par tusen leirkarbrutt, men jeg anser dette materialet som den beste og kanskje eneste indikator på hvilke områder markedsplassen hadde direkte kontakt med. I motsetning til metallsaker og andre holdbare gjenstander var leirkarene lite egnet til

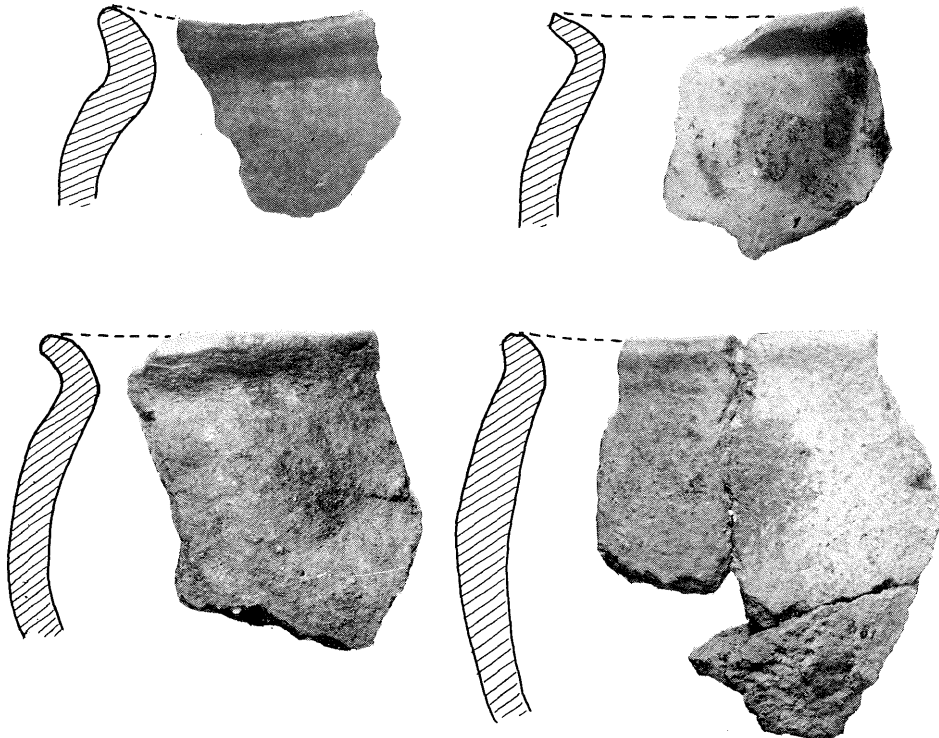

Fig. 6. Kar med slak profil og kort, svakt utbøyet rand. De beste parallellene er foreløpig funnet i Nordsjøområdet.

transport over lengre strekninger. De ble neppe tatt med for å omsettes på det hjemlige marked. Det er trolig at den rhinske leirvarens spredning delvis skyldes karhandel. Når det gjelder amforene er det en alminnelig oppfatning at de var emballasje for varer som olje og vin. Relieffbåndamforene, og for en stor del den øvrige kontinentale leirvaren, er brukt som bevis for vinhandel, ikke leirgodshandel, f. eks. til England.⁴⁵

Det er tenkelig at flere av våre kar opprinnelig var fremstilt i merkantilt øyemed som beholdere i en organisert vinhandel, men jeg tror ikke at de beviser noen vinimport i stor skala til Norge i vikingtiden. Det store innslaget av kanner, trolig en mindre utgave av amforene, og flere ganske små kar kan ikke ha spilt

noen rolle i en vinhandel; dertil kommer de mange høyst forskjellige håndlagede karene som for en stor del er kokepotter.

Leirkarene var ikke handelsvarer, de har tydeligvis ikke vært av interesse for den lokale befolkningen utenfor markedsplassen. Unntaket er de tinnfolierte kannene, som representerer luksusartikler på linje med glass og metallsaker. Badorfvaren finnes ikke i en eneste norsk grav, ikke engang på Kaupangs egne gravfelter. Samme forhold finner vi i Birka, hvor den tinnfolierte varen er forholdsvis alminnelig i gravene, de øvrige dreide typene sjeldne. På Helgö finnes en rekke forskjellige kontinentale kar fra 6te til 9de århundre, som hittil ikke er funnet i svenske gravfunn.⁴⁶

Jeg er derfor tilbøyelig til å anta at de leirkarene vi har funnet på Kaupang representerer sin eier og bruker, som selv var vant til å bruke leirkar eller hadde foretatt den siste provianteringen før sin Norgesreise på steder hvor slike kar var i daglig bruk. Leirkarmaterialet gir derfor et ufullstendig bilde av Kaupangs og det øvrige Norges kontakter utad på 800-tallet, men viser desto sterkere hvilke havner som hadde skipsforbindelse med markedsplassen i Skiringssal.

Det ble tidlig klart at det keramiske materialet kunne gi gode holdepunkter for å bestemme markedsplassens funksjonstid. Og vi var da hovedsakelig interessert i å få fastslått den nedre grensen, idet den bakre, ca. 800, ble tatt som gitt. Det store innslag av Badorfvare, de tinnfolierte kannene, det minimale innslaget av kulekar i et ellers så rikholdig Nordsjømateriale, og de tidlige Østersjøformene viser klart at hovedtyngden i virksomheten på stedet ligger på 800-tallet. Mangelen på Pingsdorfvarer og bemalte kar gjør det tillatt å sette den nedre grense ved 900. Dette samsvarer meget godt med myntmaterialet,⁴⁷ som ikke har en eneste mynt fra den senere og større myntstrømmen fra 890 og utover. Det er mulig at de yngste myntene ikke er preget senere enn 850.⁴⁸ Det er heller ingen andre gjenstander på bosetningsområdet som må være laget etter 900. Vi har riktignok en trefliket spenne i Borrestil, men det er ingen grunn til å datere alle Borrestilsarbeider til 10de århundre. Den engelske forsker D. Wilson har da også fremholdt at Borrestilens begynnelse må settes godt før 900.⁴⁹

Gravfeltene har derimot flere funn fra 900-årene, selv om 800-talls gravene dominerer og en rekke funn bare kan dateres rent generelt til yngre jernalder. Ch. Blindheim har antydnet at disse gravfeltene ble benyttet av gårdene i nær-

heten, og det ville eliminere problemet med gravleggelser *etter* at selve kaupangen var borte. På den annen side er det ingen ting i veien for at det fortsatt var virksomhet på stedet, uten at vi kan påvise fremmede innslag eller at markedsplassen fortsatt hadde sin betydning i en mer lokal handelsvirksomhet. Dorestad levte videre etter at den hadde utspilt sin handelspolitiske rolle ca. 864, og selv om funnene på Helgö i Mälaren spenner over et helt tusenår, fra romertid til middelalder, hadde det sin storhetstid som et viktig handelssentrum med vidstrakte forbindelser i et mer begrenset tidsrom.

Som materialet nå foreligger, er det meget som tyder på at Kaupang hadde utspilt sin rolle som et viktig ledd i den hjemlige og internasjonale handel og samferdsel en gang mellom Ottars besøk (i 70-årene?) og ved overgangen til et nytt hundreår.

Hva så med den bakre grensen for markedsplassens funksjonstid? Tidligere har vi regnet med at den må ligge omkring eller kort etter 800, hvor blant annet fremveksten av Hedeby har vært en av flere medvirkende faktorer. Her er det keramiske materialet langt mindre entydig. Badorfvaren og de enkle håndlagede karene produseres over et lengre tidsrom, fra tidlig 8de til sent 9de århundre, uten at vi kan tidfeste de enkelte stykkene mer eksakt. Det er også et åpent spørsmål om ikke den tinnfolierte varen opptrer før 800. Men tar vi myntmaterialet med i betraktningen, må vi gå ut fra at det var på 800-tallet Kaupang hadde sin storhetstid. På den annen side er det mulig at deler av leirkarmaterialet må dateres til 700-årene; foruten det dobbeltkoniske fragmentet og et par andre skår som ikke er omtalt her, kan vi vise til en senromersk mynt fra et av bryggeområdene.

Gravmaterialet kan imidlertid ikke trekkes særlig langt bakover i tid. Den eldste graven på flatmarksfeltet inneholdt et sverd av C-typen, spydspiss av A-typen og øks av D-typen og er sannsynligvis anlagt i tidlig 9de århundre.⁵⁰ I en av hauggravene er det funnet et H-sverd sammen med en høy skjoldbul med pigg, en kontinental form som opptrer i sent 7de og tidlig 8de århundre. Denne skjoldtypen er funnet i Norge og har en markert østlig utbredelse, hele 3 stykker er fra Vestfold.⁵¹ Kaupangeksempelaret var reparert på to steder og kan ha vært gammelt da det ble lagt ned i graven. H-sverdene, som også finnes på kontinentet, kommer i bruk i Norge allerede i slutten av 700-årene, og denne

graven er derfor den eneste av de daterbare Kaupanggravene som kan være anlagt før 800.

Helt fra romertiden var søndre Vestfold et viktig og sentralt innfallsområde for fremmede varer og fremmede impulser. Like bak Kaupang ligger gamle gårder med gode eldre jernalders-funn, som Guri, Valby og Huseby. Huseby-navnet er trolig sekundært og tilhører en gruppe Husebygårder som kan ha vært hovedsete for kongen og senere for kongens ombudsmenn.⁵² Kaupangkilen var det naturlige havneområde for disse gårdene, og havnen var utvilsomt like godt om ikke bedre egnet før enn i vikingtiden, da en tiltagende tilslamming muligens var en av årsakene til at markedsplassen ble oppgitt. På Lamøya finner vi lokaliteten Guristranda, med et flatmarksgravfelt som ennå ikke er undersøkt; navnet antyder at gården Guri engang har hatt strandrett her.

Vi må derfor regne med at det allerede før vikingtiden var en havn på Kaupangområdet med naturlig tilknytning til gårdene omkring, til tingplass og til kultsted. Her har så markedsplassen vokst frem, sikkert som følge av utviklingen i handelsvirksomheten og vicusdannelsen langs Nordsjøkysten i 8de og tidlig 9de århundre. I denne fremveksten kan den antatte kongsgården Huseby ha vært en medvirkende faktor. Markedsplassen i Skiringssal trer derfor frem som et produkt av hjemlige forhold, hjemlige forutsetninger og sterke fremmede impulser i takt med utviklingen i Nordeuropa for øvrig, hvor byer og markedsplasser ligger som perler på en snor fra Rhinens utløp, langs Nord- og Østersjøen til Mälaren og Oslofjorden. Hverken funngruppene eller funnsammensetningen skiller Kaupang nevneverdig fra dens mer illustre samtidige. Den korte bosetningsperioden må tas i betraktning når vi vil vurdere denne markedsplassens betydning; den har neppe vært så lokal som vi tidligere har vært tilbøyelig til å anta. Kaupang forsvinner på det tidspunkt Birka og Hedeby får en mer urban karakter. I Hedeby mener man å kunne følge utviklingen fra en mindre ubefestet strandbosetning til den vollinnrammede, tettbefolkede byen vi forbinder med navnet, en utvikling som for alvor tok fart i den senere del av det 9de hundreåret.

Ut fra det keramiske materialet synes Kaupang å være temmelig ensidig knyttet til den gamle Nordsjøferdselen. Selv om bildet sannsynligvis har vært mer sammensatt enn dette materialet viser, er det mulig at dette var en vesentlig forutsetning for dens oppkomst og en medvirkende faktor til den tidlige nedgang.

På 900-tallet har det ikke lenger vært noe grunnlag for en markeds plass av mer internasjonal karakter på dette stedet, som så ble liggende øde eller fortsatte som en havn av mer lokal betydning.

SUMMARY

During the Viking Age Rogaland was the only part of Norway where pottery was still made, and here, too, production was moderate. From eastern Norway we have no finds of pottery which may definitely be dated to this period, apart from a few foreign clay vessels and sherds of such, found in the areas by the Oslo Fjord. The majority of these come from Kaupang. The graves here have yielded a number of sherds as well as one fairly complete vessel decorated with wavy bands. So far, we have no parallels for the latter. Some of the sherds come from simple, hand-made vessels while others are from tin-coated jugs and from extremely hard-fired ware (Rhenish?).

So far about 2000 sherds have been found on the habitation site, the majority from vessels of types not previously found in Norway, not even in the Kaupang graves. Most of the sherds are small, and we do not know how many vessels and types they may represent.

More than a thousand of these sherds come from turned vessels, probably of Rhenish origin, while the remainder are sherds from a number of different hand-made pots, most of them without ornamentation.

The Badorf ware accounts for the largest group; this applies to hand-made and to turned ceramics. Approximately 180 pieces are decorated with double rows of square punch impressions – the majority of these sherds seem to have come from one-handled jugs with a short, tubular, free-standing spout. About 70 sherds belong to relief band amphorae, probably the smaller type which had less pronounced bands and lacked handles. The Tatinger ware is well represented at Kaupang, amounting to rather more than 90 sherds and one almost complete jug. We also found several single sherds and small groups of sherds which presumably originate in the Rhineland, though in other potteries than the above. They include a largish sherd from the late, double-conical Frankish type which, according to K. Böhner, cannot be later than from about 725.²³ The mineralogical

investigation carried out by Professor Frechen in Bonn showed that this pot was in all likelihood made at Mayen.

No painted ware has been found, nor any Pingsdorf ware. All the Rhenish ceramics found at Kaupang belong to eighth and ninth century types, a dating which accords very well with the coins found. The latter all belong to those early types which occur in hoards, having been deposited during the third quarter of the ninth century.⁴³ The later, much more frequent coins – dating from 890 and later – are not represented. Thus we have a probably non post quem A. D. 900 for the period of habitation in the excavated part of the black earth area.

The hand-made ware would seem to confirm this. Here we have early Slavonic types, which Selling²⁷ dates to the ninth century, and Schuldt²⁸ to the seventh and eighth, continuing into the ninth century. These are simple, hand-made vessels with set-off mouth, parallels occur at Hedeby–Südsiedlung and in the early levels at East Frisian terpen such as Hessens and Groothuusen.⁴⁴ True spherical vessels are represented by two specimens only, and they are doubtful. One of them has its parallel in Hessens, where it was found in a stratum dated ninth to early tenth century, while the other is similar to Hübener's spherical vessel with "blasiger Oberfläche".³⁷ The ware of our pot is rather different from that of Hübener's, but precisely the same ware and surface occur at the East Frisian cemetery Dunum.³⁸ It is remarkable that the best parallels to our vessels as regards ware and surface are found in the East Frisian region, and not at Hedeby itself or at Birka.

Vessels with inturned lip are an important type among the Scandinavian Late Iron Age material. We have a number of rim sherds of this type at Kaupang. A large fragment with a full-bellied profile and a sharp lip finds a close parallel in a ninth-century grave at Birka.³⁹ The Birka sherd differs from native Swedish ware in its quality and composition, and Selling considers it likely that it is an imported specimen, but was unable to find any parallels for it. All our sharp-edged rim sherds of this type are good quality products, and therefore hardly comparable to similar vessels from Swedish and Danish finds. We have other sherds with a rounded lip, and they are on the whole of inferior quality. The better ones include some sherds with line ornamentation and cross punch de-

coration; they may be compared with a Danish vessel from Jutland, though the decoration of the latter is plainer, and not as well executed.³⁴ The combination line ornamentation/cross punches occurs, for instance, in the Hedeby material, where it is found on vessels of other types. Apart from the Feldberg type with wavy bands and comb decoration, undecorated vessels are the most common at Kaupang. The decorated sherds include a number with cross punch impressions, alone or in combination with line ornamentation. The cross punch was popular in the Slav region and in western Europe during this period; it also occurs in Denmark, but in Sweden it is very rare.²⁶

The ceramic material from Kaupang differs from that found at Birka and at Hedeby. At both these sites, native pottery dominates the material. Eastern Norway, on the other hand, had no local ceramic industry, and all the vessels appear to have been produced outside Norway. While hand-made ware (native as well as foreign) is in an absolute majority at Birka and Hedeby, where only a small percentage is turned pottery, the latter ware dominates at Kaupang, where it also presents a far more homogeneous picture than the handmade ware.

The Kaupang ceramic material includes vessels from different parts of northern Europe, and in many ways it seems rather casual and haphazard. Only few preferences appear: of the turned vessels, jugs seem to have been the most popular, and turned ware is more common than hand-made. Apart from this, no definite types stand out. The vessels originate in the regions that Kaupang was in direct touch with. The Anglo-Irish contact, otherwise so noticeable in the Norwegian Viking Age material including that from the graves in and around Kaupang, is lacking in the ceramic material. England's pottery industry was extensive at this time, and the lack of English pots at Kaupang may appear remarkable. It seems highly unlikely that there should have been a direct trade route from Kaupang to England; the route presumably went via Hedeby and/or other North Sea ports. This theory agrees surprisingly well with the route chosen by Ohthere. The connections with Hedeby must have been of great importance, but one would have expected closer agreement between our material and that from inside the semi-circular wall at Hedeby. – The contact with Birka is only very slightly in evidence in our material. The pottery finds indicate that other routes south through Jutland were also of some importance,

but neither Hedeby nor Jutland were essential ports of call on the journey from Kaupang to the southern North Sea area.

It may seem that we are carrying our argument too far in drawing these conclusions from our ceramic material. However, I feel that the character of the finds justifies this view. This is not merchandise in the proper sense of the word, it was not because of their marketability that these vessels were imported to Kaupang.

Even if the Frankish ware was sold in a potter's shop, and even if these vessels were, in more central areas, used as containers by wine merchants, they cannot have been sold for such a purpose in Kaupang. By far the greater part of the hand-made pots were cooking vessels, and for this purpose the native soapstone pots were far superior. There is no Badorf ware at all, except in the actual settlement site, and as the majority of Badorf pots found there were jugs and small type amphorae, this ware was hardly suitable for use as containers for wine merchants. The more luxurious tin-coated ware, which occurs in several eastern Norwegian grave finds, presents a somewhat different problem.

In all probability the vessels of which we found fragments at Kaupang represent their owners and users, and illustrate the way in which a man would lay in stores before setting out on a journey north. This is the reason why the ceramic material provides an incomplete image of the ninth-century contacts between Kaupang and Norway and the outside world. On the other hand, it is for the same reason that it gives an excellent indication of the ports that were in direct connection with Ohthere's port at Sciringes heal.

The coins and the ceramics show clearly that the ninth century was the great age of Kaupang. There may, however, have been a port here before the Viking Age; and such activities may have continued into the tenth century, but no imported goods have been found to prove such a late date.

In attempting to compare the importance of Kaupang with that of Birka and Hedeby, we must take the short lifetime of our port into consideration. Neither the different groups of finds represented at the habitation site, nor the actual composition of finds sets Kaupang appreciably apart from contemporary northern European towns and market centres of the eighth and ninth centuries. In fact, the market centre here can hardly have been as provincial as has often been assumed hitherto.

NOTE R

- ¹ J. Petersen, *Vikingetidens redskaper*. Oslo 1951, s. 380ff.
- ² Aarsberetning 1867 C4256–59, 4289–90, 4225.
- ³ K.gr. I VI VIII XIII XXIII
- ⁴ D. Selling: *Wikingertidlige og Frøhgeschiehtliche Keramik in Schweden*, Stockholm 1955, s. 228. W. Hübener: *Die Keramik von Haithabu*, Neumünster 1959, s. 173.
- ⁶ K. Böhner: *Ausgrabungen in den Kirchen von Breberen und Doveren*. *Bonner Jahrbücher* 1950, s. 214.
- ⁶ E. K. Hougen: *Kaupangkeramikken*. Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1960–61, fig. 1–2.
- ⁷ Hübener 1959, s. 115.
- ⁸ Hübener, l. c.
- ⁹ Vi har et fragmentarisk randskår som kan ha tilhørt et kar av amforatype K. inv. Mo60/11m upubl.
- ¹⁰ Hübener 1959, s. 120.
- ¹¹ Brev fra Professor J. Frechen ved Mineralogisch–Petrologisches Institut und Museum Bonn og Professor K. Böhner ved Römisch–Germanisches Zentral-museum Mainz, Desember 1968. K. inv. C62/5i, Bo66/4d Mo60/7u 7ø C63/dd upubl.
- ¹² K. Böhner: *Karolingische Keramik aus dem Bonner Münster*. *Bonner Jahrbücher* 151, Bonn 1951, anm. 7.
- ¹³ E. K. Hougen: *Tinnfoliert keramik fra Kaupang*. Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1958–59. Oslo 1960.
- ¹⁴ Selling 1955, s. 57.
- ¹⁵ O. Doppelfeld: *Das Fortleben von Köln 5. bis 8. Jahrhundert n. Chr.* Foredrag på Helgösymposiet i Stockholm 1968.
- ¹⁶ G. C. Dunning: *Pottery of late Anglo-Saxon Period in England*. *Anglo-Saxon Pottery: A Symposium*. *Medieval Archaeology II* 1959, s. 53, fig. 24–25.
- ¹⁷ Hübener 1959, s. 190.
- ¹⁸ Se note 11 K. inv. A66/pp. upubl.
- ¹⁹ R. Schindler: *Entwicklungstendenzen der Hamburger Keramik des 8. bis 10. Jahrhunderts*. *Præhistorische Zeitschrift* 1959, s. 66, note 24.
- ²⁰ Se note 11. K. inv. A66/00 upubl.
- ²¹ Muntlige og skriftlige opplysninger fra Professor K. Böhner 1968.
- ²² P. La Baume: *Die Wikingerzeit auf den Nordfriesischen Inseln*. *Jahrbuch der Nordfriesischen Verein für Heimatkunde und Heimatliebe* Jahrgang 1952/5–3, s. 106, taf. 23,6.
- ²³ W. Hübener 1959, s. 117.
- ²⁴ W. Hübener: *Zur Ausbreitung einiger fränkischer Keramikgruppen nach Nord- und Mittel-Europa im 9. bis 12. Jahrhundert*. *Archaeologica Geografica* Heft 3/4 1951.
- ²⁵ Selling 1955, s. 37.
- ²⁶ Selling 1955, s. 115.
- ²⁷ E. Schuldt: *Slawische Töpferei in Mecklenburg*. *Bildkatalog des Museums für Ur- und Frühgeschichte Schwerins*. Bd. 7(?).
- ²⁸ Schuldt op.cit.
- ²⁹ Etter Schulds avbildninger taf. 11–12 og 18–20 hører vårt stykke sannsynligvis til Feldbergtypen.
- ³⁰ B. Arrhenius: *Summary concerning Pottery Excavations at Helgö*. Report for 1957–59. Stockholm 1964, s. 289.
- ³¹ De norske vikingtidskarene har denne hovedformen, men er forholdsvis rettveggede, med minimal forskjell på største bukvidde og munningsdiameteren.

- ³² Selling 1955, s. 169.
- ³³ Th. Ramskou: Viking Cremation Graves in Denmark. Acta Archaeologica XXI, København 1950, fig. 3.
- ³⁴ Hübener 1959, Taf. 9, 233.
- ³⁵ W. Haarnagel: Keramik aus den Wurten Hessens und Emden. Prachistorische Zeitschrift 1959, Abb. 5, 2.
- ³⁶ Hübener 1959, s. 24 og 96.
- ³⁷ P. Schmied: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Dunum Kr. Wittmund (Ostfr.) Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte 1967.
- ³⁸ Hübener 1959, Taf. 1.
- ³⁹ H. Schleder mann: Slesvig/Hedeby's tilblivelse, I Stednavne og fund. Sønderjyske Årbøger 1966 s. 46.
- ⁴⁰ Schindler 1959, Abb. 3 og 4.
- ⁴¹ La Baume 1953.
- ⁴² Haarnagel 1959, Taf. I og II.
- ⁴³ W. Reinhardt: Studien zur Entwicklung des ländlichen Siedlungsbildes in den Seemarschen der ostfriesischen Westküste. Probleme der Küstenforschung Bd. 8. Hildesheim 1965, Abb. 26.
- ⁴⁴ W. Haarnagel: Zur Grabung auf der FeddersenWierde 1955-59. Germania 39, Heft 1/2, Berlin 1961.
- ⁴⁵ Dunning 1959, s. 71 ff.
- ⁴⁶ Arrhenius 1964, s. 281 ff.
- ⁴⁷ K. Skaare: Nye mynter fra Kaupang. Universitetets Oldsaksamlings Årbok, 1960-61.
- ⁴⁸ Skaare, muntlige opplysninger 1966.
- ⁴⁹ D. M. Wilson og O. Klindt Jensen, Viking Art, London 1966, s. 92.
- ⁵⁰ Kaupang gr. VI (upubl.), funnet sammen med skår av håndlaget leirkar, tuten til en tinnfoliert kanne og glassbrott.
- ⁵¹ G. Gjessing: Studier i norsk merovingertid. Oslo 1936, s. 120.
- ⁵² A. Steinnes: Husebyar, Oslo 1955, s. 21 og 181.

Ellen Karine Hougen :

GLASSMATERIALET FRA KAUPANG

Glassmaterialet fra Kaupang er nesten utelukkende funnet på selve bosetningsområdet. Bare en brøkdelen av gravene inneholdt en eller et par glasskjerper. I et tilfelle ble det funnet tre skår av minst to forskjellige glasskår i en og samme grav. Vi vet ikke om det ble lagt ned hele begre i gravene omkring markedsplassen.

Fra bosetningsområdet kjennes vel 450 glassbrott, hovedsakelig mindre og ganske små stykker. Det er umulig å avgjøre hvor mange hele gjenstander disse skårene representerer, og bare i sjeldne tilfelle hvilke former vi kan regne med.

Materialet er meget differensiert, og det er bare halvparten av stykkene som stammer fra glassbegre.

De fleste av de 250 begerbrottene er uornerte, men de mange trådbelagte skårene viser at en vesentlig del av glassene har hatt påsmeltet dekor av opakt hvite eller gule tråder, sjeldnere tråder i samme farge som begeret. (Fig. 1.)

Vi har enkelte blå, røde og brune glasskår, men de grønne nyansene dominerer, fra dyp grønt og blågrønt til brun- og grågrønt, med de svakgrønne i absolutt majoritet.

Med så små brott er selvsagt typebestemmelsen meget vanskelig, vi har flere bunnfragmenter som må tilhøre vikingtidens vanligste glasstype, det traktformede begeret. Dette kjennes, såvel fra nordiske, tyske, hollandske og britiske¹ funn som fra avbildninger og miniatyrer av forskjellig art på frankisk område. Den tyske forsker J. Steinhausen karakteriserer traktbeget som karolingtidens fornemme vinbeget.² Liknende typer er funnet i Russland, bl. a. i Novgorod.³

Meget karakteristiske er glassene med enkel tråddekor, og påsatte staver i begerets farge, omspunnet med tynne hvite eller gule glasstråder. På Kaupang finnes rester av et eller flere slike «reticella»-begre i svakt grønt glass med gul spiral, et skår er svakt blått og et annet grågrønt, begge med hvit spiral. Det vakreste stykket stammer fra et beger i dyprødt, flammert, bare delvis gjennom-

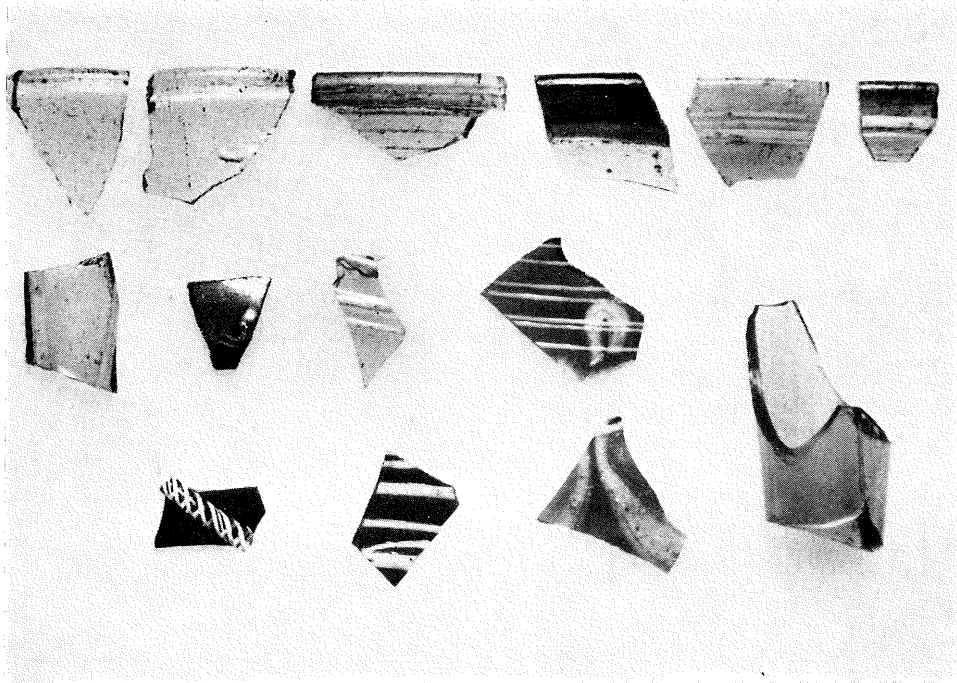

Fig. 1. Glassbrottene er vanligvis små, og det er derfor vanskelig å bestemme formen på de opprinnelige begrene. Bunnfragmenter (som stykket nederst t. h.) antyder at det traktformede drikkeglasset var mest alminnelig på Kaupang.

skinnelig glass, den påsatte ribben er helt klar og omspunnet med tynne hvite tråder. (Se fig. 1.)

Disse reticella- eller filigransglassene er vanskeligere å plassere. Tidligere var de bare kjent i Sverige og Norge, – men nå er typen også funnet på De britiske øyer.⁴ Dekorasjonsteknikken ble brukt i den romerske glassindustrien i århundrene omkring Kristi fødsel, men er så fullstendig ukjent til den igjen dukker opp på 700- og 800-tallet.

I en av de fornemme svenske høvdinggravene fra Valsgårde i Uppland fra begynnelsen av 8de århundre finnes en lav skål,⁵ mens vikingtidens filigransbegre er kuleformede. På Helgö er det flere glasstyper med filigransdekor.⁶ På kontinentet er slike begre ikke kjent.⁷

Det er sannsynlig at de fleste av våre trådbelagte skår har tilhørt filigransbegre.

Men vi har enkeltstykker som viser andre og enklere former for trådornering. Bl. a. finnes flere skår av grågrønt glass med horisontale hvite tråder over et «vifteformet» mønster av hvit glassmasse, som muligens har en parallell i Birka.⁸ Et svakblått skår har et nettlignende mønster av vertikale smale og en horisontal bredere hvit tråd, mens et svakgrønt stykke har brede vertikale hvite striper, det siste kan etter formen stamme fra nederdelen av et traktbeger. Enkelte andre skår synes heller ikke å tilhøre reticellaglass. Noen av dem kan muligens tilhøre traktbegre, i Birka består dekoren her av kraftige tråder eller staver i begerets farge, men på Helgö finnes skår med farget tråddekor som kan være traktbegre.⁹

At glassbegrene kan ha annen ornering enn tråddekor viser bl. a. et hulblått «traktformet» glasstykke som minner om folkevandringstidens og merovingertidens snabeldekor. (Fig. 2.)

Randskårene er heller ikke til noen hjelp når det gjelder å typebestemme Kaupangglassene. De fleste tilhører svakgrønne begre. Ca. halvparten er ensfargede med kort fortykket (foldet) rand, en del har påsatt rand i dyp grønt eller turkis glass, mens andre har tråddekor på eller oftere under munningen. Stykkene er små og kan like gjerne tilhøre reticellabegre som traktbegre og eventuelle andre typer. (Fig. 1.)

4 helt plane skår, hvorav de to har knepet kant, fig. 2, må være vindusglass, mens andre stykker, bl. a. en sjakkmønstret brikke med klare, blå og opake, hvite ruter i en rød ramme, har vært bestemt til eller brukt som dekor på metallgjenstander.

En større skårgruppe må karakteriseres som splinter og ubestemmelige fragmenter av begre, «sømglatte», perler og glasstaver. Blant disse finnes et tyvetall som bærer tydelig merke av å ha vært utsatt for varme (de er ikke funnet i brannlag) og de fremtrer nå som runde eller stavformede smelteklumper.

Endelig finnes to fragmenter av smykkeringer. (Fig. 2.) Det ene er en fasettert armring i mørkeblått glass, som har paralleller i russiske funn, det andre er noe mer usikkert, en buet snodd glasstav sammensatt av tre forskjelligfargede glasstråder. Vi har også enkelte svakt buete glasstaver av forskjellige typer som kan tilhøre arm- eller ankelringer, men som oftest er krumningen så liten at det i tilfelle må ha vært noen meget store ringer!

Det som særpreger glassmaterialet fra Kaupang er nettopp glasstavene. (Fig. 2.)

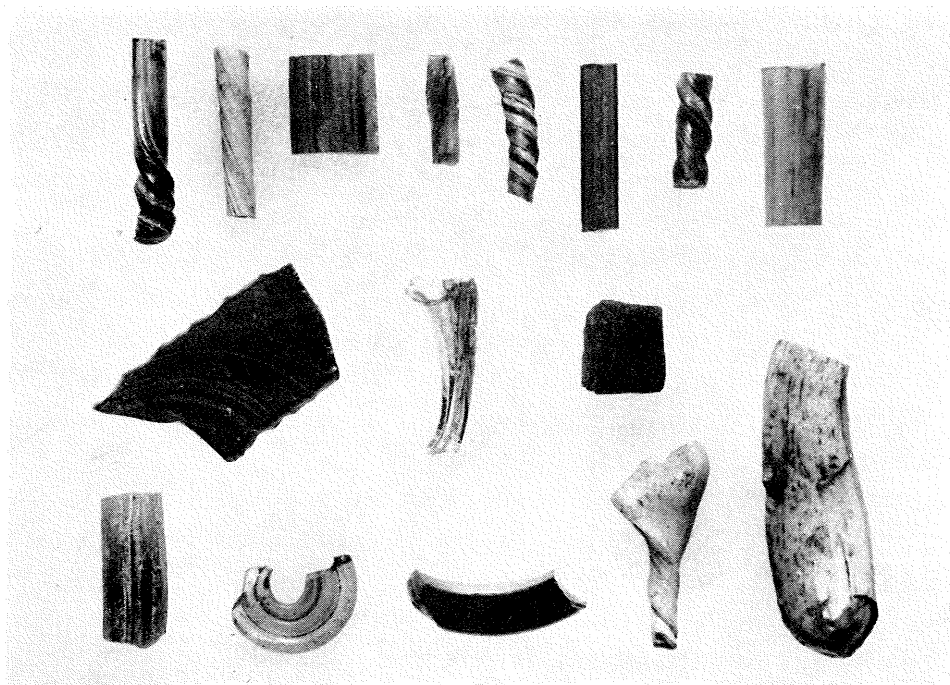

Fig. 2. En meget stor del av glasskårene består av stavformede emner av forskjellige farger og typer, opprinnelig laget til fremstilling av perler og smykkeringer. Det meget uensartede glassmaterialet som er funnet på Kaupang, med enkeltstykker av begre, ødelagte glassgjenstander av forskjellig art, vindusglass og løse dekordeler til glasskar og metallsaker, tyder på at man tok med seg skårsamlinger til markedsplassen. Det kan derfor ha foregått en eller annen form for glassproduksjon på stedet, f. esk. av perler.

De finnes i flere typer, flate, runde og snodde, i forskjellige farger, i opakt og i klart glass. Som oftest er de ensfargede, noen har påsmeltet tråddecor mens andre er sammensatt av to til tre forskjelligfargede glasstråder. Slike og liknende staver finnes riktignok i samtidige funn, men jeg kjenner ikke til noe samtidig glassmateriale hvor stavene utgjør en så stor prosent og er så varierte som våre.

Av de om lag 160 stavbrottene er vel halvparten flate med tilnærmet rektangulært tverrsnitt. Flere har en avrundet uregelmessig flat utvidelse i den ene enden med et søkk på den ene eller begge flatsidene, denne delen må representere den opprinnelige glassklumpen som ble holdt fast under uttrekningen av stavene.

Mindre vanlige er glatte runde staver, disse kan være satt sammen av to forskjelligfargede tråder, eller dekorert med tynne hvite glasstråder. Et par dypfiolette staver er gjennomhullet på langs. Langt vanligere er mer eller mindre snodde staver. En klar blå glasstav er både flat og snodd, og det er mulig at en del av de snodde og de flate stavene kan tilhøre en og samme glasstav.

De snodde stavene kan også være laget av flere tråder. Hvitt er den vanligste fargen, mens blå og grønne staver er ganske tallrike, gult er sjeldent, et enkelt stykke er rosa, et annet gulbrunt.

Perlene utgjør selvsagt den største gruppen glassgjenstander på Kaupang. Fra svartjordsområdet finnes ca. 800. Her er perler i mosaikk og med påsmeltet dekor i forskjellige farger og mønstre, flerleddete perler er meget alminnelige, med sølv og gullfolie, i blått, rødt, gult eller turkis glass; men hovedmengden består av enkle ensfargede, oftest runde perler i alle størrelser i hvitt, blått, grønt og gult glass. Foruten glassperler finnes perler i rav, bergkrystall, jet og karneol. I motsetning til det øvrige glasset representerer imidlertid ikke perlene noe nytt i norsk vikingtidsmateriale, hvor de er det vanligste smykket i kvinnegravene.

En gjennomgåelse av glassfunnene fra Kaupang viser klart hvor heterogent materialet er. De mange brott av traktbegre og filigransglass representerer utvilsomt hjemførte kar. Men de mange enstake skårene, «unyttige» glassbiter som vindusbrottene, og det store innslaget av emner som glasstavene utvilsomt er, gir inntrykk av at man har tatt med seg likt og ulikt. Sammensetningen av materialet er faktisk slik at om det var funnet et annet sted enn på en norsk 800-talls boplass, så ville man være tilbøyelig til å trekke sine helt bestemte konklusjoner!

450 glassbrott fra et så stort undersøkt område er selvsagt ikke noe imponerende antall, men vikingtidens vesteuropeiske glassmateriale er da heller ikke særlig imponerende. Bortsett fra Birkagravene er glass meget sjeldent i denne tiden.

De norske funnene kan telles på en hånd, og bare ett av dem har hele begre, her var det til gjengjeld to stykker, et filigransbeger og en liten flaske i gulig glass.¹⁰ Ellers finnes bare et eller et par skjerver, og noen av funnene har glass som må ha vært gamle da gravleggingen fant sted.¹¹

Bortsett fra det «antikke» snabelbegeret i Borregraven¹² finnes ikke et eneste østnorsk glassfunn, selv ikke i herredene omkring Kaupang.

Hadde vi ikke hatt de mange hele og fragmentariske glassbegrene fra Birka, ville det samlede glasstilfanget såvel fra Norden som fra kontinentet og England gitt et meget skjævt og begrenset bilde av tidens glassindustri.

Utenom Birka består vikingtidens glassfunn av mer eller mindre fragmentariske begre og skårsamlinger fra Norge, Sverige og Danmark, Hedeby medregnet, fra det hollandsk/frisiske kystområde, spesielt Dorestad og De britiske øyer. I tillegg kommer så en bøhmisk fyrstegrav fra 9de århundre og en sannsynligvis karolingisk glasshytte fra Kordel i Eifelområdet. Forøvrig er glass ukjent på det frankiske kjerneområdet. Miniaturer og avbildninger fra 800-tallet viser riktignok at frankerne brukte glassbegre, men den eneste typen som er avbildet, er traktbegre, benyttet både som drikkekar og som lamper.¹³

Det er derfor meget vanskelig å lokalisere produksjonsstedene for vikingtidens glassbegre. I romertiden forteller de skriftlige kilder at glasshytter var i virksomhet i byer som Worms, Trier, Metz, Namur, Lyon og Boulogne. I folkevandringstiden fant man frem til fremstillingssentrene ut fra det bevarte glassmaterialet og regnet med glasshytter i omtrent de samme områdene: i Rhinegnene, i Belgia og i Frankrike.¹⁴

I løpet av 8de århundre er det slutt på den hedenske gravskikken i de glassproduserende områdene og dermed forsvinner også glassbegrene som bl. a. var så sterkt representert i de rhinske rekkegravene i 5te–7de århundre.

Mangelen på funn og utvetydige skriftlige kilder i karolingisk tid gjør en lokalisering av produksjonsområdene meget vanskelig.¹⁵

Enkelte tyske forskere har derfor ment å finne om ikke et fullstendig sammenbrudd så i hvert fall en sterk tilbakegang i den frankiske glassindustrien i sen merovingertid og vikingtid. Professor Holger Arbman hevder at vi tvert om får en begynnende oppblomstring som fortsetter i 8de og 9de århundre. Han finner det mest sannsynlig at glassene er laget i de samme områdene som var glassproduserende i folkevandringstid og tidlig merovingertid på kontinentet. Vikingtidens glasstyper viser direkte sammenheng med frankiske former i 6te og 7de århundre, og mangelen på glassfunn skyldes mangelen på gravfunn i de glassproduserende områdene i Rhinegnene, Belgia og Frankrike.¹⁶

Arbmans syn er vel nå alment godkjent, men det er fortsatt en utbredt forestilling om at vi har en eller annen form for glassproduksjon i Norden i viking-

tiden. Det har vært antydnet at man, foruten hele begre, importerte kolleksjoner av glassbrott til bruk i en hjemlig glassfremstilling, noe også Arbman, om ikke skriftlig så i hvert fall muntlig har gitt uttrykk for. Arbman har antydnet perleproduksjon på Birka, og den engelske forsker D. Harden muligheten for at de små glass- og perlebrottene som er funnet i et vikingtids gårdsanlegg på Brough of Birsay på Orknøyene, er innført til perlefremstilling.¹⁷ Professor H. Jankuhn går et skritt videre, idet han foruten perlemakere ikke utelukker at det har vært glassblåsere i virksomhet i Hedeby. Her mener man å ha rester etter en glassovn, og glassmaterialet herfra er forholdsvis lite og usignifikant. Dette skyldes, hevder Jankuhn, at man i Hedeby kunne nytte alt ødelagt glass, smelte det om og bruke det i en stedlig glassproduksjon.¹⁸

Som på de aller fleste andre bosetningsområder består også Helgömaterialet av skjerver, og professor W. Holmquist har både diskutert muligheten for en stedlig glassblåsing og for en import av skjerver som råmateriale for perler og begre, men stiller seg avvisende til en slik fortolkning av Helgöfunnene.¹⁹

Ser vi på Kaupangmaterialet, er det utvilsomt trekk ved det som antyder muligheten av et lokalt glasshåndverk, i hvert fall er det klart at man har fått hjem kolleksjoner av skjerver. Enkeltstykker av glassbegre, vindusglass, smeltede glasstykker og det store innslaget av emner viser klart at ikke alt glass som er funnet her skyldes hjemførte glassbegre. En hovedinnvending mot et virkelig glasshåndverk på Kaupang er i første rekke mangelen på glassfunn så vel på de stedlige gravplasser som i herredene omkring, hvor vi ellers finner et så markert innslag av fremmede importsaker, spesielt fra det anglo-irske område.

Like viktig er det at vikingtidens nordiske glassbegre er av en meget god kvalitet, spesielt filigransbegrene krever en høyt oppdrevet teknisk dyktighet. Det langt enklere traktbegeret har utvilsomt vært en kontinental form. Forholdet blir derfor et annet enn når det gjelder folkevandringstidens Snartemotype (grav 1) hvor den tykke glassmassen, som ikke gjenfinnes på de kontinentale eksemplarene, har vært brukt som indisium på nordisk produksjon.

Selv om man kanskje kunne tenke seg at glassene ble laget med tanke på de mennesker som ferdedes på selve markedsplassen, er det likevel underlig at ikke et eneste brott har funnet veien ut fra selve Kaupangområdet.

De fåtallige glassfunnene i Norges ellers så rike gravmateriale, funn som dess-

uten hovedsakelig består av brott og gamle glasskår, gjør det klart at glassbegre var sjelden luksus i denne tid. Arbman hevder riktignok at de mange nordiske glassfunnene tyder på at glass hverken var sjeldne eller utelukkende forbeholdt de mest velstående befolkningslag i vikingtiden, men dette kan ikke en gang gjelde for Sverige, utenfor Birka er glassfunn omtrent like sjeldne der som i Norge.

Som materialet nå foreligger, er det ikke noe som fremtvinger tanken om en nordisk hulglassproduksjon i vikingtiden. Utenom markedsplassene er glass sjeldne, formene bygger på frankiske typer og synes å være de samme enten de nå er funnet i Birka, på Kaupang, i Dorestad eller i det angelsaksiske Hamwih.²⁰ Endelig viser både frankiske avbildninger og glasshyttefunnet i Kordel at glass og glassfremstilling langt fra var ukjent på kontinentet på 800-tallet. Det er neppe noen nordisk forsker som vil gå inn for en nordisk hulglassproduksjon på denne tid. Noe annerledes stiller det seg når det gjelder spørsmålet om en hjemlig perleproduksjon på nordiske sentre.

Var det vanskelig å lokalisere glassentrene, så er perlesentrene ennå ikke sikkert påvist. Selv om man har regnet som sikkert med romersk perleindustri og som sannsynlig med rhinske perlemakere, er det de som antar at våre eldre jernalders perler kommer fra fjernere steder som Egypt, Persia og Syria.²¹ For ytterligere å komplisere bildet finnes de samme perletypene igjen over store områder såvel i Europa som i Midtøsten, såvel i romertid som i vikingtid.

Vi har imidlertid eksempler på at perler ikke nødvendigvis ble fremstilt i områder som selv var glassproduserende, men fikk sitt råmateriale i form av emner og brott. I Bøhmen ble det på 1300-tallet laget perler av venetianske glasstaver, perlene ble laget på bestilling av venetianske kjøpmenn og omsatt av dem.²² A. Lamb beskriver et boplassfunn (11te–14de årh.) med et rikholdig glassmateriale fra Malaya, glass som må være kommet fra Midtøsten. Det består av en mengde glassperler, flaskeskår og begerbrott, stykker av ringer, lamper og annet, samt et stort antall glassmelt og knock-off. Som den eneste forklaring på dette materialet mener han at man har importert glassbrott til perlefremstilling. Analyser av malayiske perler viser at flertallet har en sammensetning som er karakteristisk for glass fra Midtøsten.²³

En slik import av råmateriale til perlelaging kan forklare Kaupangmaterialets

heterogene karakter. Perler var jo en motesak i vikingtidens Norge, de er de vanligste smykker i kvinnegravene, selv i mannsgravene finnes perler, aldri mange, men ofte av det mer kostbare slag. Behovet for perler må ha vært stort og funnene viser at tilgangen har vært rikelig. Perler ble brukt både av de velstående og de mindre velstående kvinner.

Selv om vi har en rikholdig kolleksjon av mer forseggjorte og kostbare perler i glass og annet materiale, er det de enkle ensfargede perlene som dominerer, og det er vel disse man i første rekke ville kunne anta var laget her hjemme.

Viktig er det også at perlefremstillingen ikke krevet noe stort teknisk apparat, det som trengtes var en viss teknisk dyktighet, tilgang på råstoff og sterk nok varme til formingen.

Hvorvidt perler virkelig ble laget på Kaupang vil vel aldri la seg bevise, men det er ikke tvil om at glassmaterialet og det vi vet om perlefremstillingsteknikken tillater oss å lufte tanken.

Før vi diskuterer muligheten for perleproduksjon på Kaupang vil det være nyttig å vite hvordan glassperlene ble laget. Her er det nylig kommet ut en liten bok "A Handbook of Beads" av nederlenderen W. van der Sleen som bl. a. gir en instruktiv beskrivelse av perlefremstilling både i forhistorisk og i historisk tid.²⁴

Glassperler fremstilles vanligvis av glasstaver, det finnes også et par andre metoder, kjent fra India og Afrika, men de har ikke noen relevans for våre perler.

Stavene blir trukket ut av en varm glassklump, i den lengde og i den tykkelse man ønsker. Når glasset er størknet, blir staven kuttet opp i passende lengder og perleemnet er ferdig. Stavene kan være kompakte eller perforerte. Den siste typen får vi om man før uttrekningen lar det bli igjen en stor luftboble inne i glassklumpen. Disse stavene kuttes opp i småstykker, 3–11 mm lange, som så kan pusses og slipes i den form man ønsker. Dekorasjonen av disse trukne (drawn) perlene er også avsluttet før uttrekningen av staven tar til. Stripeornerte perler får man om man legger forskjelligfargede eller ensfargede glasstråder på den varme glassklumpen; mens perler med flere glasslag i forskjellige farger fremkommer ved å rulle glassklumpen over halvmeltet glass eller dyppe den i en beholder av smeltet glass av en annen farge. De flerleddede perlene på Kaupang er laget på denne måten, hvor glassklumpen er rullet i gull- eller sølvfolie eller farget glass, vanligvis blått, men også gult, rødt og turkis. Som oftest blir de så

overtrukket med klart glass. De perforerte stavene er delt med et skjeformet, pinsettliknende redskap (omtrent som vi lager iskremtopper) og så brukket opp i passende lengder, til enkeltperler eller rekker på to til åtte.

De kompakte stavene blir snodde (wound) perler. Her blir den ene enden av staven oppvarmet og foldet rundt en kopper-eller jerntråd, når staven er lukket rundt tråden blir resten av staven kuttet vekk; glassringen blir dreiet rundt under oppheting til perlen blir jevnt rund eller oval. Når så tre eller fire slike perler er ferdige legges tråden til side for å kjølnes, ved avkjølingen trekker glasset seg sammen og perlene kan gli av. Perlehullets diameter tilsvarer diameteren på den tråd som er brukt. Denne metoden er eldre enn den første, men begge har vært i bruk fra Kristi fødsel til idag.

Orneringen av de snodde perlene kan være et møysommelig arbeide, alltid utført med hånd, hvor mønsteret kommer frem ved å legge på en og en stripe eller stykke av forskjelligfarget glass, mønsteret kan beholdes i relieff eller bli slipt i ett med overflaten.

Ferdige, ennå myke perler kan presses i form, til firkanter eller mangekanter.

Mosaikkperlene lages på en spesiell måte. Her blir først et visst antall tynne staver av forskjellige farger smeltet sammen, omgitt av et annet slags glass og trukket ut i staver på ca. 3 mm i diameter. Når man så kutter små stykker av disse flerfargede stavene kan man få de mest intrikate mønster, som så settes side om side og smeltes sammen i en glassmatrise. (Fra Kaupang finnes en eiendommelig perle sammensatt av uregelmessige glasstykker som forsåvidt kunne tenkes å være en hjemlig, primitiv etterligning av de finere mosaikkperler.) Bortsett fra mosaikkperlene, de flerleddete perlene, et par med stripedekor og enkelte andre former, er de aller fleste perlene på Kaupang laget av massive staver, altså snodde (eller riktigere bøyde) perler.

Våre glasstaver er også massive, de perforerte skiller seg ut både i farge og i diameter.

Det forholdsvis store innslag av glassmelt, dels perleformet, dels stavformet, kunne støtte oppfatningen om et lokalt perlehåndverk, deformerte begerbrott kjennes bare i ett tilfelle, men glassmeltet kan selvsagt også være helt omsmeltede begerbrott.

Det er allerede nevnt tre nødvendige forutsetninger for å kunne lage i hvert

fall enkle glassperler: tilgang på råstoff, den tekniske dyktigheten og sterk nok varme.

Nåi det gjelder den første forutsetningen er det klart at det var glass nok på Kaupang til en ganske omfattende perleproduksjon, idet vi jo må gå ut fra at vi bare har funnet en liten del av det glasset som var på stedet. Spørsmålet blir imidlertid om dette egnet seg til perlelagning. Stavene er utvilsomt emner, men til hva? Glasstaver var første ledd i perlefremstillingen, men såvidt jeg har forstått er de stavene v. d. Sleen omtaler alle runde, han nevner nemlig som en variant av de snodde perlene, foldete perler, laget av flate staver.

Runde staver utgjør en meget liten del av det samlede stavmaterialet, noe som *kan* skyldes at disse egnet seg best som perleemner og derfor ble brukt først, mens de mindre egnede, snodde og flate, stykkene ble liggende igjen. Det er selvsagt fullt mulig at de flate stavene ved omsmelting og dreining ville gi perler som ikke skiller seg fra dem som er laget av runde emner.

Vi har enkelte gule perler med vidt hull som må være laget av flate emner, men får da samme problemet, idet gule staver er meget sjeldne i vårt materiale.

De runde stavene byr ikke på noe problem, de stripeornerte og perforerte stykkene har helt sikkert vært emner til trukne perler.

Fargen på glassperlene samsvarer bra med stavene, de hvite dominerer i begge grupper, med et stort antall blå og mange grønne, de gule perlene er imidlertid tallrike uten tilsvarende mengde blant stavene.

Langt mer problematiske er de snodde glasstavene. Det synes helt unødvendig å lage snodde emner til glatte runde perler. Det er sannsynlig at de er emner, men heller til andre gjenstander, f. eks. smykkeringer. Et par av dem er meget kraftige, med diameter opp til 12 mm, det største stykket har en jevn krumning og kan være del av armring. I russiske funn finnes såvel omsnodde som snodde ringer, og det er ikke umulig at romernes sminke- og rørestaver med snodd skaft fortsatt var i bruk i middelhavsområdet, i Bysants og det nære Østen. Vi har jo i det nordiske glassmaterialet fra vikingtiden former som bare er kjent i romersk tid og ikke i de mellomliggende hundreår, som druebeget: Birka grav 539, og reticellateknikken. På Kaupang finnes også en flat perle?, sammensatt av tynne glasstaver, som synes å være temmelig identiske med knapper fra

Samothrake ved Svartehavskysten, datert til århundrene omkring Kristi fødsel.²⁵ Men den har også paralleller i bikoniske ravperler? fra Birka.²⁶

Når det gjelder de snodde ringene i Novgorod skiller man mellom ekte og uekte, hvor de ekte er sammensatt av flere tråder, mens de uekte er snodd av en flat firsidig stav.²⁷ Vårt ene stykke, som både er flatt og snodd, viser at de flate stavene på Kaupang kan være emner til de snodde, som igjen er emner til smykkeringer eller eventuelle andre saker. Men om nå også disse to stavtypene ved oppheting og dreining lot seg forme til glatte runde perler, kan de selvsagt være brukt som perleemner, selv om de opprinnelig var laget til andre formål.

Det er også problemer som må løses om man hevder at skår av vinduer og begre, perler o.s.v. ble innført for omsmelting. v. d. Sleen omtaler perlelaging av knust glass og hvor perlene ble dryppte og etterperforert, men slike perler har ikke vi, og skjervene må da ha vært smeltet og trukket ut til staver før perlene kunne lages. Vi må derfor vite hva som skjer når en glassmasse blir laget av forskjelligfargede biter, hvilke farger man kan få, eventuelle kjemiske forandringer i glasset, og hvilke stoffer som må tilsettes for å få de rette glassfargene.

Selv om vi har glass nok på Kaupang, er det noe usikkert om dette egnet seg til perlefremstilling. Stavene er emner, men det er tvilsomt om de var laget med tanke på perlemakere. De mange forskjellige glasstykkene, av begre, staver o.l. måtte først smeltes om, tilsettes stoffer, f. eks. bly, for å få den ønskede fargen og formes til emner før selve perlelagingen kunne ta til.

Den tekniske dyktigheten er kanskje ikke så viktig, fremstillingen er forholdsvis enkel, når det gjelder de enklere perletypene, og det kunne også tenkes at fremmede perlemakere arbeidet på Kaupang. Vi har en del mislykkede perler, uten hull, som kunne være minner etter en mindre rutinert perlemaker. Men for det første er disse hovedsakelig av den flerleddete gullfolierte typen, som hører til de mer innviklede metoder, for det andre må vi regne med at perlelaster har vært losset på markedsplassen, og det er ikke noe merkelig i at det vil være mislykkede eksemplarer i en større sending med glassperler.

Når det gjelder tilstrekkelig varme er dette av underordnet betydning når vi ser med hvilken dyktighet nordboerne arbeidet i jern og edlere metaller.

Skulle vi imidlertid følge Jankuhns argumentering for et glasshåndverk i Hedeby, måtte vi samtidig utelukke muligheten for noe liknende på Kaupang.

Det er et faktum at det ikke er meget glass som blir liggende i et glassverksted, alt går tilbake i digelen,²⁷ noe som gjør det meget vanskelig å gi de endelige bevis for at man virkelig har funnet en glasshytte. På et sted som Kaupang ville man vel vært dobbelt omhyggelig med å plukke opp brott og smelterester, her var tross alt tilgangen begrenset.

Det må ha vært en meget omfattende glassproduksjon på stedet når så meget av råstoffet kom på avveier. Jankuhns argumentering kan synes rimelig da det er lite sannsynlig at det var vanskeligere å skaffe glassvarer til Hedeby enn til andre markeds plasser av liknende størrelse og betydning.

Tanken om en stedlig perleproduksjon på Kaupang er ikke utrolig, men materialet er ikke av den art at det fremtvinger en slik forklaring. Det glassfunnene herfra viser, og med all ønskelig tydelighet, er at man ikke bare tok med seg drikkekar til markeds plassen, men også kolleksjoner av ødelagte glassgjenstander og emner. Det skulle ikke være umulig å forklare dette forholdet selv om vi ser bort fra perlemakere.

De norske gravfunnene fra merovingertid og vikingtid inneholder nok noe glass, men det er påfallende hvor ofte vi finner et eller noen få skjerver, selv i rike graver. Selvsagt kan glassene ha vært hele ved gravleggingen, men i ett tilfelle ble utgravingen fagmessig utført og her var det bare et stort bunnfragment.²⁸ Skårene kan være lagt ned som amuletter, som substitutt for et helt beger, som smykker eller kuriositeter. De norske glassfunnene viser i alle fall at selv om det ble innført glass i yngre jernalder, var det sjeldne kostbarheter og langt fra noe allemannseie. Selv mindre stykker kunne derfor være av en viss verdi og interesse.

I en av Birkagravene ble det funnet et par simple glassbrott som var omviklet med silke tråd og hengt i kjedet sammen med perler og hengesmykker. Flere av gravene på Birka inneholdt skjerver, Arbman kaller dem amuletter og sier at slike skår godt kan være meget gamle.³⁰ De kan selvsagt også ha vært brukt som rene pyntegjenstander, på linje med perler og hengesmykker, de siste er jo ofte sekundært anvendt som smykker. Det vil bare være meget få tilfeller hvor vi får så håndfaste bevis som silkesnoren.

Det kan ha vært flere årsaker til at man bragte glasskår med seg hjem. Transportproblemer bød jo disse «varene» ikke på, det gjorde ikke noe om de gikk i stykker på reisen, de tok liten plass og veiet ingen ting. Glassbitene kunne derfor

uten besvær tas med som kuriositeter, uten tanke på noen handelsverdi, men de kunne også ha en viss verdi blant mennesker som sjelden eller aldri hadde sett slike saker før. Nytteverdien spiller mindre rolle bare en ting er sjelden nok, og glass var sjeldent i Norge i vikingtiden.

Så populære som perlene var i Norge i denne tid, er det fristende å tenke seg profesjonelle perlemakere i virksomhet på Kaupang. Men ut fra det glassmaterialet som er bevart, er det ikke mulig å fastslå mer enn at skårene dels representerer innførte eller medbragte begre, dels skårsamlinger tatt med som kuriositeter, med en viss handelsverdi som amuletter eller smykker, eller som råstoff for en lokal perleproduksjon.

SUMMARY

The glass material from Kaupang consists exclusively of sherds. By far the greater part of them were found on the actual habitation site, only a few in the graves. The material is scanty, and we have not a single piece anything like an entire glass beaker.

Apart from a claw beaker which was almost three hundred years old when it was placed in a grave in about A. D. 900, we know of no eastern Norwegian Viking Age grave finds containing glass. Not even the districts around Kaupang, so rich in imported goods – mainly from the Anglo-Irish region – have yielded any glass from graves.

We now have about 450 glass sherds from the black earth area. Most of them are small, and it is very difficult to determine the types and the number of entire objects represented by these sherds.

The material is fairly heterogeneous; only about half the sherds come from glass beakers.

A number of bases of vessels have been found, and they show that the funnel shaped beaker was the most common type of glass at Kaupang. In fact, it is the only type whose form can be determined. Most of the sherds are one-coloured, but there are many with thread ornamentation. Thus a considerable number of the beakers must have been decorated with melted-on threads of opaque white or yellow glass. The most typical of the ornamented items are the filigree

beakers, decorated with a simple thread pattern and with inlaid rods spun about with thin threads of white and yellow glass. Other types of thread ornamentation also occur, and we have a few pieces with a more robust form of plastic ornamentation, including a hollow-blown, funnel shaped piece, which is reminiscent of the claw decoration of the Migration Period and the Merovingian Age.

Various shades of green dominate the colour scale, the most common being pale green sherds. However, red, blue and brown glass have also been found.

Besides the sherds from beakers, we have fragments of window glass, of pieces used for smoothing seams, from rings, etc. Glass used or intended for ornamentation on metal objects and glass vessels is also represented.

Some twenty sherds or so had obviously been subjected to heat, so that they now appear as rod-like or bead-shaped pieces of glass melt. Among them, only one half-molten sherd can be identified as part of a beaker.

Characteristic of the Kaupang glass material is the large number of glass rods – there are about 160 of these, of several different types and colours. The least numerous are the smooth, round rods, compact or perforated; a couple of these are decorated with thin longitudinal threads of white glass. The largest group consists of flat rods, almost quadrilateral in cross-section. The group of twisted rods is almost as large: some of these are made from one rod, some from several. The latter are multi-coloured. One rod is flat and twisted at the same time, and it seems likely that several of the twisted and the flat rods belong together.

The majority of rods are white; blue and green are fairly common, but yellow is rare. There are a couple of dark red or reddish purple pieces, and one pink and one brown rod have also been found.

Leaving aside the Birka finds, we may say that the glass material from the Viking Age consists of single beakers and of collections of sherds found in the Scandinavian countries and in northern Germany, Holland and the British Isles. In the Frankish region the only finds are representations of glass in art, and these are confined to funnel-shaped beakers, which are shown used as drinking vessels and as lamps. Near Kordel in the Eifel, the remains of a glass-works, probably Carolingian, have been found. – Without the Birka glass, our understanding of the glass industry of this period would have been very one-sided and incomplete.

Even though glass finds are so poorly represented on the Continent, and in

spite of the great number of Nordic beakers – the majority from Birka – scholars are generally agreed that the Frankish glass industry must have continued during the Carolingian period by the Rhine and in Belgium and France.

There is nevertheless a widespread belief that a certain amount of glass was produced in the North during the Viking Age. Basing his view on the supposed remains of a glass furnace and the insignificant glass material at Hedeby, Jankuhn assumes that production here was concerned not only with the manufacture of beads, but also with glass blowing.

Northern scholars are disinclined to go to the same lengths as Jankuhn, but Arbman suggests that beads, and possibly also small objects of glass, were produced at Birka. It is possible that not only complete beakers were imported, but also collections of sherds for use by a more primitive local glass industry.

Certain features of the Kaupang material might undoubtedly serve to support such a view. It is at least obvious that glass sherds were imported into Kaupang – the great number of beaker sherds, pieces of window panes, and the large amount of raw material (and this must be the correct interpretation of the rods) speak for themselves. The idea that all this material should have been utilised in bead production suggests itself, and it is supported by the finds of glass melt and of a couple of reject beads.

Beads account for the largest group of glass objects found at the habitation site at Kaupang, and they are also the most commonly found form of jewellery from Norwegian Viking Age graves. The finds show that there was a great demand for beads and that the supply was ample: wealthy women and the less wealthy alike all wore beads.

Little technical equipment was required for bead production. What one needed was the raw material, a certain degree of technical skill and a satisfactory source of heat, and none of these precludes the possibility of beads having been produced in the North at centres such as Kaupang and Birka. Now the question arises whether the glass found is suitable for beads or whether it actually presupposes their manufacture. Apart from one rather odd mosaic bead, nothing in our bead material would suggest that there was a type of bead peculiar to Kaupang. The material does not in any respect differ from other comparable material of the same period.

Glass beads are made from rod-shaped blanks; this was so in pre-history and is still so today. All the Kaupang beads were made in this way. Thus, if the sherds were to be used for making beads, they would have to be smelted and drawn out into rods before any production of beads could take place. We cannot know whether the sherds were used for this purpose until tests have been carried out, smelting together sherds of different colours. The colour and composition of the resulting melt could provide a basis for determining whether any of our beads or rods might have been made from such a composite glass metal.

It is, in fact, doubtful whether the majority of the glass rods found at Kaupang really are bead blanks. Probably we should regard only the round, smooth rods as bead material, the twisted and the flat ones being more problematic.

The imitation twisted rings from Novgorod are made from rods with a quadrilateral cross section, which were twisted before the actual ring was made. The one twisted and flat rod we have suggests that the flat rods were intended for twisting; once twisted, they were blanks for rings, etc. Very few of our beads are made from flat blanks, and we have none whose form indicates that the blank was twisted. It is, of course, possible that careful turning and heating of such rods would permit the production of smooth, round beads, which would be no different from beads made from the usual kind of blank.

But even if there were no local bead makers, the presence of the glass found at Kaupang is not without explanation. That glass beakers and other articles of glass, such as pieces for smoothing seams and gaming pieces, were imported into the North during the Viking Age is beyond doubt. But the beakers were luxury articles of the highest order. Only a few graves in Norway dating from this period contain glass beakers, and only one actually had complete beakers. Apart from Birka, glass beakers are as rare in Sweden as in Norway. There are many sherds at Birka – Arbman calls them amulets – and there is one case of a couple of simple sherds having been wound around with silk ribbon; they had been attached to a necklace together with beads and silver pendants.

As the material as such was so rare, it seems not unreasonable that even small sherds might have been regarded with some interest. It is possible that people coming home from abroad might have bought them as curios, which were not without some money value; they may also have sold them as amulets on their return.

The glass from Kaupang *can* be interpreted as the vestiges of a local bead industry, but we have no definite proof of this. It would not be right to draw any conclusions from the material other than this: that not only drinking vessels were imported, but also glass sherds, which were either regarded as curios with a certain market value, or – that the sherds were imported on order from a local bead maker.

NOTER

- ¹ H. Arbman: Schweden und das Karolingische Reich. Stockholm 1937, s. 36 ff.
W. Holmqvist: Summary concerning Glass. Excavation at Helgö II. Report for 1957–59. Stockholm 1964, s. 256.
- J. Petersen: Viking Antiquities V, Oslo 1940, s. 193.
- D. B. Harden: Glass Vessels in Britain, A.D. 400–1000. Dark Age Britain, London 1956, s. 152.
- ² J. Steinhausen: Frühmittelalterliche Glashütten im Trierer Land. Trierer Zeitschrift 14, Trier 1939, Taf. 9–10, s. 15.
- ³ J. L. Scapova: St'ekl'avnyje izd'elija Novgoroda, MIA 17 1963, fig. 7.
- ⁴ D. B. Harden: 1956, s. 152 f.
- ⁵ G. Arwidson: Valsgårde 6. Uppsala 1942, taf. 30.
- ⁶ W. Holmqvist: 1964, s. 25.
- ⁷ W. Holmqvist: 1964, s. 252, omtaler et beger av merovingertids type med filigrandekor som er utstilt i den etruskiske avdelingen i Vatikanmuseet.
- ⁸ H. Arbman, 1937, taf. 10, 2.
- ⁹ W. Holmqvist: 1964, s. 256.
- ¹⁰ Petersen, 1940, s. 193.
- ¹¹ E. K. Hougen: Glassfunn fra 6te–10de årh. i Norge. Viking 1969, s. 85.
- ¹² A. W. Brøgger: Borrefundet og Vestfoldkongenes graver. Videnskabselskabets Skrifter 1916, nr. 1. Christiania 1916, fig. 2, s. 5. Begeret må være laget i 6te, evt. tidlig 7de århundre, mens gravleggingen først fant sted omkring 900.
- ¹³ Steinhausen, 1939, taf. 9–10.
- ¹⁴ F. Rademacher: Fränkische Gläser aus dem Rheinland. Bonner Jahrbücher 147, Darmstadt 1942, s. 337.
D. B. Harden, 1956, s. 146, regner også med en engelsk glassproduksjon i merovingertiden, med sentrum i Kent.
- ¹⁵ I de senere år er det gjort flere glasshyttefunn i Kaukasus, på armensk og georgisk område, noen så tidlige som 2. årtusen f. Kr., andre fra romertid til vikingtid og middelalder. Se bl. a. W. G. N. van der Sleen: A Handbook on Beads. Liege 1967, s. 59 og M. A. Bezborodov/A. A. Abdurazakov: Newly Excavated Glassworks in USSR 3rd–14th Century, A. D. Journal of Glass Studies Vol. VI. New York 1964.
- ¹⁶ H. Arbman, 1937.
- ¹⁷ D. B. Harden, 1956, s. 154.
- ¹⁸ H. Jankuhn: Haithabu, Neumünster 1963, s. 247.
- ¹⁹ W. Holmqvist, 1964, s. 258.

- ²⁰ D. B. Harden, 1956, s. 153.
- ²¹ v. d. Sleens, 1967, s. 64.
- ²² v. d. Sleens, 1967, s. 114.
- ²³ A. Lamb: A Note on Glass Fragments from Pengkalan Bujang, Malaya. *Journal of Glass Studies*, Vol. VII, New York 1965.
- ²⁴ Følgende fremstilling bygger på v. d. Sleens bok Kap. III, s. 22 ff.
- ²⁵ E. B. Dusenbery: Ancient Glass from the Cemeteries of Samothrace. *Journal of Glass Studies* Vol. IX. New York 1967, fig. 51.
- ²⁶ H. Arbman: Birka I, Tafeln Stockholm 1940, taf. 115, 27a.
- ²⁷ M. D. Polubojarinova: St'ekl'annyje bras'ety dr'evn'ego Novgoroda. *MIA* 117 1963, s. 171 f.
- ²⁸ D. Charlesworth: A primitive Glass Furnace in Cairo. *Journal of Glass Studies* Vol. IX, New York 1967, s. 131. D. Charlesworth gir et artig eksempel på dette i sin beskrivelse av et moderne primitivt glassverksted i Kairo, som viser hvorfor det er så vanskelig å avgjøre hvorvidt en forhistorisk ovn virkelig er en glassovn.
- ²⁹ Bergens Museums Årbok 1938, s. 27.
- ³⁰ H. Arbman, 1937, s. 58, abb. 9.

Arne Skjølvold:

EN FANGSTMANNNS GRAV I TRYSIL-FJELLENE

De arkeologiske muséene har gjennom årene fått inn et betydelig antall jernalders gravfunn fra våre fjellstrøk. De fleste er imidlertid kommet for dagen mer og mindre tilfeldig og uten at fagfolk har hatt anledning til å innhente sikre og tilstrekkelige data om funnforholdene. For et par år tilbake bød det seg imidlertid en ganske enestående anledning som jeg i det følgende skal forsøke å gjøre nærmere rede for.

Våren 1964 innkam en melding til Universitetets Oldsaksamling om at man året i forveien, under anlegg av en turistvei i fjellet nordvest for Eltdalen i Trysil, var kommet over en liten gravhaug. Personlig fattet jeg egentlig liten tiltro til meldingen, vel vitende om at dette i tilfelle ville være det første sikre gravminne i hele Trysil-området.¹ At det skulle komme i fjellet syntes ikke umiddelbart overbevisende.

Først sommeren 1965 fikk jeg anledning til å foreta en befaringsreise på stedet, og jeg ble mildt sagt temmelig overrasket. Det var nemlig med en gang klart at det dreide seg om en vel bevart gravhaug med markert steinsetning rundt foten (fig. 1).

Haugen ligger ca. 1 km nordvest for Leira seter, ca. 810 m o. h. i åpent, lavt fjellterreng med spredte furutrær, småvokset fjellbjørk, einer og lyng som dominerende vegetasjon. «Trysilknuts Fjellverden» er den moderne betegnelsen på det vidstrakte fjellparti som omgir gravhaugen, og det var under opparbeidelse av en turistvei gjennom dette området at man ble oppmerksom på haugen. Veien skulle komme nettopp gjennom den grusryggen hvor gravhaugen ligger, men takket være gløgge og årvåkne utstigningsfolk ble den lagt utenom.² Der ved ble ikke bare et interessant og eiendommelig kulturminne bevart for fremtiden, men også et verdifullt vitenskapelig materiale.

Fig. 1. Gravhaugen i Elddalsfjellet før utgravning.

Foto: Forfatteren.

Utgravningen

Sommeren 1967 ble haugen utgravet. Undersøkelsen, som pågikk i godt og vel en uke, ble for en vesentlig del bekostet ved velvillig bidrag fra Trysilvassdragets Skogeierforening. Jeg vil derfor benytte denne anledning til å fremføre min egen og Oldsaksamlingens takk til skogeierforeningen. Blant de som hjalp meg med tilretteleggingen av undersøkelsen, vil jeg spesielt nevne sokneprest Hendriksen i Trysil og herrene Arnt Heien, Jordet og Harald Nysæter, Osen. Det er for øvrig de to sistnevnte som har æren for at haugen ble funnet og rapportert til muséet.

Haugen er bare ca. 4,60 m i tverrmål på det meste, regnet mellom ytterkantene i fotkjeden. Største høyde er bare 35 cm, men den virker høyere fordi den ligger på en grusrygg. En markert forsenkning rundt foten synes å tyde på at fyllmassen i den er tatt på stedet.

Første etappe i arbeidet var å frilegge den steinsatte fotkjeden (fig. 2). Gravingen ble derpå utført på tradisjonelt vis ved at to motstående sektorer ble påbegynt samtidig (fig. 3). Den øverste del av haugfyllen ble forsiktig fjernet med spade, men så snart vi kom ned på spredte trekull, som antydte en brent begravelse, gikk vi over til finere redskaper. Haugfyllen som bestod av moldblandet grus med spredte, nevestore stein, var grålig av farge øverst og noe brunere lenger ned. I en dybde av bare 20–25 cm kom man i haugens sentrale del ned på et sort, fettaktig lag av aske og trekull. Dette laget begynte fra 60–120 cm inn for fotkjeden og tiltok i mektighet innover mot sentrum (fig. 4).

De første funnene viste seg ganske snart. De lå helt i toppen av brannlaget og

Fig. 2. Gravhaugen etter at fotkjeden er frilagt.

Foto: forfatteren

Fig. 3. Utgravning påbegynt i 2 motsstående sektorer.

Foto: Forfatteren

ikke dypere enn ca. 25 cm fra overflaten (fig. 5). En kombinert rasp og fil av jern og en fragmentarisk brynestein var de første oldsaker som kom for dagen. Raspen var så godt bevart at medlemmer av Trysil Rotary, som nettopp da besøkte gravningen, hadde vanskelig for å tro at det dreide seg om særlig gamle saker.

Det var på dette tidspunkt klart at hele haugen måtte fjernes for at man skulle få den nødvendige oversikt over gravanleggets karakter. Da dette var gjort, viste det seg at brannflaket var tilnærmet sirkulært av form med diameter fra 2,20 til 2,40 m. Selve graven med oldsaker og brente bein utgjorde bare den sentrale del av dette og hadde en utstrekning på ca. 0,80–1 m (fig. 4). Etter hvert som arbeidet skred frem kom en rekke godt bevarte oldsaker for dagen (fig. 6–7). De syntes ikke å være plassert i noen bestemt orden og ble funnet fra topp til bunn i brannlaget sammen med en god del brente bein.

GRAVHAUG I FJELLET N.V. FOR LEIRA-SETER

Eltådal, Trysil, Hedmark.

Undersøkt juli 1967 av Arne Skjølsvold.

3 m.

a fil m. rasp	k höveltann
b fil	m beslagstr
c beltebeslag m. smöyestol	q brynestein fragm.
d kniv	x lldstöl
e saksverd	y kniv
f brynestein fragm.	z sagblad
g remspenne	œ beltebeslag
h spydspiss	ö lldflint
i kniv	å remtunge
j celt	l, n, o, p, r, s, t, u, v, w = pilespisser

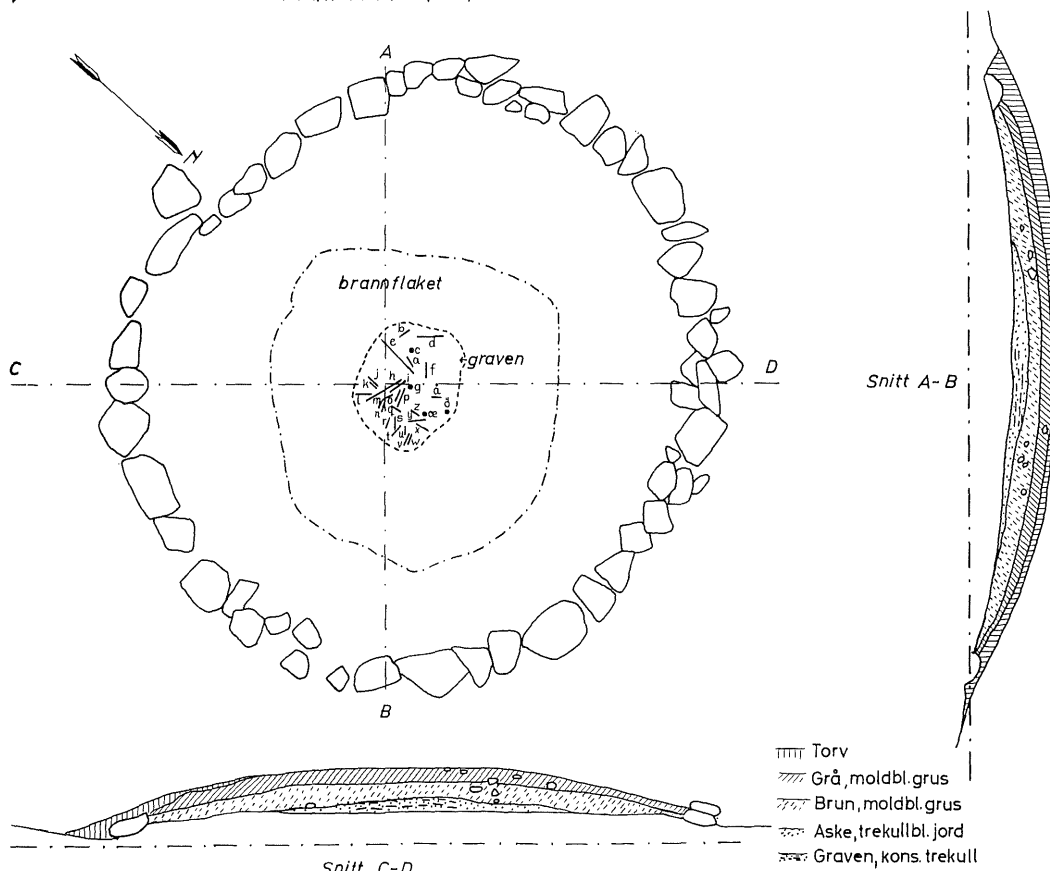

Fig. 4. Plantegning og profiler.

Brannflaket bestod av til dels grove trekull-biter hvoriblant store stykker av bjørkestranger med en diameter av opptil 7-8 cm, og en la spesielt merke til at disse syntes å ha ligget parallellt i retning N-S. Dette kan bare bety at de har vært brent på stedet. Bakken under brannflaket bar da også synlig preg av å

Fig. 5. De første oldfunn kommer for dagen. Ytterst raspen, mens brynesteinen sees nærmere profilen.
Foto: Forfatteren

være blitt utsatt for sterk varme. Hvorvidt den døde har vært brent her, er imidlertid et annet spørsmål. Det faktum at det blant de brente beina bare fantes noen få fragmenter av menneske kunne tyde på at likbålet har stått et annet sted. Selve brannflaket kan kanskje tolkes som rester av et bål av seremoniell karakter i forbindelse med selve jordfestingen.

Etter at undersøkelsen var avsluttet ble gravhaugen restaurert for at den for all fremtid skal bli liggende som et vakkert og verdig minne om de lange linjer i fjellets saga. (Fig. 8 viser brannflaket på det nærmeste utgravet og fig. 9 den restaurerte haugen.)

Fig. 6. Gravutstyret frilegges med spatel og pensel.

Foto: Forfatteren

Fig. 7. Branngraven frilagt.

Foto: Forfatteren

*Funnfortegnelse**

1. *a* Oval beltespenne med skjoldtorn og løs, oval bakplate (fig. 10b og 11 D). Spenne og plate, begge av jern, er sterkt deformert av rust, men røntgenbilder viser nærmere detaljer (fig. 12b og c). Bakplaten er forsynt med 3 jernnagler med kraftige, kalottformete hoder overtrukket med bronseblikk. Skjoldtornen, som er av bronse, er ornert med stempeldekor bestående av punkter, halvsirkler og sirkler. Orneringen er flatedekkende for selve skjoldplatens vedkommende, mens den på tornen er begrenset til

*Funnet har nr. 32693 i U.O.s funnkatalog.

Fig. 8. Utgravningen nærmer seg slutten.

Foto: Forfatteren

et mindre felt ytterst mot spissen. Bakplatens største diameter er 6,4 cm, beltespennens tilsvarende mål 5 cm.

- b* Rektangulært beltebeslag av jern med 5 gjennomgående nagler som holder bakplaten. Naglene, som er av jern, er forsynt med kraftige hoder overtrukket med bronseblikk (fig. 10a, 11 E og 12a). Beslaget er sterkt forrustet og bakplaten bare delvis bevart. Det er 3,1 cm bredt og 5,2 cm langt.

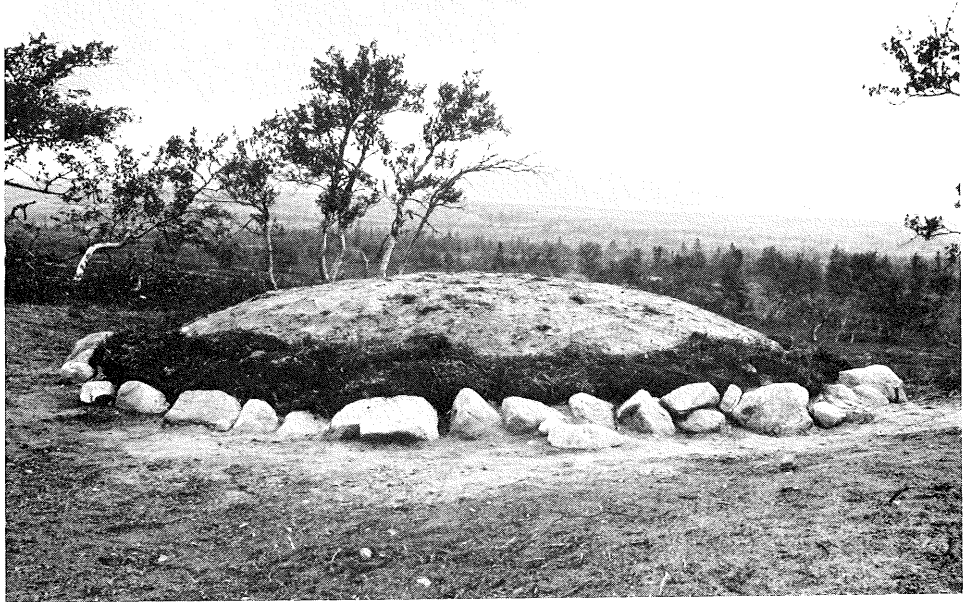

Fig. 9. Gravhaugen restaurert.

Foto: Forfatteren

- c* Remløper eller smøyestol av tilnærmet korsform med forplate av bronse og henge av jern (fig. 10c og 11 C). Platen er dekorert med stempelavtrykk i form av punkter, halvsirkler og sirkler. Ornamentene er plassert i 3 rekker langs platens ytterkanter, mens midtfeltet er uornert. Øverst og nederst avsluttes ornamentene av to par parallelle furer, oppdelt av en serie parallelle tverrfurer. Smøyestolen er godt bevart. Dens største mål er 4,1 cm.
- d* Langt og smalt, tungeformet remendebeslag av jern, belagt med tynt bronseblekk på oversiden og ornert med en enkel rekke punktstempler langs kanten og midten og avsluttet innerst med en punktstrekke plassert vertikalt på lengdeaksen (fig. 10d, 11B). Langs beslagets lengdeakse sees rester av to jern-nagler (fig. 12d). Relativt bra bevart. Beslagets lengde er 6,3 m.
- e* T-formet beslag av jern med 3 gjennomgående nagler som holder bakplaten. Naglene er av jern med kraftige, kalottformede hoder, som er

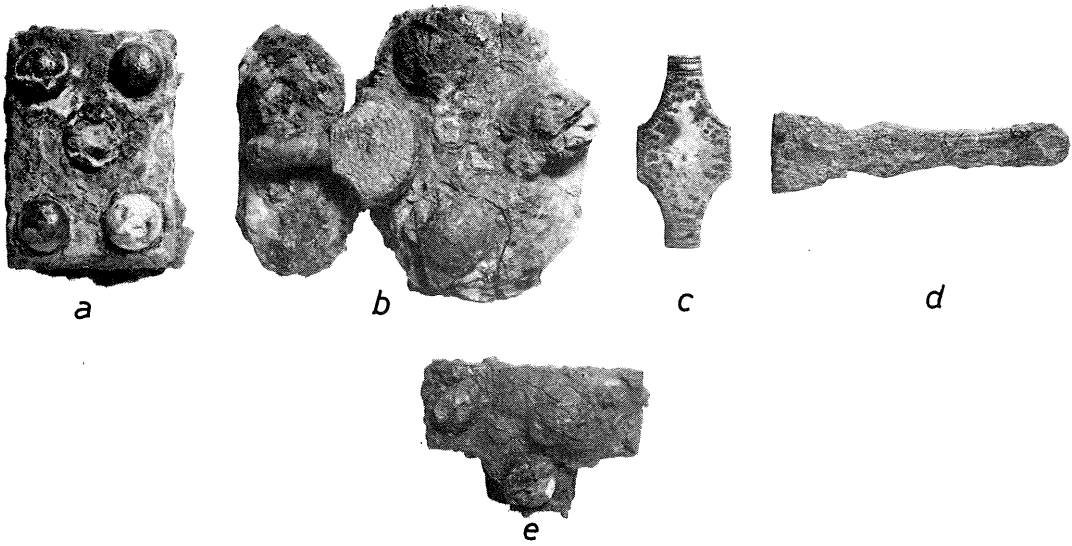

Fig. 10 a-c. Remgarnityret fra Trysilgraven.

Foto: Per Maurtvedt

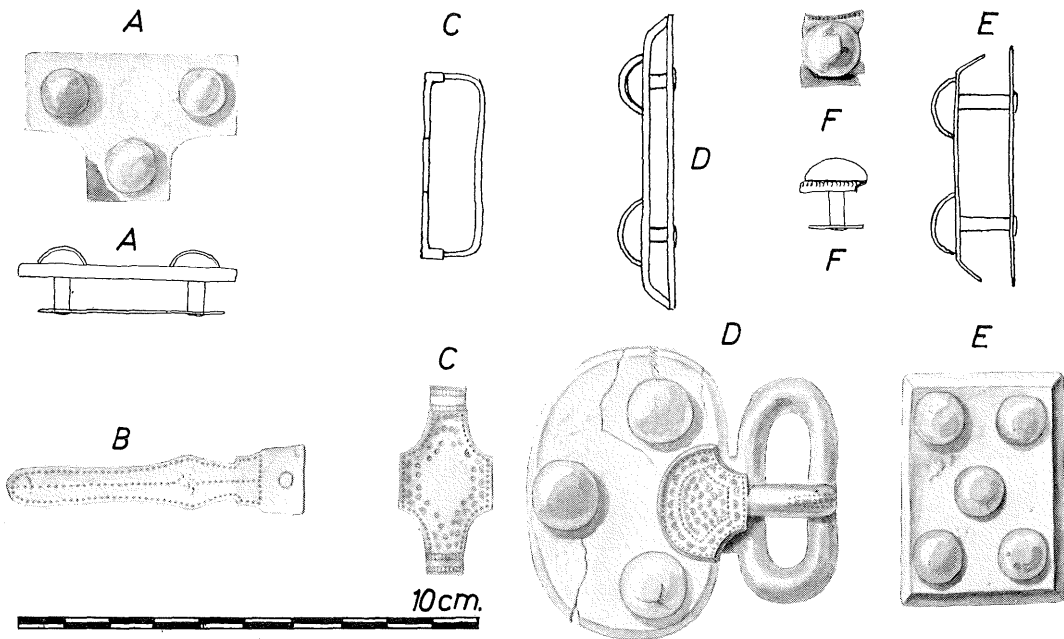

Fig. 11. A-F. Remgarnityret i tegning utført av Mary Storm

svært deformert av rust. (Fig. 10e, 11 A og 12e.) Lengde 4,7 cm, bredde 3,1 cm.

f 2 jernnagler med kraftige, kalottformede hoder og med rester av påsittende, tynne jernplater i den motsatte ende. Den ene naglen er svært deformert av rust, mens den andre er bedre bevart. Blant annet har naglehodet rester av bronsekappe i likhet med naglene under pkt. a og b. Under hodet sitter dessuten igjen rester av tynt bronseblekk med innstemplete, parallelle strekornamenter langs kanten, som for øvrig er nedbøyd (fig. 11 F). Disse naglehodene har muligens tilhørt et beltebeslag, uten at det er mulig å si noe nærmere om hvilken type beslag det kan ha vært.

2. Lite og lett, enegget sverd av jern (våpenkniv) med smalt og spisst blad, fremkommet ved at rygglinjen er svakt nedbøyd og eggen relativt lite krummet mot spissen. Tangen, som har avrundet, rektangulært tverrsnitt, er bred ved roten og sterkt avsmalnende mot toppen. Den er plassert midt for roten av bladet, med skarpe, nærmest vinkelrette overganger til egg- og rygglinje. Ytterst på tangen sitter en tilnærmet pyramideformet bronseknapp med rektangulær basis og svakt innsvingne sider (fig. 13f og 14). I flukt med og like under rygglinjen er innsmidd to parallelle dekorasjonsrender som begynner ved roten av bladet og følger ryggen i en lengde av 11,5 cm. Furene ligger i et 16,5 cm langt og 1,8 cm bredt, nedsenket felt (fasett) som også begynner ved roten av bladet og ender i en spiss ved rygglinjen.

Fastrustet til rotenden av klingens ble funnet det øvre beslag til en sverdslire. Det er laget av jern i bred hempeform og er lukket med to jernnagler i den «åpne» enden.

Våpenkniven er relativt godt bevart når unntas små rustskader i eggen og på den ene siden av klingens.

Dens totale lengde er 50,9 cm. Klingens er 39,4 cm lang og største bredde er 3,4 cm. Største tykkelse på rygglinjen, som faller der fasetten slutter, er 7 mm. Tangens totale lengde er 11,5 cm. Den er 1,8 cm bred ved roten og jevntykk med bladet, men avtar til 6,5 mm bredde og 3 mm tykkelse like under knappen. Sistnevntes basis er $2,3 \times 1$ cm og høyden 1,2 cm. Håndtaket eller grepet er 10 cm langt.

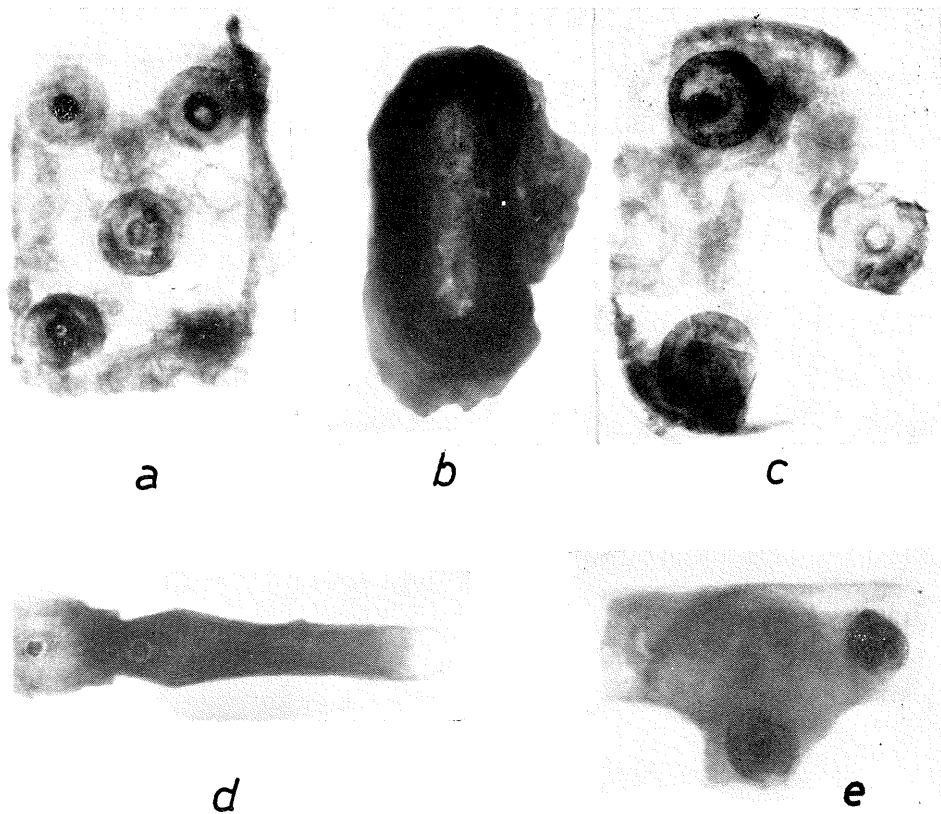

Fig. 12. a-e. Røntgenbilder av remgarnityret.

3. Spydspiss av jern med bredt, lansettformet blad og kraftig skaftholk som fortsetter i en jevnt avsmalnende ås langs 2/3 av bladet og ender i en markert midtlinje som fører ut til spissen (fig. 13e og 15). På begge sider av åsen, og i hele dens lengde, har bladet en lav, men markert, spissoval forsenkning. Holken er forsynt med naglehull på hver side ca. 4,5 cm fra munningen. Den er innhul til omlag 0,5 cm inn for roten av bladet. Spydspissen er relativt bra bevart på den ene side når man unntar små rustskader i ytterkant av bladet og på den ytterste del av åsen, men på den motsatte side er det meste av åsen tæret bort av rust samtidig som det mangler et stykke ved munningen av skaftholken.

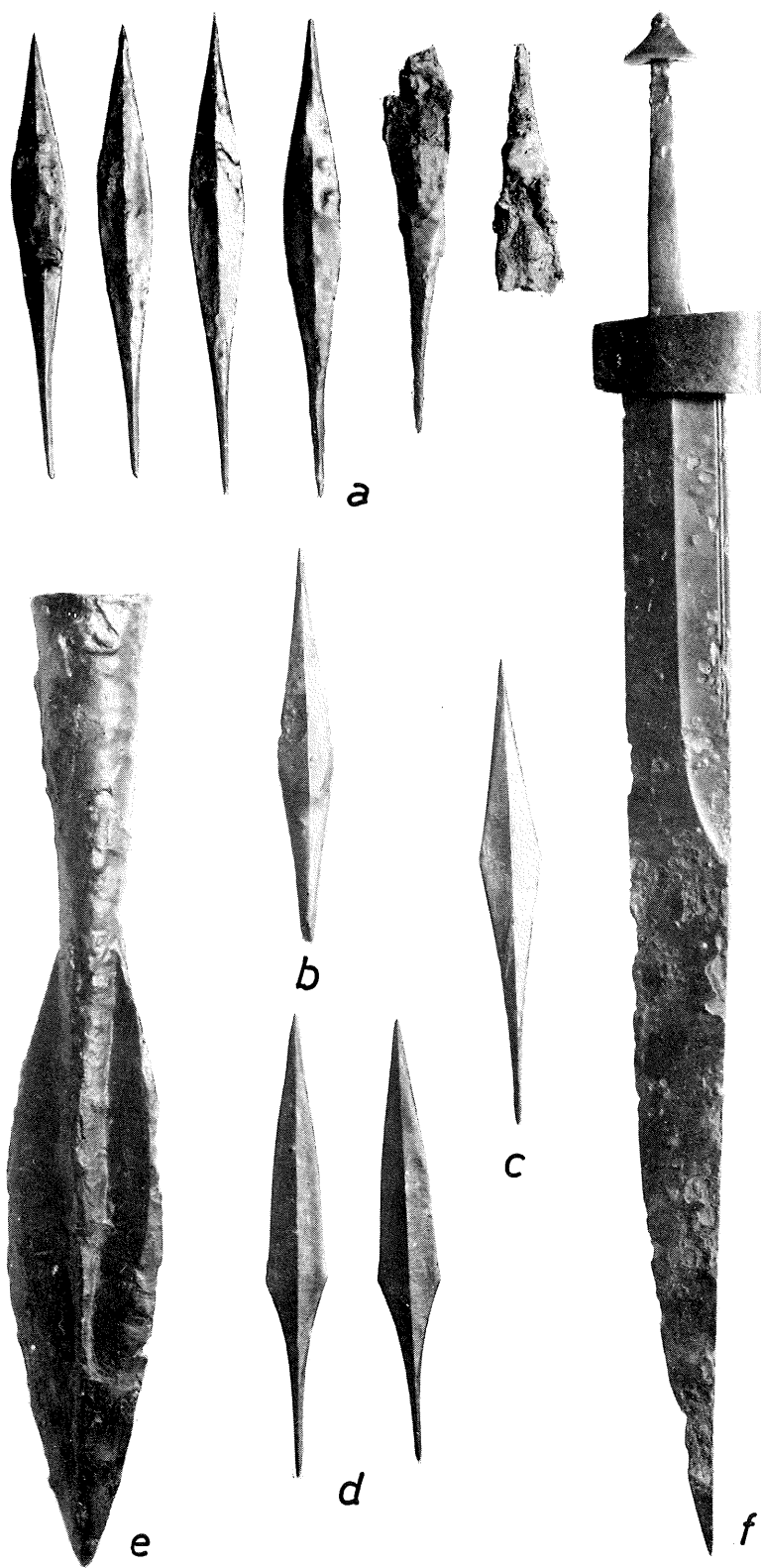

Fig. 13 a-f. Våpenkniv, spydspiss og pilespiss.
Foto Per Maurtvedt.

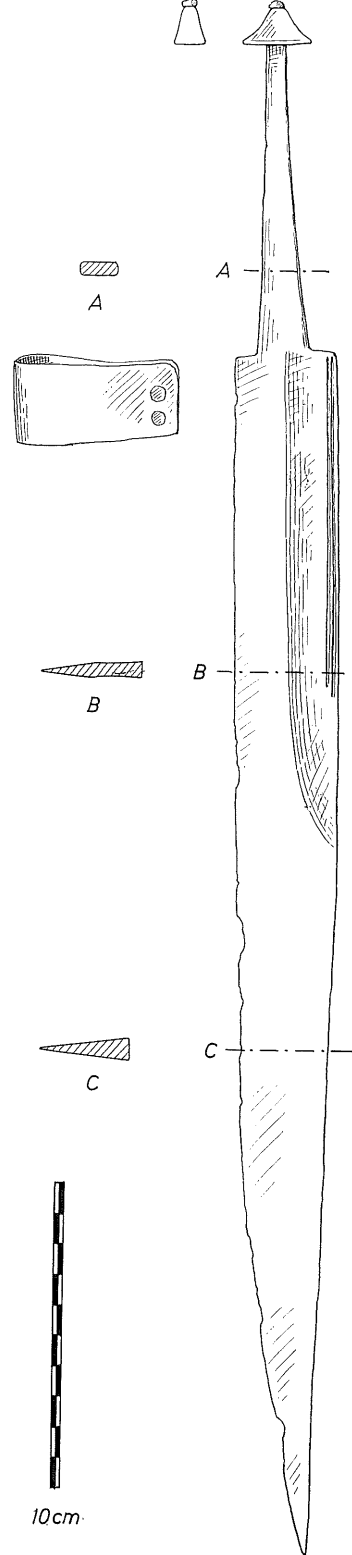

Fig. 14. Våpenkniven i tegning
utført av Mary Storm.

Spydspissens totale lengde er 32,2 cm hvorav bladet utgjør 20,5 cm. Dets største bredde er 5,1 cm. Holkens munningsdiameter er 5,1 cm i ytre mål, mens den ved roten av bladet er 2,4 cm.

4. 10 hele og fragmentariske pilespisser av jern med usedvanlig lange og spisse odder og tanger og med markert midtribbe som fører fra rot til spiss (fig. 13a–d). På bakgrunn av detaljutformingen av bladet kan man skille ut fire varianter.
 - a med jevnt svungne egglinjer og største bredde nærmere odden enn roten av bladet, 6 eksemplarer hvorav 2 fragmentariske.
 - b med jevnt svungne egglinjer og største bredde omlag på midten av bladet. 1 eksemplar.
 - c med eggjørner og største bredde midt på bladet. 1 eksemplar.
 - d med eggjørner og største bredde nedentil på bladet. 2 eksemplarer.

Det kan bemerkes at oddparti og tange har rombiske tverrsnitt som bevirker en muligens tilsiktet fortykkelse. Denne fremtrer imidlertid bare når man ser pilespissene i sideprofil. Pilespissene er meget soignerte av utførelse og strengt symmetriske i formen. 3 stykker er fragmentariske mens resten er godt bevart.

Lengden på de fullstendige eksemplarer varierer fra 15–15,8 cm, bredden fra 1,8–2,2 cm.

5. Celt av jern med lukket fal,* utsvunget eggparti og avrundet egg (fig. 16b.) Holken er forsynt med hull for gjennomgående jernnagle til feste for skaftet. Gjenstanden er bra bevart med unntagelse av en ytre avskalling på den ene side som følge av rust.

Celten er 12 cm lang, bredden over eggen 4 cm og holkens diameter 3,2 cm.

6. *Fil av jern* av langsmal form med rektangulært tverrsnitt og tilspisset tange. Begge bredder og en smalside er forsynt med tettstilte, grunne filriller. Gjenstanden er meget godt bevart (fig. 16h).

Lengde 12,7 cm, største bredde 1 cm og største tykkelse 4 mm.

7. *Kombinert rasp og fil av jern* med skafttange oppbøyd i stump vinkel ved overgang til bladet. Grove, regelmessige rasptenner på den ene bredside

* Holkflikene slutter ikke helt sammen øverst og de er plassert nær tverrsiden av celten.

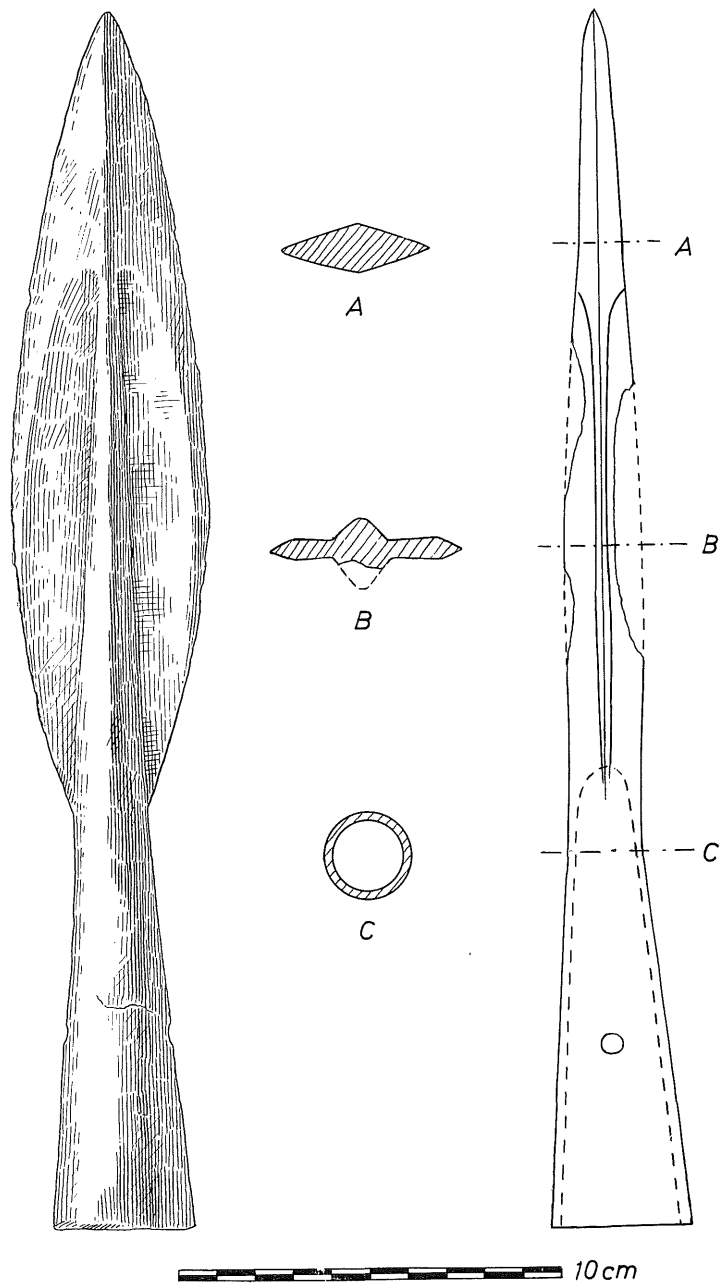

Fig. 15. Spydspissen i tegning utført av Mary Storm.

og tettstilte, grunne filriller på den motsatte side (fig. 16i). Gjenstanden er meget godt bevart.

Lengde 23,3 cm, største bredde 1,4 cm og største tykkelse 4 mm.

8. *3 kniver av jern* (fig. 16f). Bladets hovedform er den samme med svakt bøyd rygglinje og spisst oddparti. Forskjellen ligger i første rekke i utformingen av tangepartiet hvor man kan skille mellom følgende 3 varianter: *a)* Hvor overgangen mellom tange og blad er nærmest rettvinklet og dannet ved like avsatsar på begge sider. Tangen er bred ved roten og jevnt avtagende mot spissen, *b)* Hvor tange og rygglinje går i ett mens overgang egg/tange er skrå. *c)* Hvor egg-linje og tange går i ett mens overgang rygg/tange er markert ved en bratt, men lav avsats. Sistnevnte avviker fra de andre ved at bladet er krummet og ved at eggen er slipt bare fra én side, nemlig innsiden.

Knivene er bra bevart med unntagelse av den ene som er noe rustskadet i eggen.

Målene er følgende: *a* er 15,5 cm lang, hvorav bladet utgjør 7,6 cm. Største bredde er 1,1 cm, største tykkelse på bladet 1,5 mm, *b* er 13,9 cm lang, hvorav bladet utgjør 7,5 cm. Største bredde er 1,4 cm, største tykkelse på bladet 1,5 mm, *c* er 14,8 cm lang, hvorav bladet utgjør 8,9 cm. Største bredde er 1,7 cm. Største tykkelse på bladet er 2,2 mm.

9. *Triangulært, tynnbladet redskap av jern* forsynt med egg i den brede enden og bøyd ut i en hempe i den motsatte (fig. 16e). Bladet er svakt krummet i lengdesnittet og eggen tilslippt bare fra én side. Sannsynligvis en høveltann. Bortsett fra en liten rustskade i eggen er gjenstanden godt bevart.

Lengde 5,5 cm, bredde 2,4 cm og største tykkelse 2 mm.

10. *Lite sagblad av jern* i 7 fragmenter (fig. 16g). Bladet er forsynt med hull i endene til feste av buen. Det ene hull er bare delvis bevart da endestykket her er ødelagt.

Nåværende lengde ca. 30 cm, men bladet har utvilsomt vært noe lengre. Største bredde på selve bladet er 1,7 cm. Tykkelse 1,2 mm.

11. *Bryne av sandstein*, tilnærmet rektangulært av form med rektangulært tverrsnitt. Slipespor på én flatside i form av grunne, parallelle risp. Brynet ble

funnet i 3 fragmenter på to forskjellige steder i graven med 35 cm mellomrom. (Fig. 16k.)

Lengde 21,3 cm, største bredde 5,6 cm og største tykkelse 2,5 cm.

12. *Liten flintknoll* med spor av slagmerker på alle kanter. Sannsynligvis ildflint (fig. 16c). Største tverrmål 3,1 cm.
13. *Langsmalt, flatt jernstykke*, noe uregelmessig av form og forsynt med hakk i kortendene. Den ene kanten er tykkere enn den andre. Muligens et ildstål (fig. 16d).

Lengde 9,5 cm, største bredde 1,7 cm. Den tykkeste kant er 3,5 mm mens den motstående er 1,5 mm.

14. *2 jernfragmenter*, muligens beslagstykker (fig. 16a). Det største er et langsmalt jernbånd, tilspisset i den ene enden og noe utsvunget i den andre hvor det for øvrig er avbrutt. Det er forsynt med 6 gjennomgående jernnagler, plassert parvis 2 og 2 henholdsvis i endene og på midten. På undersiden, fastnaglet til de to ytterste nagleparene, sitter to tversovergående smale jernbånd. Det minste jernfragmentet har også rester av 2 gjennomgående nagler.

For lite er bevart til at man kan si noe sikkert om hvilken funksjon disse beslagstykkene har hatt. Et par andre bittesmå fragmenter skriver seg muligens fra de to ovenfor nevnte.

15. *3–4 små fragmenter av beinkam* hvorav ett med isittende jernnagle (fig. 17c) og såvidt synlige rester av 2 tinner. Fragmentene er for små til at typen kan fastlegges. Største mål 1,8 cm.
16. *2 ornerte beinfragmenter* av uviss bestemmelse. Begge har tilnærmet triangulært tverrsnitt og er dekorert på oversiden med 2 sett dekorasjonsbånd, hvert bestående av 4 parallellt-løpende furer langs ytterkantene (fig. 17a og b). Begge er forsynt med en utskåret list eller skinne på undersiden. Det ene fragmentet er noe flatere og bredere enn det andre. Begge har svakt utsvungne sidekanter. De kan muligens skrive seg fra samme gjenstand, men helst fra forskjellige siden tverrsnittene varierer såvidt meget. Lengde 3,3 og 2 cm.
17. *1 ornert beinfragment*, høyt rygget og med tilnærmet triangulært tverrsnitt (fig. 17g). På 2 sider 1 sett dekorasjonsbånd bestående av 3 parallelle

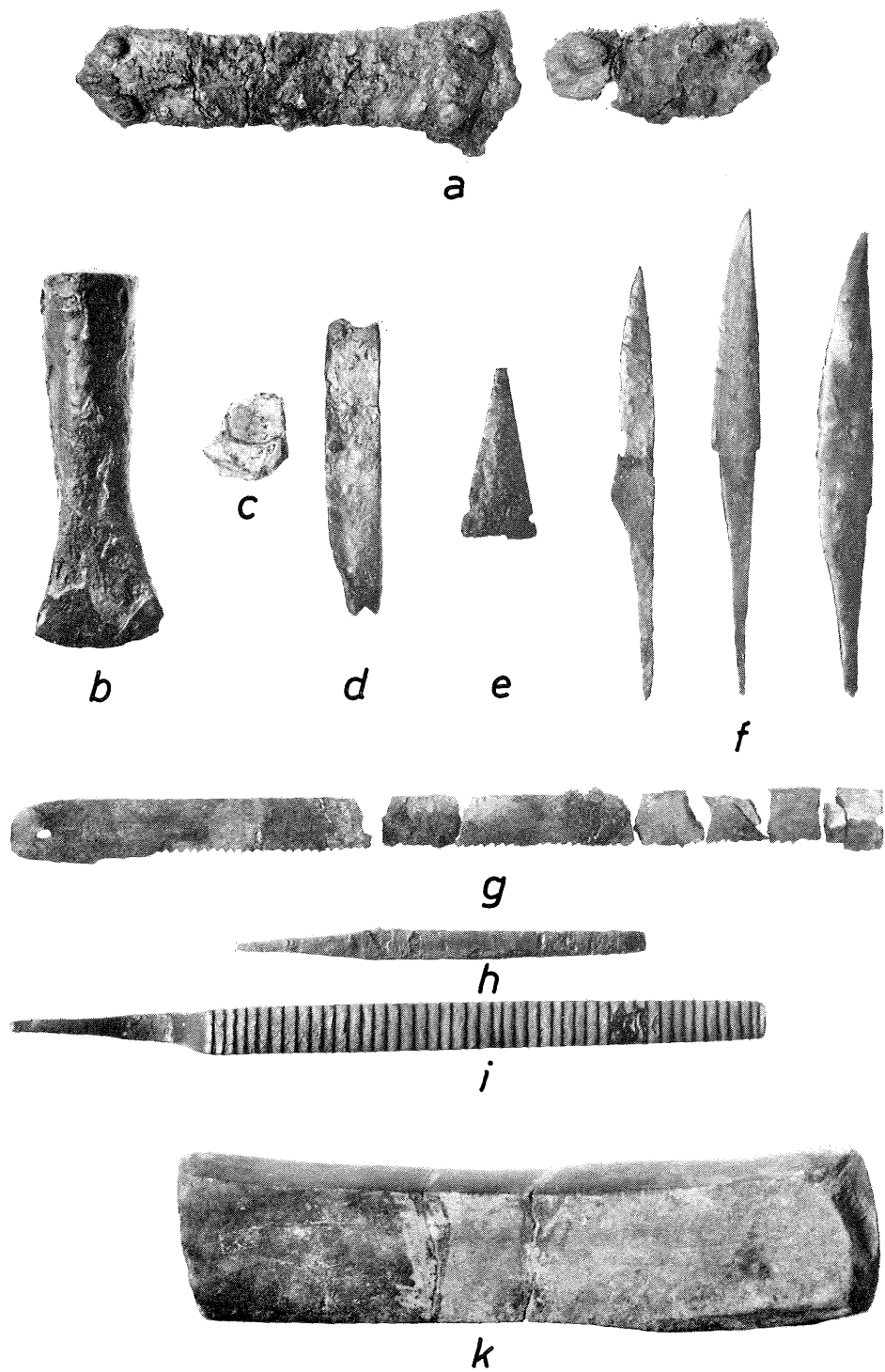

Fig. 16. a=beslagstykker, b=celt, c=ildflint, d=ildstål, e=høveltann, f=kniver, g=sagblad, h=fil, i=rasp, k=brynestein.

Foto: Per Maurtvedt

- fører. Den tredje side er ødelagt. Bestemmelse uviss, men det kan muligens være fragment av en pilespiss. Lengde 3,1 cm.
18. *2 ornerte beinfragmenter* (fig. 17d og f). Det største er kunstig avrundet i den ene enden og har rester av en enkelt dekorasjonsrand langs den ene kanten på oversiden. Det andre har 3 parallelle dekorasjonsrender på oversiden. Lengder henholdsvis 6,2 og 4 cm.
 19. *Beinfragment med rest av perforering* i ene enden. Uviss bestemmelse. Lengde 2,8 cm (fig. 17h).
 20. *Fragmentarisk beinring* med rundt tverrsnitt (fig. 17e). Fragmentets korde-lengde 1,8 cm. Diameter på tverrsnitt 5 mm.
 21. *Lite fragment av kranium og ytre ledd av finger av menneske* (Homo).
 22. *13 kloledd av bjørn* (Ursus arctos). (Fig. 18.)
 23. *15 bein eller knokler av hund* (Canis familiaris).
 24. *Ca. 500 gram ubestembare, brente bein eller knokler.*

Oldsaksmaterialets forutsetninger og kronologi

Det som særlig springer i øynene ved gjennomgåelsen av oldsakene fra denne graven, er foruten den allsidige sammensetning og det soignerte smedarbeide, det forhold at flere av gjenstandene savner direkte paralleller i hjemlig materiale.

Et så godt som komplett remgarnityr, slik det fremtrer i Trysilgraven, er nesten enestående i norsk merovingertids materiale. Bortsett fra Åkerfunnet³ kjennes bare noen få enkeltfunn av remspenner med skjoldtorn og bakplate,⁴ foruten noen enkeltstående rembeslag av forskjellig form.

Remspennen fra Trysil savner altså ikke paralleller her hjemme. Ved siden av spennen fra Åker kan blant annet nevnes et nærstående eksemplar fra Størkestad, Ål, Buskerud.⁵

Rektangulære- og T-formete beslag, smøyestoler og remtungebeslag finnes også, selv om de i detaljutformingen er forskjellig fra våre eksemplarer. Således inneholder Åkerfunnet alle disse bestanddeler med unntagelse av remtungebeslaget. I et funn fra Staurvik i Stange finnes imidlertid et beslag av noenlunde samme type som vårt eksemplar.⁶

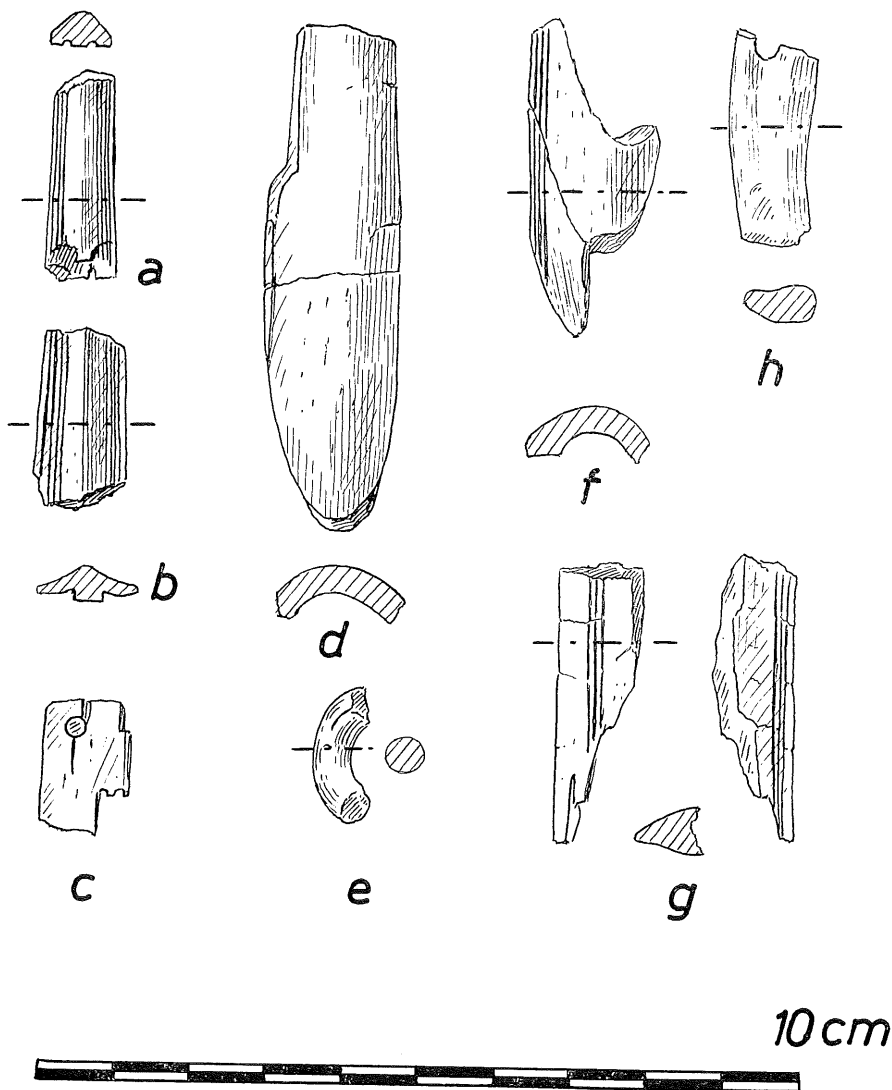

Fig. 17. a, b, d, f og g=ornerte beinfragmenter, c=fragment av beinkam, e=fragment av beinring, h=perforet beinfragment. Tegn. ved Mary Storm.

Nærstående paralleller til de enkelte beslag fra Trysil finnes også spredt i våre naboland, noe som viser at formene har vært i bruk over hele Norden.

De nærmeste paralleller til Trysil-gravens remgarnityr på nordisk område finnes i dansk materiale. Fra en av gravene i Jeppeshøje, Norup s, Lunde herred,

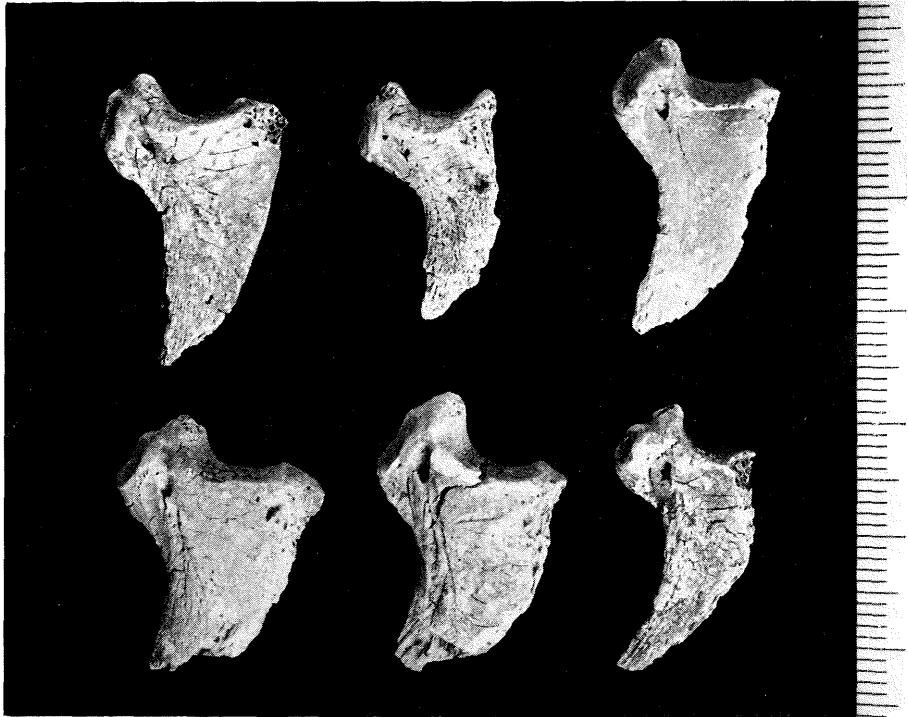

Fig. 18. Bjørneklør.

Foto: Per Maurtvedt

Nord-Fyn, foreligger således en beltespenne med løs, oval bakplate og et rektangulært beslag som synes å stå våre eksemplarer temmelig nær.⁷ Som i vårt tilfelle er begge spennene av jern og skjoldtornen av bronse. Naglehodene avviker ved at de er av bronse mens våre bare er overtrukket med en bronsekappe. Det foreligger ingen opplysninger om ornering på skjoldtornen. (Fig. 19.)

Remendebeslag og remløper i funnet fra Jeppeshøje har også en del til felles med de tilsvarende stykker fra Trysil, men avviker noe i detaljutforming. Svært nære paralleller finnes imidlertid i flere nordiske funn, blant andre fra Bornholm⁸ og fra Vendel, i gravene XII og XIV.⁹ I sistnevnte grav foreligger forøvrig en remspenne som er nær beslektet med vårt eksemplar. En god parallell til smøyestolen finner vi blant annet i et funn fra Roes, Grøtlingbo, Bornholm.¹⁰

Noen direkte parallell til vårt T-formete beslag kjenner jeg ikke fra nordisk område, selv om det foreligger en rekke beslektede former.¹¹

Nære paralleller til de ovenfor nevnte deler av remgarnityr foreligger fra store deler av Europa, således fra England, Holland og Øst-Frankrike, særlig omkring Seinens øvre løp og Aube-floden. Videre i et bredt område langs Rhinen og dens bielver, med særlige konsentrasjoner omkring Mosel og mellom Neckar og Donau. Dessuten i Sachsen-Thüringen, omkring Elben og Saale. Parallell-former er også kjent fra Schweitz, Ungarn, Slowenia og Polen, foruten i Mellom- og Nord-Italia.¹² Liknende beltespenner er også kjent fra Belgia.¹³

De forskjellige bestanddeler i belteutstyret fra Trysil er med andre ord velkjente komponenter i det felles-germanske remgarnityr.

På bakgrunn av en omfattende analyse av sør-skandinavisk materiale, sett i vid europeisk sammenheng, er Mogens Ørsnes¹⁴ kommet frem til at oldsak-former av den kategori det her er tale om hører hjemme i hans *fase I*, som han daterer til tidsrommet mellom 550–575 og 625–670 eller nærmere begrenset til ca. 575–650 etter Kristus. Den dekor som forekommer på remgarnityret fra Trysil, punkt-, sirkel- og halvsirkelformete stempelvstrykk, er vanlige innenfor samme tidsperiode.¹⁵

Det er ikke her anledning til å komme nærmere inn på de mange og ofte

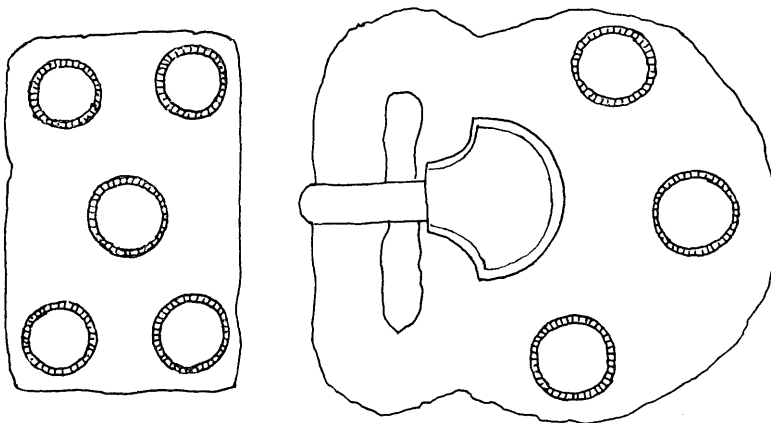

Fig. 19. Deler av remgarnityr fra Jeppeshøje, Norup, Lunde, Nord-Fyn.
Etter Mogens Ørsnes: Form og Stil – –

svært avvikende dateringer som har vært antydnet for andre nordiske funn som er nært beslektet med remgarnityret fra Trysil. Vi skal bare kort berøre dateringene av noen av de funn som er nevnt ovenfor. For Åkerfunnets vedkommende har man vært på svært gyngende grunn blant annet fordi man ikke har visshet for at sakene skriver seg fra en og samme grav. Grieg¹⁶ er kommet frem til den urimelig sene dateringen 750–60 etter Kristus. Hougen¹⁷ antyder første halvpart av 7. århundre, mens Gjessings datering¹⁸ til midten av 6. århundre vel er noe i tidligste laget. Irmelin Martens som senest har vært inne på spørsmålet¹⁹ har muntlig meddelt meg at hun anser en datering til siste halvpart av 6. århundre som mest sannsynlig.

Gravfunnet fra Størkestad, Ål, med den nært beslektede beltespenne, er av Hougen²⁰ datert til første del av 7. århundre, en tidfesting som Gjessing²¹ stort sett slutter seg til, selv om han synes å velge «tiden omkring 600».

Med hensyn til Vendel, grav XIV, som altså inneholder såvel remtungebeslag som remspenne, så ligger Stolpes og Arnes datering²² til den senere halvdel av 600-tallet temmelig sent, mens Lindqvists tidfesting²³ til «mågon tid före 500-talets slut» fremdeles synes å ha gyldighet.

En meget nærstående parallell til Trysil-gravens remspenne og rektangulære beslag foreligger fra skjelettgravfeltene på Kjuloholm i Kjulo, Finland, og for slike remspenners vedkommende antyder Cleve²⁴ en datering til 600 eller muligens også senere halvdel av 500-årene.

Vi skal i farten også ta med oss noen dateringer fra kontinentet. Typologisk nærstående former fra Trier daterer Böhner²⁵ til Stufe III, dvs. tiden mellom 525 og 600 etter Kristus. For Würtembergs vedkommende daterer Veeck²⁶ slike spenner og beslag til såvel 6. som 7. århundre. Dannheimer²⁷ tidfester parallelle former fra Bayern til første halvdel av 7. århundre. Roosens og Lecerf²⁸ daterer nærstående spenner fra Belgia til tiden 600–650 etter Kristus, mens Werner²⁹ for liknende beslag og spenner fra det kjente gravfeltet i Bülach i Schweiz antyder tiden omkring midten av 7. århundre.

Remgarnityret fra Trysilgraven har etter alt å dømme tilhørt et solid lærbelte uten at det er mulig å si noe bestemt om dimensjonene på dette.

Funnkombinasjoner fra kontinentet synes å tyde på at de ovale beltespinner vanligst har hatt en motstående, oval belteplate, slik blant annet Werner³⁰ har

tenkt seg på bakgrunn av funn fra Bülach. I Trysilfunnet finnes ingen slik belteplate bevart og det kan derfor være meget som tyder på at den rektangulære platen har gjort tjeneste som motstående plate. Imidlertid kan man ikke se helt bort fra at de to løsfunne jernnaglene (funnfortegnelsen nr. 1f) kan skrive seg fra en oval belteplate.

Det T-formete beslag har muligens vært festet på baksiden av beltet.

Blant utstyret i Trysil-graven inntar våpenkniven en sentral plass. I sitt slag er den kanskje det mest elegante eksemplar som noensinne er funnet i norsk jord.

Generelt kan man si at den hører hjemme i gruppen av lette, eneggete sverd med langt, spisst oddparti, en våpenform som er relativt rikt representert i norsk oldsaksmateriale. Karakteristisk for disse sverdene er en helt rett rygg. Vårt eksemplar har imidlertid svakt nedbøyd rygglinje, samtidig som eggen er lite krummet. Dette bevirker at bladet blir smalere og spissere enn vanlig. Nærmest enestående er den rettvinklede avslutning på bladet med like avsatsen på begge sider av tangen. Som en overveiende regel blant norske, eneggete sverd så ligger tangen nærmere eggen enn rygglinjen, slik at avsatsen på sistnevnte sted blir brattere og større enn på eggside.

Ganske enestående i norsk materiale er den pyramideformete bronseknappen for enden av grepet. Likeså er det første gang at munningsbeslaget er bevart i forbindelse med en norsk våpenkniv.

Den nærmeste parallell til sverdet på norsk område skriver seg fra gravens nærmeste naboskap, nemlig fra fjellet Sømmelhøa i Engerdal.³¹ I luftlinje ligger Sømmelhøa bare 1,5 mil fra gravhaugen. Typeeksemplaret er av samme hovedform med den karakteristiske, svakt nedbøyde rygglinje, med relativt lite krummet egg og med nærmest rettvinklet overgang mellom tange og blad. Tangen er dessuten plassert omlag midt for roten av bladet. Tangen er noe kortere og bredere på typeeksemplaret og det samme er tilfelle med bladet, men meget tyder på at dette er noe nedslipt i odden og at det opprinnelig har vært lenger og spissere. Også typeeksemplaret har to dekorasjonsrender som løper parallellt med rygglinjen, men disse avviker ved at de løper sammen i en spiss et stykke inne på bladet. Mellom rendene er det svakt innrisset dekor.³²

At disse nabofunn er nært beslektet er hevet over tvil. Sverdet fra Sømmelhøa

er etter sigende funnet liggende oppe i dagen på en fjellrabb. Det er likevel mulig at det kan skrive seg fra et ødelagt gravanlegg.

En annen parallell fra vårt hjemlige materiale foreligger i det ovenfor nevnte gravfunn fra Størkestad, Ål, Buskerud.³³ Foruten et rikholdig utstyr forøvrig inneholder dette funnet 5 kniver av jern hvorav de to største minner en del om våpenkniven fra Trysil. De har begge en svakt krummet rygglinje og relativt spiss odd. Langs ryggen finner man henholdsvis én og to innsmidde dekorasjonsrender, samtidig som den karakteristiske fasett er til stede selv om denne fører lenger frem på bladet enn tilfellet er på vårt eksemplar. Tangen er også plassert omlag midt for roten av bladet, men overgangen tange/blad er mer skrå.

Selv om bladet er kortere og forholdsvis bredere og tyngre så har disse knivene så meget tilfelles med vårt eksemplar at en nær typologisk sammenheng må være tilstede. Man vil kanskje innvende at det på den ene side dreier seg om store kniver og på den andre side et lite sverd, men det er vel i alle tilfelle vanskelig og vel også kunstig å sette et skille mellom kniv/våpenkniv all den stund de opptrer noenlunde samtidig og er relativt like i form og dekor.

Som nevnt foran daterer Hougen Størkestadfunnet til første del av 7. århundre og Gjessing til tiden omkring 600.

En meget nær parallell til sverdet fra Trysil finner vi i det rikholdige finske materiale. Jeg sikter her spesielt til et eksemplar fra Kansakoulumäki i Laitila³⁴ (fig. 20). På den finske våpenkniven finner man igjen den karakteristisk, svakt nedbøyde rygglinjen, den jevnt buete eggen og den lange, spisse odden. Bladet er imidlertid noe kortere og bredere enn typeeksemplaret. De to parallelle dekorasjonsrender langs ryggen er også tilstede, men ikke fasetten. Det finske eksemplaret har også den samme, markerte overgang mellom tange og blad samtidig som plasseringen og utformingen av tangen er identisk. Selv den karakteristiske, pyramideformete grepknappen finnes. Dette er en detalj som tidligere er ukjent i norsk materiale og bare unntagelsesvis forekommer i det finske.³⁵ Som det synes dreier det seg i alle tilfelle om knapper av jern.

Med hensyn til dateringen av våpenkniven fra Laitila står man overfor den vanskelighet at den ikke er funnet i daterbar kontekst, men som enkeltfunn på et flatmarksgravfelt. Cleve fremholder imidlertid³⁶ at våpenkniver av denne type med bøyd rygglinje og spiss odd er tidlige og danner en overgangsform til de

rettryggete, som vinner fotfeste i Finland ved overgangen mellom 500- og 600-tallet. Begge typer er relativt rikt representert i Finland, men i følge Salmo³⁷ er det ikke alltid så enkelt å skille mellom dem. Sistnevnte forfatter antyder en datering til tiden omkring 600 for våpenkniver av samme type som den fra Laitila.

De små forskjelligheter til tross så synes det å være en meget nær sammenheng mellom vårt eksemplar og våpenkniven fra Laitila. I videste forstand kommer også funnet fra Sømmelhøa og knivene fra Størkestad inn i vurderingen. Hvorvidt dette kan tolkes som en mer direkte forbindelse den ene eller annen vei, er imidlertid en annen sak.

Det har imidlertid vært antatt at de eneggete sverdene i Finland berodde på forbindelser med Norge. Slik har blant andre Sigurd Grieg oppfattet det,³⁸ likeledes som Gjessing ved en anledning har vært inne på tanken.³⁹ Senere har han imidlertid stilt seg ytterst tvilende til spørsmålet om de norske sverd overhodet har øvet noen innflytelse på det finske materialet, med unntagelse av enkelte isolerte eksemplarer.⁴⁰ Han går videre og fastslår at det finske materialet ikke har noen genetisk sammenheng med det norske og skandinaviske materiale forøvrig.⁴¹ Dette kan vanskelig være riktig og må skyldes at Gjessings utgangspunkt er galt. Således går han ut fra at de norske, eneggete sverdene alle har rett rygg. De ovenfor nevnte funn har vist at dette ikke er riktig. Funnene fra Trysil og Engerdal er riktignok kommet inn etter at Gjessing skrev sin avhandling, men det er likevel klart at han har oversett enkelte tidlige funn med svakt krummet rygglinje og spiss odd. Jeg tenker her blant annet på et sverd fra Store Dal i Skjeberg⁴² og et annet eksemplar fra Kirkeide i Stryn,⁴³ som begge er tidlige og kan dateres til overgangen folkevandringstid/merovingertid.⁴⁴

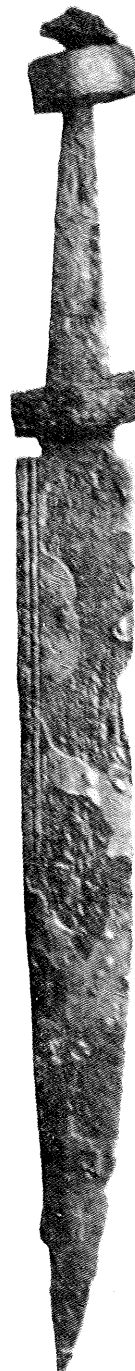

Fig. 20. Våpenkniv fra Kansakoulumäki, Laitila, Finland.
Etter Salmo: Waffen der Merowingerzeit.

Gjessing har dessuten tydeligvis undervurdert scramasaxens forekomst i Sverige, og særlig på det svenske fastland. Her er de eneggete sverdene åpenbart ikke så rikt representert som på Gotland, hvor de forekommer i stort antall, men i forhold til funnmengden fra merovingertiden (yngre vendeltid) er det relativt stort.⁴⁵ Således er de rikt representert i Valsgårde, (selv om de her faller noe senere i tid) og fra en rekke andre lokaliteter.⁴⁶ Alt i alt må en kunne si at scramasaxene overalt i Sverige har vært like viktige som ellers i Skandinavia og Finnland.⁴⁷

Et kjennemerke for de svenske saksesverdene er den lange, spisse odden, samtidig som såvel den svakt nedbøyde rygglinjen og den skarpt markerte overgang mellom tange og blad forekommer.⁴⁸ Salmo har da også påpekt det nære slektskap mellom svensk og finsk materiale.⁴⁹ På sin side har Gjessing understreket slektskapsforholdet mellom tidlige norske og svenske og danske former.⁵⁰

Hovedtyngden av danske saksesverd ligger på Bornholm, som har forholdsvis mange funn, mens de er sjeldnere i landet forøvrig. Mogens Ørsnes⁵¹ nevner 15 funn fra Gotland og 6 fra det øvrige Danmark. Det kan blant annet nevnes at et såvidt sjeldent trekk som pyramideformete grepknapper er kjent fra 3 danske funn, hvorav 2 på Bornholm, (henholdsvis fra Glasergård og Lousgård, begge i Østerlars sogn) og 1 fra Jylland (Frueing, Skanderborg)⁵². I sistnevnte tilfelle er forøvrig knappen av bronse slik tilfellet er på vårt eksemplar fra Trysil.

Grepknapper forekommer også i svenske funn, blant annet i Valsgårde og på Gotland⁵³ selv om formene synes å være noe forskjellige.

De danske sverdene har oftest rett rygg og langt, spisst oddparti, slik tilfellet er med de norske, men det kjennes også flere eksempler hvor både rygg og egglinje er jevnt tilspisset.⁵⁴ Som regel har de lite markerte avsatser mellom tange og blad.⁵⁵

Innsmidde furer langs ryggen synes ikke å være noe vanlig trekk på denne type våpen hverken i Danmark eller i Sverige, mens det later til å være det vanligste orneringssett i Finnland.⁵⁶ I Norge forekommer det ikke så rent sjelden, men heller ikke her hjemme så ofte som i Finnland.

Et sentralt og svært omdiskutert spørsmål er hvorfra de innflytelser er kommet som ligger forut for scramasaxens opptreden i Norden. Det er ikke her anledning til å komme nærmere inn på de forskjellige teorier som har vært fremsatt og vi

skal nøye oss med å nevne enkelte sentrale funnområder utenfor Norden.

Retter vi søkelyset mot Europa forøvrig vil vi straks se at de tidlige nordiske sverdene ikke mangler forutsetninger på kontinentet.

I det omfattende materiale fra Würtemberg har Veeck avbildet en rekke lette, eneggete sverd som typologisk er beslektet med vårt eksemplar fra Trysil.⁵⁷ Her finner man blant annet igjen den karakteristiske, svakt bøyde rygglinje og den skarpt markerte overgang mellom grep og kling. I følge Veeck opptrer disse former i graver fra 6. århundre, men holder seg inn i det 7.⁵⁸

Blant de halvt hundre scramasaxer som er kommet for dagen på gravfeltet i Bülach i Schweiz finnes også nært beslektede former, som Werner⁵⁹ på bakgrunn av myntforekomster tidfester til 7. århundres første og annen halvpart. Nærstående former fra Bayern daterer Dannheimer⁶⁰ til siste halvpart av 6. århundre, mens Böhner⁶¹ plasserer «Schmalsaxe mit gleichmässig gegen die Klinge abgestufter Griffangel» fra Trier-området i sin *Stufe III*, dvs. tiden mellom 525 og 600.

En rekke andre eksempler på nærstående våpenformer kunne vært nevnt siden scramasaxen har vært hyppig utbredt over store deler av Europa, blant annet hos frankerne, alemannerne, bajovarene, burgunderne, foruten i England og hos langobardene i Italia.⁶²

Ovenstående skulle imidlertid være tilstrekkelig til å vise denne tidlige sverdtypens solide forankring i kontinental-germansk materiale.

Konklusjonen synes å bli at det eksisterer en genetisk sammenheng innen det nordiske materiale og at disse våpnene må ha en felles bakgrunn på det europeiske kontinent. Hvorledes dette kulturelement har spredt seg til Norden er imidlertid et annet spørsmål som jeg ikke skal komme nærmere inn på i denne forbindelse, likeledes det høyst omdiskuterte problem omkring de eneggete sverdenes opphav.

Man kan selvfølgelig ikke se bort fra at det eneggete sverdet kan ha utviklet seg på hjemlig grunn, fra den store kniven i folkevandringstidens funn, slik blant andre Shetelig⁶³ har tenkt seg det for Norges vedkommende og Cleve⁶⁴ har antydnet for det finske materiale, men denne utvikling kan i alle fall neppe ha skjedd uten påvirkning utenfra.

Er våpenkniven fra Trysil temmelig sjelden i vårt hjemlige materiale så er

Fig. 21. Spydspiss fra Reutte, Waldsee.
Etter Veeck: Die Alamannen – –.

dette i enda høyere grad tilfelle med spydspissen. Noen direkte parallell finnes såvidt meg bekjent foreløpig ikke i Norden.

Retter man søkelyset mot kontinentet finner man imidlertid nært beslektede former. Jeg sikter i første rekke til en serie spydspisser på alemannisk område, med lansettformet blad og solid skaftholk som fortsetter i en markert ås langs mesteparten av bladet. Karakteristisk for disse spydspissene er en avflatning eller forsenkning på bladet langs begge sider av fal-ryggen. Disse spydspissene er blant annet kjent fra Bayersk-Schwaben og Baden-Württemberg.⁶⁵

Særlig gode paralleller til vårt eksemplar finner vi i en spydspiss fra gravfeltet på Schretzheim i Dillinge (grav 41)⁶⁶ og i et eksemplar fra Reutte, Waldsee.⁶⁷ Sistnevnte er i form nærmest identisk med spydspissen fra Trysil (fig. 21). Den eneste forskjell er at vårt eksemplar har et noe bredere blad og en litt lengre og kraftigere fal. Typeeksemplaret har dessuten dekor i det forsenkete parti, bestående av forskjellige stempelornamenter og sølvinnlegning.

Den typologiske sammenheng synes her klar og sikker. Veeck⁶⁸ anslår en datering til siste halvpart av 6. eller begynnelsen av 7. århundre for denne type spydspisser. Dannheimer⁶⁹ plasserer typen i en senere del av 6. århundre, mens Böhner⁷⁰ antyder en tidfesting av spydspissen fra Reutte til sin *Stufe II*, dvs. tidsrommet 450–525, hvilket synes svært tidlig. Olsén⁷¹ daterer disse alemanniske spydspissene til 500-tallet og helst dets senere halvdel, noe som passer bra med hans antagelse av at disse spydspissene har dannet forbildet for de tidligste nordiske Vendel-spydspissene (Vendel XIV) som han anslår å opptre i tiden omkring 600 eller begynnelsen av 7. århundre.

Tidligere har Gjessing⁷² sterkt aksentuert disse spydspissenes nære forhold til «Vendelformen», R 519. Således fremholder han at man på alemannisk område kan følge utviklingen skritt for skritt frem til den endelige «Vendelformen», fra

eksemplarer med avflatet blad over former med store, nedsenkede felt, frem til typer med mindre utsparinger ved bladets basis. Disse forskjellige utviklingsfaser er av Olsén⁷³ antydnet ved illustrasjoner av 3 spydspisser henholdsvis fra Langenslingen i Hohenzollern, Reutte, og Hailfingen i Würtemberg. I følge ham er det førstnevnte gruppe, med avflatet blad, som har dannet forbildet til Vendel XIV.⁷⁴ Under den videre utvikling i Norden antar han at det kan ha skjedd en gjensidig påvirkning mellom «Vendelformen» og den beslektede, bredbladete typen.⁷⁵

Vi skal ikke her komme nærmere inn på enkeltheter i denne diskusjon, men ganske enkelt konstatere at man i spydspissen fra Trysil kan se en forløper for «Vendelformen» på nordisk grunn.

De 10 pilespissene i Trysil-graven er også relativt sjeldne typer i nordisk merovingertidsmateriale, og skiller seg ut med sin slanke form og soignerte utførelse.

Relativt gode paralleller til 2 av de ovenfor nevnte varianter (funnfortegnelsen, nr. 4, variantene a og d) finnes i et funn fra Kvien i Malungs socken, Dalarne, et av Trysils nabolandskaper i øst.⁷⁶ Våre eksemplarer er imidlertid strammere i formen med slankere blad, spissere tanger og lengre og spissere odder. Funnet fra Kvien er av Serning⁷⁷ datert til 600-årene. I dette funnet finnes forøvrig også skjoldtornspenne, celt, rasp, fil og kniver av noenlunde samme former som i Trysil-funnet, slik at parallelliteten kan sees i større sammenheng. I den forbindelse kan det kanskje være på sin plass å nevne den sterke forbindelse Dalarne har hatt med Norge gjennom tidene.⁷⁸ Beslektede pilespisser finnes også i norsk materiale selv om de avviker noe i detaljutforming. Således har tungen vanligvis den karakteristiske fortykkelsen like nedenfor bladet. I et gravfunn fra Dølisetra i Einunndalen, Folldal⁷⁹ svarer imidlertid tange og blad noenlunde til et par av variantene fra Trysil-graven, selv om bladene er bredere og den langt uttrukne odden mangler. Gjessing⁸⁰ daterer dette funnet til 600-årenes første halvpart, en tidfesting som Hougen slutter seg til.⁸¹

Også dette funnet inneholder flere av de oldsaksformer som Trysil-funnet består av. Således finner man en celt av noenlunde samme form, med lukket fal, en tidlig type som opptrer såvel i folkevandringstids- som i merovingertids miljø.⁸² Hougen nevner 4 slike redskaper fra typisk høyfjellsmiljø.⁸³

Hyppigere enn celtene er filen i norske fjellfunn. I foldepl. s. 174/175 er ført opp

6 tilfelle, hvorav 4 fra merovingertiden. I vårt funn foreligger altså både fil av typen R. 399 og kombinert rasp og fil av typen R. 420. Det samme er tilfelle med funnet fra Dølisetra når unntas at raspen i dette tilfelle ikke samtidig har gjort tjeneste som fil. Raspen foreligger i 3 typiske fjellfunn fra merovingertiden.

Når det gjelder de 3 knivene i Trysil-funnet så er de alle av kjente former i norsk merovingertidsmateriale. Liknende kniver finnes blant annet i det nevnte funn fra Størkestad i Ål.⁸⁴ Her finner man igjen samme form på bladet, med svakt bøydd rygglinje eller bakke og spiss odd, et karaktertrekk som førøvrig i påfallende grad minner om klingene på våpenkniven. Det synes å måtte være en typologisk sammenheng her.

Særlig interesse påkaller kniven med bøydd blad. Formen er tydeligvis tilsiktet i det eggen er slipt bare fra innsiden i likhet med moderne skomakerkniver. Alt tyder på at kniven har hatt en spesiell funksjon og at den muligens har vært benyttet til arbeide i lær og skinn.

I det omtalte funn fra Dølisetra foreligger et trekantet, tynnbladet eggredskap av jern av samme type som det fra Trysilgraven. Jan Petersen har oppfattet dette som en høvel-tann, hvilket synes å ha meget for seg.⁸⁵ Han nevner 6 eksempler på slike redskaper fra Norge, hvorav 5 fra vikingtiden. De sistnevnte er imidlertid ikke spisse oventil, men har en bred avslutning. Oluf Rygh har oppfattet disse redskaper som meisler, mens Nicolaysen har vært inne på tanken om høveljern for noen eksemplers vedkommende.⁸⁶ Hougen har også oppfattet eksemplaret fra Dølisetra som meisel,⁸⁷ men dette kan neppe være riktig, den spisse nakken og det tynne bladet tatt i betraktning.

Vårt eksemplar har et hakk i hver sidekant, relativt nær eggen. Disse kan være laget for å få feste for tannen i selve høvelen.

Sagblad er såvidt vites ikke tidligere kjent fra vårt eldre jernalders materiale. Fra vikingtiden er de imidlertid vel representert og foreligger i 2 forskjellige typer. Den ene, som teller 16 eksemplarer, er R 419, hvor bladet ender i høyt vinklede, innbøyde jerntenner (armer).⁸⁸ Den andre, som finnes i 6 eksemplarer, er identisk med vårt eksemplar og forsynt med hull i endene.⁸⁹ Alle disse sagbladene later til å ha vært svært korte, fra bare 7,7 til 18,2 cm, men de fleste er fragmentariske og kan ha vært en god del lengre. Det samme er tilfelle med bladet fra Trysil, som i sin nåværende tilstand, måler tilsammen ca. 30 cm.

Hullene i endene tyder på at bladet har vært satt inn i en bue med splitt i endene og «låst fast» med jernmagler.

Slike sagblad synes ikke å være kjent i så tidlige funn fra Norden forøvrig. På kontinentet synes de heller ikke å være særlig vanlige, men fra den kjente gravplassen Rittersdorf i Trier (grav 146) er det i et hvert fall rapportert et liknende sagblad. Ifølge Böhner⁹⁰ kan graven dateres til *Stufe IV*, dvs. tiden 600–700.

Brynesteiner er ganske vanlige i funn fra folkevandringstid/merovingertid, men sandsteinsbryner, som dette fra Trysil, er temmelig sjeldne. Tidligere er det kjent bare ett bryne fra en merovingertids høyfjellsgrav, mens de foreligger i 4 tilfelle fra vikingtiden (krf. tabellen s. 174/175).

Ildflint synes ikke tidligere å være kjent fra våre merovingertids fjellfunn, men fra et 900-talls gravfunn fra Sølensjøen foreligger et flintstykke.⁹¹ Fra nabolandskapet Dalarne forekommer ildflint i 3 tilfelle i merovingertids funn.⁹²

I sammenheng med ildflinten er det naturlig å nevne jernstykket, nr. 13 i funnfortegnelsen. Alt tyder på at det dreier seg om et ildstål av primitiv form, selv om tilsvarende eksempler ikke er kjent tidligere. Svært enkle ildstål er imidlertid kjent fra denne tiden, blant annet i funnet fra Størkestad i Ål. Også fra Mellom-Europa kjennes svært enkle ildstål, blant annet fra den tidligere nevnte gravplassen Bülach i Schweiz.⁹³

Med hensyn til de relativt mange bearbejdede og delvis ornerte beinfragmenter som foreligger fra graven, er det dessverre lite som kan sies med unntagelse av at det med bestemthet finnes et lite stykke av en beinkam og en beinring, uten at man kan antyde hva sistnevnte kan ha vært brukt til.

Ett av fragmentene (funnr. 17) og kanskje to av de øvrige (funnr. 16) kan muligens være rester av pilespisser, skjønt dette er høyst tvilsomt. Pilespisser av bein er forøvrig vel kjent fra eldre jernalders funn, og det synes ganske naturlig at slike kan være lagt ned i en høyfjellsgrav. I gravfunn fra Oresjön i Ore socken, Dalarne, finnes en rekke pilespisser av bein med triangulært tverrsnitt og enkle dekorasjonsrender på bladet.⁹⁴ Våre fragmenter kan være rester av liknende pilespiss-typer. Det kan nevnes at noen av pilespissene fra Oresjøen har «segmentformiga rännén» på den ene siden, mens 2 av våre har utsparte, lave lister.

Forekomsten av hele 13 kloledd av bjørn tyder på at den døde har hatt med

seg en bjørneskinnsfell på bålet. Dette er forøvrig et velkjent trekk fra eldre jernalders graver.

En rekke bein av hund (*Canis familiaris*) viser at han også har fått sin firbente venn med på sin siste ferd.

Ganske underlig er det at så lite er bevart av den døde selv. I følge førstekon-servator Håkon Olsen, Bergen, som har bestemt det osteologiske materialet, er det bare et enkelt fingerledd som med bestemthet kan sies å tilhøre et menneske. I tillegg har professor Johan Torgersen ved Universitetets Anatomiske Institutt i Oslo ment å kunne identifisere et lite kraniefragment av menneske.

Den mest naturlige forklaring på dette må være at den døde er brent et annet sted og at bare rester av likbålet er blitt med i graven.

Denne gjennomgang har vist at graven fra Trysil må sees i europeisk sammenheng og at hovedelementene i gravgosdet er kjente komponenter i fellesger-mansk oldsaksmateriale. En markert kontinental kulturstrøm synes å ha bragt disse oldsaksformer til Norden.

Funnet fra Trysil er et nytt bevis for gjennomslagskraften i denne kulturstrømmen og for den sterke kulturkontakt som har gjort seg gjeldende selv i de mer perifere strøk av vårt land.

Alle de oldsaksformer som det er mulig å datere nærmere, i første rekke rem-garnityret, scramasaxen eller våpenkniven og spydspissen, synes å antyde en tidfesting til siste del av 500-årene eller tiden omkring 600. En så tidlig datering harmonerer også bra med celten, knivene og pilespissene, som også alle synes å være tidlige former.

Et forsøk på miljøtolkning

Et spørsmål som helt naturlig melder seg er hvorfor denne graven er plassert her inne i fjellødet, langt fra gård og grend selv i våre dager og vel enda mer avsides i oldtiden.

Av de tilstøtende bygdelag er det foreløpig bare Rendalen som har gitt funn

som antyder fast bosetning i folkevandringstid/merovingertid. Fra hele Østerdalen forøvrig finnes ikke et eneste gravfunn eldre enn vikingtiden og selv disse konsentrerer seg i det vesentlige i områdene rundt elvene Rena og Glomma.⁹⁵ Selv enkeltfunnene fra eldre jernalder er ytterst få fra disse strøkene. Således kjennes det fra Trysil 2 funn fra merovingertiden og 1 fra folkevandringstiden, mens vi fra Engerdal har bare den nevnte våpenkniven fra Sømmelhøa. Fra Åmot kjennes ingen funn fra eldre jernalder, mens vi fra Elverum har 2 stykker.

Selv om dette er nok til å vise at folk har hatt sin ferdsel i disse strøk i eldre jernalder så gir funnene ingen rimelig bakgrunn for vår grav. En nylig registrert gravhaug i samme trakten og bare 1,5 km sør for vår haug, forandrer ikke nevneverdig på vårt bilde av Trysil-graven som temmelig ensom i sitt miljø.

Med Leira seter en kilometer borte vil man uvilkårlig vurdere muligheten av om graven kan ha forbindelse med forhistorisk stølsdrift på trakten.

Den tanken at våre gravfunn fra fjellet kan være minner om bosetning enten i form av setrer eller gårder, er gammel og flere forskere har vært inne på den,⁹⁶ men det er særlig Bjørn Hougen som har manifestert denne besnærende teori i sin bok «Fra seter til gård». Han sier blant annet⁹⁷ at det er «ingen tvil om at flere av disse funnene må tas som fullgyldige prov på seterdrift til dels langt inn i fjellet i merovinger- og vikingtid». For enkelte funns vedkommende avviser han heller ikke tanken om gårder som bakgrunn: «Det er også innlysende at det i spørsmålet som helhet ikke er tale om noe enten- eller, men at gruppen av fjellgravfunn kan dekke både seter og gårdsbruk».

Det synes imidlertid på det rene at Leira seter er av relativt ny dato, og neppe mer enn 150–200 år gammel. Dette forhindrer naturligvis ikke at det kan ha vært setrer på trakten i forhistorisk tid. Med den funnfattigdom de nærmeste omgivelser oppviser virker imidlertid ikke tanken umiddelbart overbevisende. Den nærmeste merovingertidsbygd vi kjenner, er Ytre Rendal, som har 5 gravfunn fra denne tiden. At bønder derfra, 4–5 mils vei avgårde skulle hatt stølsdrift i Elddalsfjellet så langt tilbake i tiden, er lite trolig.⁹⁸ Noen særlig god beite-trakt er det heller ikke, i hvertfall ikke i våre dager, og jordbruk må ansees utelukket. Bosetning i forbindelse med jernutvinning, slik blant andre Bjørn Hougen har tenkt seg det⁹⁹ synes også lite sannsynlig, da det i følge lokalkjente folk¹⁰⁰ aldri har vært konstatert spor etter slik virksomhet i trakten.

En kan derfor i dette tilfelle se bort fra jernvinne, gård eller seter som bakgrunn. Det er forøvrig et spørsmål om ikke dette gjelder for en rekke av våre gravminner fra fjellet.

I «Fra seter til gård» tar Bjørn Hougen for seg en serie kjente gravfunn fra Sør-Norges fjelltrakter og fremhever at bortsett fra funnene omkring Røros, så stammer de alle fra seterstrøk, og ikke sjelden fra selve stølsvangene.¹⁰¹

Det er nok så at mange av funnene skriver seg fra setertrakter, og Hougen anfører selv en plausibel forklaring på dette.¹⁰² Som han påpeker så kommer sjelden et gravfunn for dagen uten på steder der det blir arbeidet med jorden av en eller annen grunn, slik tilfellet blant annet er i seterstrøkene. Men nettopp dette faktum synes å svekke Hougens argumentasjon. Når de fleste funn og fortidsminner fra fjellet er kommet for dagen i stølstraktene, så er det kanskje ikke så meget fordi de har en eller annen forbindelse med forhistorisk seterdrift, men snarere fordi setertraktene og deres nærmeste omgivelser er av de få strøk i fjellet hvor folk har hatt sitt tilhold og virke over lengre tid og kjenner landskapet i detalj. Det er derfor ikke så merkelig at meldinger om funn og gravhauger gjerne kommer fra seterstrøkene. Folks opphold og ferdsel i fjellet forøvrig, er vanligvis sporadisk og flyktig, og når dertil kommer at gravhaugene her helst er uanselige og vanskelige å oppdage, kan man egentlig ikke vente at folk sanser dem i farten. I tillegg kommer at man normalt ikke venter å finne slike minnesmerker i øde fjellstrøk.

Når vi i fremtiden bevisst begynner å søke etter fortidsminner i fjellet, vil det utvilsomt vise seg at de har en langt større utbredelse enn man hittil har vært klar over. Det faktum at man i de få årene etter at Trysil-graven ble kjent er kommet på sporet etter en serie nye gravminner i fjellet skulle gi oss en liten pekepinn om hvilke muligheter som foreligger. Sannsynligvis vil det også vise seg at bare en del av dem kan forklares med bakgrunn i seter eller gård.

Dersom vi ser litt nærmere på de funn fra typiske fjellstrøk som Hougen beskriver i sin bok og supplerer disse med gravminner som siden er kommet til, vil vi oppdage at dette synes å gjelde også for det materiale vi hittil kjenner.

I foldeplansen, (tabellen side 174/175) er funnene fra Rørosvidda holdt utenfor. Av de 44 funn og registrerte gravminner som er tatt med ser vi at det bare er 15 som er oppgitt funnet på setrer. For 3 funns vedkommende ser Hougen

Tabell over gravfunn og registrerte gravminner fra typiske fjellstrøk i Syd-Norge.

Funnlokalitet	Nr.	Gravfunn	Gravhaug, -røys	Datering	Sverd	Skjold	Spyd	Øks	Pilespiss	Kniv	Ildstål	Celt	Fil	Rasp	Bryne	Sagblad	Høveltann	Hammer	Smedtang	Sigd	Remgarnstyr	Hestustyr	Husgeråd	Skrin	Smykkesaker	Funnet på nåv. seter	Avst. fra seter i km	Ligger ved vei	Ligger ved vann	Høyde o.h.	
Kruksetra, Uvdal	1	x		9. årh.				1	1																					1000 m	
Tollefseter, Dagali	2	x		9. årh.																					x		1	x		1000 m	
»	3		1	?																					x		1,5	x		1000 m	
Haglebuvann, Eggedal	4	x		700	1	1			6	1	1				1				1	1										800 m	
Gjølmyr, N. Aurdal	5			1000				1																x						900 m	
Beitostølanc, Ø. Slidre	6		3	?																										950 m	
Grønnekinnskardet »	7		3	?																										1100 m	
Grunke, V. Slidre	8	x		mer.tid					1																					850 m	
Nøsen, V. Slidre	9	x		9. årh.	1			1	10	1	1		1											x						850 m	
Storvatnet, V. Slidre	10	x		8. årh.			1			1													x							850 m	
Halvorstølen, V. Slidre	11	x		mer.tid	1																									850 m	
Gjaslangen, V. Slidre	12		1	?																							1	x		850 m?	
Vassenden, Vang	13	x		900				1																						870 m	
Thomaskirken, Vang	14	x		8. årh.	1																									?	
Brekkestølen, Vang	15		3	?																										?	
Bygdissundet, Vang	16	x		8. årh.	1			1	14				1	1														x	x	1050 m	
Heimdalsvatn, Vågå	17	x		?					x						1														x	?	
Håska, Vågå	18	x		mer.tid	1																								x	?	
Griningsdalen, Vågå	19	x		9. årh.				1	10	1	1		2		1		1	1					x				1,5			1050 m	
Prestsetra, Lom	20	x		vik.tid																									x	?	
Mysusetter, Sel	21		1	?																							5	x		1050 m	
Øksendal, Ringebu	22		6	?																							3	x		1050 m	
Grimsdalen, Dovre	23	x		10. årh.	1				9	1																			x	?	
Haverdalen, Dovre	24		1	?																									x	?	
Dørålen, Dovre	25		1	?																									x	?	
Tofteseter, Dovre	26		3	?																									x	950 m	
Døliseter, Folldal	27	x		7. årh.	2				8	2		1	1	1			1											x		1080 m	
Grønhø, Folldal	28		2	?																									x	?	
Skåråvangen, Oppdal	29	x		9. årh.				1							2										x				x	850 m	
Riseberget, Oppdal	30	x		mer.tid					23	2	4	1																	x	1200 m	
Drotningdalen, Oppdal	31	x		vik.tid	1																								x	?	
Nestavollen, Oppdal	32		2	vik.tid																									x	?	
Knutshø, Oppdal	33	x		10. årh.	1			1	11	1		1	1		1	1		1			2	x						x	900 m		
Drivstua, Oppdal	34	x		mer.tid	1				2																				x	?	
Toftsletta, Oppdal	35		x	?																									x	900 m	
Lundburanda, Tyllidal	36		4	?																									x	1100 m	
Kommern, Tyllidal	37		1	?																									x	1000 m	
Søljensjøen, Rendal	38	x		900	1			1	6	1	1																		x	685 m	
Lille Søljensjø, Rendal	39		8	?																									x	700 m	
Munkbetseter, Trysil	40		1	?																									x	1000 m	
Leira, Trysil	41		1	600	1			1	10	3	1	1	1	1	1	1	1												x	810 m	
Leira, »	42		1	?																										x	810 m
Soleiflæten, Aurland	43	x		700	1																									x	1100 m
Joredn, Etne	44		1	?																										x	800 m
		23	20*		14	1	4	9	14	10	6	4	6	3	6	2	3	2	1	3	2	1	2	1	4	15	11	26	14		

* 11 av disse lokaliteter er registrert etter at Trysilgraven ble kjent.

på det nærmeste bort fra muligheten av stølsdrift fordi man savner bakgrunn i forhistorisk bygdemiljø. Tilbake står 12 funn, og selv blant disse er det bare en del man med sikkerhet kan føre tilbake til selve setervangene. For de fleste vedkommende heter det bare at de skal være funnet i et bestemt seterstrøk, uten at nærmere stedsangivelse er kjent. I tabellen er det 11 som ikke er regnet med blant de 15 fordi de ligger i en avstand fra 1–5 km fra nåtids setrer. Når avstanden er såvidt stor kan man vanskelig uten videre trekke seter-teorien inn i bildet. Det er faktisk bare i 3 tilfelle at man kan føle seg noenlunde sikker på at gravene representerer folk med bakgrunn i jordbruk/fedrift. Dette gjelder de sigdene som forekommer i funnene henholdsvis fra Haglebuvannet i Eggedal, Griningsdalen i Vågå og Drivstua i Oppdal. Akkurat åkerbruk har man vel litt vanskelig for å tenke seg i høyder fra 800–1000 m o. h., men sigder kan vel også ha vært brukt til andre formål, blant andre lauvving.

Som naturlig kan være er pilespissene rikt representert i fjellgravene. Det samme er, forbausende nok, tilfelle med sverdet, som faktisk er tilstede i like mange funn. Relativt vanlige er også øks og kniv, mens spydspissene er sjeldnere.

Ganske tallrike i fjellfunnene er filene. I arkeologisk litteratur er disse vanligvis blitt klassifisert som smedverktøy. Således er Hougen, vesentlig på grunnlag av forekomster av filer, kommet til at omlag 1/3 av alle mannsgraver fra fjellet inneholder smedutstyr.¹⁰⁸ Dette er utvilsomt galt og vil, dersom man trekker den fulle konsekvens av det, kunne føre til feilaktige slutninger.

At filen var et uunnværlig redskap for smeden er sikkert nok, men også andre håndverkere, ja, til og med bønder og fangstfolk, har hatt god bruk for den til å kvesse eller «sette opp» eggredskaper og våpen. Bare i ett tilfelle er et desidert smedredskap funnet i en fjellgrav, nemlig i det ovenfor nevnte funnet fra Haglebuvannet, hvor det foreligger en smedtang.

Forøvrig forekommer rasper, høveltenner og sagblad. Til bein- og trearbeide har dette vært nødvendig utstyr. Når celten forekommer er det mest naturlig å sette denne i forbindelse med isøkser til vinterfiske, selv om et slikt redskap naturligvis kan ha hatt forskjellig anvendelse.

Som vi ser er det egentlig svært få saker i fjellgravene som desidert utpeker bestemte yrkesgrupper. Det måtte i tilfelle være de nevnte sigdene og den ene smedtangen.

Gravutstyret synes imidlertid å godtgjøre at jakt og fangst må ha spilt en fundamental rolle for de mennesker som er gravlagt i fjellet. Det forhold at mange av disse gravene ligger i trakter som må ha vært gode fangstområder i gammel tid, de mange dyregraver og bogastiller tatt i betraktning, tyder i samme retning. Inntrykket forsterkes ytterligere ved at en rekke graver ligger ved sjøer og fiskevann. Det ferskeste og kanskje et av de beste eksempler har vi fra Lille Sølensjøen i Øvre Rendal hvor jeg siste sommer registrerte hele 8 små, jordblandete gravrøyser på en lokalitet ved sjøens nordøstre ende. Røysene, som ligger like ved vannet og bare få meter fra en gammel fiskebu, er lave og uanseelige og bare fra 2,5 til 4 m i tverrmål. Men de er regelmessig runde og viste seg å være klart markert da mose og lyng ble fjernet. De lå pent på rad og rekke langs et gammelt veitråkk som går langs vannet og videre nordover fjellene.

I dette tilfelle, som i så mange andre, er stølsdrift utelukket og bare fangst og fiske kan komme på tale som bakgrunn for gravplassen.

I det nære naboskap har vi den bekjente Sølensjøen hvor vikingetidsfunnet fra Fiskevollen må sies å være en god parallell.

Disse og alle de andre graver som ikke kan forklares ut fra teorien om stølsdrift, gårdsbruk eller jernvinne for den saks skyld, faller det derfor naturlig å forklare som minner om bosetning i forbindelse med jakt og fangst.

Meget tyder på at også Trysil-graven kan representere en slik bosetningsform. Foruten å være den hittil eldste, så er den en av våre aller rikeste og best utstyrte fjellgraver.

Blant gravgodset er det egentlig intet som ikke naturlig kan ha vært en fangstmanns eiendeler. Våpenkniv, spyd, pilespisser, kniver og celt har utvilsomt vært nødvendig utstyr for en veidemann. Bjørneskinnpelsen faller også naturlig inn i bildet, likeså hunden, som vel til alle tider har vært fangstmannens følgesvenn.

I funnet opptrer jernsagen for første gang her i landet. Sammen med høveltann, rasp og «skomakerkniv» viser denne at mannen har puslet med arbeide i tre, bein og lær til «husbehov». Graven har da også vært godt utstyrt med beinsaker.

Noen vil kanskje innvende at graven er for rikt og eksklusivt utstyrt til å kunne representere en fangstmanns jordiske eiendom. Imidlertid synes det å være liten grunn for et slikt resonnement. Med den fundamentale betydning jakt

og fangst må ha hatt i jernalderens økonomi, synes det ikke urimelig om nettopp veidingen, med blant annet den pelshandel den må ha næret, skulle kunne gi det overskudd og den langveis kulturkontakt som gravutstyret bærer bud om.

Som Bjørn Hougen påpeker¹⁰⁴ er det et gjennomgående trekk ved fjellets graver at de er rikt utstyrt. Blant annet finner man sverd i de fleste av dem, noe som forteller en god del om de økonomiske og sosiale forhold. «Selv i vikingetidens våpenrike tidsrom var sverdet ikke hver manns verge, det fremgår tydelig nok av tidens våpengraver i sin helhet, og hvor høyt et godt sverd var akttet har vi nær sagt utallige eksempler på fra sagalitteraturen. Sverdet er kjennemerket på mannen av god ætt, og den dominerende plass som dette våpen inntar i gravfunnene fra fjellet slår straks ihjel enhver romantisk forespeiling om utlege som fristet en kummerlig tilværelse utenfor folkeskikken.»

Sett ut fra det som ovenfor er sagt er det naturlig å tenke seg Trysil-graven i hjertet av en fangstmanss virkeområde, og helst i nærheten av en boplass. Riktignok forestiller man seg helst fangstboplasser i tilknytning til sjøer og vann, og slike finnes ikke i den umiddelbare nærhet. Men det er flere store bekker, og i alle er det fremdeles mye fisk, vesentlig ørret. Nordre Leirbekken, Eltåa (Elta) og Fiskjebekken, som renner i det nære naboskap, kommer alle fra fjellene her og løper sammen i Eltdalen. Litt lenger borte, i nærheten av Leira seter, finnes nok en bekk, Søndre Leirbekken. At de rike fiskemuligheter disse bekkene må ha representert kan ha virket inn på valget av boplass, er godt tenkelig.

På et par steder ved Eltåa, blant annet på lokaliteten «Eltkroken», 3–400 m NV for gravhaugen, er det spor av tufter som tyder på gammel bosetning av et eller annet slag. Lokalitetene har imidlertid ikke vært nærmere undersøkt og det er derfor umulig å ha noen formening om alderen på tuftene.

Av interesse for forståelsen av den økologiske bakgrunn for denne graven er forøvrig opplysninger fra lokalt hold om at Eltdalsfjellene i gammel tid har vært det beste jaktterreng i hele Trysil.¹⁰⁵

Kjennskapet til 2 andre gravhauger i de samme strøk (omtalt lenger frem) og den noenlunde samtidige våpenkniv fra Sømmelhøa kunne tyde på at vår fangstmann ikke har rådd grunnen helt alene.

Vei og grav

Et annet moment som det er all mulig grunn til å trekke inn i vurderingen av gravhaugens beliggenhet, er et eldgammelt veifar som stryker langs moseflyene bare 25–30 m SV for haugen. Selv om denne veileia ikke har vært nevneverdig benyttet i manns minne, er den likevel klart markert i terrenget. I følge muntlige informasjoner fra folk som er kjent i trakten kommer den fra Osen, går over Blekufjellet og løper sammen med en annn ferdselsåre, den såkalte «Pilgrimsveien», i fjellet nordøst og opp for haugen. Selve «Pilgrimsveien», som kommer fra Jordet/Eltdalen, går 700–800 m øst og opp for haugen, langs foten av Skalet.

Meget tyder på at det kan være en forbindelse mellom gravhaugen og den gamle veileia, og jeg skal forsøke å begrunne hvorfor. Ca. 1,5 km sør for haugen, i samme fjellterreng, og omlag 150 m nord for det samme veitråkket, ble det i 1968 lokalisert en annen gravhaug, 6 m i tverrmål og bare 0,40 m høy. Den er lagt opp av steinblandet jord og er kantsatt med stein rundt foten. Haugen ligger i en skrånende fjellrabb, ca. 300 m vest for Eltaa og 400 m øst for Fiskjebekken. Den har foreløbig ikke vært undersøkt.

I fjellet nordøst for de ovenfor nevnte gravhauger, og ca. 1,5 timers gange fra førstnevnte, passerer «Pilgrimsveien» *Munkbettsetra*, hvor pilgrimene ifølge tradisjonen skal ha hatt en stasjon på ferden til Nidaros. På denne setra, og like inn til veien, ble det for noen år tilbake fjernet en liten haug som skal ha vært av samme form og størrelse som de vi ovenfor har beskrevet. Det skal være funnet trekull¹⁰⁶ og meget tyder på at haugen har inneholdt en branngrav. Etter sigende ble det ikke funnet oldsaker, men slike kan ha vært oversett fordi haugen ble «spadd ut» av ikke fagfolk.

Fra Munkbettsetra fører veien videre over fjellet til Åkre i Rendalen og videre til Fonnås, hvor forøvrig den bekjente Fonnås-spennen er funnet. Herfra har en arm av veien ført over Fonnåsfjellet til Tynset. Nord for Fonnåsfjellet passerer veien *Kommern*¹⁰⁷ og ved foten av dette fjellet, i ca. 1000 m høyde, og ca. 200 m vest og opp for *Kvanntjønnen* ligger en gravrøys, 11 m i tverrmål og 1 m høy. Røysa, som ligger like inntil stien, er noe utkastet og har opprinnelig vært en god del høyere (fig. 22).

Omlag 2 km lenger nord ligger 4 gravrøyser på rad og rekke langs den samme veileia. 2 ligger tett sammen, de øvrige henholdsvis 47 og 160 m lenger nord.

Fig. 22. Gravrøys ved fjellet Kommern i Tylldalen.

Foto: Forfatteren

3 av dem er mer og mindre utkastet, mens den fjerde er relativt bra bevart. Lokaliteten heter *Lundburanda* og ligger i ca. 950 m høyde i et ødslig og værhardt snaufjell.

Før vi forlater denne «Pilgrimsveien» kan det nevnes at det på en lokalitet ca. 1 km nord og opp for Sørgårdsgjelten seter i Hultdalen i Os, er registrert to jordblandete steinrøysar som muligens er gravminner. Haugene, som ligger i

fjellbandet i ca. 750–800 m høyde, er 7–7,5 m i tverrmål og 40–45 cm høye. De ligger like ved veien som også her er godt synlig i terrenget. Haugene er noe uregelmessige av form og lite markerte og bare en undersøkelse kan gi sikkert svar på om det dreier seg om graver, men meget tyder på dette.

Den store spredning av gravminner langs denne ferdselsåren og det forhold at de er funnet nærmest tilfeldig, åpner muligheter for at det kan finnes flere gravhauger dersom man foretar en systematisk befarings av veien.

Dersom vi tar for oss tabellen foran vil vi oppdage at over halvparten av de funn og fortidsminner som er tatt med synes å ligge langs gamle veifar. Muligheten er vel til stede for at dette gjelder langt flere av dem uten at det foreligger rapport om dette og uten at vår sene etterslekt har muligheter for å etterspore det. For mange gravers vedkommende synes det å gjelde meget sentrale ferdselsårer. Vi kan ikke nevne dem alle her, men vi skal ta med en del eksempler i tillegg til det som ovenfor er nevnt.

Ved den såkalte «Rørosveien», en eldgammel sti over fjellet fra Ringebu til Atna, ligger på et høydedrag i snaufjellet, ca. 3 km inn for Øksendalen seter, 6 gravhauger, like inntil og i umiddelbar nærhet av veien. Haugene er fra 6–10 m i tverrmål og ganske lave. 3 av dem har spor av gammel gravning i sentrum og store steinheller tyder på at de kan ha inneholdt kammergraver. Haugene ligger ved et lite tjern, *Sokkebandstjernet*, i 1050 m høyde og ca. 400 m vest for den nye veien over til Sollia. Veitråkket over fjellet her mellom Gudbrandsdalen og Østerdalen er utvilsomt like gammelt som folks ferdsel i disse strøkene. Når den heter «Rørosveien» i dagligtalen kommer det av at Gudbrandsdøler som arbeidet ved Røros-gruvene, benyttet denne veileia.¹⁰⁸

Ved foten av *Geitryggen*, mellom fjellene *Gronhø* og *Håneskletten* i Folldal, og ca. 1000 m o. h., ligger 2 lave gravrøysler like ved en eldgammel ferdselsåre mellom Folldal og Kvikne. Røysene, som er lave og noe utkastet, er fra 6–8 m i tverrmål og ligger på fjellbrottet ned mot Kakelldalen. Veien kommer fra Røstangrenda i Folldal og fører over fjellet til Kakelldalen og videre til Einunndalen. Derfra går den forbi *Markbulia* og gjennom Rødalen til Stubbsjøen (Stugusjøen) og Kvikneskogen.¹⁰⁹

Fra noenlunde de samme trakter har vi det eiendommelige og isolerte gravfunnet fra Dølisetra øverst i Einunndalen og som vi tidligere har omtalt. Opp

gjennom Einunndalen gikk i gammel tid en ferdselsvei, som senere gjennom Setalskaret førte over til Orklas dalføre.¹¹⁰

Fremdeles i de samme fjellstrøk har vi paralleldalene Grimsdalen, Haverdalen og Dørålen, alle med gammel forbindelse mellom Dovre og Folldal. I alle disse dalene har vi graver ved vei. Jeg tenker her på vikingtidsfunnet fra Bjørnsgårdsetra i Grimsdalen. Her ligger det fremdeles 5 gravhauger på en morenevoll ved veien.¹¹¹ Dessuten finnes en gravrøys som jeg selv har registrert, like ved et veitråkk i Haverdalen, 5–600 m fra lokaliteten *Steinbua*,¹¹² og endelig foreligger melding om en gravrøys i Dørålen.¹¹³

Nylig er det innkommet rapport om en liten gravhaug i snaufjellet mellom Mysusetter og Rondvassbu.¹¹⁴ Haugen som er bare 4,5 m i tverrmål og 0,5 m høy har en regelmessig fotkjede av stein. Den ligger i 1050 m høyde, ca. 5 km fra Mysusetter og like inntil en gammel fjellvei som fører fra Gudbrandsdalen til Atnasjøen.

På *Riseberget* i Oppdal, i en høyde av 1100 m o. h., og like inntil en eldgammel ferdselsvei mellom Oppdal og Hjerkin, ligger en gravhaug som har gitt 2 funn fra merovingertiden.¹¹⁵ Der denne veien kommer ned i bygden i Oppdal finner vi dessuten det kjente gravfeltet på Rise.

Det er forøvrig et spørsmål om ikke gravfunnene fra Drotningdalen, Nestavollen og Knutshø i Oppdal kan ha en eller annen sammenheng med ovenfor nevnte ferdselsåre.¹¹⁶

Til slutt kan nevnes 3 gravhauger i *Gronnekinnskartet*, 4 km fra Beitostølane, og merovingertidsgraven fra Bygdissundet som synes å kunne ha en forbindelse med den gamle fjellovergangen mellom Slidre og Bygdin,¹¹⁷ foruten et merovingertids gravfunn fra *Soleiflæten* i Aurland, en lokalitet i 1100 m høyde, ved en gammel overfartsvei mellom Aurland og Raundalen.¹¹⁸

Det kunne nevnes flere eksempler fra fjellet, foruten at listen kunne suppleres med utallige eksempler fra dalbygdene og lavlandet, men dette skulle være tilstrekkelig til å underbygge antagelsen av at det må være en nær forbindelse mellom vei og grav.

Skeptikeren vil kanskje innvende at gravhaugenes beliggenhet kan bero på tilfeldigheter og etterlyse nærmere bevis for at de veifar det gjelder virkelig har så gamle tradisjoner som gravene bærer bud om. Og det sier seg selv at man ikke

kan si noe med sikkerhet. Den kjensgjerning at gravene i mange tilfelle ligger like inntil og langs veien og undertiden på begge sider av den, tyder imidlertid på et avhengighetsforhold og en samtidig anvendelse.

Allerede i 1897 antydet den danske arkeologen Sophus Müller hvordan man ved hjelp av gravhaugene kunne påvise veilinjer fra oldtiden.¹¹⁹ I et arbeide fra 1904 «Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen», utdyper han tanken videre. Selv om senere forskning synes å ha godtatt denne synsmåten har forholdet vært lite påaktet blant arkeologer.

På svensk side har blant andre Inga Serning streift spørsmålet i omtalen av graver og oldfunn fra Dalarna.¹²⁰

Her hjemme har Th. Petersen vært inne på tanken i en liten artikkel fra 1931¹²¹ hvor han hevder at man mange steder i Trøndelag faktisk kan trekke opp de viktigste veiforbindelser ved hjelp av oldtidsminner og oldtidsfunn.

Senest har Elizabeth Skjelsvik berørt spørsmålet i en artikkel i tidsskriftet «Vegen og Vi»¹²² hvor hun omtaler noen eksempler fra Østlandets lavland.

Når gamle veifar til stadighet kan påvises i nær tilknytning til jernalderens gravfelt i de gamle kulturbygder, så er dette kanskje ikke så merkelig all den stund gårdene vel helst har ligget ved ferdselsårene eller omvendt.

Når samme fenomen forekommer i fjellet, i dalbygdene og i strøk av lavlandet hvor gårdsbosetning er utelukket på grunn av naturforholdene, blir det straks vanskeligere å finne en rimelig forklaring.

Elizabeth Skjelsvik nevner eksempelvis gravrøysene langs veien over Grønliåsen ved Oslo,¹²³ en berglendt skogstrakt som til alle tider har ligget i utkanten av bondesamfunnet. Parallele tilfelle kunne vært nevnt i fleng, men vi skal nøye oss med å ta med et par typiske eksempler, henholdsvis fra lavlandet og fra en av de høyerliggende bygder.

Ved en gammel ferdselsvei mellom Løten og Elverum, den såkalte «Militærveien», ligger det gravrøyser på flere steder. Således finner man på lokaliteten *Randkleiva* 4 røyser tett sammen og like ved veien, mens 9–10 andre ligger mer spredt langs samme vei over en strekning på ca. 2,5–3 km (fig. 23).¹²⁴ Terrenget er berglendt og ødselig med glissen barskog. Noen som helst form for jordbruk eller fedrift er absolutt utelukket i denne trakten. Ved bredden av Rokosjøen i Løten, 6–7 km lenger vest, men stadig ved samme vei, ligger en

Fig. 23. Gravrøyser i Randkleiva ved den gamle militærveien mellom Løten og Elverum.
Foto: Anne Stalsberg Alsvik

kjempestor og en mindre gravrøys tett sammen på småbruket Voldmos grunn.¹²⁵

Det neste eksempel er fra Folldal, hvor det på en lokalitet like ved den gamle gårdsveien til Sæter, og ca. 100 m øst for den nye riksveien mellom Folldalen og Sollia, ligger en prektig gravrøys, ca. 10 m i tverrmål og noe over 1 m høy.¹²⁶ Røysa ligger i glissen furuskog med mose og lyngbunn i småkupert terreng (fig. 24). Ca. 20–30 m øst for Røysa, nede i dalsøkket, går en eldgammel veilei

Fig. 24. Gravrøys ved den gamle gårdsveien til Sæter i Folldal.

Foto: Forfatteren

mellom Ringebu–Sollia–Folldal. I følge Ivar A. Streitlien, Tynset, var denne veien i bruk helt til i 1870-årene. Lokalteten ligger langt fra gårdsbebyggelse og må alltid ha gjort det.

Th. Petersen mener at skikken å begrave de døde langs veiene ikke er spesiell norsk, men sannsynligvis indogermansk, og at grunntanken må ha vært at man skulle hedre de døde ved å la dem hvile hvor de levende ferdedes.¹²⁷ Han viser i den forbindelse til gravmonumentene langs *Via Appia* i Rom og til nordiske runeinnskrifter som forteller om bautasteiner som ble reist som minnesmerker

Fig 25. En av gravrøysene på Mølen, Brunlanes, Vestfold.

Fra U. O. fotoarkiv

langs veiene. Han viser også til den islandske *Vatnsdølasaga*, der Ingolf ber om at han må bli gravlagt nær veien for at «Vatnsdalsjentene» bedre skal minnes ham.

Gravrøysene langs våre kyster er gjerne blitt tolket som sider av samme sak, som markeringer langs den største og eldste av alle ferdselsårer, Leden. Som oftest er de lagt i umiddelbar nærhet av sjøen og helst slik at det er vidt utsyn over havet (fig. 25). Man har i denne skikken ment å kunne knytte forbindelsen med fjerne kyster ved Middelhavet, slik den blant annet kommer til uttrykk i Odysseéns 2. sang:¹²⁸ «Brenn meg på bålet med alt hva jeg har av rustning og våben / og ved det grålige hav må du reise min gravhaug på stranden / forat min skjebne så tung skal minnes av kommende slekter», eller i 24.

sang¹²⁹ hvor det heter at gravhaugen skulle ligge på det ytterste nes for «at den vidt over hav kunde sees fra seilende snekker / både av menn som lever i dag og av kommende slekter».

I det angelsaksiske Beowulfkvadet fra 600-årene etter Kristus er samme tankegang kommet til uttrykk:¹³⁰ «Vederernas folk oppførde nu / en gravhög på branten, hög och bred var den / vidt synlig för dem / som plögde vågen – –».

Men selv om det altså er meget som tyder på at det bak skikken å begrave folk ved ferdselsårene, ligger et bevisst ønske om å hedre den dodes minne, så er dette naturligvis en forlengst tapt tankeverden som vår sene etterslekt ikke til fulle vil kunne rekonstruere. Det er jo tenkelig at det kan ha vært flere grunner for at de døde skulle ligge ved veiene. Blant annet kan man ikke helt utelukke muligheten for at det kan ha eksistert en forestilling om at gravhaugene og røysene langs ferdselsårene skulle beskytte de veifarende, med andre ord en idé på linje med den man kan ane i den greske Hermes-tradisjon.

I og med at veien er trukket inn i diskusjonen vil det være naturlig å spørre om ikke enkelte av disse ensomt beliggende graver i fjellet kan representere ferdafolk som er omkommet underveis. Det forhold at gravene ofte opptrer to og flere sammen synes imidlertid ikke å støtte en slik antagelse.

Men det finnes flere tolkningsmuligheter. Blant annet kan man ikke helt se bort fra den mulighet at selehemene (fjellstuenes forløpere) kan ha tradisjoner tilbake til eldre jernalder, slik Bjørn Hougen forsiktigvis har antydnet,¹³¹ og at gravene har sammenheng med disse. Det faktum at graver undertiden forekommer langs samme vei med bare få kilometers mellomrom, gjør imidlertid heller ikke denne tanken særlig overbevisende.

Avsluttende bemerkninger

« – – – – fra den tiden for en 4–5000 år siden, da husdyrene og kornslagene ble kjent her i landet, og ned til vår tid, er det aldri tale om nogen ren veidekultur og sjelden om nogen ren jordbrukskultur, men om en merkelig blanding av begge deler, slik som landet vårt gjør det naturlig, sa A. W. Brøgger i 1925 i sitt inspirerende arbeide «Det norske folk i oldtiden». Han uttalte ved samme

anledning at disse to erverv eller hovedlinjer i vår gamle kulturhistorie tvinner seg sammen som «tauger i et rep». Disse velkjente ordene er lenge blitt stående som et veimerke i norsk arkeologi. Selv om det er innlysende at det er meget riktig i dette syn, er det samtidig klart at det er for lite nyansert, og at det derfor kan ha påvirket faget i en for ensidig retning.

Det er nok så at jordbrukskulturen i dette landet bare i liten utstrekning har kunnet bestå uten de tilskudd veidingen gav, og det er en kjent sak at bønder har jaktet og fanget helt frem i moderne tid. Men at det rene fangsterverv, med tusen år gamle tradisjoner, skulle forsvinne ved jordbrukets fremtreden, er lite sannsynlig selv om veidefolkene etter hvert må ha mottatt en rekke kulturlån fra bondekulturen.

Det synes rimelig at det i noen utstrekning kan ha oppstått en symbiose mellom disse kulturformer, hvor begge parter etter hvert ble delvis økonomisk avhengige av hverandre. Gutorm Gjessing har ved en anledning antydnet en slik situasjon,¹³² hvor han fremholder at under slike omstendigheter kan kontakten virke kulturbevarende på begge parter fordi de gjensidig er tjent med det. Han sier videre at situasjonen her i landet kan ha vært slik at «jordbrukerne forsynte veidefolket med jordbruksprodukt, og at de til gjengjeld fikk skinnvarer og andre fangstprodukt, slik forholdet mellom pygméene i den afrikanske tropeskogen og bantujordbrukerne i utkanten mellom regnskog og savanne lenge har vært».

Det er tenkelig at en lignende situasjon kan ha eksistert her i landet langt frem i tiden og at for eksempel mange av våre fjellgraver kan forklares ut fra en slik bakgrunn. Det er i hvert fall fristende å tolke de fleste av disse som minner etter en befolkning hvis eksistens har vært basert på jakt og fangst.

Selvfølgelig kan man ikke se bort fra muligheten av at de i noen grad kan representere folk med et blandet erverv, men i alle tilfelle må en ha lov til å gå ut fra at veidingen har vært det primære næringsgrunnlag. Det er i hvert fall lite sannsynlig at opprinnelsen til disse graver kan skyldes bønder som har drevet jegeryrket som tilleggsnæring. Mennesker med forankring i bondekulturen ville neppe begrave sine døde i fjellet bortsett fra de tilfelle hvor gårds- eller seterdrift kan ha vært årsaken.

Hvis vi holder fast ved at det i hovedsaken er fangstfolk vi her er på sporet etter i jernalderens siste århundrer, så må disse ha representert en kontinuitet i

utnyttelsen av fjellets rikdommer, selv om denne kontinuiteten foreløpig er vanskelig fullt ut å etterspore i det arkeologiske materiale.

De senere års vassdragsundersøkelser har til fulle gitt beskjed om en intens fangstvirksomhet i fjellet i stein- og bronsealder. Ved de fleste større sjøer og vann hvor man systematisk har søkt etter dem, er boplasser og spor etter menneskers opphold kommet for dagen. Graver som kunne tyde på mer varig bosetning er foreløpig ikke funnet, men slike er da også ytterst sjeldne fra steinalders miljø selv i lavlandet.

Fra jernalderens første århundrer er funnene fra fjellet merkelig fraværende. Dette kan ha flere årsaker. Dels kan det skyldes at en fangstkultur med steinalders preg har levd et etterliv i periferie innlandsstrøk et godt stykke inn i jernalderen og at vi foreløpig ikke har kunnet skille ut disse kulturytringer. Dels kan det ha sin grunn i at oldsakene har vært laget av mer forgjengelig materiale som bein og horn.

Først i folkevandringstiden kommer fjellfunnene igjen med full styrke, men foreløpig vesentlig i form av strøfunn som viser at fangstfolk har streifet om på våre vidder i denne tiden. Det er vel imidlertid sannsynlig at sporene etter mer stasjonære opphold vil komme også fra denne og forutgående tidsepoker. Det forhold at ingen av våre fjellgraver går lengre tilbake i tiden enn til overgangen mellom folkevandringstid/merovingertid kan være tilfeldig, men kan også teoretisk skyldes at skikken å begrave de døde i haug ikke ble vanlig utbredt blant fangstfolk før ved denne tiden. Gravhaugen er i alle fall en begravelsesform veidefolket må ha opptatt fra bondekulturen.

Kjennskapet til fjellet og fjellbygdenes arkeologi er foreløpig ytterst mangelfullt og nye perspektiver vil utvilsomt åpne seg når disse strøkene i fremtiden blir gjenstand for systematiske undersøkelser.

Der hvor fjellgraver finnes, enkeltvis eller i grupper, er det naturlig å anta at boplassene ikke er langt unna, selv om slike hittil ikke er lokalisert.

I forbindelse med graver vil man vel også helst tenke seg bosteder av mer permanent karakter, uten at dette nødvendigvis behøver å være ensbetydende med helårs bosetning på de mest utsatte steder i fjellet. Det er tenkelig at vinterboplassene i stor utstrekning kan ha vært i noe mer gjestmilde strøk, for eksempel i de tilstøtende daler, men at de viktigste fangstområder har vært i de trakter

hvor gravene finnes. Ved sin død er fangstmannen blitt gravlagt i et miljø hvor han i levende live har hatt sitt virke og hvor han i sin «hinsidige tilværelse» kunne dra nytte av det utstyr han hadde fått med ved jordfestelsen.

I omtalen av graver ved vei har vi nevnt et par tilfelle fra lavlandet hvor graver opptrer på steder hvor naturforholdene utelukker jordbruk og fedrift. Det mest typiske av dem er «Randkleiva» mellom Løten og Elverum hvor det forekommer en rekke graver.

Disse og liknende situasjoner som det finnes mange av rundt omkring kunne nesten friste til antagelsen av at grupper av folk med fangst som det primære næringsgrunnlag, på sine steder kan ha eksistert nærmest side om side med bondekulturen et godt stykke inn i jernalderen selv i de mer sentrale deler av vårt land.

I hvertfall er det trolig at våre innlandsdaler i noen utstrekning har vært bosatt av fangstfolk både før og etter at jordbruksekspansjonen satte inn i til dels sen jernalder.

Siden man generelt bør kunne gå ut fra at bosetning av et eller annet slag danner bakgrunnen for de fleste av våre forhistoriske gravplasser hvor de så måtte befinne seg, er det forlokkende som et rent tankeeksperiment å antyde at man i gravenes plassering i landskapet muligens kan spore en sosial lagdeling. Overensstemmende med en slik tankerekke skulle gravene i det gamle kulturlandskapet stort sett ha tilknytning til bondens verden, røysene langs kysten til havets næringer, mens graver i fjellet og på steder i innlandet, som har ligget i utkanten av bondesamfunnet, i vesentlig grad kan ha hatt forbindelse med jakt og fangst.

At veien eller ferdselsåren har spilt en viktig rolle for valget av såvel boplass som gravsted synes hevet over tvil. Og at selv fangstmannen med et mer nomadiserende livsmønster har valgt å legge sine bosteder og graver ved de eksisterende veifar synes ganske rimelig.

Når de døde ble gravlagt ved veiene så var det kanskje i mange tilfelle en praktisk foranstaltning, men vel i første rekke gjort med tanke på deres ettermæle, for derved kunne deres minne leve videre blant veifarende til alle tider.

SUMMARY

In the summer of 1963 a road was built in the mountains north-west of Eltdalen in Trysil. A small grave mound was found in the course of this work.

The mound lies about 1 km north-west of Leira outfarm, at an altitude of about 810 m above sea-level. The mountain terrain is open here, and scattered pines, mountain birch, juniper and heather largely account for the vegetation. The largest diameter of the mound is approximately 4.6 m, and it is only 35 cm high. The outer edge is clearly marked by a stone setting (Fig. 1).

The mound was excavated in 1967, and proved to contain a cremation burial with a wealth of interesting grave furniture:

- 1 a) Oval belt-buckle with scutiform tongue and loose, oval rear plate (Figs. 10b and 11d). The buckle and the plate are of iron, but the tongue, which has punch decoration, is of bronze.
- b) Rectangular belt mounting of iron (Figs. 10a and 11E).
- c) Strap runner with bronze plate and iron loop (Figs. 10c and 11C).
- d) Tongue-shaped mounting for strap-end; iron, sheathed with thin bronze plate on the upper surface. Ornamented along the edge and in the centre with a single row of point-punch marks (Figs. 10d and 11B).
- e) T-shaped belt mounting of iron (Figs. 10e and 11A).
- f) 2 iron rivets, with traces of attached thin iron plate. Under the head of one rivet there are remains of bronze plate with punched line ornamentation (Fig. 10f).
2. Small, light one-edged sword of iron (Scramasax), with a narrow, pointed blade and slightly convex back. The tang has a pyramidal knob of bronze (Figs. 13f and 14).
3. Spear-head of iron, with a wide, lancet-shaped blade, and with an almond-shaped depression on either side of the central ridge (Figs. 13e and 15).
4. 10 iron arrow-heads, some intact, some fragmentary, with long, sharp points and tangs (Figs. 13a-d).
5. Iron celt (Fig. 16b).
6. Iron file, with grooves on both sides and one edge (Fig. 16h).
7. Combined rasp and file of iron, with rasp-teeth on one side and file-grooves on the other (Fig. 16i).

8. 3 iron knives, one of which has a curved blade and a cutting edge ground from one side only (Fig. 16f).
9. Triangular tool of iron with a thin blade, probably a plane tooth (Fig. 16e).
10. Small saw-blade of iron, altogether seven fragments (Fig. 16g).
11. Hone of sandstone (Fig. 16k).
12. Small piece of flint, probably used for striking fire (Fig. 16c).
13. Narrow, flat piece of iron, probably used for striking fire (Fig. 16d).
14. 2 fragments of iron, possibly from mountings (Fig. 16a).
15. 4 small fragments of a bone comb (Fig. 17c).
16. 2 ornamented fragments of bone, purpose unknown (Figs. 17a and b).
17. 1 ornamented fragment of bone, purpose unknown (Fig. 17g).
18. 2 ornamented fragments of bone, purpose unknown (Figs. 17d and f).
19. Fragment of bone, with the remains of perforation at one end (Fig. 17h).
20. Fragmentary ring of bone (fig. 17e).
21. Small fragment of cranium, and third joint of finger, both human (*homo*).
22. 13 claw joints, bear (*Ursus arctos*) (Fig. 18).
23. 15 bones or knuckles, dog (*Canis familiaris*).
24. C. 500 g of indeterminable burned bones or knuckles.

The following features of the grave furniture are particularly striking: it contains an unusually well-assorted collection of items, the forging of the metal objects is most elegant, and several of the items are without parallel in Norwegian archaeological material.

The practically complete set of strap mountings from the Trysil grave is almost unique in Norwegian Merovingian material – the only other instance comes from the famous grave find from Åker in Vang, Hedmark.³ However, a number of Norwegian finds include parts of strap mounting sets, but of our set it is only the buckle for which we have a direct parallel in this country. There is a closely related specimen in a find from Størkestad, Ål, Buskerud.⁵

Fairly close parallels to the various mountings from the Trysil grave occur in the other Scandinavian countries, showing that these forms were in use throughout the North.

The article also refers to related finds from the Continent, as well as to some of the dates suggested by various scholars.

Certain Danish finds, discussed in Mogens Ørsnes' paper 'Form og Stil i Sydskandinaviens yngre jernalder' (Form and style in the late Iron Age in southern Scandinavia) provide an important basis for dating. We allude, for instance, to a closely related find from one of the graves at Jeppeshøje, Norup parish, Lunde, northern Fyn, which consists of a strap buckle and rectangular mountings.⁷

The strap mounting set from the Trysil grave belongs to Ørsnes' *Phase I*, which he dates to A. D. 575–650.

Besides the strap mountings, the sword and the spear head are particularly important for purposes of dating the grave. Apart from one closely related find from the neighbouring district of Engerdal,³¹ the sword from Trysil is unique among our Norwegian material. There are, however, a few light, one-edged swords with pointed blade and slightly convex back, which suggests that these early weapons were in more widespread use in this country than has usually been realised. The article also refers to related finds from Denmark and Sweden, and an account is given of the firmly rooted position of these early weapons in the Continental Germanic material.

A find from Kansakoulumäki in Laitila, Finland,³⁴ is cited as a very close parallel (Fig. 20).

The dates assigned to related finds in the North and on the Continent make it seem highly probable that our sword should be dated to the period around A. D. 600, or preferably somewhat earlier.

For the present, the spear head is apparently without direct parallel in the North, even though it is undoubtedly closely related to the Vendel form, R 519. Thus it seems very probable that this spear head represents a forerunner of the Vendel form in the North.

The background of our spear head is to be found on the Continent, particularly in the Allemannic region. The article refers especially to closely related specimens from the cemetery at Schretzheim in Dillingen, Bavaria (tomb 41)⁶⁶ and from Reutte, Waldsee, Tyrol.⁶⁷

A date at the end of the sixth century, or rather before the year 600, seems likely also for the spear head.

Of the rest of the grave furniture, it is only the saw that is new to Norwegian Merovingian material, but the type is amply represented in our Viking Age material. Other items of particular interest are the plane tooth – only one Merovingian example was known previously,⁸⁵ the combined rasp and file, the curved knife blade, probably a specialised tool for working leather and hides, and the extremely primitive fire steel. The ten arrow heads are also unusual in form and execution, with their long, sharp points and tangs.

These – the strap mountings, the sword and the spear head – are the only objects in the find which provide a basis for fairly close dating. Apart from them, we can go no farther than say that the celt, the arrow heads and the knives all seem to be early forms.

The main elements of the find are well-known components of the common Germanic material, and they indicate a European connection for our Trysil grave. We must assume that a strong cultural wave from the Continent brought these types and forms to the North.

Our grave find is evidence of the powerful impulses of this cultural wave, and of the strong cultural contacts which made their influence felt even in the more outlying parts of Norway.

As will appear from the above, it seems reasonable to date the grave to the latter part of the sixth century, or to the time around A.D.600.

The most interesting problem in connection with this grave is its location, high up in the mountains and far from farms and neighbours. In antiquity, it was presumably still more isolated. Of the neighbouring districts only one, Rendalen, has to date yielded finds suggesting that there was a permanent settlement during the Age of the Great Migrations and the Merovingian Age, and Rendalen lies some 25 to 30 miles away.

In his fascinating study 'Fra seter til gård' (From Outfarm to Farm), Bjørn Hougen interpreted the finds from the high mountain regions of Norway as the traces of outfarms or farms in prehistoric times.⁹⁷ Certain of the finds, he suggested, might stem from settlements connected with the production of iron from bog ore.⁹⁹ However, none of these possible interpretations would seem to be satisfactory explanations of the Trysil grave. But there is every indication that a hunter may have been buried in this grave. The equipment includes no items

which it would not be natural for a hunter or a fisherman to have on him. Spear, arrow heads, knives, a celt, and a light scramasax or knife all formed essential parts of the equipment of a hunter. The rasp, file, saw, plane tooth and 'cobbler's knife' suggest that he occupied himself with working bone, wood and leather for his own, domestic use. The claws from a bear skin and the bones of a tame dog fit this picture well. The man who lies buried here hunted in the extensive mountain regions that stretch beyond his grave.

Objections may be raised that the grave is too rich, to exclusively equipped, to be the resting place of a hunter. However, this argument does not seem to be very well founded. Hunting and catching were of such fundamental importance in the economy of the Iron Age, that it seems natural to assume these activities, which also made fur trade possible, would lead to the standard of wealth and the far-reaching cultural contacts to which the grave furniture bears witness.

On the basis of this find, the question naturally arises whether some of the other mountain tombs of Norway may not have the same background.

A more thorough assessment of a series of finds and objects from the mountains of southern Norway shows that only some of them can reasonably be explained in terms of outfarms or farms, or even of iron production. On the other hand, it appears clearly from the composition of the finds and from their location that hunting and catching must have been of fundamental importance.

Thus it is tempting to interpret these graves as the relics of a population whose existence was based on hunting and catching. We cannot, of course, ignore the possibility that they may, to some extent, represent people who lived by a mixed economy, but we should be entitled to assume that hunting and catching formed their primary livelihood. It is hardly likely that these should be the graves of farmers for whom hunting was an ancillary to agriculture, although this was a most common way of life in Norway from the first beginnings of agriculture down to our own day. People whose roots were firmly established in a farming culture would hardly bury their dead in the mountains, except in those cases where the farm itself or an outfarm could be situated in mountain regions.

If we are right in maintaining that we are here on the tracks of, in the main, hunters who lived during the last centuries of the Iron Age, then those who are buried here probably represent a continuity in the exploitation of the riches of

the mountains. At present, however, we cannot fully trace this continuity in the archaeological material available.

Wherever mountain graves have been found, singly or in groups, it is natural to assume that the settlements connected with them cannot be far away, even though no such settlement has been found as yet. In connection with graves a fairly permanent settlement seems more likely than a camp, though this need not imply all-the-year round settlement in the mountains. Possibly these people lived in more hospitable places during winter, for instance in the adjacent mountain valleys.

The fact that single graves and cemeteries have been found in the valleys and even in the plains, in places where the natural conditions prohibit agriculture, would seem to suggest that in some areas groups of people who lived mainly by hunting and catching lived side by side with the farming population until quite some time into the Iron Age.

In any case, it is likely that hunters inhabited our inland valleys both before and after the agriculture expansion began, in some areas not before the late Iron Age.

An interesting point arises in connection with the discussion on the location of the Trysil grave: there is an ancient road leading right past the grave mound. It leads over the mountains from Trysil to Rendalen, and then across the ranges over Tynset and Os in Østerdalen. Tradition has it that this was the road used by pilgrims on their way to Nidaros cathedral. Along this highway, there are tomb cairns and grave mounds in six different places, so obviously close to the road that there must be some connection between this and the graves.

In further support of the theory of the close connection between the road and the graves in antiquity, the article refers to a number of mountain graves which lie close to ancient highways, some of them central, leading from hamlet to hamlet. Some typical examples from the hamlets and from the plains are also cited, and it is shown that the mountain graves/roads form a parallel case to the tomb cairns by the coast and along the shipping route.

It must often have been a matter of practical considerations that led to burial of the dead by the side of the road, but surely the main intention must have been to keep the memory of the dead alive to those travelling the road for the rest of time.

NOTER

- ¹ På lokaliteten Lunkvassberget i Trysil er det registrert en rund steinsetning som muligens er et gravminne (U.O. top. ark. Trysil).
- ² Haugen ble funnet av Arnt Heien, Jordet i Trysil og Harald Nysæter, Osen pr. Rena.
- ³ Grieg, 1916, s. 89–105.
- ⁴ Gjessing, 1935, s. 164.
- ⁵ Gjessing, 1935, Pl. VI.
- ⁶ Gjessing, 1935, Pl. XLIV b.
- ⁷ Ørsnes, 1966, fig. 10 og 12.
- ⁸ Ørsnes, 1966, s. 94, fig. 32–34.
- ⁹ Stolpe og Arne, 1912, s. 53–58, Pl. XXXVII, XXXIX og XLII
- ¹⁰ Arwidson, 1942, Abb. 68.
- ¹¹ Ørsnes, 1966, s. 92.
- ¹² Ørsnes, 1966, s. 198.
- ¹³ Roosens og Alenus-Lecerf, 1965, s. 161, fig. 13.
- ¹⁴ Ørsnes, 1966, s. 180–207.
- ¹⁵ Ørsnes, 1966, s. 64–67.
- ¹⁶ Grieg, 1916–18, s. 99.
- ¹⁷ Hougen, 1930, s. 65.
- ¹⁸ Gjessing, 1935, s. 31.
- ¹⁹ I forbindelse med en artikkel for Hoops Reallexicon, ny utgave, ikke publisert.
- ²⁰ Hougen, 1930, s. 65.
- ²¹ Gjessing, 1934, s. 164.
- ²² Stolpe og Arne, 1912, s. 60.
- ²³ Lindquist, 1926, s. 197.
- ²⁴ Cleve, 1943, s. 100 og 104, Pl. 6, nr. 15.
- ²⁵ Bøhner, 1958, s. 184.
- ²⁶ Veeck, 1931, s. 69.
- ²⁷ Dannheimer, 1962, s. 76.
- ²⁸ Roosens og Alenus-Lecerf, 1965, s. 161, fig. 13.
- ²⁹ Werner, 1953, s. 26, Tafel XII.
- ³⁰ Werner, 1953, Abb. 6, nr. 8.
- ³¹ U. O. Årbok 1933–34, s. 202, avb. s. 203, fig. 16.
- ³² U. O. Årbok 1933–34, fig. 17.
- ³³ Gjessing, 1935, Pl. VI.
- ³⁴ Salmo, 1938, Tafel XII, 5.
- ³⁵ Salmo, 1938, s. 129.
- ³⁶ Cleve, 1943, s. 117.
- ³⁷ Salmo 1938, s. 159.
- ³⁸ Grieg, 1923, s. 35.
- ³⁹ Gjessing, 1930, s. 105.
- ⁴⁰ Gjessing, 1934, s. 88.
- ⁴¹ Gjessing, 1934, s. 88.
- ⁴² Gjessing, 1935, Pl. XV.
- ⁴³ Shetelig, 1916, fig. 104.
- ⁴⁴ Gjessing, 1935, s. 73.

- ⁴⁵ Salmo, 1938, s. 158–59.
- ⁴⁶ Olsén, 1945, Abb. 101 ff.
- ⁴⁷ Salmo, 1938, s. 159.
- ⁴⁸ Salmo, 1938, s. 101.
- ⁴⁹ Salmo, 1938, s. 158.
- ⁵⁰ Gjessing, 1935, s. 87.
- ⁵¹ Ørsnes, 1966, s. 246–259.
- ⁵² Ørsnes, 1966, s. 250–51 og 258.
- ⁵³ Olsén, 1945, s. 32.
- ⁵⁴ Ørsnes, 1966, s. 246 ff.
- ⁵⁵ Gjessing, 1935, s. 86.
- ⁵⁶ Salmo, 1938, s. 130.
- ⁵⁷ Veeck, 1931, Tafel 70 B.
- ⁵⁸ Veeck, 1931, s. 81.
- ⁵⁹ Werner, 1953, Tafel XXXV, 1–4 og Tafel XXXVI, 3.
- ⁶⁰ Dannheimer, 1962, s. 85.
- ⁶¹ Böhner, 1958, s. 136–37, Tafel 25, 6–8.
- ⁶² Gjessing, 1935, s. 83.
- ⁶³ Shetelig, 1916, s. 77–78.
- ⁶⁴ Cleve, 1943, s. 117.
- ⁶⁵ Dannheimer, 1962, Textband, s. 90.
- ⁶⁶ Olsén, 1958, fig. 5.
- ⁶⁷ Veeck, 1931, Pl. 73, B, 1.
- ⁶⁸ Veeck, 1931, s. 81.
- ⁶⁹ Dannheimer, 1962, s. 90.
- ⁷⁰ Böhner, 1958, Textband, s. 157.
- ⁷¹ Olsén, 1958, s. 94.
- ⁷² Gjessing, 1935, s. 49 f.
- ⁷³ Olsén, 1945, Abb. 256, 253 og 254.
- ⁷⁴ Olsén, 1945, s. 93.
- ⁷⁵ Olsén, 1945, s. 94.
- ⁷⁶ Serning, 1966, Pl. 20, nr. 1–7.
- ⁷⁷ Serning, 1966, s. 21.
- ⁷⁸ Serning, 1966, s. 14.
- ⁷⁹ Hougen, 1947, fig. 46.
- ⁸⁰ Gjessing, 1935, s. 48.
- ⁸¹ Hougen, 1947, s. 219.
- ⁸² Celten fra Trysil har holkflikene plassert nær den ene smalsiden, mot vanlig midt på breidsiden. Dette skal iflg. Inga Serning, 1966, s. 14, være et vanlig trekk ved svenske og finske eksemplarer.
- ⁸³ Hougen, 1947, s. 267.
- ⁸⁴ Gjessing, 1935, Pl. VI.
- ⁸⁵ Petersen, 1951, fig. 117, s. 222.
- ⁸⁶ Petersen, 1951, s. 222.
- ⁸⁷ Hougen, 1947, s. 219.
- ⁸⁸ Petersen, 1951, s. 242.
- ⁸⁹ Petersen, 1951, s. 134.

- ⁹⁰ Böhner, 1958, Katalogbind, s. 131.
- ⁹¹ Hougen, 1947, fig. 49.
- ⁹² Serning, 1966, s. 35.
- ⁹³ Werner, 1943, Tafel IX.
- ⁹⁴ Serning, 1966, s. 6, Pl. 50, nr. 4–15.
- ⁹⁵ Fra Trysil foreligger et vikingtids gravfunn fra Ljørdalen, ved siden av at det er registrert et mulig gravanlegg på lokaliteten «Lunkvassberget». I Trysil-boka, bd. IV er det dessuten nevnt et gravfunn fra Vestby. Fra nabobygda Engerdal er også kjent et vikingtids gravfunn. Det kan forøvrig nevnes at det foreligger en melding om gravhauger på en lokalitet ved Buvika ved Osen-sjøen.
- ⁹⁶ Hougen, 1947, s. 263.
- ⁹⁷ Hougen, 1947, s. 263.
- ⁹⁸ Iflg. Jacob Breda Bull, Rendalen, Bd. I, s. 214, er fjellsetringen i Rendalen av relativt ny dato og tidligst fra slutten av 18. årh. og begynnelsen av det 19. årh.
- ⁹⁹ Hougen, 1947, s. 294–295.
- ¹⁰⁰ Muntlige meddelelser fra Eyvind Lillevold, Hamar og Arnt Heien, Jordet.
- ¹⁰¹ Hougen, 1947, s. 182.
- ¹⁰² Hougen, 1947, s. 182.
- ¹⁰³ Hougen, 1947, s. 264.
- ¹⁰⁴ Hougen, 1947, s. 264.
- ¹⁰⁵ Lillevold, 1946, Bd. 2.
- ¹⁰⁶ Muntlig meddelelse fra Arnt Heien, Jordet.
- ¹⁰⁷ Navnet er iflg. førstekonservator Aslak Liestøl muligens avledet av oldnorsk: *Kuml*, navneformen kan muligens ha sin bakgrunn i denne gravrøysen.
- ¹⁰⁸ Opplysninger ved Ivar Odlo, Ringebu.
- ¹⁰⁹ Muntlige opplysninger ved Ivar Streitlien, Tynset.
- ¹¹⁰ Hougen, 1947, s. 290.
- ¹¹¹ Hougen, 1947, s. 290–91.
- ¹¹² Innberetning i U. O. top. ark.
- ¹¹³ Muntlig meddelelse fra førstekonservator Edvard Barth, Oslo.
- ¹¹⁴ Muntlig meddelelse fra førstekonservator Edvard Barth, Oslo.
- ¹¹⁵ Hougen, 1947, s. 225.
- ¹¹⁶ Hougen, 1947, s. 274.
- ¹¹⁷ Hougen, 1947, s. 211–12.
- ¹¹⁸ Hougen, 1947, s. 186.
- ¹¹⁹ Müller, 1897, s. 299–300.
- ¹²⁰ Serning, 1966, s. 110–120.
- ¹²¹ Petersen, 1931.
- ¹²² Skjelsvik, 1968.
- ¹²³ Skjelsvik, 1968, s. 40–41.
- ¹²⁴ Innberetning i U. O. top. ark.
- ¹²⁵ Innberetning i U. O. top. ark.
- ¹²⁶ Innberetning i U. O. top. ark.
- ¹²⁷ Petersen, 1931, s. 7.
- ¹²⁸ Østbys oversettelse, Oslo 1945.
- ¹²⁹ Østbys oversettelse, Oslo 1945.

¹³⁰ I Erik Björkman's svenske oversettelse, versene 3156–58.

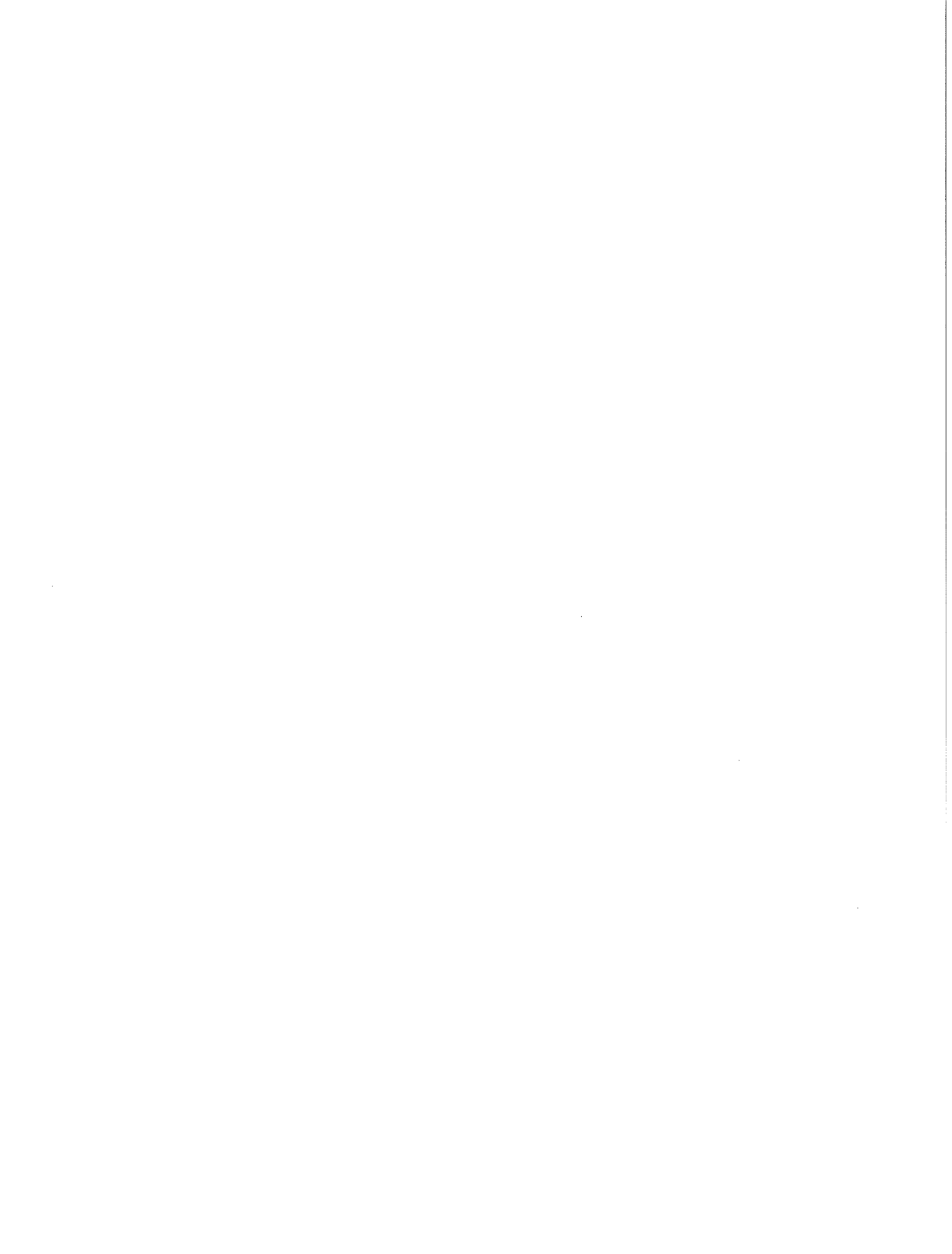
¹³¹ Hougen, 1947, s. 290.

¹³² Gjessing, 1960, s. 107.

Forkortelse: U. O. står for Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

LITTERATUR

- Arwidsson, Greta: *Vendelstile, Email und Glas*, Uppsala 1942.
- Björkman, Erik: *Beowulfkvadet*, Stockholm 1902.
- Brøgger, A. W.: *Det norske folk i oldtiden*, Oslo 1925.
- Bull, Jacob Breda: *Rendalen*, Bd. I, Kristiania 1916.
- Böhner, Kurt: *Die Fränkischen Altertümer des Trierer Landes*, Berlin 1958.
- Cleve, Nils: *Skelettgravfälten på Kjuloholm i Kjulo*, Finska Fornminnesföreningens Tidskrift, XLIV, Helsingfors 1943.
- Dannheimer, Hermann: *Die Germanischen Funde des späten Kaiserzeit und des frühen Mittelalters in Mittelfranken*, Berlin 1962.
- Gjessing, Gutorm: *Studier i norsk merovingertid*, Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist.-Fil. Kl. Oslo 1935.
- *Mere om opphavet til Håloygjardenes rike*, Håloygminne 1930.
- *Jakt og fiske i forhistorisk tid*, *Jakt og Fiske i Norge*, Bd. Jakt, Oslo 1960.
- Grieg, Sigurd: *Merovingisk og norsk*, Skrifter utgitt av Videnskapselskapet i Kristiania, II. Hist.-Fil. Kl. Bd. 2, Kristiania 1922.
- *Åkerfunnet*, I-II, *Oldtiden VII*. 1916–18.
- Hougen, Bjørn: *Fra seter til gård*, Oslo 1947.
- *Jaktfunn fra dalbygdenes folkevandringstid*, Universitetets Oldsaksamlings årbok 1930.
- Lillevold, Eyvind, *Trysil-boka*, Bd. 2, Hamar 1946.
- Lindquist, Sune: *Vendelkulturens ålder och ursprung*, Stockholm 1926.
- Müller, Sophus: *Vor Oldtid*, Kjøbenhavn 1897.
- *Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen*, 1904.
- Olsén, Pär: *Die Saxe von Valsgårde I*, Uppsala 1945.
- *Spjutspetsar av typ Vendel XIV*, *Tor*, Vol. IV, 1958.
- Petersen, Jan: *Vikingtidens redskaper*, Oslo 1951.
- Petersen, Th.: *Gamle veier*, *Trondhjems Turistforenings Årbok* 1931.
- Roosens, H. et Alenus-Lecerf, J.: *Sepultures Mérovingiennes au "Vieux Cimetière" D'Arlon*, *Archæologia Belgica* 88, Bruxelles 1965.
- Salmo, Helmer: *Waffen der Merowingerzeit*, Finska Fornminnesföreningens Tidskrift, Bd. XLII:1, Helsingfors 1938.
- Serning, Inga: *Dalarnas Järnålder*, Stockholm 1966.
- Shetelig, Haakon: *Nye jernaldersfund på Vestlandet*, *Bergens Museums Årbok* 1916–17. Hist.-ant. række, nr. 2, Bergen 1916.
- Skjelsvik, Elizabeth: *Gamle veifar og andre fornminners beliggenhet i forhold til dem*, *Vegen og Vi*, 1968, nr. 3.
- Stolpe, Hj. og Arne, T. J.: *Gravfältet vid Vendel*, Stockholm 1912.
- Veck, Walther: *Die Alamannen in Württemberg*, Berlin/Leipzig 1931.
- Werner, Joachim: *Das Alamannische Gräberfeld von Bülach*, Basel 1953.
- Ørsnes, Mogens: *Form og stil i Sydskandinaviens yngre germanske jernalder*, København 1966.
- Østby: *Odyséen i norsk oversettelse*, Oslo 1945.

Arne Skjølsvold:

ET KELTERTIDS KLEBERSTEINSBRUDD FRA KVIKNE

Man har lenge vært klar over at det har vært produsert gryter og kar av kleberstein her i landet allerede i århundrene før vår tidsreknings begynnelse. Den første beskjed om dette fikk vi i slutten av forrige århundre da professor Gabriel Gustafson ved utgravning av en sekundærgrav i en bronsealderhaug på Hølen i Time, Rogaland, fant 3 jernnåler fra keltertidens første periode sammen med blant annet fragmenter av 2 leirkar og et kleberkar.¹

Noen omfattende kartilvirkning i denne tiden har man imidlertid ikke regnet med da funnene i det vesentlige er begrenset til kyststrøkene av Vestlandet med en markert konsentrasjon i Rogaland foruten en del kar i Hordaland og noen få spredte eksemplarer så langt nord som til Trondheim.²

Selv om vi har belegg for at det i noen utstrekning har vært tilvirket klebergryter også i de senere perioder av eldre jernalder så er det først i vikingtiden at funnene blir så mange og vidspredte at man har kunnet snakke om en landsomfattende klebersteinsindustri. Fra denne tiden har vi da også en serie kleberbrudd spredt over store deler av landet.

Brudd av eldre dato har vi hittil ikke hatt kjennskap til, men hvis man en dag skulle være så heldig å komme over et keltertids klebersteinsbrudd så var det nesten ventet at det ville skje i Rogaland/Hordaland. Men arkeologien er heldigvis et fag hvor man fremdeles kan oppleve de helt store overraskelser, og denne gang kom den fra et typisk innlandsstrøk, og til overmål fra fjellet.

På en lokalitet vest for Bubakk i Kvikne, Hedmark, har Domkirken i Trondheim siden først i 50-årene drevet ut kleberstein i forbindelse med de pågående restaureringsarbeider ved kirken. I en fjellknaus som stikker i dagen her hadde man kommet på sporet etter en usedvanlig tett og ren kleberstein som

blant annet egnet seg fortreffelig til de tallrike figurfremstillinger som inngår i den utvendige utsmykning av kirken.

Man var på forhånd ukjent med at steinen på stedet hadde vært utnyttet i gammel tid, men etter å ha avdekket partier av fjell-knausens syd-østre del kom man i begynnelsen av 60-årene over avfallsmasser av kleber, en del trespader og bruksspor i berget som tydet på at bruddet hadde svært gamle tradisjoner.

Via Videnskapsselskapets Museum i Trondheim fikk Universitetets Oldsaksamling meddelelse om funnet i 1964 og den påfølgende sommer bød det seg en anledning til å foreta en befaring på stedet.

Bruddet ligger i fjellet ca. 6 km vest for gården Bubakk og øverst oppe i en liten dalsenkning kalt Såttdalen eller Sandbekkdalen. Høyden over havet er ca. 1000 m og terrenget er åpent og trebart. Bare nedover i Såttdalen finnes spredt, lavvokset fjellbjørk (fig. 1).

Domkirkens folk har lagt anleggsvei til bruddet og denne er til tider farbar med bil. Går man til fots kan man regne med ca. 1 times gange fra Bubakk, i åpent og lett lende.

Ved mitt første besøk på stedet var bare mindre partier av fjellknausen blottlagt, men en rekke spor av gryteuttak og karemner var allerede på dette tidspunkt kommet for dagen. Dypt begravet i jord og kleberavfall var det dessuten funnet flere trespader foruten et bunnfragment av et uferdig kleberkar. Dette fragmentet gav inntrykk av å skrive seg fra et vanlig bolleformet kar av typen R. 729 og jeg regnet med at det var et vikingtids brudd vi stod overfor. Fra før har vi tallrike eksempler på at brudd fra denne tiden finnes langt fra bebyggelse og undertiden i uveisomt fjellterreng.

Imidlertid var det på en lokalitet ca. 100 m nord-øst for bruddet funnet et fragmentarisk kar av en karakteristisk sidbuket form som er vanlig i førromersk jernalder (omtalt lenger frem). Funnet var gjort ganske tilfeldig i en grushaug like ved en bekk. Det dreier seg imidlertid om et forholdsvis lite og uferdig kar og jeg følte meg ikke overbevist om at formen var sikkert typebestemmende.

Når det ikke straks ble nedlagt forbud mot videre drift i bruddet var det fordi Domkirken er svært avhengig av nettopp den type kleber som finnes på dette sted og fordi man har et stort utvalg av andre gode og intakte brudd fra vikingtiden.

Fig. 1. Klebersteinsbruddet og dets nærmeste omgivelser sett fra øst.
Bruddet ligger for enden av veien, omlag midt på bildet.

Foto: Forfatteren

Jeg bestemte meg imidlertid for å holde arbeidet i bruddet under observasjon, samtidig som Dømkirkens folk fikk beskjed om å gå varsomt frem og ta vare på eventuelle funn som kunne ha tilknytning til den gamle driften.

Neste gang jeg besøkte stedet var i 1967. En serie nye karemner og groper etter gryteuttak var nå avdekket samtidig som flere til dels godt bevarte trespader var funnet.

På høsten samme år ble et stykke av en av disse spadene sendt inn til radiologisk datering ved Norges Tekniske Høgskole i Trondheim, og resultatet, som

forelå våren 1968, var mildest talt oppsiktsvekkende. Det lød på 2350 ± 90 år før nåtid (1950), dvs. 400 år før Kristus.

Ved befarung i bruddet sommeren 1968 var større partier ved foten av fjellknausen avdekket, og nye og interessante funn var kommet for dagen. Først nå ble jeg til fulle klar over bruddets omfang og store vitenskapelige og antikvariske verdi, og det ble nødvendig å ta et endelig standpunkt til hvorvidt Domkirken kunne holde frem med sitt arbeide. Det ble imidlertid besluttet at man før avgjørelse ble truffet skulle avdekke mest mulig av berget for å få nærmere oversikt over situasjonen. Dette arbeide skulle finne sted den påfølgende sommer.

I mellomtiden ble 2 nye C-14 prøver analysert, den ene tatt fra en trespade og den andre fra en bearbeidet bjørkestamme, som hadde vært benyttet til forbygning mot jord- og avfallsmasser under arbeidet i bruddet. Dateringen av trespaden gav resultatet 2180 ± 90 år før 1950, dvs. 230 år før Kristus, mens analysen av bjørkestammen gav 2440 ± 70 år før 1950, dvs. 490 år før vår tidsregnings begynnelse. Dateringene syntes på nytt å bekrefte at bruddet må ha tradisjoner tilbake til førromersk jernalder.

I juli 1969 ble en planmessig undersøkelse satt i gang. Den pågikk i ca. 3 uker og fra Domkirken i Trondheim deltok 3 mann: Arbeidsformannen i bruddet, Jon Sundet og hans bror, Gunnar Sundet og dessuten Gunnar Evjen. Domkirken stilte dessuten en kraftig traktor med mold-skuffe til disposisjon for arbeidet med å flytte jord- og avfallsmasser, mens trykkluft og vannpumpe ble brukt til den endelige rengjøring av bergflaten.

Før Domkirken begynte sin virksomhet var den stratigrafiske situasjon i bruddet omlag som antydnet på profilskissen fig. 2. De øverste bruksspor var dekket av et relativt tynt jordlag, mens dybden tiltok nedover mot foten av fjellet. I bruddets sentrale del må dybden ned til berget ha vært nærmere 3 m. Jordsmonnet er en seig, leiraktig kvabb som dekker over et tykt lag av fint, pulverisert kleberavfall til dels blandet med kvabb.

I løpet av den tid arbeidet pågikk ble nærmere 250 m^2 av berget avdekket og rensket opp (fig. 3–4). Bildene fig. 5–7 viser mer detaljerte utsnitt av bruddet, mens fig. 8 viser en plantegning over det avdekkede område, utført ved triangulering. For å lette oversikten over bruddet mens undersøkelsen pågikk, ble berg-

flaten oppdelt i felter (A–M på tegningen) som var naturlig avgrenset ved til dels markerte sprekkdannelser i fjellet.

Tiden tillot dessverre ingen detaljert oppmåling av brukssporene i berget og på tegningen er derfor bare avmerket hele og fragmentariske emner til kleberkar som fremdeles står fast i fjellet, og dessuten en del kjente funnsteder.

Det skraverte felt på tegningen viser Domkirkens sjakt, hvor ca. 150 m² av de gamle bruksspor er gått tapt. Tilsammen utgjør den hittil blottlagte del av bruddet ca. 400 m². Det har imidlertid en langt større utstrekning. Således fortsetter brukssporene både mot øst, syd og vest uten at det foreløpig er mulig å antyde en nærmere avgrensning. Berget er overalt dekket av metertykke lag av jord og avfall og det vil bety et meget tidkrevende og kostbart arbeide å avdekke bruddet totalt.

Prøvegravninger har vist bruksspor på 3 forskjellige steder vest for det avdekkede område (se fig. 8), men det er påvist kleberavfall over et langt større areal. Dette kunne tyde på at bruddet er minst en halv gang til så stort som det vi hittil kjenner til, muligens dobbelt så stort.

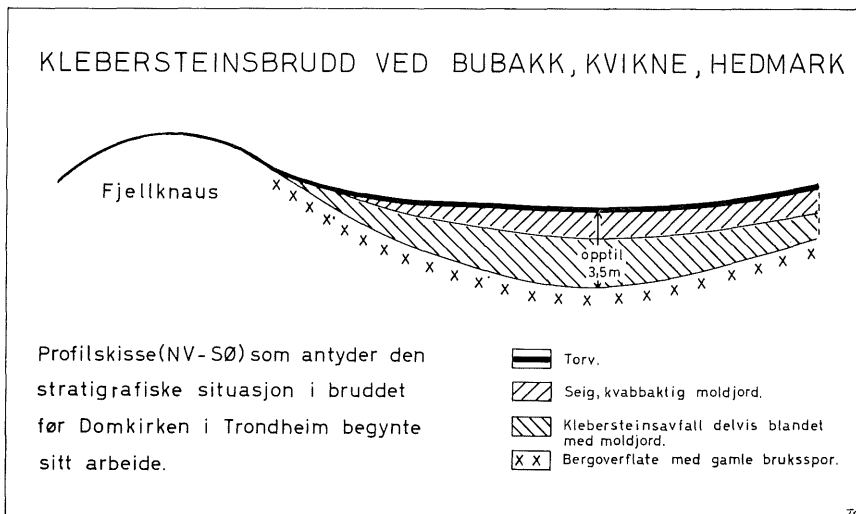

Fig. 2.

Fig. 3. Den avdekkede del av bruddet sett fra SSV.

Foto: Forfatteren

Etter at årets undersøkelser er avsluttet er følgende oldsaker kommet for dagen:

- a. Omlag 60 hele og fragmentariske spader av tre (furu), med rett skaft og mer og mindre jevn overgang mellom skaft og blad. Av form minner de meget om Osebergfunnet, Bd. II, Pl. XVII, a, c, f, k og m. (Et utvalg av spadene er avbildet fig. 9.) Spadebladene, som til dels viser sterk slitasje i kantene, er svakt hule. De er forarbeidet ved vertikale parallellhugg med et kvasst redskap som synes å ha hatt svakt hul egg.

Største hele eksemplar (fig. 9 A) er totalt 109 cm langt, hvorav bladet utgjør ca. 40 cm. Største bredde på bladet er 17,7 cm. Det minste hele

eksemplar (fig. 9 D) er totalt 64 cm langt, hvorav bladet utgjør omlag 30 cm. Største bredde på bladet er 11,5 cm.

Spadene er funnet overalt i bruddet, såvel i avfallsmassene som helt nede ved berget. De fleste hele spadene synes imidlertid å være funnet helt nede ved berget. Således ble 4 spader funnet side om side, satt nærmest vertikalt ned i en gryte-grop i den sydvestre del av fjellet (fig. 10). Funnstedet er avmerket på plantegningen fig. 8.

- b. Fragmentarisk kar av kleberstein med sid buk og et nedsenket belte ved munningsranden, av typen Shetelig: Kar av kleberstein fra jernalderen, fig. 1

Fig. 4. Mesteparten av det avdekkede område sett fra nord.

Foto: Forfatteren

og 8. Karet er ikke ferdig bearbeidet og uthulingen som bare er halvveis ferdig, er utført med et spisst redskap. Den utvendige bearbeidelse er utført ved vertikal parallellhugging med et kvasst redskap som later til å ha hatt svakt hul egg. Bearbeidelsessporene er identiske med dem man finner på typeeksemplaret fig. 8, fra Bleie i Ullensvang, Hardanger, og et tilsvarende kar fra Kvalnes også i Ullensvang.³ Noe over halvparten av karet er bevart (fig. 11). Det har sannsynligvis gått i stykker under uthulingsprosessen.

Høyden er 15,4 cm, største bukvidde 13,4 cm, mens tverrmålet ved munningsranden kan ha vært omlag 10–11 cm. Karet ble funnet i en grushaug, ca. 100 m nord-øst for bruddet.

- c. Randskår av et kar av kleber, sannsynligvis av samme hovedform som b, med et forsenket belte ved munningsranden. Spor på innsiden av skåret viser at uthulingen har vært utført med et spisst redskap (fig. 12).

Største mål 7,9 cm. Fragmentet ble funnet i 1969 relativt høyt oppe i avfallsmassene i bruddets syd-østre del. Funnstedet er avmerket på plantegningen fig. 8.

- d. Bunnfragment av et uferdig kar av kleber av uviss type. Karet har hatt rund bunn, men for lite er bevart til at man kan si hvorvidt det har vært av den sidbukete typen som er nevnt ovenfor, eller om det har vært av den bolleformete typen R. 729.

Største mål 20 cm. Funnsted i bruddet ukjent. Fragmentet ble funnet først i 1960-årene.

- e. 6 fragmenter av et lavt fat av tre med en vulstformet ståflate (stett) på undersiden (fig. 13). Fatet minner en del om tilsvarende gjenstander fra det bekjente Høstadfunnet på Byneset ved Trondheim og særlig om fig. 7 hos Sverre Marstrander: Fra bronsealderens treskjærerkunst. Vårt fat er imidlertid noe flatere enn typeeksemplaret og har ikke så skarpt aksentuert vulst på undersiden. Imidlertid er vulsten på vårt eksemplar sterkt nedslitt, og det er mulig at den opprinnelig har hatt en mer markert profil.

Største mål ca. 11 cm. Fatet ble funnet i kleberavfall, ca. 20–30 cm over bergflaten i bruddets søndre del. Funnstedet er avmerket fig. 8.

- f. Lav, sylindrisk kopp eller tine av bjørkenever (fig. 14 A–E). Bunnan, som består av 3 lag never lagt med lengderetningene kryssvis, er sydd fast til siden med plantefibre eller tegeter.

Fig. 5. Et utsnitt av bruddets sydøstre del under avdekkingen.
(Feltene A, B, C og deler av M.)

Foto: Per G. Maurtvedt

Koppen minner noe om en nevertine fra Østråt på Ørlandet i Sør-Trøndelag, oppbevart i Videnskapsselskapets Oldsaksamling i Trondheim (T. 13685⁴). I likhet med vårt eksemplar er karet fra Østråt sydd sammen med tege eller plantefibre. Typeeksemplaret er 15 cm høyt og 20 cm i diameter, mens vårt eksemplar er bare 4,5 cm høyt og har en diameter på ca. 12 cm.

Neverkoppen ble funnet helt nede ved berget i bruddets syd-vestre del og var ved opptagelsen helt fylt av kleberavfall. Bunnen er godt bevart mens

deler av veggen var i dårlig forfatning, men ikke verre enn at den kan restaureres. Funnstedet er avmerket på fig. 8.

- g. 2 fragmenter av steinkøller med skaftfure av hovedtypen R. 45. Køllene er laget av naturlig formete, ovale steiner og forsynt med en prikkhugget fure rundt midten. Bare ca. 1/3 av køllene er bevart.

Største mål henholdsvis 9,3 og 8,2 cm. Begge er funnet i avfallsmassene fra bruddet uten at funnstedene er sikkert lokalisert.

Bruddet ved Bubakk er et typisk dagbrudd hvor grytene har vært forarbeidet i de ytre og lettest tilgjengelige deler av fjellet. Karemene later hovedsakelig til å være forarbeidet med bunnen ut fra berget.

Den grove utforming av emnene synes å være utført med kvasse redskaper med svakt buet egg og avrundete egghjørner, noe som avspeiler seg i de tusenvis av huggespor som finnes over alt i fjellet (fig. 15). Meget tyder dessuten på at eggen har vært litt hul. Eggbredden har variert en del og etter sporene å dømme fra 3,5–5,5 cm. Måten sporene er avsatt på taler for at det har vært benyttet en hakke eller et teksle-liknende redskap uten at jeg vil forsøke å antyde nærmere hvorledes dette redskap kan ha sett ut. I følge opplysninger fra Domkirkens steinhuggere, som har rik erfaring i å behandle kleberstein, må det imidlertid ha vært usedvanlig skarpe redskaper med solid egg. Hvorvidt det har vært benyttet jern-redskaper er vanskelig å avgjøre. På et så tidlig stadium av jernalderen som dette bruddet synes å representere kan man vel imidlertid ikke helt utelukke muligheten for redskaper av bronse. En bronse-egg ville sannsynligvis være både kvassere og mer stabil enn den tids eggredskaper av jern.

For å komme til i arbeidet med løsgjøringen av emnet har det vært nødvendig å ta ut en uforholdsmessig vid grop rundt det. Størrelsen på gropene varierer helt fra 30–80 cm i tverrmål, men gjennomsnittstørrelsen ligger på ca. 50 cm. Dybden på gropene er gjennomgående 10–15 cm. Vidde og dybde på gropene har til dels vært bestemt av emnets størrelse og bergflatens beskaffenhet på det sted hvor karet skulle hugges. Undertiden er emnene blitt utformet i vertikale flater, og i disse tilfelle har det utvilsomt vært lettere å komme til ved løsgjøringen av emnet (fig. 16).

I de brudd jeg har undersøkt fra vikingtiden er emnene vanligvis blitt kilet løs

Fig. 6. Et utsnitt av bruddets nordvestlige del. (Fra den sentrale del av feltene I og J.)
Foto: Per G. Maurtvedt

med meisel fra ett punkt ved bergflaten. Merkene etter meiselen er i disse tilfelle klart synlige i kartomtene. På de kartomter som forekommer i bruddet ved Bubakk er det ingen distinkte kilemerker (fig. 17), men sporene i berget tyder på at man har hugget et spor inn ved roten av emnet. Derved har man etter alt å dømme utvirket en horisontal sprekkretning som gjorde det mulig å banke emnet løs fra fjellet. I enkelte tilfelle kan dette sporet være ganske dypt (fig. 18). En rekke skrå skanter av emner tyder imidlertid på at løsgjøringsprosessen ikke alltid har vært like vellykket, sannsynligvis som følge av urenheter i materialet (fig. 19).

Gryteemnenes størrelse har variert en god del. Således finner man emner og kartomter med tverrmål fra 13,5 til 32 cm. Den gjennomsnittlige diameter later til

å ha vært 22–24 cm, hvilket skulle innebære at vidden på de ferdige kar må ha vært noe mindre. Høyden på emnene varierer helt fra 4 cm til 28 cm, mens den gjennomsnittlige høyde er ca. 12 cm. Imidlertid sier dette middeltall svært lite da en vesentlig del av emnene neppe er ferdig bearbeidet.

Karemnene i dette bruddet skiller seg fra vikingtidens ved at de er noe mindre og ved at veggene gjennomgående er rettere (fig. 19 og 20). De er dessuten noe høyere i forhold til vidden. Undertiden går det klart frem at emnene er tiltenkt relativt høye, sidbukete kar med smalere munningsdiameter enn bukvidde (fig. 16 og 18). Imidlertid finnes det også en del lave, hvelvete emner som minner mer om de man finner i vikingtidens brudd, og som derfor kan være tiltenkt kar av den bolleformete typen R. 729 (fig. 21). Dette lar seg imidlertid ikke med sikkerhet avgjøre da man ikke kan vite om emnene er ferdig bearbeidet. Slike emner finnes side om side med de former som er nevnt ovenfor, og i samme plan på en måte som tyder på samtidighet. Det er også tydelig at små og store gryter har vært forarbeidet om hverandre. Dette går blant annet frem av kartomter ved siden av emnene fig. 16 og 18. Således er vidden på emnet fig. 18 ca. 18 cm, mens en av nabotomtene er hele 31 cm.

For å få et mer eksakt begrep om omfanget av virksomheten i bruddet foretok jeg en opptelling av synlige emner og kartomter i berget. I feltene K og L var brukssporene svært forvitret, sannsynligvis som følge av at fjellet her har ligget bart over et lengre tidsrom, og det var derfor nærmest ugjørlig å beregne antallet. For de øvrige felters vedkommende talte jeg tilsammen 789 emner og kartomter. Tilsammen dekker disse felter ca. 218 m² hvilket skulle tilsi en gjennomsnittlig kartetthet på 3,6 pr. m².

Tidligere er vi kommet frem til at den del av bruddet som hittil har vært avdekket omfatter ca. 400 m². Multipliserer man dette tall med gjennomsnittstettheten pr. m² får man 1440 emner og kartomter. Imidlertid går det klart frem av forholdene i berget at det har vært hugget gryter og kar i flere lag. Således er høydeforskjellen mellom høyeste og laveste kartomt i feltene A og M nærmere 1,5 m. Teoretisk kan det på disse stedene være tatt ut gryter i 3–4 høyder. I de øvrige feltene varierer høydeforskjellen mellom 0,6 og 1 m, hvilket kan tilsi fra 2 til 3 forskjellige lag. Selv om det naturligvis er ugjørlig på bakgrunn av disse observasjoner å si noe nærmere om intensiteten av driften, så skulle man kunne

Fig. 7. Et utsnitt av bruddets østre del. (Felt M.)

Foto: Forfatteren

gå ut fra et gjennomsnitt på 2–3 lag for hele bruddet. Med et slikt utgangspunkt kommer man frem til ca. 3–4000 gryter for den del av bruddet som hittil er avdekket. Når man dertil må kunne gå ut fra at bruddet er minst en halv gang til så stort og sannsynligvis mer, får man et lite inntrykk av omfanget.

Blant de 789 emner og tomter som ble talt opp, utgjør de førstnevnte over 100 stykker som representerer de forskjellige stadier i tilvirkningsprosessen, fra den første grove utforming i berget til det nærmest ferdige karemne. Blant

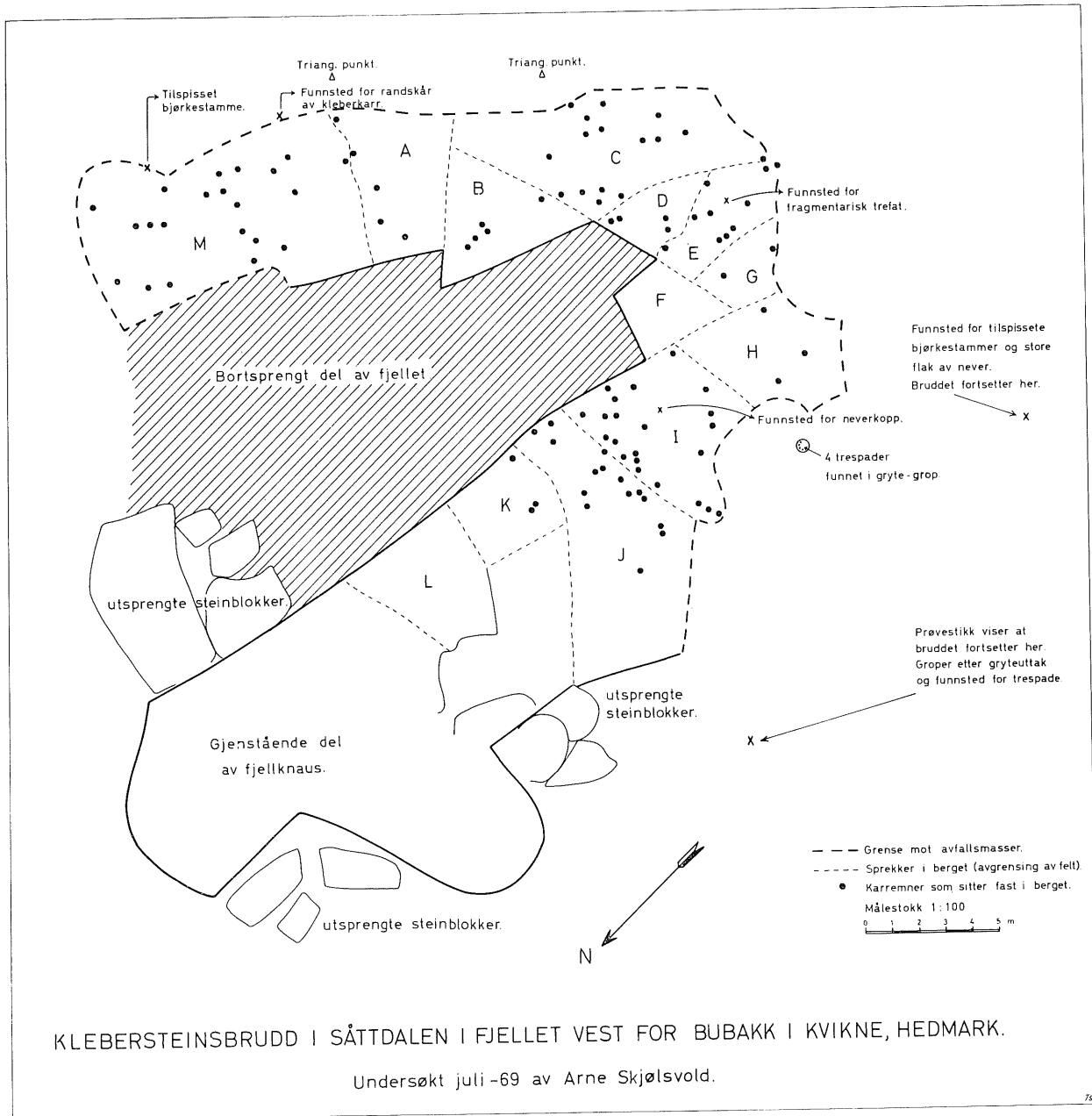

Fig. 8. Plantegning av bruddet. Det skraverte felt viser Domkirkenes sjakt.

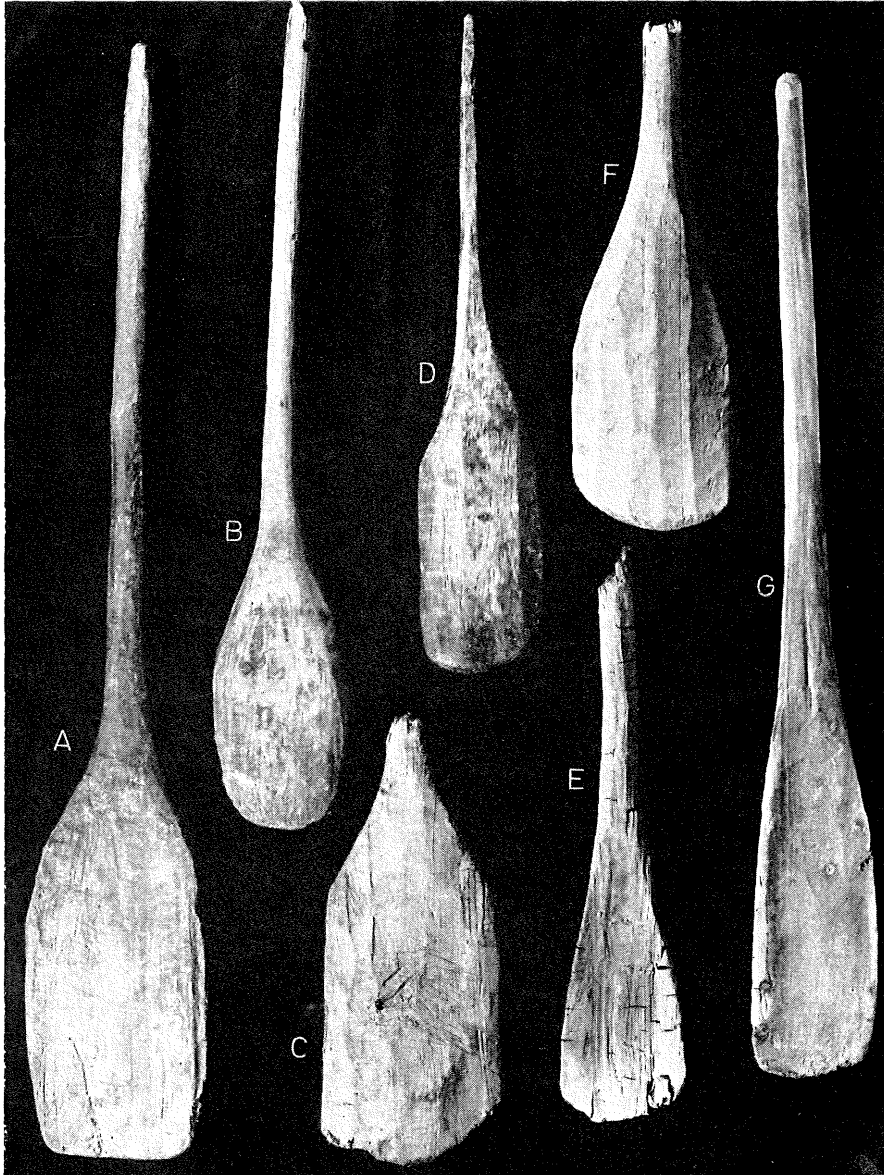

Fig. 9 A-G. Et udvalg av spader fra bruddet.

Foto: Per G. Maurtvedt

emnene er det en rekke skrå skanter som dels kan skyldes uhell under løsgjøringsprosessen, eller dels kan være ødelagt av Domkirkens gravemaskin.

Når så mange emner står igjen i bruddet ville det synes nærliggende å anta at alle disse har vært under arbeide da driften av en eller annen grunn plutselig har opphørt. Dette ville vært naturlig dersom karemnene hadde befunnet seg over et mindre område, men her dekker de faktisk hele berget. At det har vært arbeidet over et så stort areal samtidig, er imidlertid lite trolig. I tilfelle må et uforholdsmessig stort antall steinhuggere ha vært i virksomhet.

De spesielle topografiske forhold på stedet har gjort at det har vært lite hensiktsmessig å blottlegge større partier av berget om gangen. Den gode kleberer finnes som nevnt ved foten av fjellknausen og nærmest i en gryte i terrenget. Leiestedene har derfor vært dekket av tykke jordlag og av den grunn besværlige å komme ned til. På grunn av det skrå terrenget har dessuten jord- og avfallsmasser hele tiden seget tilbake i bruddet og vanskeliggjort arbeidet.

For å holde leiestedene rene har man tydeligvis vært nødt til å lage forbygninger mot rasmassene, og disse har etter alt å dømme bestått av nedrammete stolper eller peler laget av tilspissete bjørkestammer. En rekke slike er funnet i avfallet (fig. 22) og et par av funnstedene er avmerket på plantegningen fig. 8. Sammen med pelene er det også svært ofte funnet store flak av never, hvilket kunne tyde på at disse «spunsveggene» har vært tettet med never.

På bakgrunn av disse iakttagelser er det mest nærliggende å anta at arbeidet i bruddet har vært konsentrert over mindre arealer om gangen. Når emner står igjen i fjellet så skyldes vel dette at bruddstedene ved en eller annen anledning er blitt begravet i jord og avfall og at driften siden er tatt opp igjen på andre steder i berget.

Det store antall spader som er funnet forteller også om det store arbeide man har hatt med å holde bruddstedene rene. De uforholdsmessig store gropene som er tatt ut rundt emnene for at man skulle komme til i arbeidet, har naturligvis forårsaket enorme mengder kleberavfall som hele tiden måtte fjernes. Når så disse oppkastete avfallsmassene hele tiden har seget tilbake på grunn av det skrå terrenget, kan man lett forstå at det har vært god bruk for spader.

Det faktum at en rekke av de spader som er kommet for dagen, er hele, tyder på at de er blitt begravet i avfallsmassene og slik ikke blitt funnet igjen. Et illu-

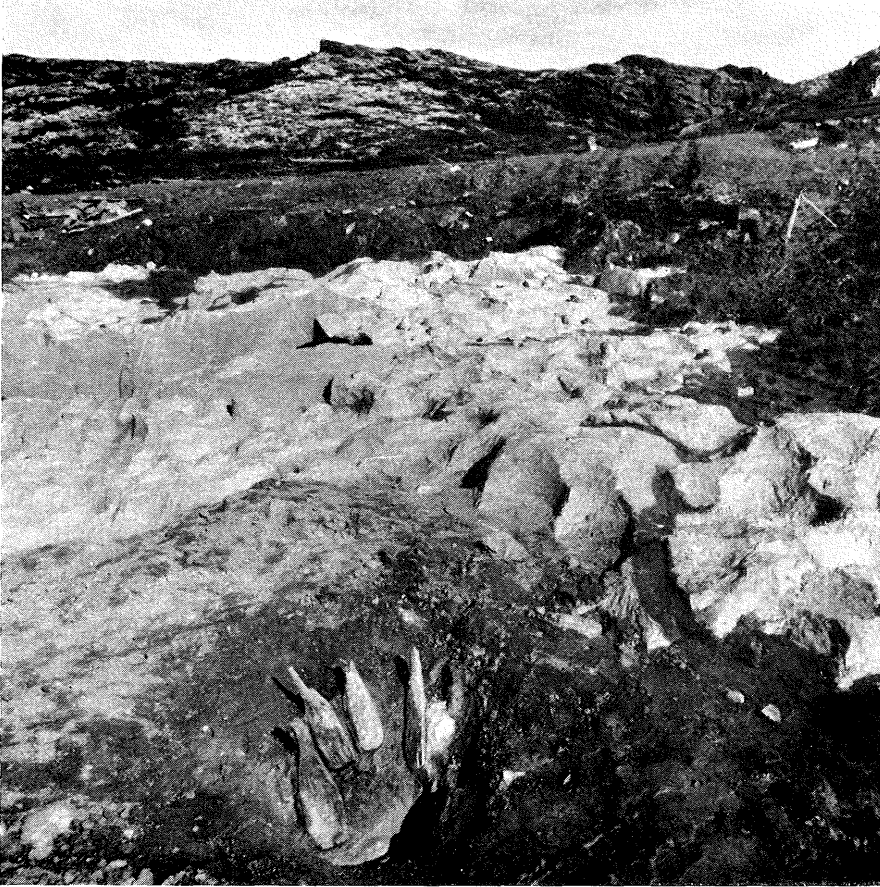
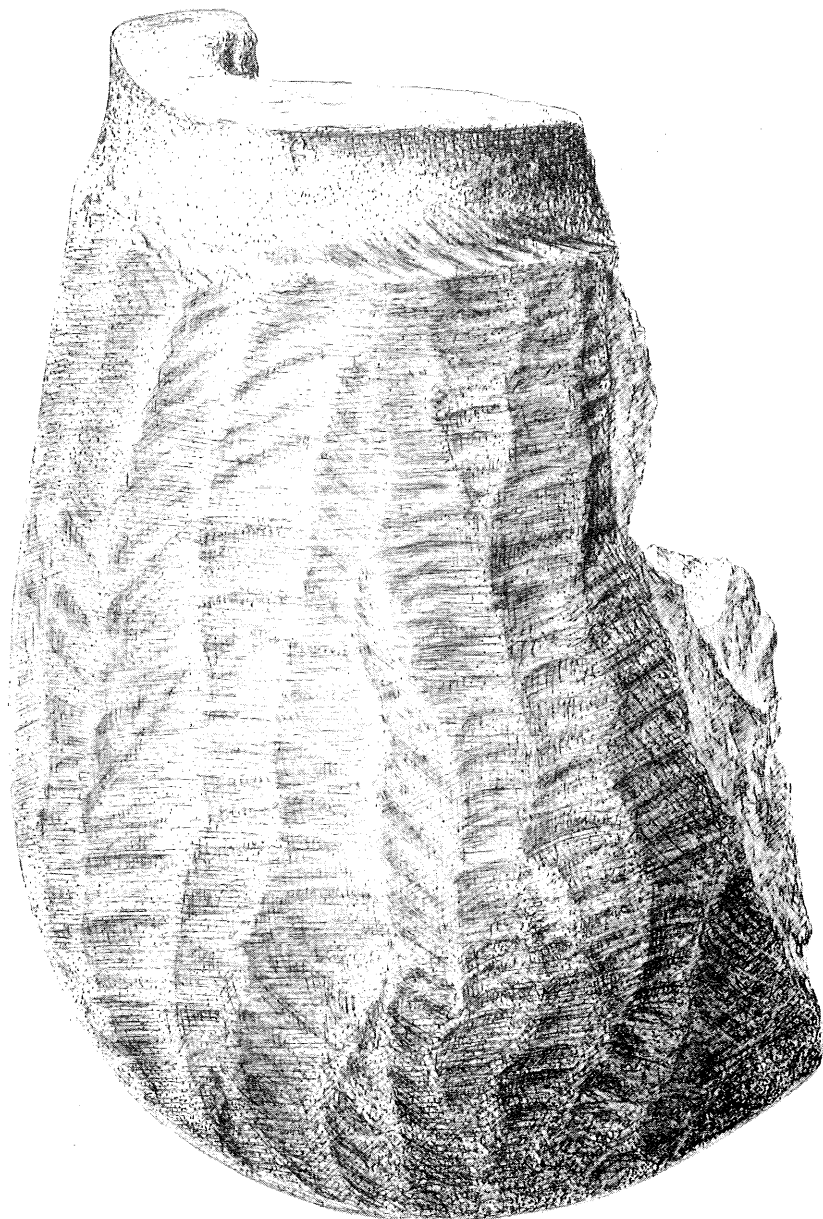

Fig. 10. 4 spader slik de ble funnet i en gryte-grop.

Foto: Forfatteren

strenderende eksempel er de omtalte 4 spader som ble funnet side om side, satt pent fra seg i en grytegrøp (fig. 10). Disse har etter alt å dømme vært hele inntil Domkirkens gravemaskin kuttet skaftene på dem.

Bruddets størrelse kunne tyde på at driften har pågått i relativt lang tid uten at det foreløpig er mulig å gi noe sikkert svar på dette. Men siden spørsmålet har nøye sammenheng med dateringen av bruddet, skal vi forsøke å summere opp de kronologiske holdepunkter som foreligger.

T. Strenger.

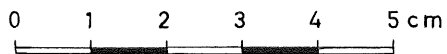
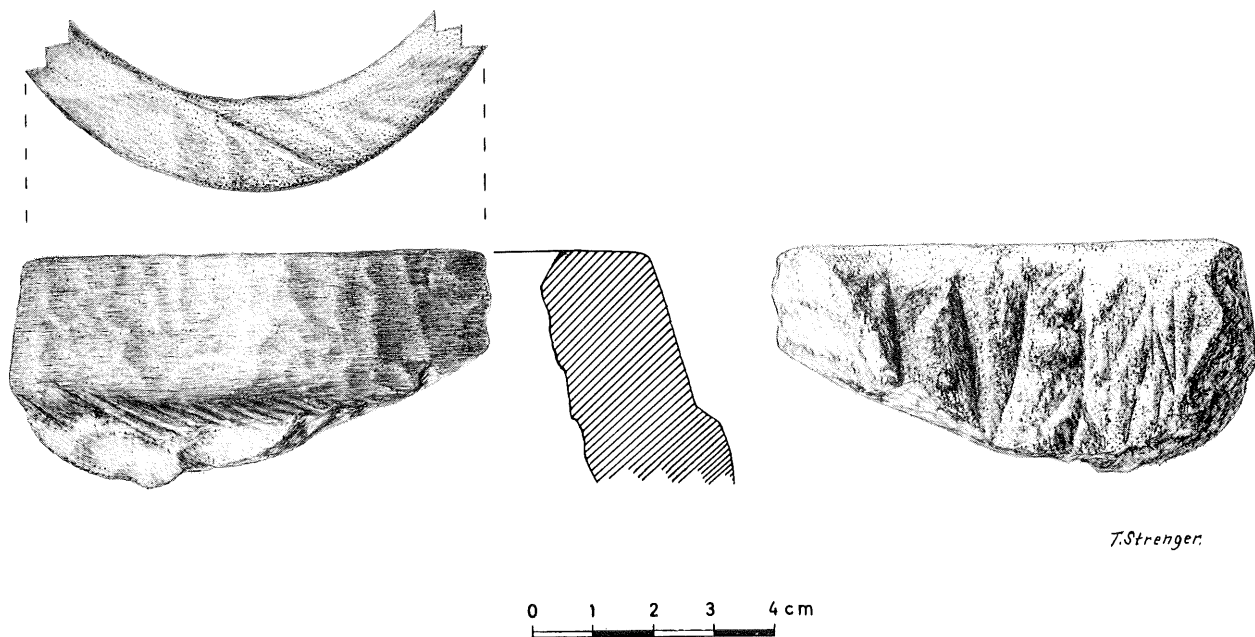

Fig. 11. Fragmentarisk kleberkar av «keltertistypen».

Tegn. ved Tone Strenger

T.Strenger.

Fig. 12. Randskår av kleberkar.

Tegning ved Tone Strenger

De ovenfor nevnte C-14 dateringer ligger alle innenfor Keltertidens tidsrom med henholdsvis 490, 400 og 230 år før Kristus, dvs. et tidsintervall på 260 år mellom eldste og yngste datering. Men selv om man går ut fra at dateringene er riktige kan disse tallene selvfølgelig ikke brukes som en kronologisk ramme for virksomheten i bruddet. For det første er det vel lite sannsynlig at man ved dette mer tilfeldige utvalg av prøver har fått tak i yttergrensene for driften på stedet, og for det annet så gir de anførte feilmarginer på ± 70 år på den første og ± 90 år på de to andre mange muligheter for kronologiske forskyvninger. Dersom man trekker ytterpunktene av feilmarginen inn i vurderingen skulle man teoretisk få en yngste mulige datering på 140 år før Kristus og en eldste datering på 560 år, dvs. et maksimalt tidsintervall på 420 år. Hvis man derimot sammenlikner nedre grense for yngste datering med øvre grense for den eldste, får man henholdsvis 320 og 420 år før Kristus, eller med andre ord et mulig minste tids-

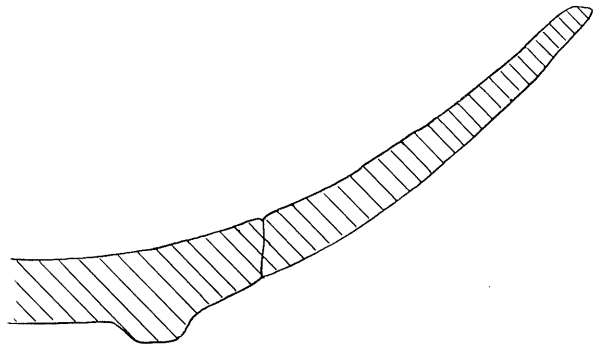

Fig. 13. Fragmenter av fat av tre.

Foto: Per G. Maurtvedt

intervall på 100 år. Et sted mellom disse ytterpunkter skulle teoretisk de daterte objekter kunne tidfestes forutsatt at dateringsresultatet er pålitelig.

Mulighetene for en for tidlig datering som følge av at de aktuelle gjenstander kan ha vært laget av gammelt trevirke, synes i dette tilfelle ikke å foreligge. Deres bruk har forutsatt ferskt materiale.

Det eneste man imidlertid har lov å gå ut fra med noenlunde sikkerhet på bakgrunn av disse dateringer, er at bruddet har vært i drift i førromersk jernalder og sannsynligvis allerede i en tidlig del av dette tidsrom. Det er likeledes ting som kunne tyde på at virksomheten kan ha strukket seg over flere hundre år (se etterskrift s. 235).

En datering til keltertid rimer også godt med de to fragmenter av kar som er funnet. Begge har det karakteristiske forsenkete bånd ved munningsranden som kjennetegner karene fra denne tiden (fig. 11 og 12). Det ene er dessuten såvidt fullstendig bevart at den typiske sidbukete formen trer klart frem. Typologisk står det meget nær et kar fra Saxeröd i Jörlanda socken, Bohuslän⁵ og et tilsvarende norsk eksemplar fra Årstad, Egersund, Rogaland.⁶ Kar av denne typen er av Møllerop datert til keltertidens sluttfase, samtidig som han antar at de har vært fremstilt i et ganske kortvarig tidsrom.⁷ Imidlertid bygger vel denne datering på et temmelig spinkelt grunnlag all den stund ytterst få av disse karene er funnet i sikkert daterbar kontekst.

De øvrige oldsaker gir ingen sikre holdepunkter for datering, men jeg vil likevel ikke unnlate å påpeke likheten mellom det fragmentariske trefatet og liknende lave skåler med fotvulst fra det bekjente Høstadfunnet på Byneset ved Trondheim. Høstadfunnet er av Marstrander datert til overgangen bronsealder/keltertid.⁸ En radiologisk datering av funnet lød på 490 ± 100 år før Kristus, et resultat som forøvrig faller sammen med eldste datering fra bruddet ved Bubakk. Imidlertid kan man vel ikke legge alt for meget i dette da det her dreier seg om enkle former uten sikre typologiske kriterier.

Kar eller tiner av never later til å ha vært relativt vanlige her i landet i førromersk jernalder, i et hvert fall hvis en skal dømme ut fra de rester av neverkar som er funnet i graver fra denne tidsepoken. Vanligvis er det lite eller ingen ting bevart av selve karene, men avtrykk på kittringer benyttet som tetningsmiddel viser at de har vært laget av never.

I Videnskapsselskapets Oldsaksamling i Trondheim er det imidlertid oppbevart et par neverkar eller nevertiner som minner en del om koppen fra Bubakk, og som sannsynligvis skriver seg fra forhistorisk tid. Det ene av karene, som er omtalt i funnfortegnelsen foran, er funnet 1,5 m dypt i en myr ved Østråt på Ørlandet. På grunnlag av pollenanalytiske undersøkelser antyder Th. Petersen

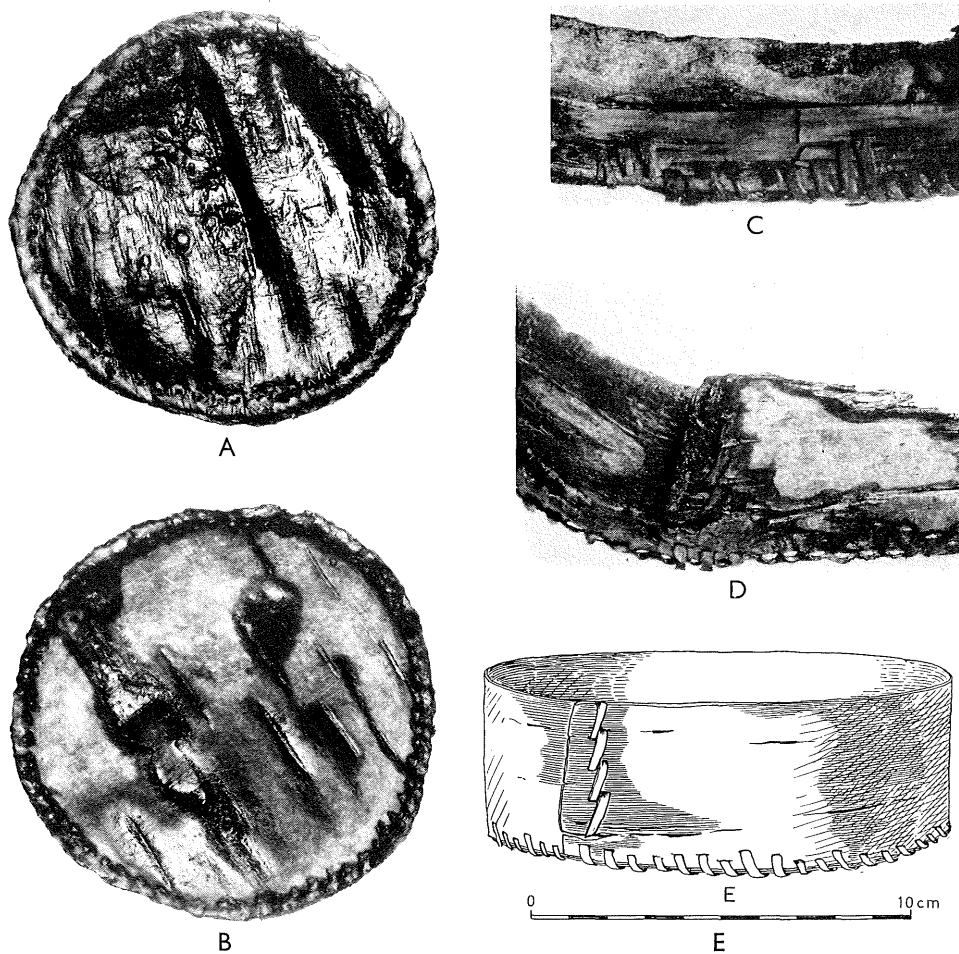

Fig. 14 A–E. A=underside av neverkoppens bunn, B=bunnens overside, C=utsnitt av innerside av vegg, D=utsnitt av ytterside av vegg, E=forsøk på rekonstruksjon av neverkopp.
A–D foto ved Per G. Maurtvedt. E tegning ved Mary Storm.

en datering til sen bronsealder/keltertid.⁹ Dateringen er vel imidlertid noe usikker.

Det andre neverkaret, som er 30 cm i tverrmål, skriver seg fra en myr på Nælviken, Smøla, Møre og Romsdal.¹⁰ Funnet er udatert, men det er opplyst at det i samme myr og ca. 40 m fra karet er funnet rester av en boplass fra yngre

Fig. 15. Karemne med tydelige hakkespor.

Foto: Per G. Maurtvedt

steinalder.¹¹ Hvorvidt karet kan settes i forbindelse med steinaldersboplassen er naturligvis ugjørlig å si, men det er vel ikke utenkelig. Så vidt enkle former som det her er tale om kan ha vært i bruk gjennom lange tidsrom.

Ganske interessante er funnene av 2 fragmentariske steinkøller med skaftfure av typen R. 45. Selv om dette er en oldsaksform som man vanligvis ville datere til yngste steinalder/bronsealder så er det vel ikke helt uventet å finne slike redskaper i et tidlig jernalders miljø. Hva de kan ha vært benyttet til i kleberbruddet er det imidlertid uråd å ha noen som helst formening om.

Trespader av den type som her foreligger, er kjent fra en rekke vikingtidsfunn,

blant annet fra våre store skipsgraver, og da særlig fra Oseberg.¹² Et stort antall spader ble dessuten funnet under Sheteligs utgravning av Sølushaugen på Gunnarshaug i Torvastad, Rogaland.¹³ Også ved undersøkelsen av Raknehaugen på Romerike kom det for dagen fragmenter av et par spader av den type det her er tale om.¹⁴ Men spadene fra Bubakk representerer, såvidt meg bekjent, det hittil eldste funn av slike redskaper her i landet.

Som nevnt i funnfortegnelsen forekommer det også et bunnfragment av et kar som etter formen å dømme godt kan skrive seg fra en bolleformet gryte av «vikingtidstypen» R. 729. Imidlertid er såvidt lite bevart av karet at det er ugjørlig å ha noen sikker formening om dette. Det kan også meget vel stamme fra et relativt stort, sidbuket kar. Men siden det som nevnt forekommer emner i bruddet som teoretisk sett kan være tiltenkt bolleformede gryter, kan man ikke helt utelukke muligheten for at slike har vært forarbeidet på stedet. Dermed står man overfor spørsmålet om hvorvidt bruddet kan ha vært i drift også i vikingtiden. Et helt sikkert svar på dette vil man vel ikke kunne gi før ytterligere undersøkelser har vært foretatt, og flere C-14 dateringer foreligger.

Imidlertid er det ting som tyder på at virksomheten stort sett har vært begrenset til førromersk jernalder. Et av de beste indisier på dette er det forhold at det på flere steder i berget står igjen karemmner som etter formen å dømme må ha vært tiltenkt gryter av den sidbukete keltertidstypen (fig. 18). Siden det er relativt sannsynlig at samtlige av de bruksspør som fremdeles finnes i berget representerer siste fase av driften i bruddet, skulle det være like god grunn til å anse disse emnene som representative for denne fase. En annen sak er hvorvidt den nevnte kartype i noen utstrekning kan ha levd ut over keltertidens tidsrom, men dette har vi foreløpig ikke noen sikre holdepunkter for å uttale oss om.

Selvfølgelig kan man ikke helt se bort fra muligheten av at bruddet kan ha vært i drift også i senere perioder av jernalderen. Således varierer formene på de emner som står igjen i berget såvidt meget at de rommer muligheter ikke bare for «vikingtidstypen» R. 729, men også for de kar som typologisk synes å høre hjemme i romertid/folkevandringstid.¹⁵ Men som vi tidligere har vært inne på, så opptrer de forskjellige emnene delvis om hverandre i fjellet på en måte som antyder samtidighet. Det er derfor mest sannsynlig at dersom de i realiteten representerer forstadier til forskjellige karformer, så har alle disse inngått i kelter-

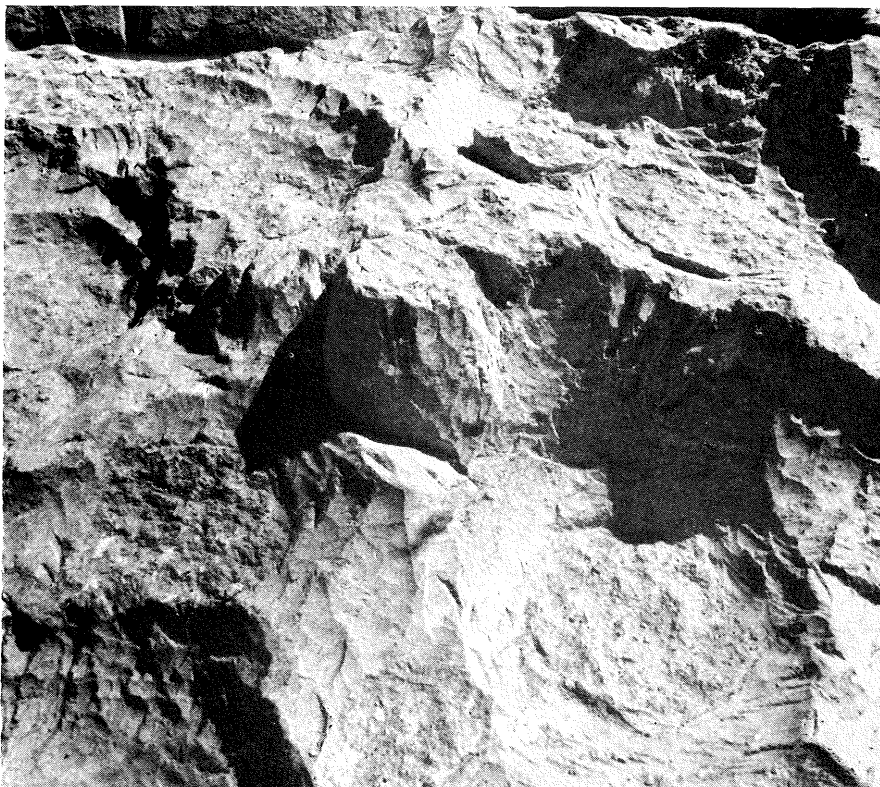

Fig. 16. Emne til sidbuket kar forarbeidet i vertikalplanet.

Foto: Forfatteren

tidens klebersteinsindustri. Dette vil man sannsynligvis få nærmere klarhet i hvis man i fremtiden finner det sted i bruddet eller dets nærhet hvor karemnene har vært bearbeidet til ferdige gryter.

Hvorledes det enn måtte være, må en eventuell drift i bruddet ut over førromersk jernalder, ha vært av meget begrenset omfang, siden det fremdeles finnes flere spor igjen etter sikre keltertids karformer.

På bakgrunn av den intensive drift som særpreger vikingtidens kleberindustri, er det i hvertfall lite trolig at eldre bruksspor ville vært bevart dersom bruddet hadde vært i drift i denne tiden. Dette kan synes eiendommelig i en tid da kleberstein har vært et sterkt ettertraktet og utnyttet materiale, og ganske særlig fordi

kleberen på dette sted er usedvanlig god. Forklaringen kan muligens være at tradisjonen om bruddet var utdødd på denne tiden som følge av at det ikke hadde vært i kontinuerlig drift gjennom eldre jernalder. De spesielle topografiske forhold ved bruddet ville forøvrig forårsake at så snart virksomheten holdt opp, ville brukssporene bli dekket til av jord og avfall, og derfor kan glemselen relativt fort ha senket seg over stedet.

Klebersteinsbruddet ved Bubakk åpner uventede og vidtrekkende perspektiver. Således gir det grunn til å anta at produksjonen av klebergryter i keltertiden har vært av en langt mer organisert karakter enn man hittil har vært klar over, og at den allerede på denne tiden har vært basert på masseproduksjon beregnet på handel og omsetning. Det faktum at det på dette sted har vært tatt ut tusenvis av gryter og kar kan vanskelig forklares på annen måte.

Den høyt oppdrevne teknikk som har vært benyttet under bearbeidelsen av karene vitner om en profesjonell fortrolighet med redskaper og materiale og tyder på at det har vært spesialister som har hatt hånd om produksjonen. Interessant i denne forbindelse er den nevnte parallellitet med karene fra Kvalnes og Bleie i Ullensvang, som viser nøyaktig samme teknikk. Dette bestyrker antagelsen av profesjonelt håndverk og at gryteindustrien allerede på denne tiden har dannet «skole» på samme måte som i vikingtiden.¹⁶

De forhold som her er nevnt viser at gryteindustrien var vel «innarbeidet» i førromersk jernalder og dette kunne tyde på at dens forutsetninger går enda lengre tilbake i tiden. I den sammenheng er det av interesse at man fra bronsealderen har en serie støpeformer av kleber, hvilket beviser at man allerede på dette tidspunkt var fortrolig med bergartens spesielle egenskaper i forbindelse med opphetning til høye temperaturer. Derfra er ikke spranget til kokekaret så langt. I samme retning peker et funn som i 1935 ble gjort på Hognestad i Time, Rogaland.¹⁷ I en gravhaug med sentralgrav fra eldre bronsealder ble det her funnet et lokk av kleber som kan sammenstilles med liknende lokk av brent leire som ofte finnes i forbindelse med leirkar benyttet som gravurner i bronsealderen.¹⁸ Funnet kunne tyde på at man allerede på denne tiden hadde kar av kleberstein.

Det forhold at dette bruddet finnes i et arkeologisk sett perifert innlandsstrøk synes å tale for at klebersteinsindustrien ikke har vært et mer lokalt fenomen

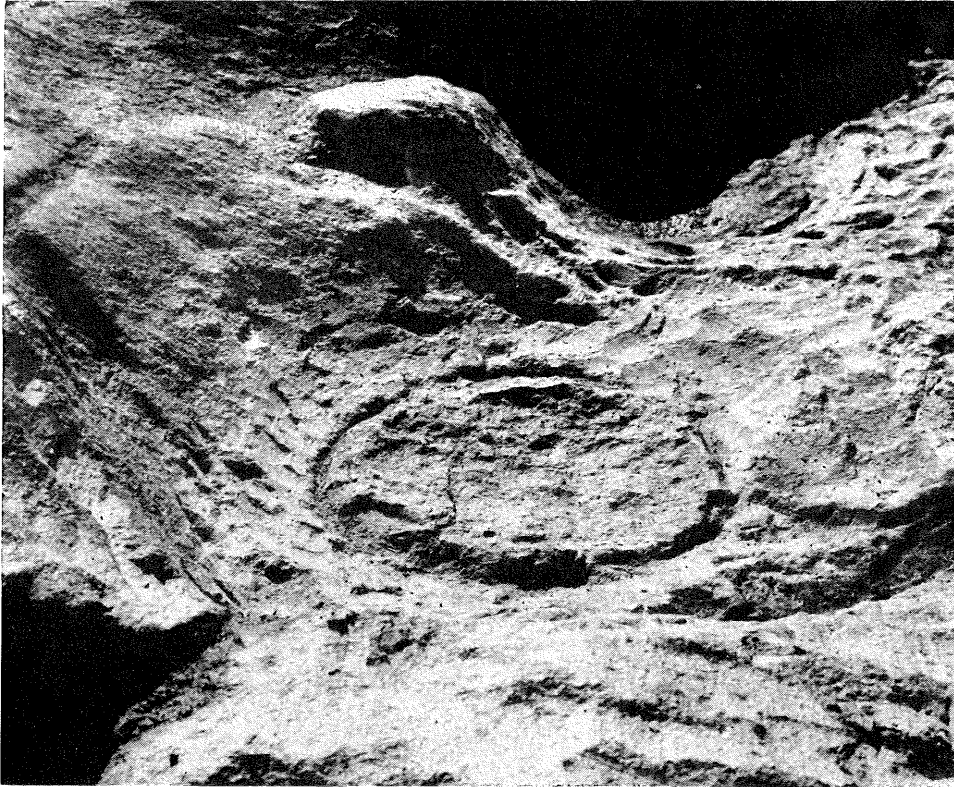

Fig. 17. Tomt til karemne.

Foto: Per G. Maurtvedt

begrenset til enkelte sentrale kulturbygder i våre kyststrøk, men av langt mer omfattende karakter. At andre brudd foreløpig ikke er kjent kan skyldes flere årsaker. For det første er det ytterst få kleberbrudd som har vært gjenstand for nærmere undersøkelser. For det annet kan det være vanskelig ut fra brukssporene i en gammel gruve å si noe sikkert om alderen, og for det tredje er det vel sannsynlig at eldre bruksspor i stor utstrekning kan være ødelagt av senere tiders drift.

De omtalte funn av keltertids karemner ved Kvalnes og Bleie i Ullensvang sier klart fra at man i hvert fall på disse stedene ikke er langt fra tilvirkningsstedene. Ved Bleie er det da også gamle brudd i den umiddelbare nærhet.¹⁹ Et

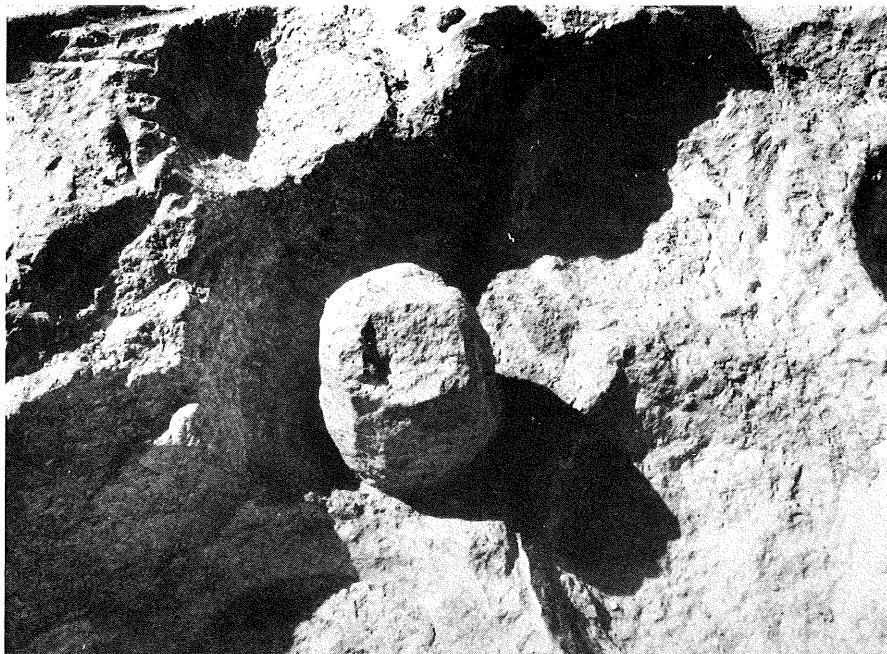

Fig. 18. Emne til sidbuket kleberkar.

Foto: Forfatteren

uferdig kar av denne typen skal dessuten være funnet i nærheten av gamle kleberbrudd ved Sæbø i Manger, N.-Hordland.²⁰

Når man nå først har klart å lokalisere et brudd fra denne tiden og dermed er blitt fortrolig med tanken at slike fremdeles eksisterer, vil sikkert flere komme for dagen.

Med bakgrunn i det vi ovenfor er kommet frem til, skulle det være forsvarlig å anta at kleberkar har vært en utbredt artikkel i førromersk jernalder, selv om dette ikke gjenspeiler seg i oldsaksmaterialet fra denne tiden. Det er i første rekke som gravurner vi kjenner kleberkarene fra keltertiden, og når denne type urnegraver i det vesentlige synes å begrense seg til Vestlandet og særlig dets søndre del, så kan vel dette skyldes at det ikke har vært vanlig praksis i resten av landet å legge kleberkar i gravene i førromersk jernalder. Når hustuftene fra denne perioden blir bedre kjent, vil det kanskje vise seg at klebergrytene har hatt en langt større utbredelse enn man hittil har vært klar over.

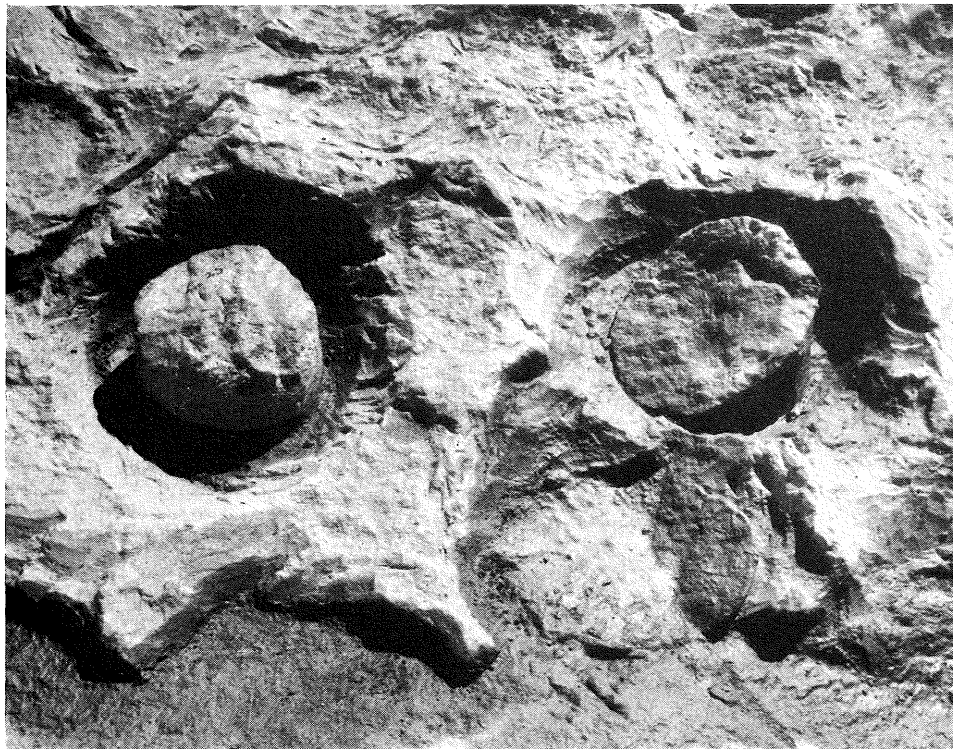

Fig. 19. To karemer, det ene ødelagt under løsgjøringsprosessen.

Foto: Per G. Maurtvedt

Tidligere har man som nevnt gått ut fra at det først er i vikingtiden at kar av kleberstein synes å komme i alminnelig bruk her i landet. Jeg har selv ved en anledning uttrykt dette slik: «Først med vikingetiden kan man snakke om en industri i kleberstein i ordets egentlige mening. Produksjonen tar nå et veldig oppsving og blir av landsomfattende betydning. Dette oppsving kommer tilsynelatende plutselig og så voldsomt at det nesten fullstendig berøver en livskraftig keramikkindustri – med tusenårs tradisjoner – eksistensmulighetene –.»²¹

Bruddet i Kvikne kan tyde på at denne antagelse i beste fall er bare delvis riktig. Her har man i hvert fall et produksjonssted som i størrelse overgår de fleste kjente brudd fra vikingtiden, samtidig som den tekniske ferdighet later til å være fullt på høyde med den tids profesjon.

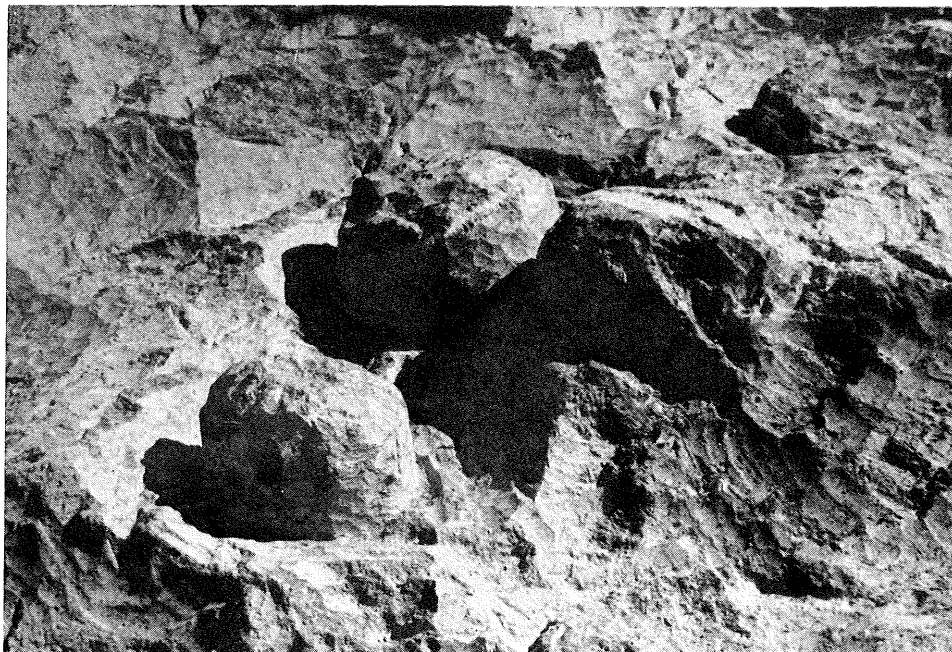

Fig. 20. To emner til kleberkar.

Foto: Forfatteren

Selvfølgelig må man være varsom med å trekke altfor store veksler på dette ene bruddet, men alt tatt i betraktning, er det likevel en indikasjon på at den egentlige oppblomstring av klebersteinsindustrien hører hjemme i keltertiden. Det ville da vært naturlig om karproduksjonen hadde vært jevnt tiltagende i århundrene fremover mot merovingertid/vikingtid, men det later ikke til å ha vært slik. Riktignok har det vært laget gryter og kar også i romertid/folkevandringstid, men meget tyder på at de kan være gått mer ut av bruk i denne tiden, i hvert fall hvis man skal dømme ut fra de funn vi foreløpig kjenner.

Det er godt tenkelig at det kan ha vært en vekselvirkning, slik at klebersteinsindustrien i romertiden er gått tilbake på bekostning av den oppblomstrende keramiske produksjon, og at den siden har hatt en relativt beskjeden plass inntil den i merovingertid/vikingtid slår ut i ny blomst, samtidig som den hjemlige keramiske produksjon avtar.

Et spørsmål som uvilkårlig melder seg er hvem som kan ha drevet bruddet

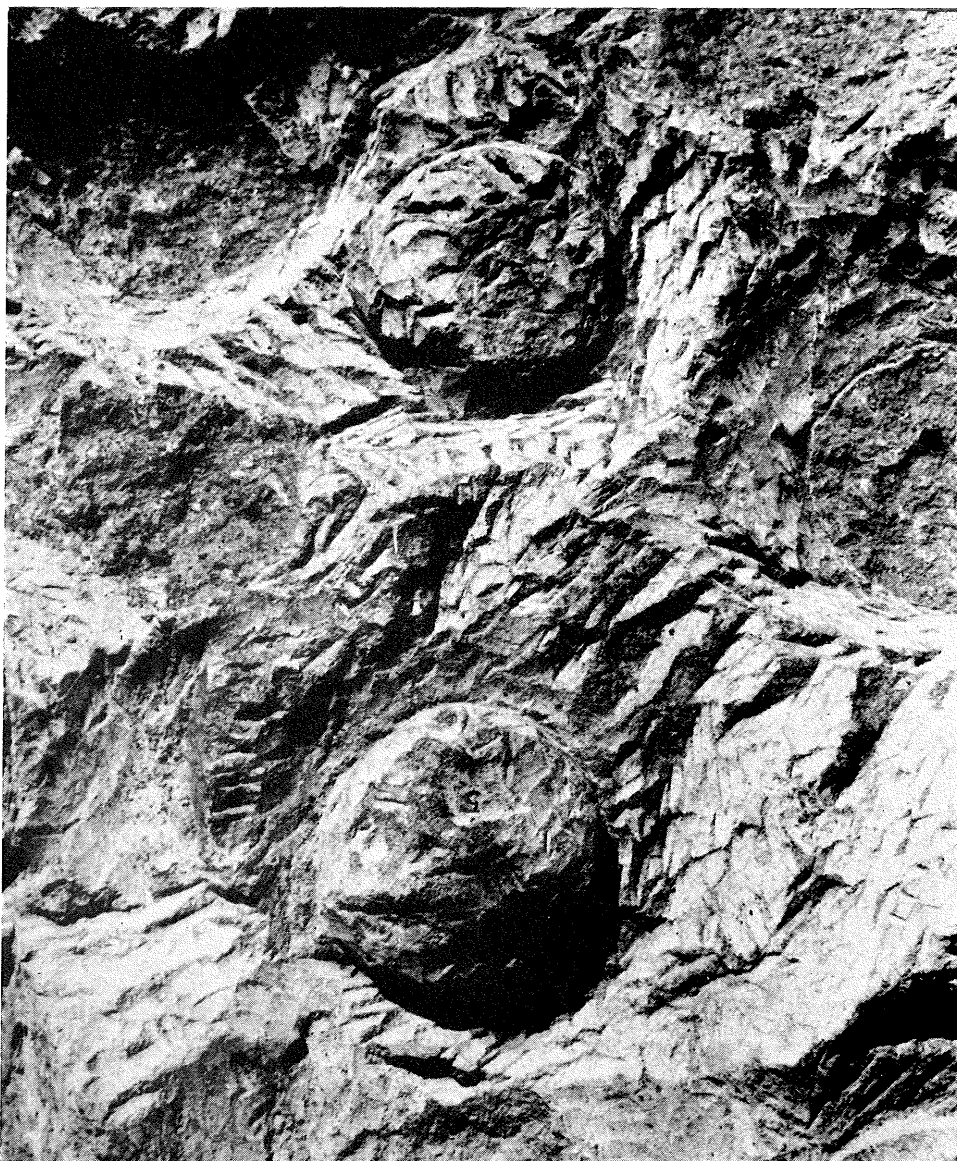

Fig. 21. Lave, hvelvete karemmner.

Foto: Forfatteren

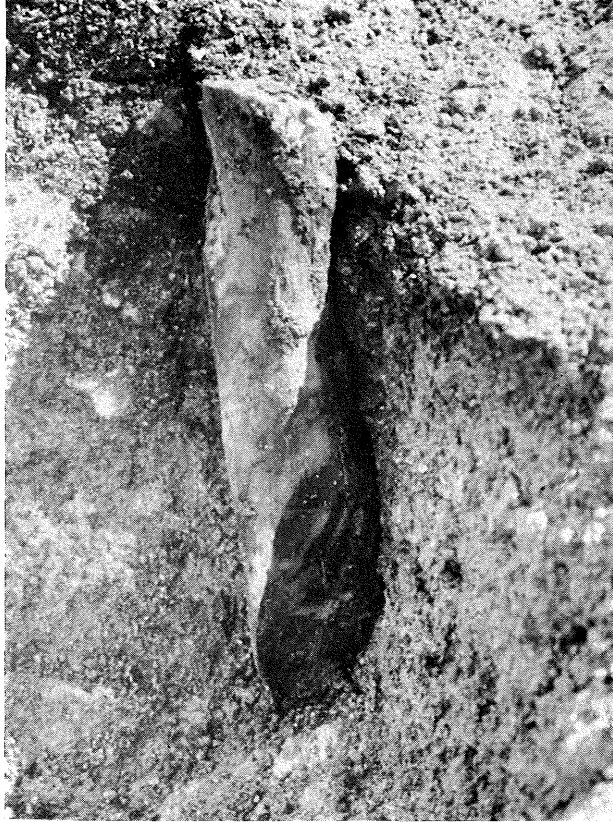

Fig. 22. Tilspisset bjørkestamme brukt ved forbygning mot avfallsmasser.

Foto: Per G. Maurtvedt

ved Bubakk. Langt inne i landet, høyt til fjells og fjernt fra kjente keltertids bygder, synes det så fullstendig å savne forutsetninger i det arkeologiske miljø. Man må imidlertid kunne gå ut fra at den omfattende virksomhet som her har funnet sted, og som må ha pågått i lange tider, har sin bakgrunn i en lokal bosetning av et eller annet slag, selv om denne foreløpig ikke er kommet til uttrykk i det arkeologiske materiale.

Hvis vi tar for oss funnene fra Kvikne, vil vi se at den første noenlunde sikre beskjed om fast bosetning skriver seg fra folkevandringstiden. Jeg sikter her til et enslig gravfunn fra gården Frengstad.²²

Imidlertid har man visse indikasjoner for, selv om de er temmelig spede, at de nærliggende bygdelag ikke har vært helt folketomme selv på den tiden da kleberbruddet var i drift. Fra Kvikne kjenner vi således to funn fra bronsealderen, henholdsvis en pålstav av bronse fra Veen og en halsring av bronse fra sen bronsealder fra Brudal.²³ Det sistnevnte funn, som i tid ikke skulle ligge så svært langt fra den eldste virksomheten i kleberbruddet, kan etter sin karakter muligens tolkes som et minne om mer stasjonær bosetning. I hvert fall synes det å falle utenfor kategorien «strøfunn» som kan være mistet av tilfeldig omstreifende fangstfolk.

Et annet funn som er av interesse i denne forbindelse er en grav fra gården Fåset i nabobygda Tynset. Nedskåret i en grop i auren er det her funnet en branngrav uten gravgods. Selv om graven ikke lar seg datere, er gravskikken helt førromersk²⁴ og kan antyde bosetning på stedet i keltertiden.

Men det synes klart at de funn som foreløpig er kjent ikke gir tilnærmedesvis noe riktig bilde av den aktuelle situasjon.

I den utstrekning man mangler boplassene, som er de sikre kriterier for menneskelig opphold på et sted, benyttes gjerne gravene som indikatorer for mer stasjonær bosetning. Og dette er utvilsomt et brukbart utgangspunkt. Når man derimot, slik det gjerne har vært tilfelle i arkeologien, bruker det negative kriterium – at gravene mangler – som et indisium for det motsatte, nemlig at bosetning ikke har eksistert, må imidlertid resultatet bli av høyst betinget verdi og ofte direkte misvisende. Dette har naturligvis gyldighet for hele jernalderens vedkommende, men i særlig grad for keltertiden. Med den gjennomgående enkle gravskikk som har vært vanlig i dette tidsrom, må det nærmest bli en tilfeldighet når graver blir funnet og rapportert til museene. Et bosetningsmønster bygget på gravenes opptreden må derfor bli fullstendig fiktivt, og ganske særlig når det gjelder våre innlandsstrøk hvor den arkeologiske aktivitet tildels har vært svært beskjeden.

Men selv om man forutsetter en lokal bosetning som bakgrunn for kleberbruddet på Kvikne, så trenger dette naturligvis ikke å være ensbetydende med en bondebosetning, selv om dette synes mest sannsynlig. Teoretisk er det vel godt mulig at denne virksomheten kan være utgått fra et fangstsamfunn. Uten relevans forøvrig kan det eksempelvis nevnes at eskimoene på Grønland i stor

Fig. 23. Rester av murt steinkonstruksjon, muligens steinbu.

Foto: Forfatteren

utstrekning har fremstilt gryter og kar av kleberstein som har vært gjenstand for handel og omsetning.²⁵

 Selv om man ikke bør legge for meget i forholdet, kan det som et lite apropos være grunn til å minne om at steinkøller av den type som er funnet i bruddet, er gjenstander som vi vanligvis ville forbinde med fangstfolk. Det er forøvrig kjent 4 eksemplarer til fra Kvikne.

I forbindelse med spørsmålet om bosetning kan nevnes at det i nærheten av bruddet er funnet rester av en murt steinkonstruksjon som kan tyde på en hytte av et eller annet slag (fig. 23). Stedet ligger ca. 80 m nord-vest for bruddet, ved foten av en lav fjellrygg og godt i ly for vær og vind. Funnet ble lokalisert siste dag undersøkelsen i bruddet pågikk, og har derfor ikke vært gjenstand for nærmere granskning. Steinmurene, som ligger inntil en sterkt skrånende bakke, ser imidlertid ut til å ha vært ganske bastante, og kan anslagsvis ha rommet en hytte med en innvendig grunnflate på 12–15 m². Det er tenkelig at man her er på sporet etter en steinbu eller arbeidsbrakke som har tjent som temporært oppholdssted for steinhuggerne mens gryteproduksjonen pågikk.

Klebersteinsbruddet på Kvikne har åpnet døren litt mer på gløtt inn til et tidsrom som foreløpig er dårlig belyst arkeologisk. Det synes å bære bud om en nyansert og livskraftig kulturform og om en tid som så langt fra var preget av stagnasjon og avfolkning.

Etterskrift:

Etter at dette manuskriptet gikk i trykken er ytterligere 2 treprøver blitt datert ved N. T. H. i Trondheim. Den ene prøven er tatt fra en av de trespader som er avbildet på fig. 10 og den andre fra et stort neverflak som tydeligvis har vært benyttet til forbygning mot jord- og avfallsmasser. Dateringene lyder på henholdsvis 2310 ± 70 år før 1950 (360 f. Kr.) og 2270 ± 70 år før 1950 (320 f. Kr.) og styrker derfor antagelsen av at driften i bruddet begrenser seg til keltertiden.

SUMMARY

In the mountains 6 km west of Bubakk in Kvikne, Hedmark, there is a soapstone quarry, run by Trondheim Cathedral. Here traces of an extensive soapstone industry have come to light, dating back to the pre-Roman Iron Age.

The quarry, where cooking pots and other vessels were made, lies at the foot of a knoll, high up at the head of a small valley. The height above sea level is 1000 m (Fig. 1).

The area was investigated in the summer of 1969, and so far about 400 m² of the ancient quarry face have been laid open (Figs. 3–8). The shaded part of the

plan, Fig. 8, marks a pit in which the employees of the Cathedral removed about 150 m² of ancient quarry traces.

The quarry at Kvikne is a typical open pit, which was largely worked in the outermost, most easily accessible parts of the rock. The traces found consist mainly of various size holes, where the material for soapstone vessels was rough-hewn (Figs. 5–7). Several blanks for vessels were found, still attached to the rock; they are marked on the plan, Fig. 8.

The blanks were hewn in such a way that their bases usually faced away from the rock, and the marks of working would seem to indicate that the tool used was a kind of pick, and that its cutting-edge measured between 3.5 cm and 5.5 cm (Fig. 15). This edge appears to have been slightly hollow.

When the blank had been rough-hewn in the rock, it was removed in the following way: a groove was hewn around its lower edge, and the blank was then hammered loose (Fig. 18). The diameter of the blanks varies from 13,5 cm to 32 cm, the average size being between 22 cm and 24 cm.

These blanks differ from those found in Viking Age quarries in being rather smaller, in being relatively taller and narrower, and in having steeper sides (Figs. 19–20). However, there are also a few low, evenly rounded blanks, which may have been designed for vessels of the bowl-shaped type R. 729, but it is also possible that the rough shaping was simply not finished (Fig. 21).

In a few cases it is obvious that the blanks were intended for tall, low-bellied vessels of a type common during the Celtic period (Figs. 16 and 18). We know that vessels of this type were produced here, for half a vessel, and a fragment of another, were found in the quarry and in its immediate vicinity (Figs. 11–12).

Other finds from the area around the quarry include about sixty wooden spades, some whole, some fragmentary; they were used for removing waste and earth from the working faces (an assortment of these spades appears in Fig. 9). Moreover, fragments of a low, wooden vessel with a roll-shaped foot (Fig. 13) were found, a cup of birch bark sewn together with vegetable fibres (Fig. 14 A–E), and fragments of two stone clubs with an encircling handle groove, type R 45.

Radio-carbon analysis of two wooden spades yielded the results B.C. 400 and B.C. 230, both ± 90 years; a worked wooden log was dated to B.C. 490 ± 70 years.

On the basis of these dates and of the finds and observations from the quarry,

we should be able to establish that the quarry was being worked during the Celtic period. So far one can hardly say whether it was also worked during later phases of the Iron Age, but the evidence available at present seems to indicate that work here was largely restricted to the pre-Roman Iron Age. In any case, any later working must have been on a modest scale, seeing that blanks from the Celtic period still stand in the rock.

The Kvikne soapstone quarry opens new, far-reaching perspectives. It is the first place of manufacture for soapstone vessels from the pre-Roman Iron Age yet known in Norway, and the fact that it lies deep in the interior of the country, far from the known Celtic period settlements, indicates that the soapstone industry of this age was no mere local phenomenon confined to a few central settlements by the coast.

Working at this quarry was so intensive and so rational that it is obvious that production here was in the hands of professional masons. Calculations show that at least 3000–4000 vessels must have been hewn in the part of the quarry so far opened. But the quarry is at least half as large again, possibly twice as large.

Production on this kind of scale must surely presuppose a local population living in these parts of the interior during the Celtic period, even though no archaeological material in proof of such a theory has as yet come to light. Moreover, this industry must have been based on trade, on sale on quite a considerable scale, and this again may mean that soapstone vessels were in common use during the centuries immediately preceding the Christian era.

It thus seems reasonable to conclude that the soapstone industry of Norway rose to prosperity during the Celtic period and not, as has usually been assumed, during the Viking Age. Possibly there was a set-back during the Roman Iron Age, when the production of pottery vessels increased greatly, and that soapstone then occupied a relatively secondary position until the Merovingian/Viking Age, when it again achieved new prosperity at a time when the Norwegian ceramic industry declined.

Thanks to this soapstone quarry the Celtic period, previously so poor in archaeological illustrations, is now a little less dark. The quarry must surely have sprung from a background of a vital and many-sided culture, and from a period which was by no means one of depopulation and cultural stagnation.

NOTER

- ¹ Bergens Museums Aarbok, 1893, nr. 7, s. 18 (B. 4999).
- ² Møllerop, 1959, s. 26 og 28.
- ³ Shetelig, 1912, s. 57.
- ⁴ Petersen, 1922, s. 35–36.
- ⁵ Shetelig, 1912, fig. 1.
- ⁶ Møllerop, 1959, fig. 3 A.
- ⁷ Møllerop, 1959, s. 39.
- ⁸ Marstrander, 1967, s. 28.
- ⁹ Petersen, 1927, s. 53–54.
- ¹⁰ Petersen, 1922, 35–36.
- ¹¹ Meddelelse i brev fra konservator Fredrik Gaustad.
- ¹² Osebergfundet, Bd. II, s. 221–225, Pl. XVII.
- ¹³ Bergens Museums Aarbok 1906 nr. 14, s. 24, nr. 45 og Bergens Museums Aarbok 1906, nr. 13, s. 38, nr. 62.
- ¹⁴ Grieg, 1941, s. 17.
- ¹⁵ Shetelig, 1912, fig. 11–17.
- ¹⁶ Skjølsvold, 1961, s. 103.
- ¹⁷ S. 6360. Stavanger Museums årshefte 1935/36, s. 30, avb. s. 29.
- ¹⁸ Egenæs Lund, 1937/38, s. 50–51.
- ¹⁹ Shetelig, 1912, s. 57.
- ²⁰ Shetelig, 1912, s. 57.
- ²¹ Skjølsvold, 1961, s. 11–12.
- ²² C. 24491 a–m.
- ²³ T. 11978.
- ²⁴ Hougen, 1947, s. 109.
- ²⁵ Birket-Smith, 1924, s. 82, og Dalager, 1915, s. 15.

LITTERATUR

1. Bergens Museums Aarbok 1893.
2. Bergens Museums Aarbok 1906.
3. Birket-Smith, Kaj: Ethnography of the Egedesminde District (Meddelelser om Grønland, Bd. LXVI), København 1924.
4. Dalager, Lars: Grønlandske Relationer (Det grønlandske Selskabs Skrifter, Vol. II, Copenhagen 1915).
5. Egenæs Lund, Harald: Et eldre jernalders gravfunn med to klebersteinskar fra Årstad i Varhaug Stavanger Museums årshefte 1937/38.
6. Grieg, Sigurd, Raknehaugen, Viking, Bd. V, 1941.
7. Hougen, Bjørn: Fra seter til gård, Oslo 1947.
8. Marstrander, Sverre: Fra bronsealderens treskjærerkunst, Viking, Bd. XXXI, 1967.
9. Møllerop, Odmund: Kleberkar fra keltertid, Stavanger Museums årbok, 1959.
10. Osebergfundet, Bd. II, Oslo 1928.
11. Petersen, Th.: Videnskabselskabet i Trondheim, Tilvekst 1922.
12. Petersen, Th.: Videnskabselskabet i Trondheim, Tilvekst 1927.
13. Shetelig, Haakon: Kar av klebersten fra jernalderen, Oldtiden II, 1912.
14. Skjølsvold, Arne: Klebersteinsindustrien i vikingetiden, Oslo 1961.
15. Stavanger Museums Aarshefte 1935/36.

NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Årsberetning 1968/69 og regnskap pr. 31/10 1968

Representantskapsmøtet ble holdt på professor Marstrandens kontor i Historisk Museum 20/11-68 kl. 18.30.

Til stede var direktør Richard Fuglesang, professor Bjørn Hougen, skogeier Jens Berger, disponent Finn Holm, direktør Bjarne Holmsen, statsstipendiat Erling Johansen, banksjef Fredrik Moe, herr Finn Schøning, ingeniør Edgar V. Wetlesen, fru Ebba Tschudi, førstekonservator Arne Skjølsvold og sekretær fru Berit Didriksen.

1. Preses åpnet møtet og refererte først regnskapet og revisors innberetning. Representantskapsmedlemmene hadde ingen spørsmål eller kommentarer og anbefalte godkjenning og ansvarsfrihet for styret.
2. Styrets forslag om innstilling til gjenvalg av styremedlemmer og revisor ble godkjent.
3. Medlemsantallet ble diskutert og det ble besluttet å ta opp spørsmålet om verving av nye medlemmer.
4. Irlandstur. H.r.adv. Knut E. Henriksen hadde utført et fint forarbeide og skaffet gode kontakter. Man hadde kommet fram til en ukes tur i Irland med et ganske omfattende program + 17. mai-feiring på Man. Turen ville med charterfly, opphold etc. komme på ca. *Kr. 1.700.-*. Det ble presisert at dette ville bli en ekstratur helt utenom selskapets ordinære program. På spørsmål om hvor mange som ville komme til å delta på turen, svarte direktør Fuglesang at man antagelig kunne regne med ca. 100 deltagere.
5. Orknøy-utgravningene i 1968 hadde gitt store og interessante oppgaver for våre unge studenter. Det var kommet pene rapporter om deres arbeide, så vi kunne med rette være stolte av dem og stille store forhåpninger også til neste års utgravninger.

Professor Hougen fortalte at vårt utgravningsteam fortsatte gode tradisjoner m.h.t. norske arkeologers arbeide på Orknøyene. I 1910 og flere ganger senere hadde norske arkeologer foretatt registreringsarbeide på Orknøyene; men det er første gang nordmenn har foretatt utgravninger der.

6. Professor Hougen redegjorde så for arbeidet med å skaffe offentlig støtte til utgivelsen av Viking. Norsk Kulturråd hadde bevilget *Kr. 20.000.-* til Viking for 1968, og for Viking 1969 var søknad sendt til Norges almenvitenskapelige forskningsråd.

Norsk Arkeologisk Selskaps generalforsamling ble holdt i Oslo Handelsstands Forening 20/11-68 kl. 19.30. Til stede var ca. 200 medlemmer.

Preses, direktør Richard Fuglesang, ønsket velkommen til årsmøtet og foreslo at dr. Dag Fodstad og fru Sara Wetlesen skulle undertegne protokollen.

1. Regnskapet pr. 31/10-68 ble godkjent av forsamlingen og det ble gitt ansvarsfrihet for styret.
2. Representantskapets innstilling om gjenvalg av 4 styremedlemmer:
Generaldirektør Rein Henriksen, Sarpsborg,
h.r.adv. Knut E. Henriksen, Oslo,
banksjef Fredrik Moe, Oslo,
fru Ebba Tschudi, Oslo,
+ revisor kunsthändler Arnstein Berntsen, Oslo,
ble godkjent.
3. Årsberetningen ble referert.
4. Orknøyutgravningene. Direktør Fuglesang fortalte at årets utgravninger hadde gitt bedre resultat enn ventet og roste spesielt stud. mag. Sigrild Hillern Hanssen for hennes arbeide som leder av utgravningene. Selskapet kunne være gla for å ha fått satt i gang dette arbeidet, som er en verdig fortsettelse av norske arkeologers tidligere registreringsarbeide på Orknøyene. Våre studenter hadde hatt en del vanskeligheter, men også skaffet seg gode erfaringer. Direktør Fuglesang uttalte selskapets takk til utgravningsdeltagere og ønsket dem lykke til med neste års arbeide.
5. Bevegelsene i medlemstallet ble referert.
6. På grunn av sykdom vil Viking 1968 bli endel forsinket.

7. Årets tur gikk til Østfold søndag 9/6-68, og som neste års arrangement ble nevnt enten en rundtur i Oslo og omegn eller en tur til Romerike.
8. Som en tur utenom selskapets vanlige program var det blitt arbeidet med en tur til Irland i tiden 10-18/5-69, og direktør Fuglesang nevnte en del av de steder som ville komme til å bli besøkt. Det ville ikke bli noen billig tur – ca. *kr.* 1.700.– pr. person, og anmeldelse måtte være bindende. H.r.adv. Knut E. Henriksen ble takket for vel utført arbeide med å forberede turen. H.r.adv. Henriksen hadde også sagt seg villig til – som et ledd i forberedelsene – å arrangere en lysbildeaften for de som skulle delta.
9. Som vanlig ville det etter generalforsamlingen arrangeres en sammenkomst i Universitetets Oldsaksamling, og preses ønsket medlemmene velkommen dit.
10. Til slutt takket direktør Fuglesang for frammøtet og ga ordet til aftenens foredragsholder, magister Anne Stine Ingstad, som redegjorde for de interessante utgravningene av norrøne hustuffer på nordspissen av Newfoundland. Foredraget ble ledsaget av gode lysbilder.

Ca. kl. 21 samlet 135 av selskapets medlemmer seg i Universitetets Oldsaksamling til en hyggelig avslutning på årsmøtet.

Det ble servert snitter og rødvin.

Professor Bjørn Hougen, selskapets generalsekretær gjennom 17 år, hadde nylig fylt 70 år og ble overrakt en gavesjekk.

Stud. mag. Sigrid Hillern Hanssen hadde arrangert en mini-utstilling på grunnlag av årets utgravninger på Orknøyene og ga en redegjørelse for det arbeidet som var utført. Ros og applaus til Sigrid Hillern Hanssen.

7/5-69 holdtes pressekonferanse på direktør Fuglesangs kontor. Til stede var journalistene Sandvik (Aftenposten), Bugge (Morgenbladet) og Braten (N.T.B.). Fra selskapets side møtte direktør Fuglesang, professor Hougen og fru Didriksen. Direktør Fuglesang redegjorde først for selskapets formål og program, hvoretter det ble orientert om den planlagte tur til Irland og utgravningene på Rousay, Orknøyene.

Som annen halvpart av gaven fra skipsreder H. Irgens Larsen og frue mottok vi i år *kr.* 53.325.– til dekning av sommerens utgravninger på Rousay under ledelse av mag. art. Sigrid Hillern Hanssen Kaland.

Professor Bjørn Hougen og direktør Richard Fuglesang besøkte utgravningsfeltet i juli, og det ble besluttet å fortsette arbeidet utover de to år som opprinnelig var bestemt, hvis det blir mulig å skaffe kapital til dette. Se for øvrig rapport fra mag.art. Sigrid Hillern Hanssen Kaland.

Det har i år vært arrangert 2 turer. Se spesielle referater nedenfor.

Selskapets søknad til Norges almenvitenskapelige forskningsråd om økonomisk støtte til Viking for 1969 er blitt avslått. Søknad om bidrag til Viking for 1970 er sendt 19/6-69.

Norsk Arkeologisk Selskap har i 1968/69 fått 3 nye livsvarige medlemmer: Fru Fanny Natvig, skipsmegler Nils Natvig, begge Oslo, og student Arne Kavli Walberg, Sarpsborg. Nytt representantskapsmedlem er ingeniør Kaare Liaaen, Oslo.

Selskapet har pr. 31/10-69 895 medlemmer (+ 145 familiemedlemmer) mot 887 (+ 138) i fjor – altså en liten økning i medlemstallet.

Styret har i det forløpne år hatt følgende sammensetning:

Preses:	Direktør Richard Fuglesang, Oslo.
Visepreses:	Generaldirektør Rein Henriksen, Sarpsborg.
Generalsekretær:	Professor dr. Bjørn Hougen, Oslo.
Styremedlemmer:	Skogeier Jens Berger, Flisa. H.r.adv. Frithjof Bettum, Sandefjord. H.r.adv. Knut E. Henriksen, Oslo. Disponent Finn Holm, Oslo. Statsstipendiat Erling Johansen, Fredrikstad. H.r.adv. Fredrik Moe, Oslo. Fru Ebba Tschudi, Oslo.
Redaksjonssekretær:	Førstekonservator Arne Skjølvold, Oslo.
Revisor:	Kunsthandler Arnstein Berntsen, Oslo.
Sekretær:	Fru Berit Didriksen, Oslo.

Utgravningene på Westnes, Rousay, Orknøyene 1969

Utgravningen foregikk i tidsrommet 26. juni til 5. august. I gravningen deltok 9 hovedfagstudenter i arkeologi fra Oslo og Bergen, foruten fylkeskonservator P. M. Tvensberg, Hamar.

Været under gravningen var kjølig med regn og sterk vind.

Gravningen fortsatte i år på både gravfeltet og området med hustuften. På gravfeltet ble undersøkt en flatmarksgrav som dessverre var meget forstyrret og ødelagt slik at dens form og utstrekning ikke kunne fast bestemmes. Av den gravlagte lå bare leggbeina på opprinnelig plass, resten var spredt rundt om. Den døde lå på ryggen med hodet i vest, altså samme orientering som på graven i fjor. Gravgodset var imidlertid urørt, men meget skjørt, slik at det måtte skjæres ut på klump for å få det nærmere undersøkt i laboratoriet i Norge. Foreløbige undersøkelser viser at gravgavene består av:

et vevtyngde, et kleberbrott av gryte, perler, saks, kniv, kamfragment, vevsverd og en meget korrodert bronseøse foruten jernnagler.

Hustuften som ble påbegynt i 1968 er avdekket fullstendig i 30 m lengde, foruten at det er åpnet store felter utenfor huset. Tuften har en 15 m lang hall med ildsted der gulvets midtparti er hellelagt, dessuten er det to mindre rom. Utenfor huset får vi flere nye hus som ligger parallelt med det første. Området mellom husene er hellelagt. Allerede nå er det klart at det dreier seg om flere byggefaser. Det er for tidlig i gravningen til at vi kan snakke om hvilke funksjoner de forskjellige rom og hus har hatt. Funn fra tuftene er følgende:

keramikk, jerngjenstander, fiskesøkk, skår av klebergryter, en beinnål, skjell og dyrebein.

Ved fortsatte gravninger på gravfeltet er det vårt håp å få en bedre datering for den første vikingetidsbosetningen på både Rousay og Orknøyene. Gravskikken vil kunne gi oss holdepunkter for å spore kontakt mellom bestemte områder av Norge og Orknøyene.

De arkeologiske undersøkelser av gravfelt og tufter gir oss en meget god anledning til å få vite mer om de kulturforhold som hersket på Rousay og Orknøyene i vikingtid og tidlig middelalder.

Sigrid Hillern Hanssen Kaland

Irland 10-18/5 1969

Ekstraordinær tur til Irland ble arrangert i dagene 10-18/5-1969.

83 forventningsfulle deltakere startet fra Fornebo med Sterling Airways 4-motors fly kl. 9.30 presis.

Underveis ønsket direktør Fuglesang velkommen og ga en del praktiske opplysninger. Deretter ga h.r.adv. Knut E. Henriksen en oversikt over Irlands historie. H.r.adv. Henriksen hadde satt seg grundig inn i de irske forhold, og kunne under hele reisen i Irland stadig komme med orienteringer og tilleggsopplysninger.

Vi landet i Dublin kl. 13. På flyplassen ble vi ønsket velkommen av dr. Joseph Raftery, bestyrer av den arkeologiske avdeling ved Irlands Nasjonalmuseum, og av «vår mann i Irland» Olav Sverre Johansen, norsk arkeologistudent med et års stipendieopphold i Irland. Vi ble også ønsket velkommen av representantene for Joe Walsh turistkontor, guidene Mrs. Claire Twomey og Mr. David Marks og de to sjåførene Paddy og Disney. Disse fire skulle følge med oss hele uken, fortelle hva vi kjørte forbi og orientere oss om irsk historie og irske forhold.

Første post på programmet var besøk i Nasjonalmuseet kl. 15. Her ble vi ønsket hjertelig velkommen av museets bestyrer Dr. Anthony Lucas, som bl. a. nevnte at vikingene ikke bare måtte sees på som røverpakk, og han ba meget om unnskyldning for dette alminnelige synspunkt. En viktig kulturutveksling hadde også funnet sted. Dessuten hadde iredne også innbyrdes slåss og selv herjet klostre. Dr. Joseph Raftery og magister John Wadell ledet så omvisningen i museets arkeologiske avdeling med spesielt fine gullfunn, Tarabrosjen og andre praktfulle klenodier i edle metaller med innlagte edelstener. Til avslutning ble vi vist inn i museets militærhistoriske avdeling, hvor det ble servert drinker og snacks. Direktør Fuglesang takket på selskapets vegne for den hjertelige mottakelsen.

Søndag 11/5 gikk turen nordover, først til Fourknocks, hvor vi klatret opp på en gravhaug (20 m i diam. og 4 m høy), som inneholdt en korsformet ganggrav. Denne var dessverre stengt, men fra toppen av haugen redegjorde Mr. Breandán Ó Ríordáin fra Nasjonalmuseet for utgravningene (1950-1952) og de meget interessante geometriske ristningene inne i selve kammeret.

På veien videre passerte vi først restene av et gammelt kloster med små stein-

kors, og krysset så Boyne, som er en god lakseelv, og hvor i sin tid store viking-flåter hadde gått langt oppover elven.

New Grange, kanskje den mest berømte megalittgrav i Vest-Europa, er en enorm haug, som inneholder en korsformet ganggrav. Her kunne vi komme inn i haugen. Endel av steinene i vegger og tak og i fotkjeden hadde ristninger med tilknytning til den i Fourknocks og i liknende graver i Bretagne og Spania.

Etter lunsj gikk turen til en annen av de store megalittgravene ved Boyne, Knowth, hvor Dr. George Eogan fra University College i Dublin orienterte. Den største haugen var under utgravning; men sommerens arbeide var ikke begynt enda, og alle åpninger var tildekket, så vi kunne ikke komme inn i haugen. Dr. Eogan fortalte imidlertid at de hadde funnet 2 ganggraver i haugen.

Dagens siste besøk gikk til klosterruinene Mellifont Abbey og Monasterboice. Mellifont Abbey var det første cistercienserkloster i Irland (1142) og var i sin tid et meget viktig religiøst og kulturelt sentrum. I Monasterboice ligger restene av et kloster, som ble grunnlagt ca. 500 e. Kr. f. Her er det nå ruiner av kirkebygninger, 3 høykors med innhugde bibelske scener, et interessant solur og et rundtårn, som muligens har vært det største i Irland – ca. 35 m høyt.

Mandag 12/5. Formiddags-sightseeing i Dublin City. 1700-talls-bebyggelsen i High Street og Winetavern Street var revet, og de arkeologiske undersøkelser hadde avdekket opptil 3 m tykke kulturavleiringer, som øverst ga funn fra 13. årh., på bunnen fra 9.–10. årh. Mr. Ó Ríordáin, som ledet utgravningene, orienterte om arbeidet og de resultatene man var kommet til. Særlig interessante er de mange husfundamentene. De fleste har vært bygd i flettverksteknikk; men også plankebygde hus er representert. Håndverk er rikt representert i funnmaterialet, og man har f. eks. kunnet lokalisere et kammakerverksted og et skomakerverksted. Fra et norsk synspunkt er utgravningene her meget interessante. Det er jo den gamle vikingbyen Dublin, som nå blir undersøkt av Mr. Ó Ríordáin og hans medhjelpere.

Ved siden av utgravningsfeltet High Street og Winetavern Street ligger Christ Church, hvor vi var med på en ekspress-til-omvisning. Først ble vi tatt med ned i krypten, som var den eldste bevarte del av bygningen (fra 1038 – Kong Sitric) og som gjennom årene var blitt brukt og misbrukt til så meget, bl. a. til markeds-plass. Oppe i kirken ble vi bl. a. vist Strongbows grav. Strongbow lot kirken

bygge om i 1172. Den vakre kirkebygningen vi kan se i dag, skyldes dels ham og dels omfattende restaureringsarbeider i årene 1871–1878.

Så et kort besøk i Trinity College, hvor vi beså den berømte “Book of Kells”, en bibel med praktfulle illustrasjoner, som har holdt seg godt gjennom så mange århundrer. Boken regnes for så verdifull og uerstattelig at den ikke er forsikret, men store beløp blir brukt til vakthold. Cand. mag. Olav Sverre Johansen ga en oversikt over bokens historie.

Etter lunsj på Skylon Hotel kjørte vi til Tara, hvor Bord Failte’s Dr. Peter Harbison orienterte om det store fornminnefeltet. Stedet ligger meget sentralt med vidt utsyn og har vært et religiøst og politisk senter gjennom flere tusen år.

Fra Tara dro en del av deltakerne tilbake til hotellene, mens de øvrige dro videre til Kells med rundtårn og 5 høykors, hvorav ett var utenfor kirkegårds-muren. Miss Helen Roe, som elsket sine kors, ga oss et kort resymé av Kells historie og en levende beskrivelse av høykorsenes bibelske motiver. Kirken var den 7. eller 8. på samme sted. Miss Roe viste oss også et stenhus fra ca. 800 e. Kr.

Tirsdag 13/5 kl. 9 startet vi turen til vestkysten av Irland. Nord for Dublin var landet stort sett preget av store grønne beitemarker. Det indre av landet senket seg som en dyp tallerken, og her var mest torvmyrer. Da vi nærmet oss vestkysten, fikk landet mere karakter med fjell og knauser, og masser av blomstrende gyvel. Her var også langhåret fe på beite, men jorden var skrinn og brukene små.

Etter lunsj på Great Southern Hotel, Sligo, gikk turen til det store ganggravfeltet i Carrowmore. Ledere for ettermiddagens ekskursjon var Mr. M. C. Calahane og Mr. Desmond Smith fra Sligo Field Club (ca. 100 amatørarkeologer). Mr. Calahane fortalte at området hadde hatt minst 200 megalittgraver fra 3. årtusen f. Kr. f.; men en stor del var ødelagt ved dyrkning og tidligere tiders «utgravninger». Ca. 65 graver var imidlertid igjen, så vi fikk god anledning til å bese de forskjellige variantene av ganggraver. Mange steder var haugene fjernet, slik at gang og kammer stod nakne.

Så delte selskapet seg, idet de som skulle bo i Sligo først reiste til Deerpark og beså den store «forgårds-graven» der; mens de som skulle bo i Bundoran besøkte den praktfulle ruinen av Sligo Abbey – Dominikanerkloster fra 1252.

På turen nordover til Bundoran ble tiden kortet ved at dr. phil. Herman Løvenskiold holdt et meget interessant kåseri om fugler.

Første post på programmet onsdag 14/5 var et besøk ved «forgårdsgraven» i Creevykeel. Før vi kom dit hadde vi i bussen fått et kåseri om fugler ved dr. Løvenskiold og en orientering om forgårdsgraver ved Olav Sverre Johansen, som bl. a. fortalte at denne typen regnes for å være den eldste av megalittgravene i Irland og at den settes i forbindelse med den første innvandring av jordbruksfolk til Irland. I Creevykeel, som ble gravet ut av en arkeologisk ekspedisjon fra Harvard i 1935, ble orientering gitt av Mr. Calahane.

Vi reiste så sydover langs kysten forbi et slott tilhørende Lord Mountbatten og kunne se ut mot Inismurrey Island med interessante klosterruiner. Øya kunne bare besøkes under gunstige værforhold, og den tidligere fiskerbefolkning hadde nå flyttet inn på fastlandet.

Da vi nærmet oss taffelberget Ben Bulban fikk vi en geologisk oversikt av Dr. Johan Braastad og stoppet så ved Drumcliff, et gammelt kloster som det var svært lite igjen av (ruinene av et rundtårn, et høykors, en bautasten uten ornamenter). Dr. Herritz ga en meget detaljert orientering.

Neste stopp var ved det store ringfortet Lisnalgur. Presidenten i Sligo Field Club fortalte om ringfortene, om deres hensikt og oppbygging. Det finnes ca. 30.000–40.000 større og mindre ringfort i Irland.

Medbragt lunsj ble spist i en vakker dal, og professor Hougen benyttet anledningen til å takke medlemmene av Sligo Field Club for vennlig mottakelse og all hjelp under avviklingen av arrangementet.

Våre busser kjørte oss så langt som mulig opp mot gravfeltet Carrowkeel på Bricklieve-fjellet. Så overtok en liten buss og noen personbiler; men fra veis ende gikk vi et godt stykke på kronglete stier gjennom lyngen opp til toppen av fjellet. Herfra var det en praktfull utsikt over Sligo-området og Mr. Calahane pekte ut de forskjellige stedene for oss. Gravfeltet besto av 14 gravrøyser, hvorav bare noen var gravet ut. Vi var inne i to av røysene, som inneholdt korsformede ganggraver. Inngangen var så lav og trang at vi måtte «åle» oss inn med bena først, men inne i gravkammeret var det høyere under taket.

Like før vi kom tilbake til Bundoran gjorde bussen et kort opphold for at vi skulle få se en skinnbåt fra Inismurray Island. Vest-Irland er det eneste sted i Europa hvor slike båter fremdeles er i bruk. Vi snakket med eieren, som selv hadde bygget båten, og han fortalte at dette var en Donegal-type, som skulle

være bygget av eikespanter trukket med kuhud. På sin båt hadde han imidlertid benyttet tjæreimpregnert seilduk.

Etter middag på hotellene og overnatting startet vi neste morgen turen østover igjen. I Sligo tok vi avskjed med Mr. Calahane, og i bussen videre fikk vi nå et kåseri av dr. Olav Devik, som fortalte meget interessant om meteorologi, tidevann og radar. Olav Sverre Johansen ga så en oversikt over de forskjellige gravtypene i Irlands eldste tid. – Stopp ved Drumanone for å bese en dysse der.

Boyle Abbey er et av Mellifonts mange datterhus som i dag ligger i ruiner. De mange forskjellige stilartene viste at klosteret hadde hatt en lang byggetid og var restaurert flere ganger. Det hadde vært utsatt for brann og plyndringer og var i krigstid blitt benyttet som stall og militærforlegning.

I plaskende regnvær kom vi til Clonmacnoice. Guide her var Mr. Etienne Rynne fra University College i Galway (medlem av N.A.S.). Han ga først en orientering inne i bussene; men heldigvis holdt det opp å regne, og vi fikk også en omvisning. Clonmacnoice var i tidlig kristen tid et av de viktigste klostrene i Irland; årlige pilgrimsferder går hit, og her er mange minner, bl. a. 8 kirker, 2 tårn (hvorav 1 intakt), 2 høykors av den eldste typen, ornamenterte gravsteiner og diverse gravsteder med små kors. Kirkegården var meget velstelt med eldre og yngre graver. De irske arkeologene var imidlertid ikke begeistret for de små kopiene av høykorsene, som ofte settes opp på nåtidens graver. – Professor Hougen takket Etienne Rynne for hans interessante orientering og omvisning.

Cand. mag. Olav Sverre Johansen hadde vært til stor hjelp under det forberedende arbeid i forbindelse med Irlands-turen, og han hadde også under hele turen stadig delt sine kunnskaper med oss. Han ble nå hjertelig takket.

Veien gikk gjennom store torvmyrer (torven ble bl. a. benyttet som drivstoff for et elektrisitetsverk) før vi nærmet oss østkysten igjen, og fikk se Wicklow-fjellene. Underveis fikk vi kåserier av dr. Løvenskiold og rektor Haakon Vigander, og arkitekt Esben Poulsson hadde et enormt viserepertoire.

Fredag 16/5 var «offisiell fridag» og deltakerne benyttet formiddagen til individuelle besøk i museer, kirker, parker, butikker etc. Om aftenen var de fleste i The Abbey Theatre.

Lørdag 17. mai var det formiddagsutflukt til Glendalough i County Wicklow. Underveis fikk vi først værmelding v/dr. Devik, og så fortalte professor Hougen

at råstoffet til mange av de fine gullsakene vi hadde sett i Nasjonalmuseet, var funnet her i traktene syd for Dublin. Glendalough – dalen med de to sjøene – blir ofte kalt Irlands have, og her var virkelig vakkert med variert terreng og frodig vegetasjon. Det første vi fikk øye på da vi nærmet oss dalen, var et 6-etasjes rundtårn, som var intakt. Mr. Patrick Healy fra Nasjonalmuseet i Dublin var vår omviser og tok oss først til et lite ringfort og så rundt i ruinene av den store klosterbyen. Munkesamfunnet i Glendalough ble grunnlagt i det 6. årh. av St. Kevin, som først holdt til som eneboer i en hule i fjellet ovenfor den øverste av sjøene. Kevin ble snart kjent som en hellig mann, og disipler og pilgrim�er strømmet til stedet. Det ble bygget mange små kirker og en stor katedral. Munkenes boliger var små bikubeliknende celler. Glendalough spilte en stor rolle i Irlands religiøse og kulturelle liv gjennom mere enn 1000 års skiftende forhold.

På hjemveien stoppet bussen mens dr. Braastad leste «Norsk Freske» av Gunnar Reiss Andersen. Dette var begynnelsen på vår feiring av nasjonaldagen.

Kl. 19 arrangerte Board Failte et cocktailparty for Norsk Arkeologisk Selskaps medlemmer. Direktør Fuglesang takket Board Failte på selskapets vegne, og i god stemning gikk 22 irer og 83 nordmenn ned til den ventende 17. mai-middag. Spisesalen i 1. etasje var pyntet med løv og blomster, irske og norske flagg, og samtlige nordmenn bar 17. mai-sløyfer.

Det ble holdt følgende offisielle taler:

Professor Hougen ønsket velkommen til bords,
Direktør Fuglesang utbragte en skål for President De Valera,
Dr. Harbison utbragte en skål for Kong Olav V.,
Professor Leiv Amundsen talte for dagen,
Direktør Fuglesang holdt tale for våre irske gjester,
Dr. Lucas hilste fra de irske arkeologene.

(Professor Amundsens tale gjengis nedenfor.)

En del gaver ble også overrakt, både fra irsk og norsk side.

Søndag 18/5 sto i avreisens tegn. Formiddagen var fri. Etter lunsj tok vi hjertelig avskjed med Hotel Starlights elskverdige vertskap og betjening, og representantene fra Joe Walsh', som også ville se oss vel av gårde.

Avreise fra Dublin Airport kl. 18.15 i samme deilige været som vi hadde hatt mesteparten av tiden. Så ga professor Hougen en oversikt over hva vi hadde sett

og opplevet denne uken i Irland. Dr. Løvenskiold ga nok et av sine interessante fuglekåserier og takket for en hyggelig tur, og til slutt takket direktør Fuglesang alle som hadde hatt arbeide med opplegg og gjennomføring av arrangementet – og dessuten rettet han noen anerkjennende ord til vår avholdte generalsekretær professor Bjørn Hougen.

Professor Leiv Amundsens tale

ved Norsk Arkeologisk Selskap's festmiddag
i The Royal Starlight Hotel, Bray, Co. Wicklow, 17. mai 1969.

Mr. President, our honoured Irish guests, my compatriots, ladies and gentlemen!

The 17th of May – the blessed among days.

On this day, 155 years ago, the freedom of our country was born. After more than 400 years of union with and dependence on our dominant Nordic neighbours, and amidst the convulsions of Europe towards the end of the Napoleonic wars, on the 17th of May 1814, our forefathers signed the constitution stating that Norway is a free, independent, undividable, and inalienable kingdom. And this constitution was miraculously saved and preserved during the reactionary period that followed in Europe under the Holy Alliance and during the politically unavoidable personal union with Sweden under one and the same King, a union which was finally dissolved in a peaceful way in 1905.

Our celebration of the 17th of May, the birthday of our constitution, is insolubly connected with the name of *Henrik Wergeland*, our greatest poet and the one dearest to our heart. To mention his name is like unfolding our national colours. «Og nevner vi Henrik Wergelands navn, da bader i lys vi vår panne» – “naming the name Henrik Wergeland, we bathe our forehead in light”.

He called our constitution “the golden treasure of our poverty”. One of his earliest youthful poems is a dithyrambic ode to “the freedom of Norway”. His heart ached for the sufferings of peoples who were still kept in serfdom under autocratic governments. His hatred of tyranny rings through his epic cyclus called “The Spaniard” – “Spaniolen”, where the title figure is a victim from the suppressed revolutionary movement in Spain. But the actual model

used by Wergeland for this title figure is not a Spaniard, but an Irishman, to whom he also dedicated his poem, an “old, grey republican, a son of unhappy Erin”, *Robert Major*.

The introductory poem “The Dirge of the Harp of Erin” has been vigorously translated by J. Bithell:

“Erin, I know where floating on Ocean’s bosom thou liest.
Past thee the sailor veers, suspecting thy sea-hidden valley,
Though he beholds it not, behind jagged mountains of billows.
Only the eagle and Fitzgerald’s soul see thee whole from the heavens,
Like to a dark green lotus-leaf floating and cradling thy snowy
Swan-flower: Ó Connell’s castle, shining far o’er the sea-foam.
But God and angels see that the demon of Europe has settled,
Holy lotus, upon thee
. to Albion Erin is fettered!
Sinister, lofty, and swift, like a water-spout in its fury,
Falcons strange flashing round him, the demon dark hovers over
Erin’s evergreen sea in the sea, oasis in Ocean.
But over prostrate Erin spirits sublime hover proudly.
Shannon groans, but hark! from the clouds overhead peals forth music.
Borne by the souls of the Saved who lived and perished for Erin,
Hovers a heavenly harp, and the spirits gaze down where their bleaching
Bones strew the plain, the while, like lifting, upleaping billows
Rising in rivalry they in turn sweep the resonant harpstrings.
.
. . . . Erin’s woe stirs the world to its deeps, and all the worlds races
Cry in anguish: O help! lest the foam-girded paradise perish!”

Robert Major, born 1766 in Belfast, partook in the insurrection of 1798, the martyrs of which have been commemorated in several monuments that we have met with these last days. Major came as a refugee to the town where Wergeland was born (Christiansand), and became a dear friend of his parents. His personal charm made him a popular member of the community there, he grew quite

wealthy as a tanner and farmer, later also as a ship-owner, and married a norwegian girl. In his later days, however, he suffered from mental depression, and at an age of 73 years he took his own life. At his death, in 1839, Henrik Wergeland wrote a beautiful poem. I regret that I can give you only a bare outline of its contents in English:

How lovely must his Ireland be! Its woods how dark! Its hills how green!
Unfree, alas! its honour is its beauty and heroic sons.

How dearly loved, with flames of woe and love! In the grief of the ballad
its tunes follow the steps of the emigrant.

The old, grey republican wished to go thither first, and then to heaven.
Smiling in his death he saw the emeralds of the Ocean.

To him, Death was only a tamed and obedient eagle, that he called to carry
him swiftly to his home and then to paradise.

A friend of Fitzgerald and Tandy, he will force mighty Death to bring him
to his beloved Erin. He wishes that the heavenly grounds must be green like the
fields in which he rested in his childhood.

How lovely must his Ireland be, to be so dearly loved.

Hvor yndigt maa ei Irland være!
dets Skov hvor mørk! dets Høj hvor grøn!
Hvor ligt Slavinden ei, hvis Ære
er Skjønhed og en Helt til Søn!

Som hende elskes det med Flammer
af Smerte og af Kjærlighed.
Dets toner i Balladens Jammer
forfølger Emigrantens Fjed.

Did først og saa til Himlen vilde
Den gamle graa Republikan.
Han saae, da han i Døden smil'de
"the Emerald of the Ocean".

En Slægt, hvis Blod er koldt og vandet,
forbauset fatter ikke, hvi
den Dødes glade Smil er blandet
med zittrende Foragt deri.

Saa var ham Døden kun en tæmmet
og lydig Ørn, han kalder den,
at bære iilsomt, ham til Hjemmet,
og derifra til Himmelen.

Den Eneste, som Han vil tvinge,
den Fitzgeralds og Tandys Ven,
er Dødens Magt, at den skal bringe
ham til det elskte Erin hen.

Hvor yndigt maa ei Irland være!
hvor yndigt for at elskes saa?
Han ønsker Himlens Bund maa være
sligt Grønt, hans Barndom hvilte paa.

Han vilde did med Magt – hvor syndigt!
Med Magt han vilde did igjen.
Men Irland, hvor er Irland yndigt!
Og hvor barmhjertig Himmelen!

This week we have seen the wonderful beauty of *his* country, – we easily understand his feelings. We have seen the windswept coast of Sligo, with its pale blue mountains across the bay, then the black and umber bogs, the blue and silvery lakes, and then through the green midland – green in all shades of green, and lastly, to-day, Glendalough's enchanting wonder. What a beauty, and how utterly *peaceful* it has looked, everywhere.

This is the free and independent Irish republic of which Robert Major dreamed, of which Henrik Wergeland dreamed, and for which so many thousands of martyrs, through the centuries, have given their life.

Our people lived in unbroken peace for 126 years. “Freedom” was a subject for patriotic and more or less bombastic orations on the 17th of May. Until, one cold day of April 1940, we were suddenly painfully aware of what freedom meant. Our generation will never forget what our 17th of May stands for. We know what freedom means, the freedom for which the Irish people fought through centuries “With flames of woe and love”.

Compatriots, Irish friends! For freedom, for the 17th of May!

Høsttur 1969

Norsk Arkeologisk Selskaps høsttur – Oslo-området og Romerike – fant sted søndag 21/9–69 med start fra Universitetet på Blindern kl. 9.45. Det regnet.

Ekskursjonsleder var professor dr. Bjørn Hougen. Første post på programmet var helleristningene på Blindern, hvorav endel av feltet er bygget inn i Kjemisk Institutt. Preses, direktør Fuglesang, ønsket gamle og nye medlemmer velkommen, hvoretter professor Hougen redegjorde for helleristningene, vesentlig fotsåletegninger. Så beså vi den delen av feltet som ligger utenfor bygningen og som i sin tid ble oppdaget av vårt medlem, rektor fru Margit Rogne. Foruten såletegninger var her også to skip, og på grunnlag av disse daterte professor Marstrander ristningene til ca. år 900–500 f. Kr., og hans mening var at disse båtene som så ofte er avbildet på helleristningene, hadde vært skinnbåter og at tegningene viste spantene. Han forklarte også at tverstreken på såletegningene markerte den snoren som datidens fottøy var festet med.

I to busser dro så ekskursjonens 58 deltakere over til Ekeberg. Bak Sjømannsskolen ligger et fint felt med veideristninger. Professor Hougen fortalte at veideristningene til å begynne med hadde vært meget naturalistiske, men etterhvert var blitt stilisert. Man kan imidlertid tydelig se at minst et av dyrene her skal forestille en elg. Terrenget har før veien ble lagt vært meget bratt, og det er ikke umulig at steinalderfolkene her har jaget dyrene utfor stupet for at de skulle slå seg ihjel eller skades tilstrekkelig til at jegerne kunne få avlivet dem.

Oppe på Ekebergplataet beså vi deretter et felt med flere små gravhauger, en båtformet stensetning og et svaberg med endel skålgroper. Her fant det sted en dialog mellom professor Hougen, professor Marstrander og direktør Fuglesang

om disse skålgropenes formål – og også om hvordan Oslo Kommune burde ta bedre vare på området og utnytte de turistmessige muligheter.

Fra Ekeberg gikk så ferden til Romerike, hvor vi først stoppet ved en vakker gravhaug ved gården Brotnu i Ullensaker. Professor Hougen redegjorde for gårdsnavnet Brotnu (= oppbrutt haug) og for haugens senere historie. På folke-
munne kalles den Snilehaugen etter en spiralformet sti som fører opp til toppen. Rundt haugen var en ca. 1 m dyp grøft. Haugen var godt vedlikeholdt og bruktes som samlingssted ved St. Hans-fester o. l.

Det regnet fremdeles nokså meget, og det var klart at vi ikke kunne spise lunsj ute, som beregnet. Litt telefonering tryllet fram en pen kafeteria, hvor vi kunne få kaffe til våre medbragte smørbrød.

Mens vi spiste sluttet det imidlertid å regne, og da vi litt senere kom til Raknehaugen, var det strålende sol, varmt og deilig. Professor Hougen fortalte at det i år var et dobbelt merkeår i haugens historie. Det var 100 år siden den første arkeologiske utgravningen og 30 år siden den andre.

Han ga så ordet til Dr. Sigurd Grieg, som var leder for utgravningen i 1939 og 1940, og som ga en både interessant og morsom orientering.

Raknehaugen er 15 m høy og dekker et område omtrent så stort som Tullinløkken i Oslo, og mange er de sagn og overleveringer som knyttes til denne svære haugen (den største i Nord-Europa). Dr. Grieg har i Viking V, 1941, gitt en utførlig framstilling av haugens historie og utgravning, som det henvises til, selv om han i enkelte detaljer nå hadde en noe annen oppfatning av problemene enn den gang. Dr. Grieg kom også inn på de sosiale forhold under utgravningen. Sang, musikk og hyggelig samvær hadde ikke manglet. Til Olsokfest i 1939 hadde Tormod Bekken fra Nord-Odal skrevet en Raknehaug-sang. Denne var kopiert opp til vår tur, og under fru Else Griegs ledelse ble de 5 versene sunget.

Direktør Fuglesang takket Dr. Grieg for hans utførlige redegjørelse, og deretter oppholdt vi oss en stund ved og på haugen. Gruppevis diskutertes det vi hadde hørt, og Dr. Grieg og de to arkeologiprofessorene måtte svare på mange spørsmål fra interesserte turdeltakere.

Ved Raknehaugen ligger Ljøgot-tjernet, uten tilløp eller avløp, og tradisjonene vet å fortelle at tjernet er dannet ved at man hadde tatt fyllmasser her ved oppbyggingen av haugen, og vann hadde så samlet seg i hullet. Videnskapens for-

klaring er imidlertid at en rest av isbre bak en endemorene er opprinnelsen til tjernet.

Så tok bussene oss til Hovin Kirke, en hvitmalt trekirke (korsformet) fra 1695. Prekestol, altertavle, døpefont og en gammel kiste er fra en eldre kirke på samme sted.

Like ved kirken ligger den gamle skrivergården med en pen gravhaug tett inntil veggen.

Siste post på programmet var en bautastein på gården Vigstein i Nannestad. Steinen var en naturstein, som stod ute på et jorde like ved veien. Professor Hougen fortalte bl. a. at det ble sagt om steinen at gresset ikke ville gro rundt den (men det gjorde det!) og at steinen hadde vært flyttet og benyttet ved uthusbygging; men da ble kuene syke, så den ble satt tilbake. Professor Marstrander ga eksempler på at liknende historier gikk om bautasteiner andre steder i landet.

I skogen på den andre siden av veien lå 15 gravhauger, og turdeltakerne ruslet en stund omkring blant disse før turen gikk inn til Oslo igjen.

Vi var tilbake ved Universitetet på Blindern kl. 18.

Revisors innberetning til
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP
for regnskapsåret 1/11-1967 til 31/10-1968

Ifølge styrets forslag ifjor er vedtatt at «Fondet»s regnskaper i sin helhet går inn i «Selskapet»s regnskaper, som nå får navnet «Norsk Arkeologisk Selskaps Disposisjonsfond», og som gjør at regnskapsføringen forenkles betydelig.

Taps- og Vinningskonto:

På kontingentenes konto er postert *kr. 29 980*, d.v.s. *kr. 4 610* mindre enn ifjor. Dette skyldes en vesentlig nedgang i medlemstallet, idet 19 er avgått ved døden, 30 har meldt seg ut og 20 er strøket grunnet manglende kontingent, men vi har fått 35 nye medlemmer (+ 8 familiemedlemmer). Med 70 representantskapsmedlemmer og 65 livsvarige medlemmer har da selskapet nå 887 medlemmer mot ifjor 921, og hertil kommer 138 familiemedlemmer. Ubetalte kontingenter er *kr. 1 590* lavere enn ifjor.

Som nevnt i fjorårets beretning håper styret å få støtte til utgivelse av «Viking», og det har her lyktes å få *kr. 20 000* fra Norsk Kulturråd for 1968-utgaven. En helt ny post er «*Utgravninger på Orknøyene*», som 1. år går opp i nærmere *kr. 40 000*. Men selskapets tiltak her er muliggjort ved skipsreder H. Irgens Larsen's donasjon, i første omgang med nær *kr. 54 000*. Årets regnskap viser da et overskudd på *kr. 37 498,12*.

Selskapets disposisjonsfond består av bankinnskudd i Den norske Creditbank på *kr. 31 141,97*, verdipapirer i samme bank (forvaltningsdepot) *kr. 113 040*, kontanter *kr. 2 997,54* og postgiro *kr. 777,45*, i alt *kr. 147 956,96*, som i dag er selskapets formue.

Alle verdipapirer er oppført til dagens kurser og alle ønskede bilag med regnskapsbøker, bankbøker etc. er forelagt meg. Jeg takker for den tillit som er vist meg, og tillater meg å anbefale décharge for regnskapet med ansvarsfrihet for styret.

Oslo, 18. november 1968

Arnstein Berntsen

NORSK ARKEOLOGISK

1/11-1967—

Utgifter:

Administrasjon	Kr.	13 017,50
Diverse utgifter	»	2 425,99
Forvaltningsgebyr	»	98,00
Utbetalt vedr. «Viking» 1967	»	23 381,85
» » «Viking» 1968	»	1 592,60
Stipendium	»	500,00
Utgravninger på Orknøyene, 1. år	»	39 559,11
Balanse	»	37 498,12
		<hr/>
	Kr.	118 073,17

STATUS

Aktiva:

Kassabeholdning	Kr.	2 997,54
Postgiro	»	777,45
Den norske Creditbank		
kto. 7001.06.00365	»	31 141,97
Forvaltningsdepot	»	113 040,00
		<hr/>
	Kr.	147 956,96

SELSKAPS DISPOSISJONSFOND

31/10 1968

Inntekter:

Kontingenter	Kr.	29 980,00
Renter	»	4 408,81
Kursdifferanser	»	266,76
Salg	»	9 405,10
Bidrag fra Norsk Kulturråd («Viking» 1968)	»	20 000,00
Gave fra h.r.adv. Frithjof Bettum	»	500,00
Gave fra skipsreder H. Irgens Larsen, U.S.A. 1. halvpart vedr. Orknøyutgravningene	»	53 512,50
		<u>Kr. 118 073,17</u>

pr. 31/10 1968

Passiva:

Disposisjonsfond 1/11-67	Kr.	110 458,84
Balanse 1/11-67 - 31/10-68	»	37 498,12
Disposisjonsfond 31/10-68	Kr.	147 956,96
		<u>Kr. 147 956,96</u>

DEN NORSKE CREDITBANK

Forvaltningsdepot nr. 55761

2 stk.	Hypotekbanken 2 $\frac{1}{2}$ % 1947 2. serie		
	pål. kr. 1 000, kurs 91 $\frac{3}{4}$ %	Kr.	1 835,00
5 »	Bykreditt 2 $\frac{1}{2}$ % 1947 3. serie, 5. avd.		
	pål. kr. 1 000, kurs 60%	»	3 000,00
6 »	Bykreditt 5% 1961 5. serie, 1. avd.		
	pål. kr. 1 000, kurs 96 $\frac{3}{4}$	»	5 805,00
1 »	Panteobligasjon i Oscarsgt. 35, 6 $\frac{1}{2}$ %		
	oppr. kr. 31 000,	rest »	16 000,00
1 »	Panteobligasjon i St. Halvardsgt. 20,		
	oppr. kr. 10 000.....	rest »	9 000,00
1 »	Panteobligasjon i St. Halvardsgt. 20,		
	oppr. kr. 50 000.....	rest »	47 400,00
1 »	Panteobligasjon i Statsråd Mathiesens v. 8-10		
	oppr. kr. 30 000.....	»	30 000,00
			<hr/>
		Kr.	113 040,00

Oslo, 31. oktober 1968

A. B.